

THOMAS MANN

VÁLOGATOTT ELBESZÉLÉSEK

TARTALOM

TRISZTÁN

TONIO KRÖGER

HALÁL VELENCÉBEN

ÚR ÉS KUTYA IDILL

MARIO ÉS A VARÁZSLÓ

TRAGIKUS ÚTIÉLMÉNY

AZ ELCSERÉLT FEJEK

INDUS LEGENDA

TRISZTÁN
TRISTAN
1902

FORDÍTOTTA
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

1

Ez itt az Einfried, a szanatórium! Fehéren, élesen kirajzolódva pihen terjedelmes főépületével, oldalszárnyával a nagy kert közepén, melyet barlangok, lugasok, faháncs pavilonok ékesítenek, míg palatetőzete mögött fenyők zöld koszorújában zömöken és lágyan tagolva merednek égre a hegyek.

Ma is Leander doktor vezeti az intézetet. Kétágú, fekete szakállt visel, mely kemény és göndör, mint a bútortömésre használt lószőr, vastag, csillogó szemüveget hord, s a fellépése olyan, mint akit a tudomány lehűtött, megedzett, csendes, elnéző pesszimizmussal itatott át, a szenvedőket pedig rövid pórázra fogja, és a maga zárkózott módján tartja bűvkörében mindazokat, akik gyengék arra, hogy törvényt szabjanak maguknak, és be is tartják ezeket a törvényeket, s akik kiszolgáltatják neki vagyonukat, hogy szigorúsága legyen őr fölöttük.

Ami Osterloh kisasszonyt illeti, fáradhatatlan odaadással áll a háztartás élén. Uramisten, milyen iparkodással lohol lépcsőn fel, lépcsőn le, az intézet egyik végétől a másikig! Uralkodik a konyhában és az éléskamrában egyaránt, matat a fehérműs szekrényekben, irányítja a személyzetet, és a takarékoság, a higiénia, az ízlés és a külső csín szempontjainak figyelembevételével ellátja a ház asztalát, örületes körültekintéssel gazdálkodik, és túlhajtott buzgalomból valami állandó szemrehányás szól az összes férfiakhöz, akik közül még egynek sem jutott eszébe, hogy feleségül vegye. Arcán azonban két kerek kárminpiros foltban ott piroslik az olthatatlan reménység, hogy egykor Leander doktorné lesz belőle...

Ózondús levegő, csöndes, nyugalmas légkör... bármit is mondjanak Leander doktor irigyei és vetélytársai, az Einfried tüdőbetegeknek melegen ajánlható. De itt nemcsak sorvadásosak vannak, hanem mindenfajta páciensek, urak, hölgyek, sőt gyermekek is: Leander doktor a legkülönbözőbb eseteknél tud jó eredményeket felmutatni. Vannak itt gyomorbetegségeket, mint Spatzné, a városi tanácsos felesége, akinek különben fülbaja is van, szívbajos előkelőségek, agyalágyultak, csúzosak és minden fokú idegbajosok. Egy cukorbeteg tábornok dörögve és dohogva itt éli föl nyugdíját. Több sovány, beesett arcú úr meg azzal a jellegzetes lábdobáló járással lépdel, mintha nem volna ura végtagjainak, amiből semmi jót sem lehet kiolvasni. Egy ötvenéves hölgynek, Höhlenrauch lelkes feleségének, aki tizenkilenc gyereket hozott a világra, és már egyáltalán nem képes gondolkodni, soha sincs maradása, s bolyong, bolyong valami buta nyugtalanságtól űzve, külön ápolónője karján, már majdnem egy éve, meredten és némán, céltalanul és riadtan a nagy házban.

Hébe-hóba meghal valaki a „súlyosak” közül, akik szobájukban fekszenek, és sem ebédeken, sem a társalgóban nem jelennek meg, de senki sem tud róla, még szomszédjuk sem. Halk éjen suttyomban lopják ki a viaszarcú vendéget, és az Einfriedben folyik tovább az élet; masszázs, villanyozás és oltás - a zuhany, fürdő, tornászás, izzasztás és belehelés az újkor minden vívmányával felszerelt különböző helyiségekben...

Csakugyan víg élet járja itten. Az intézet virágozik. A portás, ha új vendégek érkeznek, az oldalszárny bejáratánál meglóbálja a nagyharangot, s az elutazókat Leander doktor és Osterloh kisasszony szépen egész a kocsig kíséri. Micsoda alakok fordultak meg már itten! Még egy író is itt tanyázik, holmi bogaras különc, aki egy ásvány vagy valami nemeskő nevét viseli, s itt lopja a Jóisten drága napját...

Egyébként Leander doktor mellett egy másik orvos is van a könnyű esetek és a reménytelenek számára. De ezt Müllernek hívják, s rá nem is érdemes a szót vesztegetni.

2

Január elején Klöterjahn nagykereskedő - Klöterjahn A. C. és Tsa cég tagja - elhozta ide feleségét: a portás meglóbálta a harangot, és Osterloh kisasszony üdvözölte a messziről ideutazott uraságokat lenn a földszinti fogadószobában, amely, mint csaknem az egész előkelő ódon ház is, csodálatosan tiszta empire stílusban volt berendezve. Rövidesen megjelent Leander doktor is; meghajolt, s komoly beszélgetésbe kezdtek, mely mindkét fél tájékoztatására szolgált.

Künn a téli kert, gyékényekkel a virágágyak fölött, behavazott barlangokkal, elárvult templomocskákkal, didergett, és az új vendégek bőröndjeit két háziszolga cipelte a kocsiról, amely az országúton, a rácsos kapu előtt állott meg, mert út nem vezetett a házhoz.

- Lassan, Gabriellám, angyalom, take care,¹ és csukd be jól a szádát - mondta Klöterjahn úr, hogy feleségét a kerten keresztülvezette; és ezt a „take care”-t mindenki gyengéden remegő szívvel ismételte volna, ha az asszonyra tekint, bár az sem tagadható, hogy Klöterjahn úr nyugodt lélekkel németül is mondhatta volna.

A kocsis, aki az uraságokat az állomástól a szanatóriumig hozta, egy durva, minden finomság nélkül való, öntudatlan ember, majdnem vihogott azon az ájulatos óvatosságon, amivel a nagykereskedő feleségét kiemelte a kocsiból; csakugyan úgy látszott, hogy a két pej, a csendes, fagyos levegőben gőzölögve, hátraforgó szemekkel, erőlködve figyelte ezt a fájoan kínos kiszállást, és a sok gyenge grácia és a törekeny, finom asszony virágteste láttára szinte aggódott.

A fiatalasszonynak a légsöve volt megtámadva, amint azt a bejelentő levél is határozottan kimondotta, amit Klöterjahn úr a Keleti-tenger partjáról intézett az Einfried igazgató orvosához, s ezer szerencse, hogy nem a tüdőről volt szó. De ha a tüdeje lett volna is megtámadva, ez a beteg akkor sem lehetne enyhébb, fennköltebb, átszellemültebb és lengébb, mint most, amikor köpcös férje oldalán puhán és fáradtan hátradült a fehérre lakkozott, merev vonalú karosszékből, és hallgatta a beszélgetést.

Szép, halovány kezét, melyen az egyszerű jegygyűrű volt az egyetlen ékszer, nehéz és sötét szövetű kabátja redőiben nyugtatta, ezenkívül ezüstszürke, testhez álló derekat viselt merev állógallérral, amely fönn bársony arabeszkkel volt kicifrázva. Ezek a súlyos és meleg kelmék azonban a test túlvilági finomságát, édességét és aléltságát még meghatóbbá, még földöntúlóbbá és kedvesebbé tették. Aranybarna haja, melyet mélyen a nyakában egy gombolyaggá fogott össze, simán hátra volt simítva, s csak a bal halánték táján ugrott ki egy göndör, betyár fürtöcske a homlokra, közel az élesen ívelt szemöldökhöz, amely fölött egy kis különös erecske halványkéken és betegesen ágazott szét az átlátszó homlok szeplőtelen tisztaságában.

¹ Vigyázz; vigyázz magadra.

Ez a kék erecske a szem fölött nyugtalanítóan uralkodott az egész finom, ovális arcon. Mihelyt az asszony beszélni kezdett, vagy csak mosolygott is, rögtön láthatóbbá vált az ér, és ez arcának bizonyos megerőltetett, szorongó kifejezést adott, ami határozottan aggodalmakat keltett. Mégis beszélt és mosolygott. Őszintén és barátságosan beszélt könnyen fátyolozott hangján, és mosolygott a szemeivel, melyek egy kissé fáradtan néztek, sőt olykor-olykor vágyódtak volna lecsukódni, s szögletei a keskeny orrtő két oldalán mély árnyékban pihentek, mosolygott még a szép, széles szájával is, mely sápadt volt, és mégis mintha világított volna, talán azért, mert ajkai igen-igen élesen és határozottan voltak körülrajzolva. Gyakran köhécselt. Ekkor szájához tartotta zsebkendőjét, s azután megnézte.

- Ne köhécselj, Gabriella - mondta Klöterjahn úr. - Hisz tudod, darling,² otthon Hinzpeter doktor külön megtiltotta, s most csak arról van szó, hogy kissé összeszedd magad, angyalom. Mondom, csak a légsöved... - ismételte. - Mikor kezdődött, szentül azt hittem, hogy a tüdőd, és isten tudja, miért, megijedtem. De hát nem a tüdőd, ördögbe is a tüdőd, ilyesmibe nem megyünk bele, még mit nem, Gabriellám! Hö, hö!

- Természetesen - mondta Leander doktor, és az asszonyra villantotta szemüvegét.

Erre Klöterjahn úr kávéért kért; kávéért s vajás zsemlét. A *k* hangot láthatólag mindig hátul a garatban képezte, és mikor a „vajás zsemlét” kimondta, annyira csemcsegett, hogy mindenki étvágyra gerjedt tőle.

Megkapta, amit kívánt, szobát is kapott a maga és felesége számára, és be is rendezkedtek.

Egyébként maga Leander doktor vállalta a kezelést, anélkül, hogy Müller doktort igénybe vették volna.

3

Az új beteg személyisége rendkívüli érdeklődést keltett a szanatóriumban, s Klöterjahn úr, aki már hozzászokott ily sikerekhez, elégedetten vett tudomásul minden hódolatot, ami a feleségének szólt. A cukorbeteg tábornok, mikor először meglátta, egy pillanatra abbahagyta örökös dörmögését, a beesett arcú urak mosolyogtak, s ahogy a közelébe mentek, megpróbáltak a lábukon uralkodni. Spatzné, a tanácsos felesége, rögtön hozzácsatlakozott, mint idősebb barátnője. Csakugyan, nagy feltűnést keltett az asszony, aki Klöterjahn úr nevét viselte! Az író, aki pár hete volt az Einfriedben, egy savanyú fickó, kit egy drágakőről kereszteltek el, szinte elsápadt, mikor elment mellette a folyosón, és megállt egy helyben, mintha gyökeret vert volna a lába, még akkor is, mikor az asszony már régen eltűnt.

Két napba sem telt, s már az egész társaság könyv nélkül tudta Klöterjahnné történetét. Brémában született, ami, ha beszélt, bizonyos kedves hangtorzításokon meg is érzett, s ott mondta el Klöterjahn nagykereskedőnek a holtomiglant, a szokásos kétévi várakozási idő után. Követte férjét szülővárosába, a Keleti-tenger mellé, s körülbelül tíz hónappal ezelőtt rendkívül nehéz és veszedelmes körülmények között gyermeket szült neki, egy csodálatosan eleven és sikerült fiút és örököst. A borzasztó napok óta azonban nem kapott erőre, ha ugyan azelőtt erősebb volt.

Alig kelt fel a gyermekágyból, végtelenül kimerülve és gyengén, mikor is egy kevés vért köhögött, ó, nem sokat, igen kevés, jelentéktelenül kevés vért; szóra sem lett volna érdemes, az egészben csupán az volt az aggasztó, hogy ugyanaz a kis kellemetlen eset rövid idő múlva

² Kedves.

megismétlődött. Nos, volt rá orvosság, és Hinzpeter doktor, a házi orvos, élt is vele. Teljes nyugalmat rendelt el, jégdarabkákat nyeletett vele, a köhögési inger ellen morfiumot adott, s a szívet lehetőleg megnyugtatta. A gyógyulás azonban még mindig késett, és mialatt a gyermek, ifjabb Anton Klöterjahn, a pompás bébi, óriási energiával és kíméletlenséggel foglalta el és vette birtokba helyét az életben, a fiatal anya enyhe és csendes lázban bágyadt a sír felé... Csak a légső volt beteg, amint mondták, csak a légsőve, s ez a szólas Hinzpeter doktor szájából vigasztalóan, megnyugtatóan, majdnem felderítően hatott a család tagjaira. És jóllehet nem a tüdeje volt megtámadva, a doktor végül a gyorsabb gyógyulás érdekében enyhébb égálg alá, egy gyógyintézetbe küldte a beteget; az Einfried szanatórium és vezetője jó híre megtette a többit.

Így álltak az ügyek, és Klöterjahn úr maga mesélte el mindenkinek, aki érdeklődött a dolog iránt. Hangosan, lomposan és kedélyesen beszélt, mint akinek emésztése és erszénye rendben van, széles ajakmozdulatokkal, az észak-part-lakók lomha és mégis szapora beszédmodorával. Némelyik szót gyorsan penderítette ki, úgy, hogy mindegyik hang egy kis robbanáshoz hasonlított, s ezen, mint valami jól sikerült tréfán, nevetett.

Középtermetű volt, széles, erős és rövid lábú, vörös, telt arccal, vízkék szemekkel, melyeket világosszőke pillák árnyékoltak be, tág orcimpákkal és nedves ajakkal. Angol pofaszakállt viselt, angolosan öltözködött, s magánkívül volt az örömtől, hogy az Einfriedben egy angol családra bukkant, akik - az apa, anya és három szép gyermek a nőrsszel - tisztán csak azért tartózkodtak itt, mert jobb helyet nem találtak. Ezzel a családdal reggelenként angolos reggelit evett. Egyáltalán szeretett sokat és jót enni-inni, konyha- és pincédolgokban elsőrendű szakértőnek mutatkozott, s a társaságot pompásan mulattatta azokkal a „dinner”-ekkel, amelyek otthon ismerősei körében divatoztak, valamint örömmel írt le különlegesenél különlegesebb, itt ismeretlen ételeket. Ilyenkor szemei kedélyesen összehúzódtak, a szájpaddlásán s az orrán öblögette a hangokat, amelyeket puhán csemcsegő garathangok kísértek. Hogy elvileg a többi földi gyönyöröktől sem idegenkedett, beigazolta azon az estén, mikor az Einfried egy vendége, egy hivatásos író, látta a folyosón a szobalánnyal meglehetősen illetlenül cicázni, s a humoros kis esetet komikusan eltorzított, undorító arccal mondta el.

Ami Klöterjahn feleségét illeti, a napnál világosabb volt, hogy férjét igazán szereti. Mosolyogva figyelte szavait és mozdulatait: nem azzal a fölényes kíméletességgel, amivel sok beteg viselkedik az egészségesekkel szemben, hanem a jóindulatú betegek szeretetre méltó örömeivel, akik bizalommal hallgatják végig az egészségesek szilárd és megbízható véleményeit.

Klöterjahn úr nem sokáig időzött az Einfriedben. Elkísérte feleségét; egy hét múltán azonban, mikor jó kezekben elhelyezte, már nem volt maradása. Nagy fontosságú kötelességei, virágzó gyermeke, valamint szintén virágzó üzlete hazaszólították őt: kénytelen volt visszautazni, miután feleségét a leggondosabb ápolásban hagyta itt.

4

Spinellnek hívták az író, aki több hete élt a szanatóriumban. Detlev Spinell volt a neve, és a külseje egyszzerűen csodálatos.

Képzeljünk el egy harminc év körüli, derék, barna férfit, akinek haja a halántékán már erősen deresedik, de kerek, fehér, kissé puffadt arcán még csak serkedni sem kezd a szakáll. Nem borotválkozott, ezt lehetett volna látni; itt-ott puhán, elmosódottan és gyermekien húzódtott meg egy-egy pihécske. És ez olyan különösen hatott. Ózbarna, világos szeme lágyan pillantott, orra vaskos és kissé húsos volt. Ezenkívül boltozott, szivacsos, római karakterű ajakkal

áldotta meg az ég Spinell urat, nagy, odvas fogakkal, ritka terjedelmű lábakkal. Egy lazán bicegő úr, aki nagyon cinikus és élcfaragó volt, háta mögött „penészes csecsemő”-nek keresztelte el: de ez epés élc volt, s amellet nem is találó. Spinell úr jól és divatosan öltözködött, hosszú fekete kabátban, színes pöttyös mellényben járt.

Nem szerette a társaságot, senkivel sem pajtáskodott. Csak néha szállta meg emberszerető, kedves és túlradó hangulat, és ez mindannyiszor megtörtént, mikor Spinell úr esztétikai lendületbe jött, mikor valami szép tárgy, két szín összhangzása, egy nemes vonalú váza vagy egy alkonyban sugárzó hegység hangos csodálkozásra ragadta. - Milyen szép! - mondta ekkor, és fejét félrebillentette, vállát felhúzta, karját széttárta, s az orrát és az ajkát fintorgatni kezdte. - Istenem, nézze csak, mily szép! - És ekkor szerette volna az előkelő uraságokat, tekintet nélkül arra, hogy férfiak vagy nők voltak-e, átkarolni vaktában, az ihletett pillanatok izgalmában.

Asztalán állandóan ott pöffeszkedett a könyve, hogy mindenki meglássa, mihelyt szobájába lép. Egy mérsékeltén vaskos regény volt, teljesen badar címképpel, valami kávészűrő papírra nyomva, olyan betűkkel, melyek mindegyike magánosan is úgy hatott, mint egy gót székes-egyház. Osterloh kisasszony elolvasta egy unalmas negyedórájában, s „rafinálnak” találta, ami nála kíméletes körülírása volt annak, hogy „embertelenül unalmas”. Modern szalonokban játszódtott ez a regény, buja női budoárookban, melyek tele voltak zsúfolva mindenféle szedett-vedett tárggyal, gobelinnel, ódon bútorokkal, pompás porcelánnal, megfizethetetlen kelmékkel és mindennemű művészi ékszerrel. E tárgyak megrajzolásán volt a regény súlypontja, és az ember állandóan maga előtt látta Spinell urat, amint az orrát fintorgatja, s ekként sóhajtozik: „Mily szép! Istenem, nézze csak, mily szép!”... Egyébként csoda, hogy csak ezt az egy könyvet írta még, mert folytonosan, szenvedélyesen körmölt. A nap legnagyobb részét írással töltötte el szobájában, és rengeteg levelet küldött a postára, majdnem mindennap egyet-kettőt, ami annál furcsább és mulatságosabb volt, mert csak nagy ritkán kapott reájuk választ...

5

Spinell úr az asztalnál Klöterjahnnéval ült szemben. Megkésve érkezett az első ebédre, amelyen Klöterjahnek részt vettek, az oldalszárny földszintes nagy éttermében, lágy hangon üdvözölte a társaságot, helyet foglalt, mire Leander doktor minden szertartásosság nélkül bemutatta őt. Meghajolt s aztán enni kezdett, láthatólag zavartan, mert kését és villáját nagy, fehér, szépen formált kezeivel, melyek szűk kabátujjaiból kandikáltak ki, meglehetősen kényeskedve illegette. Később szabadabban mozgott, s fesztelenül tekingetett hol Klöterjahn úrra, hol feleségére. Sőt Klöterjahn úr még az ebéd alatt több kérdést és megjegyzést is intézett hozzá az Einfried fekvésére és éghajlatára vonatkozóan, felesége az ő kedves modorában mindig pár szót szólt közbe, mire Spinell úr udvariasan válaszolt. Hangja lágy volt és igen kellemes; de akadozottan és szörpögve beszélt, mintha nyelvének útjába álltak volna a fogai.

Ebéd után, mikor átvonultak a társalgóba, és Leander doktor az új vendégeknek egyenként jó étvágyat kívánt, Klöterjahn úr felesége érdeklődött asztaltársuk iránt.

- Hogy hívják?... Spinelli? Nem jól értettem a nevét.

- Spinell... nem Spinelli, nagyságos asszonyom. Nem, nem olasz, lemergi születésű, ennyit tudok róla...

- Mit mond? Író? Vagy micsoda? - kérdezte Klöterjahn úr; kezeit kényelmes angol nadrágja zsebében tartotta, a doktorhoz hajtotta fülét, és mint sokan szokták, ha hallgatóznak, kinyitotta a száját.

- Igen, ilyesvalami; írogat - felelte Leander doktor. - Azt hiszem, egy könyvet is kiadott, valami regényt vagy ilyesmit...

Ezek az „ilyesmik” azt jelentették, hogy Leander doktor nem volt valami nagy véleménnyel az íróról, és semminemű felelősséget nem vállalt érte.

- Hisz ez nagyon érdekes - mondta Klöterjahn úr felesége. Még sohasem látott írot szemtől szemben.

- Ó, igen - válaszolt Leander doktor előzékenyen. - Van már egy kis hírneve is... - Ezután több szó nem esett az íróról.

De kissé később, mikor az új vendégek visszavonultak, és Leander doktor éppen elhagyta a társalgót, Spinell visszatartotta, és ő is kérdezősködött.

- Mi a nevük? - kérdezte. - A bemutatkozásnál persze egy szót sem értettem meg belőle.

- Klöterjahn - felelte Leander doktor, és már ment is tovább.

- *Mi a férj neve?* - kérdezte Spinell.

- *Klöterjahn!* - mondta Leander doktor még egyszer, és ment a maga útján. Nem volt valami nagy véleménnyel az íróról.

6

Eljutottunk már odáig, hogy Klöterjahn úr hazautazott? Nos, újra a Keleti-tengernél volt, üzleti ügyei foglalkoztatták, és gyermeke, ez a kíméletlen, élettől duzzadó poronty, aki anyjának annyi szenvedésébe s utóbb egy kis légszűrőjába került. A fiatalasszony azonban ott maradt az Einfriedben, és Spatz tanácsosné mint öreg barátnéja csatlakozott hozzá. De ez nem akadályozta Klöterjahnnét abban, hogy a többi vendégekkel is barátkozzék, így például Spinell úrral, aki mindenki bámulatára (eddig tudniillik a világon senkiről sem vett tudomást) kezdettől fogva végtelen hűséget és szolgálatkészséget tanúsított iránta, s így szigorúan beosztott napirendje szabad óráiban szívesen elcsevegett vele.

Igen-igen nagy körültekintéssel és tisztelettel közeledett hozzá, és csak óvatosan letompított hangon beszélt, úgyhogy a fülbajos tanácsosné többnyire egy árva szót sem értett beszédéből. Lábujjhegyen surrant a székhez, melyben Klöterjahnné gyengéden és mosolyogva omolt el, kétlépésnyire megállott, egyik lábát hátrahúzta, és felsőtestét előrehajtva, akadozó és szörpögő hangján lassan, behatóan beszélt, s minden pillanatban készen arra, hogy visszalépjen és eltűnjön, mihelyt a legkisebb fáradtság és bosszankodás mutatkoznék az asszony arcán. De sohasem untatta; az asszony felszólította, csatlakozzék hozzá s a tanácsosnéhoz, kérdezősködött egyről-másról, és azután mosolyogva és kíváncsian figyelt, mert néha oly kedves és különös volt a beszéde, mint eddig még senkié sem.

- Miért van tulajdonképpen az Einfriedben? - kérdezte az asszony. - Minő kúrát használ, Spinell úr?

- Minő kúrát?... Egy kicsit villanyoztatom magam. De ez szóra sem érdemes. Megmondom, nagyságos asszonyom, miért vagyok itt. A stílus tart itt.

- Ah - mondta Klöterjahnné, állát kezére támasztotta, s túlzott buzgósággal fordult feléje, mint ahogy a gyermekeket szoktuk kedvre kapatni, ha valamit mesélni akarnak.

- Igen, nagyságos asszonyom. Az Einfried tiszta empire, egykor, amint mondják, nyaralókastély volt. Ezt az oldalszárnyat később építették hozzá, de a főépület ódon és valódi. Vannak perceim, mikor az empire-t egyszerűen nem tudom nélkülözni, és okvetlenül szükségem van rá, hogy csak egy kicsit is jól érezzem magamat. Világos, hogy az ember másképp érzi magát puha, az ernyedtségig kényelmes bútorok között, mint az egyenes vonalú asztalok, székek és drapériák társaságában... Ez a világosság és keménység, ez a hideg, fanyar egyszerűség és visszatartott szigor önérzetet és méltóságot önt belém, nagyságos asszonyom, megtisztítja és újraépíti egész bensőmet, erkölcsileg felemel, kétségtelenül...

- Igazán sajtáságos - mondta Klöterjahnné. - Egyébként meg tudnám érteni, ha egy kicsit erőlködnek.

Spinell úr azt felelte, hogy egyáltalában nem érdemes gondolkozni rajta, mire mindketten elnevettek magukat. Spatz tanácsosné is nevetett, és sajtáságosnak találta; de nem mondta, hogy érti.

A társalgó tágas és szép volt. A szomszédos biliárdszobába vezető magas fehér szárnyajtót kitérték; itt szórakoztak a bizonytalan járású urak s a többi vendégek. A másik oldalon az üvegajtó egy széles teraszra s a kertre nézett. Oldalt egy zongora állt. Volt ott egy zöldposztós kártyaasztal, melyen a cukorbeteg tábornok néhány más úrral whistet játszott. Hölgyek olvastak és kézimunkáztak. Vaskályha fűtötte a szobát, de a vendégek különösen a stílszerű kandalló előtt szerettek csevegni, amelyben izzóvörös papírszalagokkal beragasztott széndarab-utánzatok heverték.

- Ön, Spinell úr, korán szokott felkelni - mondta Klöterjahnné. - Véletlenül már kétszer-háromszor is láttam reggel nyolckor elmenni hazulról.

- Hogy korán kelek? Ah, napja válogatja. Úgy áll a dolog, hogy azért kelek korán, mert tulajdonképpen álomszuszék vagyok.

- Magyarázza ezt meg, Spinell úr!

Spatz tanácsosné is kíváncsi volt a magyarázatra.

- Nos... ha az ember koránkelő, azt hiszem, nincs szüksége arra, hogy ily korán hagyja el az ágyat. A lelkiismeret, nagyságos asszonyom, csehül vagyunk a lelkiismerettel! Én és a magamszörűek egész életünkben vele viaskodunk, és csak azért izzadunk, hogy hébe-hóba megcsaljuk, s ravaszul holmi csekélységgel tömjük be a száját. Én és a magamszörűek haszontalan teremtmények vagyunk, s leszámítva néhány óránkat, véresre és betegre horzsoljuk magunkat haszontalanságunk tudatában. Gyűlöljük a hasznosat, tudjuk, hogy alantas és csúf, és védjük ezt az igazságot, mert okvetlenül rá vagyunk szorulva. És mégis úgy összevissza rág a lelkiismeret-furdalás, hogy egy ép folt se marad rajtunk. Vegyük még hozzá, hogy benső életünk, világnézetünk, munkásságunk szörnyen egészségtelen, aláaknázó és felemésztő, ami még borzasztóbbá teszi a dolgot. Csak pár enyhítőszer van, ami nélkül egyszerűen elviselhetetlen lenne az élet. Bizonyos ügyes tapintat, az életmód higiénikus szigora például sokunknak valóságos szükség. Korán kelni, kegyetlenül korán, azután hideg fürdő, séta ki a hóba... Ez talán egy órára kissé kibékít magunkkal. Ha őszintén viselkednék, higgye el, egész délutánig lustálkodhatnám az ágyban. Ha korán kelek, azt tulajdonképpen csak képmutatásból teszem.

- Ugyan miért, Spinell úr? Hisz ezzel önmagát győzte le... Nemde, Spatzné? - Spatz tanácsosné is ezen a véleményen volt.

- Képmutatás vagy magunk legyőzése, nagyságos asszonyom! Amelyik szó jobban tetszik. Oly szörnyen becsületes vagyok, hogy...

- Jól mondja. Bizonyára sokat bankódik.

- Igen, nagyságos asszonyom, sokat tépelődöm.

A szép idő tartós volt. Fehéren, tisztán és keményen, szélszöndes, kristályos fagyban, vakító világosságban, kéklő árnyékok között nyújtózkodott el a tájék, a hegyek, a ház, a kertek, és az egész fölé lágyan kék ég feszült, melyben csillogó fénytetestcskék, villogó kristályok miriádjai cikáztak. Klöterjahnné ebben az időben túrhetően érezte magát, láztalan volt, alig köhécselt, és könnyen legyőzte étvágytalanságát. A rendelet szerint órákig elült a teraszon a napsugaras fagyban. A hóban ült, takarókba, bundákba bugyolálva, és reményteljesen szívta be a tiszta, jeges levegőt. Olykor észrevette Spinellt, aki szintén ily erősen felöltözködve sétált a kertben, ormótlan, prêmes hócipőben, amely elképesztően nagyra dagasztotta lábát. Tapogatózó lépésekkel, bizonyos vigyázatos, mereven kecses kartartással gázolt a havon, tisztelettel köszöntötte az asszonyt, mikor a tornáchoz ért, és az alsóbb lépcsőkre jött fel, hogy egy kis csevegésbe kezdjen.

- Ma a reggeli sétámon láttam egy szép asszonyt... Istenem, be szép volt! - mondta, fejét félrehajította, és széttárta a karját.

- Igazán, Spinell úr? Ugyan rajzolja le!

- Nem, nem tudom. Vagy rossz képet adnék róla. Csak fél szemmel néztem meg ezt a hölgyet, mikor továbbhaladt, valóságban tulajdonképpen nem is láttam. De elmosódott árnya is megmozdítja képzeletemet, és elég volt arra, hogy képe, gyönyörű képe itt maradjon nálam. Istenem, de szép!

Az asszony nevetett.

- Hogyan, Spinell úr, hát így szokta ön nézegetni a szép asszonyokat?

- Így szoktam, nagyságos asszonyom, s azt hiszem, ez jobb, mintha bambán és a valóságot mohón fürkésző szemmel bámulnék az arcukba, és a tökéletlen valóság benyomását vinném magammal...

- A valóságot mohón fürkésző szemmel... Különös kifejezés, Spinell úr! Írói kifejezés. De mondhatom önnek, sokat mond. Van benne valami, amit már kezdek érteni, valami független és szabad, mely még a valóságnak is hadat üzen, bár a valóság a legtekintélyesebb, a legértékesebb ezen a földön, igen, a legértékesebb... És most megértem, hogy van valami a kézzelfogható dolgokon kívül is, valami finomabb és törékenyebb...

- Csak egy arcot ismerek - mondta a férfi hirtelen, és az öröm oly különösen rezgett hangjában, vállához emelte ökölbe szorult kezeit, s egy átszellemült mosoly felvillantotta odvas fogait -, csak egy arcot ismerek, melynek megnevesült valóságát bűn volna képzelettemmel javítgatni, mert nézni szeretném, bámulni, nem percekig, órákig, hanem egy egész életen át, bámulni, elveszni benne, és elfelejteni mindent, ami földi.

- Igen, igen, Spinell úr! Csakhogy Osterloh kisasszonynak kissé elálló füle van.

Spinell elhallgatott, és mélyen meghajolt. Mikor újra felegyenesedett, zavartan és fájdalmasan nézte a kis különös erecskét, amely halványkéken és betegesen ágazott szét az áttetsző homlok tisztaságában.

Különös figura, csodálatos egy figura! Klöterjahnné gyakran gondolkozott róla, mert sok ideje volt a gondolkozásra. Talán a levegőváltás nem használt már, vagy valami más káros hatás érintette, nem tudni, de annyi bizonyos, hogy egészsége rosszabbra fordult, légszövének állapota bizonyos kívánnivalót hagyott, gyengének, fáradtnak, étvágytalannak érezte magát, nemritkán láza is volt; és Leander doktor a leghatározottabban nyugalmat, békét és elővigyázatosságot ajánlott neki. Úgyhogy ha nem kellett feküdnie, Spatznéval csöndesen üldögélt, ölében a kézimunkája, amelyen sohasem dolgozott, s többnyire egyik-másik gondolatán csüngött.

Tényleg sok gondolatot serkentett benne ez a különöc Spinell, és az volt a sajátságos, hogy nem is annyira róla, mint saját magáról gondolkozott: ez az ember valamiképpen különös kíváncsiságot, sohasem ismert érdeklődést keltett benne saját maga iránt. Egy napon - beszéd közben - ezt mondta Spinell:

- Bizony, rejtélyesek ezek az asszonyok... bármily kevéssé új is a probléma, mégsem tudunk elsiklani fölötte, hanem csak csodálkozunk, álmélkodunk. Itt van egy csodálatos teremtmény, légi tündér, egy ködkép, egy mesebeli álomlény. Mit tesz? Elmegy, és odaadja magát az első vásári Herkulesnek vagy mészárosinasnak. Végigring a karján, tán fejét is odatámasztja vállához, és fortélyosan mosolyogva tekinget körül, mintha ezt akarná mondani: És most törjétek a fejeteket ezen a különös jelenségen! És mi törjük a fejünket.

Ezzel ismételtlen foglalkozott Klöterjahnné.

Egy másik nap Spatzné ámulatára a következő párbeszéd folyt le közöttük:

- Szabad kérdezni, nagyságos asszonyom (bocsássa meg, hogy kotnyeleskedem), mi a tulajdonképpeni neve?

- Klöterjahn, Spinell úr!

- Hm... Ezt tudom. Helyesebben: tagadom. A saját nevét értem, a leánynevét. Legyen igazságos, és vallja be, nagyságos asszonyom, hogy az, aki Klöterjahnnénak nevezné önt, korbácsot érdemelne.

Az asszony oly jóízűen nevetett, hogy szemöldöke felett a kék erecske erősen kidagadt, és lágy, édes arcán valami megerőltettség és szorongattatás látszott, ami nagyon nyugtalanító volt.

- Nem! Dehogy, Spinell úr. Korbácsot érdemelne? Olyan borzasztóan hangzik a Klöterjahn név?

- Nagyságos asszonyom, én a szívem mélyéből gyűlöltem ezt a nevet, mihelyt először hallottam. Nevetséges és kétségbeejtően csúnya név, és barbárság, alávalóság, ha a szokás hatalmánál fogva ezt a nevet önre is ráerőszakolják.

- Nos és Eckhof? Az Eckhof név szebb? Az apámat Eckhofnak hívják.

- Látja! Eckhof, ez egészen más! Egy nagy színészt is Eckhofnak hívtak. Eckhof, az rendben van... De ön csak apjáról beszélt. Édesanyja...

- Anyám meghalt, még mikor egész kicsiny voltam.

- Ó! Beszéljen egy kicsit róla, kérem. De ha fárasztja, inkább ne. Akkor pihenjen, és én újra Párizsról beszélek, mint a múltkor. Egészen halkán beszélhet, sőt hogyha suttog, csak szebb lesz a beszéde... Brémában született? - Ezt egészen hangtalanul mondta, bizonyos tisztelő és

tartalmas kifejezéssel, mintha Bréma valami páratlan város lenne, rejtélyes kalandok és hallgatag szépségek városa, ahol születni titokzatos dolog és nagy dicsőség.

- Ott születtem, képzelje - mondta önkéntelenül. - Brémai vagyok.

- Én is jártam ott - mondta Spinell merengve.

- Hogyan, hát ott *is* járt? Maga, Spinell úr, úgy látszik, már mindent látott Tunisz és a Spitzbergák között!

- Igen, egyszer megfordultam Brémában - ismételte a férfi. - Egy este, pár órára. Emlékszem egy régi, keskeny utcára, és hogy a háztetőkön oly különösen állott a hold. Voltam aztán egy pincében, amely dohos és borszagú volt. Oly élénken emlékszem...

- Csakugyan? Hol lehetett? Igen, ilyen szürke, csúcstetős házban, ilyen vén, döngő padlójú, fehér rácsos erkélyű kereskedőházban születtem én is.

- Kedves atyja tehát kereskedő? - kérdezte kissé vonakodva.

- Kereskedő. De ezenkívül és tulajdonképpen elsősorban művész.

- Ah! Ah! Hogyan?

- Hegedül... De ez semmit sem mond. Hogyan hegedül, Spinell úr, ez a fontos. Néha, mikor játszott, forró könnyek szöktek a szemembe, mint soha máskor. Ön nem hiszi?

- Dehogynem! Hogyne hinném!... Mondja, nagyságos asszonyom, régi a családja? Ugyebár abban a szürke tetejű házban már sok nemzedék élt, dolgozott és tűnt el a mulandóságban?

- Igen. De miért kérdezi ezt egyébként?

- Mert nemritkán előfordul az is, hogy egy gyakorlatias, polgári és száraz nemzedék, mielőtt kipusztulna, még egyszer megtisztul a művészet által.

- Tehát a mienk is?... Ami apámat illeti, bizonyára sokkal inkább művész, mint sok, aki így nevezi magát, s a hírnevéből él. Én csak keveset zongorázom. Most megtiltották: de egykor, otthon, még zongoráztam. Apám és én együtt játszottunk... Oly szívesen emlékszem ezekre az évekre; különösen a kertre, a kertünkre a ház mögött. Szánalmasan el volt vadulva, felverte a dudva, s mállott, mohos falak vették körül; de éppen ez tette széppé. A kardliliomok között, középen, egy szökőkút volt. Nyaranta barátnőimmal sokáig időztem ott. Kis tábori székeken ültünk mindnyájan e szökőkút körül...

- Milyen szép! - mondta Spinell úr, és felhúzta vállait. - Ott ült ön és dalolt.

- Nem, többnyire horgoltunk.

- Persze... persze...

- Igen, horgoltunk és fecsegtünk, hat barátnőm és én...

- Milyen szép! Istenem, milyen szép! - kiáltott Spinell, és arca egészen eltorzult.

- Mit talál ebben oly különös szépnek, Spinell úr?

- Ó, azt, hogy önön kívül hat barátnője is ott ült, és ön nem volt közöttük, hanem kiemelkedett onnan. Hajában szinte láthatatlanul, de jelentőségteljesen, egy kis aranyos korona csillogott...

- Dehogy, mit beszél, semmiféle koronám sem volt...

- De azért ott csillogott titokban. Én láttam volna, egész világosan láttam volna a hajában, ha ezekben az órákban észrevétlenül ott állhattam volna a bozótban.

- Ki tudja, mit látott volna? De ön nem állt ott, hanem egy napon mostani férjem és apám lépett ki a bokrok közül. Félek, hogy egyet-mást meghallottak beszélgetésünkből...

- Ott ismerte meg tehát a férjét, nagyságos asszonyom?

- Ott ismerkedtem meg vele! - mondta hangosan és vidáman, és míg mosolygott, a halványkék erecske erőlködve és különösen ugrott ki szemöldöke fölé. - Apámhoz jött bizonyos üzleti ügyekben, tudja. Másnapra ebédre hívták meg, és harmadnapra már megkérte a kezemet.

- Igazán? Minden ilyen gyorsan ment?

- Igen... Vagyis ettől kezdve kissé lassabban ment. Mert apám nemigen volt hajlandó rögtön beleegyezni az ügybe, és hosszabb gondolkozási időt kötött ki. Mindenekelőtt inkább szeretett volna magánál tartani, azután bizonyos kétségei voltak. De...

- De?

- De éppen én akartam - mondta mosolyogva, és a halványkék erecske újra szorongatottá és betegessé tette kedves arcát.

- Ah, ön akarta?

- Igen, és amint látja, szilárdul és erősen akartam.

- Látom. Igen.

- Úgy, hogy apámnak végre bele kellett egyeznie.

- És így elhagyta őt, a hegedűjét, elhagyta a régi házat, a dudvás kertet, a szökőkutat, hat barátnőjét. Klöterjahnnal ment.

- Vele mentem... Milyen kifejezéseket használ, Spinell! Akár a bibliában! Igen, elhagytam mindent, mert a természet így parancsolja.

- Igen, a természet így parancsolja.

- És a boldogságonról volt szó.

- Természetesen. És azután jött... a boldogság.

- Ez csak akkor érkezett meg, Spinell úr, mikor először adták a kezembe a kis Tónit, a mi kis Tóninkat, amikor erősen rikoltott picike egészséges tüdejével, mert erős és egészséges...

- Nem először hallom, nagyságos asszonyom, hogy a kis Anton egészségéről beszél. Bizonyára igen-igen egészséges.

- Bizony. És olyan nevetségesen hasonlít az uramra.

- Ah!... Igen, így történt. És most többé nem Eckhofnak hívják, hanem másképp, és van egy kis egészséges Antonja vagy Tónija meg egy kis légcsőbaja.

- Igen. De ön végtelenül talányos ember, Spinell úr, mondhatom.

- Isten látja a lelkem, csakugyan talányos ember! - mondta Spatzné, aki egyébként még mindig ott volt.

De Klöterjahnné többször is meghányta-vetette lelkében ezt a beszélgetést is. Bármilyen semmitmondó is volt, valamit rejtett a mélyében, ami gondolkozni készítette magáról. Az volt vajon az a káros hatás, amely elhervasztotta? Egyre jobban gyöngült, gyakran láz jelentkezett, csendes, emésztő tűz, melyben szelíd emelkedettséggel nyugodott, s amelynek gondolkozva, kényeskedve, tetszelegve, kissé fanyalogva és sértődötten adta át magát. Mikor pedig nem kellett ágyban maradnia, és Spinell úr végtelen óvatossággal, lábujjhegyen surrant hozzá,

kétlépésnyire megállott, s egyik lábát hátrahúzva, felsőtestét előrehajtva, tisztelettudóan le-tompított hangon szólt hozzá, mintha félénk áhítatban gyengéden emelné magasra, magasra, és felhőpárnákon vetne neki ágyat ott fenn, ahova semmi rikoltó hang, semmi földi érintés nem hat el, akkor eszébe jutott Klöterjahn, aki így szokott hozzá szólni: „Vigyázz, Gabriel-lám, take care, angyalom, és csukd be jól a szádat!” s ezek a szavak úgy hatottak rá, mintha keményen és jóindulatúan veregetnék a vállát. Ekkor azonban hirtelen elfordult ettől az emléktől, hogy gyengén és emelkedetten dőljön azokra a puha felhőpárnákra, melyeket Spinell úr készített neki.

Egy napon váratlanul visszatért arra a kis beszélgetésre, amit Spinell folytatott a származásáról és a fiatalságáról.

- Csakugyan látta volna Spinell úr azt a koronát? - kérdezte.

És jöllehet már két hét telt el a csevegés óta, Spinell rögtön tudta, miről volt szó, és megindultan biztosította őt, hogy mikor a szökőkútnál ült hat barátnője között, látta volna a kis koronát - látta volna titokzatosan csillogni a hajában.

Pár napra rá egy vendég udvariasságból kérdezősködött a kis Anton egészségéről. Az asszony lopva a közel álló Spinellre tekintett, és egy kissé unottan felelt: - Köszönöm, természetesen jól van. Ő és a férjem egészséges, mint a makk.

8

Február végével, egy igen tiszta és világos, fagyos napon nyugtalan mozgolódás volt az Einfriedben. A szívbeteg urak kipirult orcával vitatkoztak, a cukorbeteg tábornok úgy trillázott, mint akinek kutya baja van, és a bizonytalan járású urak örömben majd kibújnak a bőrükből. Mi történt? Nem kevesebb, mint hogy Leander doktor a betegek szórakoztatására közös kirándulást rendezett több szánkón, amely felcsengettyűzve, ostorpattogás közt rohan majd a hegyekbe.

Természetesen, a szegény „súlyosoknak” otthon kellett maradniuk. Ő, a szegény „súlyosak”! A többiek összetekintettek, hunyorgattak, és vigyáztak, nehogy neszét vegyék a dolognak; mindenki boldog volt, hogy egy kis részvétet és kíméletességet gyakorolhatott. De sokan maguk ott maradtak, akik a kirándulásban részt vehettek volna. Osterloh kisasszonyt rögtön felmentették. Aki annyira túl van halmozva kötelességekkel, mint ő, bizony nemigen mehet szánkózni. A háztartás szigorúan megkövetelte, hogy ott legyen; egy szó, mint száz: a szanatóriumban maradt. De hogy Klöterjahné sem akart elmenni, ez mindenütt kellemetlen lehangoltságot keltett. Hiába dicsérte neki Leander doktor a friss, téli kirándulást; azt mondta erre, hogy nincs hangulata, migrénje van, fáradt, szóval a doktornak engednie kellett.

A cinikus élcfaragó azonban nyomban megjegyezte:

- Lássá, most a penészes csecsemő is itthon marad.

És igaza volt, mert Spinell úr tudatta, hogy ma délután „dolgozni” akar: gyanús és kétséges tevékenységét tudniillik szívesen jelölte ezzel a szóval. Egyébként senki sem panaszkodott emiatt, könnyen beletörődtek, hogy Spatzné a fiatal barátnője mellett maradt, mert az utazástól tengeribetegséget szokott kapni.

Tizenkét óra felé, nyomban ebéd után, megálltak a szánkók az Einfried előtt, és a vendégek élénk csoportokban, melegen bepólyázva, kíváncsian és izgatottan sűrögtek a kertben. Klöterjahné Spatznéval a teraszra néző üvegajtónál állt, Spinell úr pedig szobája ablakából szemlélte az indulást. Nézték tréfa és kacaj közt, hogyan küzdenek a jobb helyekért, hogyan

futkos Osterloh kisasszony, boával a nyakán, egyik fogattól a másikhoz, hogy kosarakat és elemőziát dugjon az ülések alá, és hogyan nézi végig még egyszer az egész képet Leander doktor villogó szemüvegével, kucsmával a fején, s azután helyet foglalva mint ad jelt az indulásra... A lovak megindultak, egypár hölgy sikoltott és hátrazökkent, a csengettyűk csilingeltek, s hosszú zsinórjuk lomhán himbálózott a szántalp mögött, és Osterloh kisasszony ott állt a rácsos kapunál, intett a zsebkendőjével, míg az országút fordulójánál eltűntek a suhanó szánkók, és a vidám zaj elhalt. Azután visszajött a kerten, hogy újra nekiessen a dolognak, a két hölgy eltűnt az üvegajtóból, s majdnem ugyanabban a pillanatban Spinell úr is eltávozott.

Az Einfriedben nyugalom uralkodott. Tudták, hogy az expedíció estélig sem jön meg. A „súlyosak” szobájukban feküdtek és szenvedtek. Klöterjahnné és öregebb barátnéja kicsit sétáltak, azután visszamentek a szobájukba. Spinell úr is szobájában volt, és foglalatoskodott a maga módja szerint. Négy óra tájt egy-egy fél liter tejet kaptak a hölgyek, míg Spinell úr könnyű teát kért. Nemsokára Klöterjahnné kopogott a falon, mely szobáját Spatznéól elválasztotta:

- Nem jönne le a társalgóba, kedves Spatzné? Már magam sem tudom, hogy mit csináljak itt.

- Rögtön, drágám! - felelt a tanácsosné. - Csak felkapom a cipőm, ha megengedi. Mert mostan kicsit ledőltem az ágyra.

A társalgó természetesen üres volt. A hölgyek leültek a kályha mellé. Spatzné virágokat hímezett, sőt Klöterjahnné is tett egypár öltést, de azután ölébe engedte kézímunkáját, és a szék karjára dőlve, a levegőbe merengett. Végül egy megjegyzést tett, amiért száját se volt érdemes felnyitni; de minthogy Spatzné ennek ellenére élénken érdeklődött, többszörösen sipítva, „Hogy?”, megalázottan ismételnie kellett az egész mondatot. Spatzné még egyszer megkérdezte: „Hogy?” De ebben a pillanatban léptek hallatszottak az előszobából, kinyílt az ajtó, és Spinell lépett be.

- Zavarom a hölgyeket? - kérdezte a küszöbről halk hangon, de csakis Klöterjahnnéra nézett, és kedveskedve, hajlongva illegette magát. A fiatalasszony válaszolt:

- Dehogy zavar. Először is ez a szoba szabad kikötő édes mindnyájunk számára, aztán meg: miben zavarna bennünket? Úgy érzem, hogy még a tanácsosné is unatkozik mellettem...

Spinell erre nem tudott válaszolni, mosolygott, és újra kilátszottak odvas fogai, majd tétovázva az üvegajtóig ment, ahol megállott, kinézett, s bár a hölgyek figyelték, válaszul és illetlenül háttal fordított nekik. Aztán hátrafordult, de azért még mindig a kertbe nézett:

- A nap leáldozott. Egyszerre beborult. Sötétedik.

- Csakugyan árnyékok takarják be az egész vidéket - felelt Klöterjahnné. - Úgy látszik, hó söpri el a kirándulást. Tegnap ilyenkor még világos nappal volt; ma már alkonyodik.

- E derült hetek után - mondja Spinell - jót tesz a szemnek a homály. Úgy örülök, ha a nap, amely tolakodva egyformán sugározza be a szépet és a rútat, végre egészen elborul.

- Ön nem szereti a napot?

- Nem vagyok festő... Egyébként is barátságosabb nélküle. Sűrű szürkésfehér felhőréteg vonul el most előtte. Holnapra tán felenged. De nagyságos asszonyom, igazán tanácsolom, ne erőltesse szemét ott hátul a kézímunkáján.

- Legyen nyugodt, különben se tenném. De mit csináljunk?

Spinell leült a zongora elé a forgószékre, karját a zongorafödélre támasztva.

- Muzsikáljunk... - mondta. - Ha most valaki zongoráznék... Az angol gyermekek néha nigger songokat énekelnek, egyéb zenét se hallunk.

- Tegnap délután meg Osterloh kisasszony darált le sietve egy operettet - jegyezte meg Klöterjahnné.

- De hiszen ön zongorázik, nagyságos asszonyom - mondta Spinell esdekelve, és felállott. - Azelőtt naponta játszott kedves atyjával.

- Igen, az akkor volt! A szökőkút idején, akkor...

- Zongorázzék ma is - kérte Spinell. - Csak pár ütemet játsszék. Ha tudná, hogy szeretném!

- A házi orvosunk és Leander doktor határozottan megtiltotta.

- De most egyik sincs itt! Szabadok vagyunk... Szabad, nagyságos asszonyom! Csak pár akkordocskát...

- Nem, Spinell úr, nem teszem. Ki tudja, mit vár tőlem? Higgye el, mindent elfelejttem. Fejből alig tudok valamit.

- Ó, játssza el azt a valamit! És annyi kotta van itt fenn a zongorán, hogy szinte sok. Ez itt, ez semmi. De ni, itt van Chopin.

- Chopin?!

- Igen, a nocturne-ök. Csak a gyertyákat kell meggyújtanom...

- Ne is gondolja, hogy játszom. Nem szabad. Ha megárt?!

Spinell elnémult. Ott állott hosszú lábaival, hosszú, fekete kabátjában, deres, elmosódó, szakálltalan fejével a két zongoragyertya világában, és kezeit lecsüggesztette.

- Nem kérem tovább - mondta végül halkán. - Ha fél, hogy árt, akkor, nagyságos asszonyom, hagyja csak holtan a szépséget, mely ujjai alatt hangossá válhatnék. Ön nem volt mindig ily okos; legalább akkor nem, mikor az ellenkezőről volt szó. Nem törődött a testével, és sokkal erősebben és kíméletlenebbül akart, mikor a szökőkutat elhagyta, és letette fejéről a kis aranykoronát... De - mondta egy kis szünet után, és hangja még halkabb lett - ha most leül ide, és úgy zongorázik, mint egykor, mikor atyja mellette állt, és a hegedűszó sírva fakasztotta, akkor megeshetik, hogy a hajában újra fel fog derengeni titkosan, halványan a kis aranykorona...

- Igazán? - kérdezte az asszony, és elmosolyodott... Ennél a szónál véletlenül elakadt a hangja, úgyszólván félrekezdte, félre színtelenül hangzott, köhécselt, és aztán így szólt:

- Csakugyan Chopin nocturne-jei ezek?

- Igen. Már fel is nyitottam, minden készen áll.

- Isten neki, egyet eljátszom - mondta Klöterjahnné. - De csak egyetlenegy, érti? Ezzel aztán úgyszólván örökre eleget lesz.

Felállt, félretette kézimunkáját, és a zongorához ment. Leült a forgószékre, melyen pár bekötött hangjegyfűzet volt, megigazította a gyertyákat, és lapozott a kottában. Spinell széket tolt oda, és mellételepedett, mint egy zongoratanár.

Az Esz-dúr nocturne-t (opus 9, No 2.) játszotta. Ha csakugyan felejtett valamit, azelőtt tökéletes művészettel játszhatott.

A zongora közepszerű volt, de az első akkordok után már biztos ízléssel uralkodott rajta. Idegesen szerette a finomkodó hangszíneket, és imádta a fantasztikusan ritmikus mozgékonyt. Billentése kemény volt, de azért mégis lágy. Ujjai alatt minden édességét kilehelte a haldokló melódia, s alakját tétova gráciával lebegték körül a cifrázatok.

Abban a nappali ruhában volt, melyben a szanatóriumba jött; a sötét, komoly derék, plasztikus bársony arabeszkjével, földöntúlian lengének tüntette fel fejét és kezeit. Arckifejezése nem változott, csak mintha ajka körvonalai lettek volna élesebbek, csak mintha szemszöglete árnyékai mélyültek volna el. Mikor befejezte, ölbete a kezét, és tovább is a kottára nézett. Spinell úr szótlánul, mozdulatlanul ült.

Klöterjahnné még egy nocturne-t játszott, aztán még kettőt. Ekkor felállt, hogy a felső zongorafödélén új kottákat keressen.

Spinell úr lapozgatni kezdte a fekete keménypapírba kötött füzeteket, melyek a forgószéken voltak. Egyszerre valami érthetetlen hang tört ki a torkából, és nagy fehér kezei szenvedélyesen kaparásztak az egyik lerongyolódott füzetten.

- Nem lehetséges!... Nem igaz! - mondta. - És mégsem csalatkozom!... Tudja, mi ez?... Tudja, mi volt itt?... Tudja, mit tartok a kezemben?

- Mit? - kérdezte az asszony.

Némán mutatta neki a címlapot. Halottfehér volt, leengedte a könyvet, és reszkető ajakkal nézett rá.

- Csakugyan? Hogy kerül ide? Adja csak ide - mondta egyszerűen. A kottatartóra tette, leült, és egy perc múlva játszani kezdte az első lapot.

Spinell mellette ült, előrehajolva, kezeit térdei közé szorítva, lehajtott fejjel. Az asszony az elejét csapongó, kínzó lassúsággal, az egyes változatok közt nyugtalanítóan elhúzott szünetekkel játszotta. A vágy motívuma, a magányos éjszakába bolygó hang szomorú kérdésként zokogott fel. Csend és várakozás. És íme, felelet jön: ugyanaz a félénk és magányos hang, csak világosabban és törékenyebben. Újabb hallgatás. Egyszerre elkezdődött a szerelmi motívum azzal a tompított, csodálatos sforzatóval, mely olyan, mint a szenvedély nekibuzdulása és boldog fölfelé vágyakozása, és a motívum fölfelé tört, elbűvölten édes kuszaságban erőlködve kapaszkodott mindig magasabbra, majd eloldódva hanyatlott vissza, s aztán a nehéz, fájó gyönyör mély énekével léptek fel a csellók, és átvették a dallamot...

Klöterjahnné nem eredménytelenül törekedett arra, hogy a rozoga, silány hangszeren a zenekari hatásokat is megsejdíttesse. A nagy emelkedés hegedűfutamai ragyogó precizitással csendültek fel. Pontos áhítattal játszott, hívón időzött minden változatnál, és alázatosan, tüntetően emelte ki az egyes részleteket, mint a pap, aki az Úr szent testét feje fölé emeli. Mi történt? Két erő, két távoli lény fájdalmasan és boldogan sóvárgott egymás után, és ölelkezett az örökkévalóság és a tökéletesség után való bűvöletes, örült vágyakozásban... A nyitány fellángolt és alábbhanyatlott. A játékos már ott tartott, mikor a függöny szétnyílik, és tovább játszott, hallgatagon nézve a hangjegyeket.

Spatzné ezalatt elért az unalomnak arra a fokára, melynél arcunk eltorzul, szemünk majdhogy kiugrik fejünkből, és egész testünk hullaszerűvé és ijesztővé válik. Ez a zene különben is hatott gyomoridegeire, rosszul emésztő szervezetét rettegés fogta el, úgyhogy görcsöktől tartott.

- Szobámba kell mennem - mondta gyenge hangon. - Vizontlátásra, mindjárt visszajövök...

Elment. Az alkonyat már mélyen sötét volt. Künn sűrűen, hangtalanul hulltak a hópihék a teraszra. A gyertyák lobogva, szegényesen világították meg a nagy termet.

- A második felvonást - susogta Spinell; és az asszony továbblapozott, elkezdte a második felvonást.

A távolból kúrhang hallatszott. Vagy lombsuttogás volt csak? Lány csermely csobogása? Az éj szétöntötte hallgatását a kertbe és házba, s a szenvedély hatalmának semmiféle esdő intés se állhatott ellent. A szent titok beteljesült. Kialudt a fény, csodás, hirtelen tompított hangszínezettel szállt le a halálmotívum, és az epekedő vágy lázas, hajszóoló türelmetlenséggel dobta fehér fátyolát a kedvesnek, aki kitárt karokkal jött a homályból.

Ó, földöntúli egyesülés dús és telhetetlen ujjongása! A kínzó tévedéstől szabadon, menten a tér és idő bilincseitől a te és az én, a tiéd és az enyém fönséges gyönyörre olvad össze. Elválaszthatta őket a nap csaló káprázata, de pompázó hazugsága nem csalhatta meg többé, mióta a varázsital felnyitotta szemüket. Aki egyszer érezte a halál éjszakáját és édes titkát, a fény üres csillogásában csak a szent éjre vágyik, az örök, igaz, egybeforrasztó éjszakára.

Ó, szállj le, szerelem éjszakája, add nekik a szomjúhozott feledést, zárd körül őket gyönyörrel, és ragadd ki az ámtások és elválások világából! Íme, az utolsó fény is kilobbant! A gondolat s a látszat belehalt a szent alkonyatba, mely új megváltást ígérve terjeszkedik a hiú világ gyötrelmei fölél! Midőn fakul a káprázat, s szemem megtörik az elragadtatás révületében: az, amitől megfoszt a nappal hazugsága, s mérhetetlen gyöttrődést okozván vágyam elébe állít - *csak akkor*, ó, beteljesülés csodája!... igen, csak akkor vagyok én magam a világ. És Brangäne sötét énekére az a magas hegedűfutam következett, amely ezerszer magasabb régiókban szárnyal, mint a szegény, lomha emberi ész.

- Nem minden szavát értem, Spinell úr; sokat csak sejtek. Mit jelent például az, „hogyan csak akkor vagyok én magam a világ”?...

Spinell röviden és halkán válaszolt neki.

- Igen - felelt az asszony -, tehát így van. De hogyan lehet, hogy ön oly kitűnően érti ezt, és mégsem tudja játszani?

Spinell úr ez ártatlan kérdés után már nem tudott magán uralkodni. Elpirult, kezeit tördelte, és majd elsüllyedt zavarában a székével együtt.

- Ritkán jár együtt a kettő - mondta végül bántódottan. - Játszani bizony nem tudok. De folytassa.

És az asszony tovább játszotta a misztérium ittas énekeit. Tehát meghal a szerelem? Trisztán szerelme? A mi Izoldánk szerelme? Ó, a halál keze nem éri azt, ami örök! Mi halna meg benne, mint az, ami bennünket zavar, ami csalékonyan elválasztja egymástól a szeretőket? Egy édes kötőszóval, egy pusztán és-sel összekötötte őket a szerelem... széttéphette-e ezt a halál másként, mint azáltal, hogy az egyik élete a másik élete volt?

És egy titokzatos énekkettős egyesítette őket a szerelmi halál, az örök ölelkezés bódultatos reménységében, ott, az éjszaka csodaországában. Édes éjszaka! Örök szerelmes éj! Ó, boldogság mindent átfogó birodalma! Aki téged egyszer megsejt, csak fájdalmasan riad a kopár napra! Űzd el a fájdalmat, szelíd halál! Oldd fel a vágyakozókat a felébredés kényszerűségéből!

Ó, ritmusok megfoghatatlan vihara! Ó, a metafizikai megismerés kromatikusan felrakétázó bővölete! Hogyan értik meg ezt a gyönyört távol a válasra intő fény kízó világától? Lágy, igaz, fájdalom nélküli vágyakozás, főséges, bútan kilobbanás, emberfölötti derengése a végtelennek! Te vagy Izolda, én Trisztán, és már nem is Trisztán, nem is Izolda...

Egyszerre valami iszonyú dolog történt. Az asszony abbahagyta a játékot, kezét a szeme elé emelte, hogy jobban lásson a homályban, és Spinell úr gyorsan megfordult a széken. A hátsó ajtó, mely a folyosóra vezetett, kinyílt, s egy sötét alak támolygott be egy nő karjára támaszkodva. Az Einfried egyik vendége volt, aki szintén nem mehetett el a kirándulásra, s ezeket az esti órákat is ösztönszerű, szomorú körsétáira használta fel, az a beteg, aki tizenkilenc gyereket szült, s meghülyült bele. Höhlenrauchné, a lelkész felesége, ápolónője karján. Tapogatózó, imbolygó léptekkel, anélkül, hogy felnézett volna, végigjárta a terem hátsó részét, és a szemben levő ajtón - némán és meredten, alvajáró módjára, öntudatlanul eltűnt. Csend volt.

- Höhlenrauchné volt - mondta Spinell.

- Igen, szegény Höhlenrauchné - felelt az asszony. Majd lapozott, és az opera végét kezdte játszani. Izolda halálát.

Mily színtelenek és világosak voltak ajkai, hogy elmélyültek az árnyak szeme szögletében! Szemöldöke fölött, átlátszó homlokán erőlködve és nyugtalanítóan mindig jobban és jobban kiugrott a kis erecske. Munkálkodó kezei alatt egyre fokozódott a melódia, míg egyszerre el nem vágta az a majdnem istentelen és kegyetlen pianissimo, amely úgy hat ránk, mintha kicsúszna lábunk alól a talaj, s légies vágyban semmisülnénk meg. A végtelen megkönnyebülés és beteljesedés áradata, a mértéktelen kielégültség kábító dörgése harsogott, majd ismétlődött újra és újra, tehetetlenül, visszahömpölygött, átalakult, mintha el akart volna párologni, újra harmóniájába szőtte a vágymotívumot, végül kiadta lelkét, meghalt, elcsengett, elszállt. Mély csend lett.

Mindketten füleltek, félrehajtották fejüket, és figyeltek.

- Csengettyűk - mondta az asszony.

- A szánkók. Megyek.

Spinell felállt, és átment a szobán. Az ajtónál hátul megállapodott, megfordult, és egy pillanatra nyugtalanul tipegett. És ekkor történt, hogy tizenöt-húsz lépés távolságra az asszonytól némán térdre roskadt. Hosszú fekete szalonkabátja szoknyaszerűen terült el a padlón. Kezét szájára tapasztotta, vállalai vonaglottak.

Az asszony a zongorától elfordulva ült, előrehajolva, kezeit ölében tartotta, és ránézett. Bizonytalan, elkényszeredett mosoly ült arcán, és szemei annyira merengve és nehézkesen bámultak a félhomályba, mintha kissé szerettek volna lecsukódni.

Messziről, nagyon messziről csengettyűcsilingelés, ostorpattogás és sok egymásba szövődő, kusza emberi hang zaja közeledett.

9

A szánkókirándulás, amelyről a vendégek még sokáig beszéltek, február huszonhatodikán volt. Huszonhetedikén olvadt, s ezen a napon, mikor minden megpuhult, csepegett, csámcsogott, szétfolyt, Klöterjahnné kitűnően érezte magát. Huszonnyolcadikán egy kevés vért hányt, jelentéktelenül keveset; de vér volt. Ugyanakkor annyira elgyengült, mint még soha, úgyhogy ágyba kellett feküdnie.

Leander doktor megvizsgálta, és arca jéghideg maradt. Azután, amint a tudomány előírja, jégdarabkákat, morfiumot, feltétlen nyugalmat rendelt neki. Másnap egyébként elfoglaltsága miatt lemondott kezeléséről, és átadta őt Müller doktornak, egy csendes, sápadt, jelentéktelen és bánatos embernek, aki szerényen és kötelességtudóan gyógyította a lábadozókat és a reménytelen betegeket.

Mindjárt sietett megjegyezni, hogy Klöterjahnék már régen látták egymást, és sürgősen kívánatos lenne, hogy Klöterjahn úr újra az Einfriedbe jöjjön, ha virágzó üzlete valahogy megengedi neki. Írni kellene, vagy talán egy rövidke táviratot meneszteni hozzá... És a fiatal anyát végtelenül boldoggá és erőssé tenné, ha a kis Tönit is magával hozná, nem is említve azt, hogy az orvosok nagyon szeretnék megismerni ezt a kis egészséges vasgyúrót.

És Klöterjahn úr csakugyan megjelent. Megkapta Müller doktor táviratát, s mindjárt idesietett a Keleti-tenger partjáról. Kiszállt a kocsiból, kávét és vajas zsemlét kért, és nagyon meg-hökkent képet vágott.

- Mi ez, uram? - kérdezte Klöterjahn úr. - Miért hívatott ide?

- Mert nagyon kívánatos - felelte Müller doktor -, hogy most felesége önagysága közelében legyen.

- Kívánatos... kívánatos... De vajon szükséges-e? A pénzemre is kell nézmem, uram, rossz idők járnak, s a vasút méregdrága. Mi értelme volt, hogy ideutazzam? Egy szót sem szólnék, ha például a tüdőről volna szó; de hála isten, csak a légcső beteg.

- Klöterjahn úr - szólt lágyan Müller doktor -, először is a légcső fontos szerv... - Helytelenül mondta: „először is”, mert a „másodszorral” egészen adós maradt.

Klöterjahn úrral egy csinos teremtés is jött, arannyal ékes, vörös, skót ruhában, a karján tartva ifjabb Anton Klöterjahnt, a kis egészséges vasgyúrót. Végre csakugyan megérkezett, és senki sem tagadhatta, hogy szörnyen egészséges. Rózsásan és fehéren, tiszta, friss ruhában, kövéren és illatosan ringott paszomántos dajkája mezítelen vörös karján, hatalmas tömeg tejet és vágott húst pusztított el, ordított, és minden tekintetben ösztöneinek engedte át magát.

Spinell, az író, szobája ablakából nézte a fiatal Klöterjahn megérkezését. Különös, fátyolos és mégis erős tekintetével vizsgálta, amint a kocsiból a házba vitték, és aztán ugyanezzel az arckifejezéssel még sokáig maradt ott az ablaknál. Attól kezdve, amennyire lehetett, kerülte az ifjabb Anton Klöterjahnnal való találkozást.

10

Spinell úr a szobájában ült és „dolgozott”.

Szobája olyan volt, mint a többi: régi divatú, egyszerű és választékos. A zömök almáriumon érc oroszlánfejek meredeztek, a magas falitükör sok kis négyszögű ólomba foglalt lemezből volt összerakva, s a kékesre lakkozott padló minden terítő nélkül csupaszon maradt, s benne a bútorok merev lábai világos árnyékként tükröződtek. Az ablak közelében egy kényelmes íróasztal állott, ami elé a regényíró sárga függönyt húzatott, valószínűleg azért, hogy a szobát meghittebbé tegye.

Sárgás alkonyatban ült az íróasztal fölé hajolva, és írt - írta egyikét ama számtalan leveleknek, amelyeket minden héten postára adott, s amelyekre mulatságos módon többnyire választ sem kapott. Nagy, erős ívpapír nyújtózott előtte, melynek felső bal sarkában egy kényszeredett

tájkép alatt Detlev Spinell neve volt lenyomtatva egészen újmódi betűkkel, s Spinell ezt a papirost gyöngyszerű, szorgalmasan színezett és igen tiszta betűkkel írta tele.

Uram! - írta. - Ezeket a sorokat Önhöz intézem, mert nem tehetek másként, mert mondanivalóm egészen eltölti bensőm, kínoz és megreszkettet, mert szavaim oly hevesen buzognak fel, hogy megfulladnék, ha nem önthetném ki ebben a levélben...

Az igazat megvallva, ez a „buzogás” egyáltalán nem történt meg, és isten tudja, micsoda kérdés vitte rá Spinellt, hogy leírja. A szavak nála egyáltalán nemigen buzogtak fel, s bár polgári foglalkozása az írás volt, csak szájalmasan vergődött előre, és aki látta, bizonyára azt gondolta, hogy az író olyan ember, akinek az írás sokkal nehezebben megy, mint a többieknek.

Két ujjával szorgalmasan sodorgatta azokat a különös szörpíhéket, amik arcát itt-ott benőtték, és negyedórának elbabrált velük, míg a levegőbe bámult, s egy sorral sem haladt előre, azután ismét írt egypár ékes szót, és újra megakadt. Másrészt meg kell engednünk, hogy amit végül leírt, simán és élenken hatott, jóllehet tartalmilag csodálatos, kérdéses, sőt gyakran érthetetlen is volt.

Parancsoló szükség int arra - folytatta levelét -, hogy Önnek is feltárjam, amit látok, s ami már hetek óta lángoló vízióként üldöz, láttatni akarom ezt Önnel szemem beszélő világosságában, úgy, amint a lelkemben látom. Hozzá vagyok szokva, hogy engedjek annak az ösztönömnek, mely arra kényszerít, hogy elfelejthetetlen, lángolóan találó szavakkal mások élményeivé tegyem a magaméit. És ezért kérem, hallgasson meg.

Csak azt akarom elbeszélni, ami volt és van, pusztán egy történetet beszélek el, egy rövid, kimondhatatlanul lázító történetet, minden megjegyzés, minden vád és ítélet nélkül, a magam szavaival. Eckhof Gabriella története ez, uram, annak az asszonymnak a története, aki most az Ön felesége... és figyeljen jól! Ön élte át, és mégis én vagyok, kinek szava ezt Önben egy élmény magaslatára emeli.

Emlékszik, uram, a kertre, a szürke patriciusház régi, dudvás kertjére? Zöld moha burjánzott a viharvert falak téglái közt, melyek az álmatag vadont körülzárták. Emlékszik a szökőkútra? Lila színű liliomok hajoltak porhanyó szélére, s a kimosott kövekre fehér vízsugarak hullottak titokzatosan. Nyári alkonyat volt.

Hét fiatal leány ülte körül a kutat: de a hetediknek, az elsőnek, az egyetlennek hajába a lebukó nap a földöntúliság titokzatosan ragyogó koronáját szőtte. Szemében szorongó, félénk álmok gyúltak, de világos ajka azért mosolygott...

Énekeltek. Keskeny arcukat a szökőkút sugara felé emelték, oda, ahol a vízsugár fáradt és nemes lendülettel lefelé konyult, míg halk, tiszta hangjuk körülölelte a víz karcsú táncát. Törékeny kezük talán térdükön pihent, és úgy énekeltek...

Emlékszik még erre a képre, uram? Látta? Dehogyan látta. Szeme nem volt képes ilyenre, fülei durvák voltak arra, hogy e dallam szűzies édességét meghallják. Látta-e? Ó, akkor nem lett volna szabad lélegzetet vennie. Akkor vissza kellett volna mennie az életbe, az Ön életébe, hogy lelkében érthetetlen és sérthetetlen szentség gyanánt őrizze meg ezt a képet földi élete sivár napjaira. De mit tett?

Ennek a képnek vége szakadt, uram: ezért kellett Önnek jönni és megsemmisíteni, hogy közönségesség és rút fájdalom legyen a folytatása? Megható és békés apoteózis volt ez a kép a pusztulás, elmúlás alkonyati fényében. Egy régi család, amely fáradt és nagyon

nemes arra, hogy cselekedjék és éljen, végső napjait morzsolja, s utolsó megnyilatkozása a művészet, pár hegedűhang, mely a halálraérettség sejtelmes fájdalmáról beszél... Láttá-e a szemeket, melyekből e hangokra könnyek buggyantak ki? Hat játszótársnőjének lelke talán még az életé volt; de testvéri úrnőjük a szépségnek és halálnak volt eljegyezve.

Őn látta ezt a halálos szépséget, és megkívánta. És megható szentsége semmi tiszteletet és szégyenkezést nem ébresztett szívében. Nem elégedett meg azzal, hogy nézheti, bírni akarta, kihasználni, megszentelteleníteni... Milyen pompásan választott! Őn egy gourmand, uram, egy plebejus gourmand, egy jó ízlésű paraszt.

Nagyon kérem, tartsa mindig szem előtt, hogy én semmiképpen sem akarom megbántani Önt. Amit mondok, nem gáncs, csak lélektani forma az Ön egyszerű, irodalmilag teljesen érdektelen egyénisége számára, és kimondom, mert valami űz, hogy tetteit kicsit megvilágítsam, mert kérlelhetetlen hivatásom a földön, hogy a dolgokat nevének nevezem és beszéltessem, s az öntudatlant napfényre hozzam. A világ tele van ezekkel az „öntudatlan típusokkal”, és én nem bírom elviselni őket! Nem tűröm ezt a buta, tudatlan, oktalan tevés-vevést, ezt a lázítóan együgyű világot! Fájó konoksággal űz valami, hogy - amennyire erőm engedi - minden létezőt megvilágítsak, kimondjak és öntudatra hozzak, nem törődve azzal, hogy előmozdító vagy gátló hatása lesz-e, hogy vigasztalást és enyhítést jelent, vagy fájdalmat hoz-e magával.

Őn, uram, amint mondtam, egy plebejus gourmand, egy jó ízlésű paraszt. Minthogy otromba testével különben is igen-igen alacsony fejlődési fokon áll, gazdagsága és örökösen ülő életmódja folytán idegrendszere oly hirtelen, példátlanul és barbárul elfajult, hogy az élvezetvágy buja elfinomultsága ejtette hatalmába. Én nagyon hiszem, hogy garatizmai akkor is csámcsogva rezdültek meg, mikor elhatározta, hogy Eckhof Gabriella az Őné lesz, mint egyébkor, valami pompás leves vagy különös étel láttára...

Valóban, Őn e nő álmatag akaratát útvesztőkbe vezette, kivezette a dudvás kertből az életbe, az undokságba. Közönséges nevét rátukmálta, és a feleségét háziasszonnyá, anyává tette. Megalázta a halál fáradt, félénk és főséges használatlanságában virágzó szépséget a mindennapi életnek és annak a buta, fonák és nyomorult bálványának szolgálatában, amit természetnek neveznek, és paraszti lelkiismeretében nem is sejti, micsoda aljas galádságot követett el ezzel.

Még egyszer. Mi történik? Az álmatag szemű nő egy gyereket szül Önnek; egy lényvel ajándékozza meg, aki nemzője hitvány életét folytatja majd, s odaadja vele minden vérét, életkedvét, és meghal. Meghal, uram! És ha nem múlik el közönségesebben, ha végül mégis kiemelkedett megalázottsága mélységeiből, s büszkén és boldogan hal meg a szépség halálos csókja alatt, az az én érdemem. Önnek kisebb gondja is nagyobb volt ennél, s ezalatt hallgatag folyosókon szobalányokkal cicázott.

Az Ön gyermeke, Eckhof Gabriella gyermeke azonban nő, él, és diadalmasan gyarapodik. Egykor talán atyja életét folytatja majd, s kereskedő, adófizető és jól táplált polgára lesz a hazának; talán katona lesz vagy hivatalnok, az állam tudatlan és pompás támasza; mindenesetre azonban egy kedélyes, rendesen emésztő teremtmény, kiméretlen és magabiztos, erős és buta.

Úgy fogja fel, uram, e vallomásom, hogy gyűlölöm Önt, Önt és gyermekét, amint az életet magát gyűlölöm, az alantas, útszéli, nevetséges és mégis diadalmas életet, amit Őn képvisel, a szépség örök ellentétét és halálos ellenségét. Nem mondom, hogy megvetem Önt. Erre nem vagyok képes. Becsületes vagyok. Őn az erősebb. A harcban csak

egyfel felelhetek Önnek, a gyenge fenséges fegyverével és bosszúeszközével: szellemmel és szóval. Ma éltem velük. Mert ez a levél - íme ebben is becsületes vagyok - semmi egyéb, mint bosszúmű, s ha csak egyetlen szavam is elég erős, ragyogó és szép ahhoz, hogy Önt megindítsa, s képes arra, hogy valami idegen hatalmat éreztesen Önnel, és otromba közönyét csak egy pillanatra is felriassza, céloom elértem, és ujjongok.

Detlev Spinell

Spinell borítékba zárta a levelet, felbélyegezte, szépen megcímezte, és postára adatta.

11

Klöterjahn kopogott Spinell szobájának ajtaján; nagy, tisztán teleírt ívet szorongatott kezében, és látszott rajta, hogy erélyesen akar fellépni. A posta megtette kötelességét, s a levél nagy vargabetűvel az Einfriedből visszajött az Einfriedbe, és csakugyan a címzett kezébe került. Négy óra volt délután.

Mikor Klöterjahn belépett, Spinell a pamlagon ült, saját regényét olvasta, amely abba a képtelen fedőpapírba volt burkolva. Felkelt, mélyen elpirult, de azért meglepődve és kérdően nézett látogatójára.

- Jó napot - mondta Klöterjahn. - Bocsásson meg, hogy zavarom. De szabad kérdezni, ön írta ezt?

Bal kezében egy nagy, tisztán teleírt ívet tartott, s jobbával visszakézből a papírra ütött, úgyhogy erősen megzördült. Erre jobb kezét széles és kényelmes nadrágzsebébe süllyesztette, fejét oldalt hajtotta, és ahogy sokan szokták, ha feleletre várnak, kinyitotta a száját.

Spinell különösen mosolygott; előzékenyen, kissé zavartan és félig mentegetőzve mosolygott, fejéhez kapott, mintha gondolkoznék, és így szólt:

- Igen... csakugyan... bátorkodtam...

A dolog úgy állt, hogy Spinell ma nem alakoskodott, úgy beszélt, amint kellett, és délig aludt. Ennek következtében lelkiismeret-furdalása volt, kábult a feje, idegeskedett, és semminek se tudott ellenállni. A tavaszi levegő különben is elbágyasztotta, és kétségbeesésre hangolta. Mindezt meg kellett említenünk szerfelett bárgyú viselkedésének magyarázatára.

- Igen? Úgy! Helyes! - mondta Klöterjahn, és állát melléhez szorította, karját kinyújtotta, és több hasonló testtartást vett fel, hogy a formai kérdés után rögtön a tárgyra térjen. De az öntelt tetszelgés talán kissé sok ilyen tetszelgő mozdulatra szoktatta rá, mert e mimikus előkészületek fenyegető körülményessége nem egészen felelt meg a következőknek. Spinell azonban meglehetősen sápadt volt.

- Nagyon helyes! - ismételte Klöterjahn. - Akkor, drágám, engedje meg, hogy élőszóval feleljek, és tekintve, hogy butaság több oldalas levelet írni annak, akivel minden percben beszélhetünk...

- De... butaság... - mondta Spinell mosolyogva, megbocsátón, már-már alázatosan.

- Butaság! - ismételte Klöterjahn, és erősen rázta a fejét, hogy megmutassa, mily biztos a dolgában. - És én ezt az irkafirkát szóra se méltatnám, az igazat megvallva sajtupapirosnak se használnám, ha nem világosítana fel bizonyos dolgokról, amikről eddig nem tudtam, bizonyos változásokról... Egyébként semmi köze hozzá, és nem is tartozik a dologra. Én munkásember vagyok, ezer más gondom van, nem érek rá az ön lobogó vízióival...

- Lángoló víziókat írtam - mondta Spinell, és kiegyenesedett. Ez volt az egyetlen jelenet, mikor viselkedésében valami kis méltóság tükröződött.

- Lángoló... lobogó! - ellenkezett Klöterjahn úr, és a kéziratba pillantott. - Szánalmas írása van, drágám; bizony isten, nem alkalmaznám az irodámban. Első pillanatra tisztának látszik, de a világosságban bizony csupa hézag és ákombákom. Azonban ez az ön dolga, és nem az enyém. Azért jöttem, hogy megmondjam, ön egy paprikajancsi - nos, ezt, remélem, már tudja. Ezenkívül azonban gyáva és alamuszi, s azt hiszem, ezt sem kell hosszasan bizonygatnom. Feleségem egyszer megírta, hogy nem mer a fehérség szemébe nézni, csak úgy oldalvást, keszeget sandít rá, mert fél a valóságtól, s mindig valami sejtelmesen szépet keres. Sajnos, a többi levelében nem említette; akkor biztosan többet tudnék magácsról. De ön ilyen. Minden második szava a „szépség”, ami alapján csak settengetés, alattomoság és irigység, s ezért beszél olyan szemtelenül a „hallgatag folyosókról”, hogy lesújtson vele, de én csak nevettem rajta. Nevettem, nevettem! Most már tudja, hányadán vagyunk? Most... már „megvilágítottam kissé” az életét? Maga nyomorék! Bár nekem ez nem „elengedhetetlen hivatásom”, höhő...

- „Kérlelhetetlen hivatásom”, úgy írtam - mondta Spinell; de újra meghátrált. Gyámoltalanul és leforrázottan állt ott, mint egy nagy, szánalmas, deresedő, iskolás kamasz.

- Elengedhetetlen... kérlelhetetlen... Maga egy alattomos, gyáva, pimasz, én mondom magának. Naponta lát engem az asztalnál. Köszön és mosolyog, nyújtja a tálat, és mosolyog, egészségemre kívánja az ebédet, és mosolyog. És egy nap nyakamba zúdítja ezt a buta, sértő papírcsomót. Höhő, az írásban van mersze! És még ha csak erről a nevetséges levélről lenne szó! De fondorkodott ellenem, fondorkodott a hátam megett, már átlátok a szitán... Bár, biztosíthatom, nem nagy eredménnyel járt a buzgólkodása! Ha pedig azt hiszi, hogy szöveget ütött a feleségem fejébe, akkor éppen pórul járt, édes-kedves uracskám, mert a nőm sokkal okosabb asszony, semhogy önnek felüljön! S ha azt képzelem, hogy hidegségét én és a fiam megérezte, mikor legújabbán felénk se nézett, akkor ön az ízléstelenek ízléstelene! Tudom, Gabriellám elővigyázatosságból nem csókolta meg a fiamat, mert újabbán az a nóta járja, hogy nem a légcső beteg, hanem a tüdő, és az ember sohasem tudhatja... bár, mondom, ez még nagyon is bizonyításra szorul, valamint az ön buta állítása is, hogy „a felesége meghal, uram!”. Számár ön, uram, számár!

Itt Klöterjahn kissé szabályozni próbálta a lélegzését. Már nagyon fel volt dühödve, jobb mutatójával állandóan böködte a levegőt, és a kézirat a bal kezében ferdén fityegett. Arca a szőke angol szakáll keretében förtelmesen kivörösödött, és felleges homlokán haragos villámként cikáztak szét a dagadt erek.

- Maga gyűlöl engem - folytatta -, és meg is vetne, ha nem lennék az erősebbik... Igenis, az vagyok, az ördögbe is, nekem helyén van a szívem, de a magáé a nadrágjában van, és én mindjárt ezer darabra apríthatnám magát, alattomos, hülye fráter, „szellemével és szavával” együtt, ha nem tartaná a következményektől! De ez, drágám, nem megy csak úgy, hogy én szótlánul eltűnjem piszkálódásait, és ha ezt otthon megmutatom az ügyvédemnek, majd meglátjuk, ki húzza a rövidebbet. Jó nevem van, uram, s ezt a nevet magam szereztem. Hogy az ön nevére adnak-e csak egy fityfiringet is, ezt a kérdést intézze el magával, maga jöttment csavargó! Magát a törvényszék elé kellene cipelni! Hiszen közveszélyes! Megbolondítja az embereket! Bár igazán ne higgye, hogy most sikerült. Csúszó-mászó féreg! Ilyen alakok nem hoznak ki a sodromból. Nekem helyén van a szívem.

Klöterjahn most csakugyan borzasztóan fel volt indulva. Ordítva ismételte, hogy neki helyén van a szíve.

- „Énekeltek.” Pont. Fenét énekeltek! Kötöttek. Azután, ha jól emlékszem, a krumpolis laska receptjéről beszéltek, és ha apósomnak majd elmondom, mit írt a feloszló és elzüllő családról, biztosítom, hogy megint a törvénnyel gyűlik meg a baja... „Látta ezt a képet, látta?” Persze hogy láttam, de nem érem fel ésszel, miért kellett volna visszatartanom a lélegzetem, s elszaladnom. Én nem sandítok a nőkre, hanem: szembe, rózsám, ha szeretsz, ha nem szeretsz, elmehetsz. Nekem helyén van a szívem...

Kopogtak. Kilencszer vagy tízszer, gyorsan egymás után kopogtak a szobaajtón. Klöterjahn urat egy kis heves és szorongó szédülés némította el, kívülről pedig egy vontatott, folytonos hang sopánkodott, meg-megbicsakolva a rémülettől:

- Klöterjahn úr, Klöterjahn úr, ejnye, itt van, Klöterjahn úr?

- Nem szabad! - felelte Klöterjahn durván. - Mi az ördögöt akarnak? Most beszélhiválóm van.

- Klöterjahn úr - sopánkodott tovább a bizonytalan, megtörő hang. - Jönnie kell... az orvosok is itt vannak... rettenetes, rettenetes szomorú...

Egy lépéssel az ajtónál termett és felszakította. Spatzné állt künn. Zsebkendőjét szája elé tartotta, és nagy, hosszúkás könnyek gördültek párosával a kendőbe.

- Klöterjahn úr - tört ki a szegény asszony -, oly rettenetesen szomorú... Egész nyugodtan ült az ágyban, valami dalt dűnnyögött magában, és akkor történt, jaj, istenem, oly iszonyúan sok vért...

- Meghalt? - kiáltotta Klöterjahn. Megragadta a tanácsosné karját, és a küszöbön ide-oda ráncigálta. - Nem halt még meg, mi? Még nem halt meg, láthat még... Újra egy kis vért hányt? A tüdőből, mi? Lehet, hogy talán a tüdőből jön... Ó, Gabriellám! - mondta, és hirtelen könny-be lábadt a szeme, meleg, becsületes, emberi részvét buggyant ki belőle. - Igen, megyek! - mondta, és hosszú lépésekkel vonszolta ki a tanácsosnét a folyosóra. Egy félreeső zugból még mindig hallatszott gyorsan halkuló szava:

- Még nem halt meg, mi?... A tüdőből, mi?

12

Spinell úr még mindig azon a helyen állt, ahol Klöterjahn hirtelenül megszakadt látogatása alatt állt, és a nyitott ajtóra nézett. Végül egypár lépést tett előre, s a távolba figyelt. De minden csendes volt, becsukta hát az ajtót, és visszament a szobájába.

Egy darabig nézegette magát a tükörben. Aztán az íróasztalhoz ment, a polcra egy kis üveget és egy pohárkát vett ki, és - senki sem ítéltette el érte - konyakot ivott. Aztán elnyúlt a pamlagon, és lezárta a szemét.

A felső ablaktábla nyitva volt. Künn a kertben madarak csicseregtek, és ezekben a pici, törékeny, szemtelen hangozásokban benne volt az egész tavasz ujjongása. Spinell még egyszer egészen halkán ismételte: „Kérlelhetetlen hivatásom...” Aztán ide-oda mozgatta fejét, s a fogai között szürcsölte be a levegőt, mint akkor szoktuk, mikor hevesen sajog valamelyik idegünk.

Lehetetlen volt megnyugodnia és magához térnie. Az ember elvégre nem ily otromba élményekre van teremtve!... Azután egy lelki folyamat révén, melynek boncolása nagyon is messze vezetne, Spinell arra az elhatározásra jutott, hogy felkel, és egy kis mozgást tesz a szabadban. Vette a kalapját, és kiment a szobából.

Mikor kiért a házból, és a lány, fűszeres levegő cirógatta körül, hátrafordította fejét, és végigjáratta szemét a nagy épületen, míg egy ablakhoz nem ért, egy lefüggönyözött ablakhoz, ahol pillantása egy ideig komolyan, szilárdul és sötéten tétovázott. Ekkor hátratette kezeit és továbbment a kavicsos úton, mély gondolatokba merülve.

A virágágyakat még mindig gyékények takarták, és a fák meg a bokrok csupaszon álltak; de a hó elolvadt, és az utakat itt-ott nedves nyomok tarkázták. A tágas kert barlangjaival, lugasaival, kis pavilonjaival pompázó, színes, délutáni világításban, buja, aranyos fényben nyújtózott, és a fák sötét ágai élesen, gyengéden meredtek a világoskék égre.

Alkonyat felé járt az idő, mikor a nap alakot vesz fel, és a formátlan fénytömeg látható koronggá válik, melynek enyhe parazsát már a szem is elviselheti. Spinell nem látta a napot; útja úgy vezette, hogy azt észre sem vette. Lehajtott fővel andalgott, valami dalt dűnnyögött magában, egy rövid zenei képletet, egy szomorúan és panaszosan felfelé sóhajtó figurát, a vágymotívumot... De hirtelen megzökkent, röviden, görcsösen fellélegzett, megállt, és erősen összehúzott szemöldökei alól rémült tiltakozással meredtek előre a szemei...

Az út kanyarodott; az alkonyodó nap felé vezette. Ott állt ferdén és hatalmasan az ég boltozatján, két keskeny, átszűrt, aranszegélyű felhőfoslányba burkolva, parázsba mártotta a fák ormát, és sárga-vörös fényét szétontotta az egész kertre. És az arany világítás közepében, a napkorong hatalmas fénykoszorújával, ott tétovázott az úton a csinos dajka, arannyal ékes, vörös, skót ruhájában, jobb kezét duzzadó csípőjére támasztva, bal kezével pedig egy finoman formált gyermekkocsit ringatva. Ebben a kocsiban azonban a gyermek ült, ifjabb Klöterjahn Antal, Eckhof Gabriella kövér fia!

Ott ült fehér gyapjúszekében, nagy fehér kalapban, pufók arccal, pompás, ragyogó egészségben a párnák között, s vidáman és zavartalanul nézett Spinellre. A regényíró már el akart menni, hisz férfi volt, s lett volna ereje, hogy e váratlan, fénybe mártott jelenség mellett egyszerűen elsétáljon. De egyszerre valami förtelmesen borzalmas történt, a kis Klöterjahn Antal nevetni kezdett, ujjongott, valami megmagyarázhatatlan örömtől visított, szinte tépte az ember idegeit.

Talán Spinell szembejövő fekete alakja kapatta erre a vad vidámságra, vagy tán állati jóléte toporzékolt fel, tudja isten. Egyik kezében csontgyűrűt tartott, amit harapdálni szokott, a másikban egy pléhcsörgőt. Viháncolva nyújtotta mindkettőt a napfénybe, rázta, összecsatintotta, mintha valakit gúnyolva akart volna elrebbenteni. Szemét a gyönyörűségtől majdnem lecsukta, s száját oly erősen tátotta fel, hogy rózsálló szájpadrólását egészen látni lehetett. Fejét ide-oda kapkodta, és úgy tombolt.

Spinell úr ekkor hátrafordult, és elment onnan. Ment a kavicsos úton a kis Klöterjahn toporzékoló ujjongásától kísérvé, szokott óvatos és mereven kecses kartartásával, annak az embernek nehezen vonagló és tétovázó lépésével, aki el akarja titkolni, hogy a lelke, a lelke is elmegy vele.

TONIO KRÖGER
TONIO KRÖGER
1903

FORDÍTOTTA
LÁNYI VIKTOR

1

Tompán és a fehér felhőrétegeken homályosan átszűrődve derengett a szűk város fölött a téli nap szegényes fénye. A csúcstetős utcák nedvesek és léghuzatosak voltak, és olykor valami puha csapadék esett, amely nem volt se jég, se hó.

A tanításnak vége volt. A kockaköves udvarból a rácskapun át csapatostul tódultak az utcára a tanítás rabságából szabadult fiúk, elszlottak, és jobbra-balra széjjelszaladtak. Nagydiákok méltósággal emelték fel és szorították bal vállukra könyvecsomójukat, ugyanakkor jobb karjukkal szél ellen eveztek az otthoni ebéd felé; az aprónép vígan lódult neki a járdának, hogy csak úgy fröcskölt szét a jeges kása, és a főkabór iszákokban zörögve rázkódott a tanuláshoz való holmi. De lépten-nyomon minden gyerek jámbor pillantással kapta le a sipkáját egy-egy kimért léptekkel elhaladó tanár úr Wotan-kalapja és Jupiter-szakálla előtt...

- Csakhogy jössz már, Hans! - szólt Tonio Kröger, aki jó ideje várt a kocsitól szélén; most mosolyogva ment barátja elé, aki más pajtásaival beszélgetve lépett ki a kapun, és már-már tovább is haladt.

- Tessék? - kérdezte, és ránézett Tonióra. - Ja, igaz! Jó, hát akkor járjunk még egy kicsit.

Tonio elnémult, és a szeme elsötétedett. Hogyan, hát Hans elfelejtette, csak most jutott eszébe, hogy ők ketten ma délre kis közös sétát beszéltek meg? És ő, ő hogy örült ennek azóta, szinte szünet nélkül!

- Szervusztok! - szólt oda Hans Hansen az osztálytársainak. - Megyek egy kicsit Krögerrel.

A két fiú balra indult el, míg a többiek jobb felé mentek.

Hans és Tonio ráértek iskola után sétálni, mivel mindketten olyan házból valók voltak, ahol csak négy óra körül volt az ebéd. Apáik, tekintélyes nagykereskedők, közhivatalokat töltöttek be, mint afféle városi hatalmasságok. Hansené volt már több emberöltő óta a nagy kiterjedésű fatelep lent a folyónál, ahol - nagy sustorgással és pöfögéssel - hatalmas gőzfűrészek aprították a fatörzseket. Tonio pedig Kröger konzul fia volt, akinek gabonás zsákjait a széles fekete cégnyomással nap nap után lehetett látni, amint az utcán fuvarozzák őket; és eleinek régi, nagy háza a legnagyobb volt az egész városban... A két jó barát annyi ismerőssel találkozott, hogy folytonosan le-le kellett emelni a sipkájukat, sőt nem egy felnőtt ember előre köszönt a tizennégy éves fiataluraknak.

Mind a kettő vállán lógatta az iskolatáskát, mind a kettő jó melegen volt öltözve; Hans rövid matrőzfelöltőt viselt, melynek vállán és hátán szétterült a tengerészöltöny széles kék gallérja, míg Toniónak sűrű, öves paletója volt. Hans rövid szalagos dán matrőzsapkája alól kigöndörödött hajának egy lencsőke fürtje. Feltűnően csinos, jó alakú fiú volt, széles vállal, keskeny csípővel, nyílt, éles pillantású, acélkék szemmel. Tonio kerek prémsüvege alól barnás és déliesen éles metszésű arcából ellenben sötét, szelíden árnyékolta, túlságosan súlyos pillájú

szempár pillantott elő álmodozón és kissé félénken... Szája és álla szokatlanul lágy idomú volt. Hanyagul, egyenlőtlen léptekkel járt, míg Hansen karcsú, fekete harisnyás lábai rugalmasan és ütemesen rótták a járdát...

Tonio nem beszélt. Fájdalmat érzett. Kissé ferde rajzú szemöldeit összevonva, ajkait füttyre csucsorítva, oldalvást hajló fejjel nézett a távolba. Ez volt a rendes, sajátos tartása és arckifejezése.

Egyszerre Hans karon fogta Toniót, és oldalvást nézett rá, mert tisztában volt vele, miről van szó. És noha Tonio továbbra is szótlanul mendegélt, Hans egyszerre mégis erőt vett az ellágyulás.

- Tudniillik nem feledkeztem meg rólad, Tonio - szólalt meg, és maga elé nézett a gyalogjáróra -, hanem csak azt gondoltam, ma már úgysem lehet semmi a sétából, olyan esős és szeles az idő. De én ezzel nem törődöm, és roppantul örülök, hogy mégis megvártál. Már azt hittem, egyedül mentél haza, és bosszankodtam is...

Ezekre a szavakra Tonio lelkében minden ujjongó táncra kerekedett.

- Jó, hát akkor menjünk ki a sáncokra! – szól megindult hangon. - Végigsétálunk a Malom-sáncon meg a Holsten-sáncon, és hazakísérlek, Hans... Hogy aztán egyedül kell hazamennem? Hát aztán! Legközelebb te kísérsz haza engem.

Alapjában nem nagyon hitte el, amit Hans mondott, és tisztán érezte, hogy barátja csak feleannyi fontosságot tulajdonít kettejük sétájának, mint ő. Láta azonban, hogy Hans mégiscsak bánja a feledékenységét, és hogy igyekezett kibékíteni. Neki pedig esze ágában sem volt, hogy a kibékülést halogassa...

A dolog úgy állt, hogy Tonio szerette Hans Hansent, és már sok mindent elszenvedett miatta. Aki jobban szeret, az alulmarad, és szenvedni kénytelen - ezt az egyszerű, kemény tanulságot az ő tizennégy éves lelke már megkapta az élettől; és olyan természet volt, hogy az ilyen tapasztalatokat jól megjegyezte, mintegy fölírta bensőjébe, és bizonyos fokig öröme telt bennük, anélkül persze, hogy a maga részéről hozzájuk igazodott volna, és gyakorlati hasznot húzott volna belőlük. A lényéhez tartozott az is, hogy ilyen tanítások fontosságát és érdekességét sokkal többre tartotta, mint azokat az ismereteket, amelyeket az iskolában tukmáltak rá, sőt a tanítási órákon a gótikus boltívű osztályteremben többnyire azzal foglalkozott, hogy ilyesféle felismeréseket gyökeréig átérezzen és végiggondoljon. És ez a foglalatosság elégtétellel töltötte el, egészen olyannal, mint amit akkor érzett, ha a hegedűjével (mert tudott hegedülni) fel-alá járt a szobájában, és ami lágy hangot csak képes volt kicsalni a hangszerből, mind belezendítette a szökőkút csobogásába, amely lent a kertben, a vén vadgesztenyefa ágai közt szöktette magasba vízsugarát.

A szökőkút, az öreg gesztenyefa, a hegedű és távolban a tenger, a Keleti-tenger, amelynek nyári álmait szünidőben kedvére megleshette, ezek voltak azok a dolgok, amiket szeretett, ezekben valósággal átlényegült, belső élete csupa ilyen dolgok közt játszódtott le, mert az ilyenek nevei hatásosan alkalmazhatók versekben, és csakugyan minduntalan fel is hangzottak Tonio saját verseiben, amelyeket néhanap faragott.

Az, hogy volt egy füzetje tele maga költötte versekkel, saját hibájából derült ki, és nagyon ártott neki mind osztálytársai, mind tanárai előtt. Kröger konzul fia egyszerűen úgy érezte, hogy ostoba és komisz dolog ezen megütközni, és meg is vetette miatta mind osztálytársait, mind tanárait, kiknek rossz modorától amúgy is utálkozott, s akiknek emberi gyarlóságait különös élességgel átlátta. Másfelől azonban ő maga is szertelen és voltaképpen illetlen dolognak tartotta a versírást, és kénytelen volt bizonyos mértékig igazat adni mindazoknak,

akik sanda szemmel nézték ezt a kedvtelését. De ennek ellenére nem volt képes felhagyni vele...

Minthogy otthon elherdálta az idejét, az iskolában tunya és szórakozott volt, és a tanárok nem becsülték, azért állandóan a legnyavalyásabb bizonyítványokat vitte haza, és emiatt apja - gondosan öltözött, tűnődő kék szemű, magas úriember, aki a gomblyukában mindig egy szál mezei virágot hordott - sokat mérgelődött és emésztődött. Tonio anyja azonban, az ő szép, fekete szemű mamája, aki a keresztségben a Consuelo nevet kapta, és általában oly nagyon elütött a város többi hölgyeitől, mivel Kröger papa annak idején valahonnan a földabrosz legalsó szegélyéről hozta fel - az édesanyja édeskeveset törődött azzal, milyen a bizonyítványa...

Tonio szerette sötét bőri, tüzes anyját, aki oly csodaszépen játszott zongorán és mandolinon. Tonio örült, hogy az ő kétes helyzete miatt, amit az emberek társadalmában elfoglalt, édesanyja nem bántódott. Másfelől azonban érezte, hogy a papa haragja sokkal méltóságosabb és tiszteletreméltóbb, és jóllehet tőle sok szidást kapott, alapjában teljesen egyetértett vele, míg anyjának derűs közönyét kissé léhának találta. Néha ilyesmit gondolt magában: Éppen elég, hogy én olyan vagyok, amilyen vagyok, hogy nem tudom és nem akarom megváltoztatni magam, hanyag, csökönyös, és olyan dolgokkal törődöm, amelyekkel más senki sem törődik. Akkor legalább illik, hogy komolyan megdorgáljanak és megbüntessenek érte, és ne haladjanak el mellette csókokkal és muzsikával. Elvégre nem vagyunk ekhós szekéren kóborló cigányok, hanem tisztességes emberek, Kröger konzulék, a Krögerek nemzetsége... Nemritkán ez is megfordult fejében: - Miért is vagyok én olyan külön és mindennek ellenszegülő, miért állok hadilábon a tanárokkal és idegenül más fiúk között? Nézd csak, nézd a jó tanulókat és a tisztas közepszerűeket. Ők bezzeg nem nevetik ki a tanáraikat, nem faragnak verseket, és nem gondolnak olyan dolgokra, amelyekre ha már gondol az ember, nem mondhatja ki hangosan. Milyen rendesek és mindennel és mindenkivel egyetértőnek érezhetik magukat azok! Az jó lehet... De mi van énvelem, és mi lesz mindennek a vége?

Ez a mód, ahogyan magát és az élethez való viszonyát szemlélte, fontos szerepet játszott Toniónak Hans Hansen iránt érzett szeretetében. Szerette őt, először is azért, mert szép volt; aztán, mert minden tekintetben saját tükörképét és ellentétét látta benne. Hans Hansen kitűnő tanuló volt, amellelt edzett, katonás fiú, aki lovagolt, tornászott, és úgy úszott, mint egy hős, és közszeretnek örvendett. Tanárai szinte szerelmesek voltak belé, keresztnevéen szólították, és minden módon pártolták, támogatták, osztálytársai a kedvében jártak, az utcán pedig az urak és hölgyek megállították, megmarkolva dán matrózsapkája alól kigöndörödő lenszőke üstökét, így szóltak hozzá:

- Szervusz, fiam, Hans Hansen, de helyes a frizurád! Színjeles vagy még mindig? Tiszteltetem a papát és mamát, te pompás gyerek, te...

Ilyen volt Hans Hansen, és Tonio Krögernek, amióta csak ismerte, elég volt megpillantania, hogy vágyakozást érezzen, irigy vágyakozást, amely mellére telepedett, és égette a szívét. Ha az embernek olyan kék szeme lenne, gondolta, és olyan szép rendben és boldog közösségben élne mindenkivel a világon, mint te! Hogy te mindig olyan jóra való és általánosan becsült módon tudod elfoglalni magad! Ha elintézted a leckét, akkor lovaglórát veszel, vagy lombfűrészsel dolgozol, és még szünidőben is, a tenger mellett, igénybe veszed az evezést, a vitorlázást és úszást, mialatt én naplopó módjára elveszetten heverek a homokban, és elbáméskodom a tenger arckifejezésének titokzatosan örökké változó játékán. De hát éppen azért oly tiszta a szemed. Ha olyan lehetnék, mint te...

Meg se próbált olyanná válni, mint Hans Hansen, és lehet, hogy nem is volt benne olyan nagyon komoly ez az óhajtozás. De fájdalmasan vágyott arra, hogy Hans szeresse olyannak őt, amilyen, és a maga módján ostromolta szeretetét, a maga lassú és bensőséges, odaadó, szenvedő és fájdalmas módján, pedig ez a fájdalom mélyebben és emésztőbben tud tüzelni minden föllobbanó szenvedélyességénél, amelyet az ő idegenszerű külsejétől várni lehetett volna.

És nem egészen hiába ostromolta, mert Hans, aki egyébként méltányolta Tonióban a szellemi fölény egy nemét, a szókészséget, amely képessé tette nehéz dolgok kimondására, Hans nagyon jól megértette, hogy itt szokatlanul erős és gyöngéd érzés támadt fel irányában, ezért hálásnak is mutatkozott, és nem egy boldog percet szerzett barátjának a leereszkedésével, de nem egy gyötrelmeset is a féltékenységgel, a csalódás tuskéivel, és azzal, hogy Tonio minden igyekezetét, amellyel kettejük közt eszmei kapcsolatot akart létrehozni, meghiúsította, mert az volt az érdekes, hogy Tonio, aki irigyelte Hans Hansen létformáját, állandóan azon volt, hogy bevonja őt saját létformájába, ami legfeljebb csak pillanatokra és akkor is csak látszólag sikerülhetett...

- Valami csodálatosat olvastam, valami nagyszerűt... - mondta neki.

Együtt mentek, és közösen eszegéltek egy zacskó gyümölcscukorkát, amit Iwersen szatócsnál a Mühlenstrassén tíz pfennigért vásároltak.

- El kell olvasnod, Hans, tudniillik Schiller *Don Carlos*-áról van szó... Ha akarod, kölcsönadom.

- Nem, nem - mondta Hans Hansen -, hadd csak, Tonio, nem való az énnekem. Én már csak, tudod, megmaradok a lószakkönyveimnél. Mondhatom, remek képek vannak benne. Egyszer, ha eljössz hozzám, megmutatom. Csupa pillanatfelvétel, látni a paripákat ügésben, vágásban meg ugratás közben, mindenféle helyzetben, úgy, ahogy a valóságban nem lehet látni, mert túl gyors a mozgás...

- Mindenféle helyzetben? - szólt Tonio udvariasan. - Érdekes. Hanem az a *Don Carlos*, hát az minden képzeletet felülmúl. Vannak benne helyek, meglátod, olyan gyönyörűek, hogy az emberbe belenyilallik, csak úgy csattan...

- Csattan? - kérdezte Hans Hansen. - Hogy-hogy?

- Ott van például az a rész, ahol a király sír, mert a márki elárulta... de a márki csak a herceg kedvéért árulta el őt, akiért feláldozta magát. És most a belső szobából az előszobába kijut a hír, hogy a király sírt. „Sírt? A király sírt?” Valamennyi udvaronc szörnyen megdöbben, és az emberen végigfut a hideg, mert a király rettentően rideg és szigorú valaki. De úgy meg lehet érteni, hogy mégis sírt, és én voltaképpen jobban sajnálom őt, mint a herceget és a márkit együttvéve. Mindig olyan nagyon egyedül van és szeretet nélkül, és most azt hitte, hogy talált egy embert, és ez az ember elárulja...

Hans Hansen oldalvást nézte Tonio arcát, és ebben az arcban kellett hogy legyen valami, ami őt a tárgy számára megnyerte, mert hirtelen megint karon fogta Toniót, és ezt kérdezte:

- És mondd, Tonio, hogyan árulja el?

Tonio nekilendült:

- Hát az úgy van - kezdte el -, hogy a levelek, amelyek Brabantba és Flandriába mennek...

- Itt jön Erwin Jimmerthal - szólt Hans.

Tonio elhallgatott. Bár a föld nyelné el, gondolta, ezt a Jimmerthalt! Mért kellett ennek jönnie, és bennünket megzavarni? Képes hozzánk csatlakozni, és egész úton a lovaglóóráról beszélni... Mert Erwin Jimmerthal szintén vett lovaglólóckéket. Bankigazgató fia volt, itt lakott kint a városkapu előtt. Karikalábú, keskeny szemvágású fiú volt; már iskolatáska nélkül jött velük szemközt a fason.

- Szervusz, Jimmerthal - szólt Hans. - Kicsit sétálok Krögerrel...

- A városba küldtek - szólt Jimmerthal -, valamit vásárolok. De veletek megyek egy darabkát... Málnacukrotok van? Köszönöm, eszem egyet-kettőt. Holnap megint lesz óránk, Hans. (Lovaglóórát értett.)

- Remek! - szólt Hans. - Képzeld, most megkapom a bőr lábszárvédőt, mert a múltkor jeles volt a dolgozatom...

- Te persze nem jársz lovaglóórára, Kröger? - kérdezte Jimmerthal, és a szeméből csak két csillogó rés látszott...

- Nem... - felelte Tonio tétova hangsúllyal.

- Megkérhetné az apádat - jegyezte meg Hans Hansen -, hogy te is járj, Kröger.

- Igen... - szólt Tonio mohón, de közönyösen. Egy pillanatig összeszorult a torka, mivel Hans vezetéknévén szólította; Hans érezhette ezt, mert magyarázóan hozzátette: - Azért hívlak Krögernek, mert a keresztneved olyan bolondos, már ne haragudj, de ki nem állhatom. Tonio... ez egyáltalán nem is név. De hát igaz, nem tehetsz róla, hogy is tehetnél!

- Persze főképp azért is hívnak úgy, mert olyan külföldiesen hangzik, olyan különlegesen... - szólt Jimmerthal, és ezt úgy mondta, mintha kellemeskedni akarna.

Tonio szája megvonaglott. Összeszedte magát, és ezt mondta:

- Tudom, hülye nevem van. Esküszöm, jobb szeretném, ha Heinrichnek vagy Wilhelmnek hívnának, elhíhetitek. De ez úgy van, hogy anyámnak egyik bátyja után kereszteltek, akinek Antonio a neve; mert hát anyám onnan, túlról való...

Elhallgatott, és hagyta, hogy a másik kettő lovakról meg szerszámokról beszélgessen. Hans karon fogta Jimmerthalt, és olyan otthonos érdeklődéssel beszélt, aminőt *Don Carlos* iránt sohasem lehetett volna benne felkelteni... Időnként Tonio érezte, hogy az orrát szurkálja a sírhatnék; nehezen tudta az állát is visszaszorítani, hogy ne reszkessen folyvást...

Hans ki nem állhatta a nevét - mit lehet itt tenni? Őt magát Hansnak hívják, Jimmerthalt Erwinnek, jó, ezek általánosan elismert nevek, senkinek sem visszatetszők. Ellenben Tonio - ez valami külföldies és különleges, akár akarja, akár nem, és ő egyedül van, kirekesztve a rendesek és közönségesek sorából, pedig hát ő nem sátoros cigány, hanem Kröger konzul fia, a Krögerek nemzetségéből való... De hát miért hívja őt Hans Tonióknak, amíg egyedül vannak, hogyha rögtön szégyelli, mihelyt másvalaki is jelen van? Olykor közel tud jutni hozzá, meg tudja hódítani, hogyne. „Hogyan árulja el őt, Tonio?” - kérdezte tőle az imént, és belékarolt. De amikor aztán jött Jimmerthal, mégis megkönnyebbülten lélegzett fel, cserbenhagyta őt, és fölőleszen szemére vetette idegen keresztnevét. Hogy fáj, hogy mindezt oly tisztán kell látnia... Hiszen Hans Hansen alapjában véve egy kissé kedveli őt, ha maguk között vannak, ez nem kétséges. De ha még valaki ott van, akkor szégyelli, és föláldozza. És akkor ő megint csak egyedül marad. Fülöp királyra gondolt. A király sírt...

- Szent isten! - szólt egyszerre Erwin Jimmerthal. - Most aztán igazán a városba kell mennem! Szervusztok, köszönöm a málnacukrot!

Azzal felugrott az útjába eső padra, karikalábalával végigszaladt rajta, és továbbloholt.

- Kedvelem ezt a Jimmerthalt! - szólta Hans nyomatékkal.

Az elkényeztetett és öntudatos emberek módján, mintegy kegyesen osztogatva szokta kinyilvánítani rokon- és ellenszenvéit... Azután, merthogy már benne volt, tovább is a lovaglóleckeről beszélt. Már közel jártak Hansenék házához; a sáncokon keresztül nem tartott soká az út. Erősen fogták a sapkájukat, és a fejüket lehajtották az erős, nedves szél miatt, amely csikorgatta és nyögte a fák kopasz ágbogát. És mialatt Hans Hansen beszélt, Tonio csak itt-ott eresztett meg egy mesterkélt „ahá” vagy „úgy” szócskát, s nem is örült annak, hogy Hans a beszéd hevében megint karon fogta, mert ez csak látszólagos közeledés volt, minden jelentőség nélkül való.

Aztán a pályaudvar közelében letértek a sáncsétányról, nézték, ahogy nehézkes sietséggel tovadöcög egy vonat, időtöltésből megszámlálták a vagonokat, és integettek annak az embernek, aki fülig bundába burkolódzva az utolsó kocsiban ült. Megálltak a Lindenplatzon, Hansen nagykereskedő villája előtt, és Hans töviről hegyire megmutatta, milyen jó szórakozás ráállni a kertkapu alsó keresztrúdjára, és ide-oda himbálódzni a sarokvason, hogy csak úgy recseg... De azután elbúcsúzott.

- Sajnos, be kell mennem - mondotta. - Szervusz, Tonio. Legközelebb én kísérlek haza téged, ne félj.

- Szervusz, Hans - szólta Tonio -, jólesett a séta.

Kezet fogtak, és mindegyikük keze nedves és rozsdás volt a kertkaputól. De amikor Hans Tonio szemébe nézett, szép arcán mintha bűnbánó tűnődés jelent volna meg.

- Különben legközelebb elolvasom a *Don Carlos*-t - mondta szelesen. - Az a rész ott a király dolgozószobájában nagyszerű lehet!

Azzal a könyvestáskáját hóna alá kapta, és átszaladt az előkerten. Mielőtt eltűnt volna a házban, még egyszer visszabólintott.

Tonio Kröger pedig egészen átszellemülve és szárnyra kapva indult el. Hátról érte a szél, de nem csupán ez volt az oka, hogy olyan könnyen járt.

Hans tehát el fogja olvasni a *Don Carlos*-t, és akkor lesz valami közös dolguk, amiről ha beszélgetnek, sem Jimmerthal, sem senki más nem kotyoghat közbe! Milyen jól értik egymást! Ki tudja, talán még ráveszi arra is, hogy verseket írjon, úgy, mint ő?... Nem, nem, ezt nem is akarja! Hans ne legyen olyan, mint Tonio, hanem maradjon meg olyannak, amilyen, olyan derűsnek és erősnek, ahogyan mindenki szereti őt, és Tonio a legjobban! Hanem azért nem fog ártani, ha elolvassa a *Don Carlos*-t... Tonio áthaladt az ódon, alacsony kapuboltonaton, végigment a kikötő hosszában, a meredek, léghuzatos, nedves, csúcstetős utcán, fel szülei házáig. Akkor élt a szíve; vágy volt benne és mélabús irigység, icipici megvetés és tiszta, szeplőtlen boldogság.

2

A szőke Inge, Ingeborg Holm, doktor Holm leánya, azé, aki a piacon lakott, a kőcsipkéivel dúsan magasodó gótikus kút mögött, ez a lány volt az, akibe Tonio Kröger tizenhat éves korában beleszeretett.

Hogyan történt? Száz meg száz alkalommal látta a lányt; egy este azonban egy bizonyos világításban látta, ahogyan egy barátnőjével beszélgetve, egy bizonyos rakoncátlan mozdulattal kacagva oldalt vetette a fejét, s a kezét, nem éppen keskeny, nem éppen finom kislány-

kezét egy bizonyos módon a feje búbjához emelte, úgy, hogy könyökéről vállig csúszott a ruha fehér muszlinujja, hallotta, amint a lány egy szónak, egy közömbös szónak bizonyosfajta hangsúlyt adott, s valami meleg csengés volt a hangjában, és ettől boldog elragadtatás fogta el a szívét, sokkal erősebb, mint aminőt régebben érzett, olykor, ha meglátta Hansent, akkoriban, amikor még buta kisfiú volt.

Ezen az estén magával vitte a leány képét, vastag szőke hajfonatát, hosszúkás metszésű, nevető kék szemét, orra nyergén a gyöngéden odalehelt szeplőket, s nem tudott elaludni, mert hangjának csengését hallotta, s megpróbálta halkán utánozni azt a hangsúlyt, amelyet annak a közömbös szónak adott, és beleborzongott. Tapasztalatból tudta, hogy ez a szerelem. De jóllehet tisztában volt vele, hogy a szerelem sok fájdalmat, gyötrő megaláztatást okoz majd neki, hogy ráadásul földúlja békéjét, és szívét megtölti dallamokkal, úgyhogy nem lesz kellő nyugalma egy dolgot kerekre formálni, és fölényesen kikovácsolni belőle valami egészet - mégis örömmel fogadta az érzést, átadta magát teljesen, és lelke minden erejével ápolta magában, mert tudta, hogy az gazdaggá és elevenné teszi, és jobban vágyott arra, hogy gazdag és eleven legyen, mint hogy fölényesen kikovácsoljon valami egészet... Tonio Kröger belegabalyodása a vidám Inge Holmba Husteede konzulné kiürített szalonjában történt, mert az este a konzulné volt soros a tánclecke rendezésében; magántanfolyam volt, amelyen csak a legjobb családból való gyermekek vettek részt, és felváltva gyűltek össze más-más szülő házában, hogy tánc- és illemtanításban részesüljenek. Külön e célból minden héten megjött Hamburgból Knaak balettmester.

François Knaak volt a neve, és micsoda egy ember volt! „J'ai l'honneur de me vous représenter - mon nom est Knaak”³... És ezt nem meghajlás közben kell mondani, hanem amikor már ismét egyenesen áll az ember - lehalkítva, de mégis érthetően. Az ember nincs mindennap abban a helyzetben, hogy franciául kelljen bemutatkoznia, de ha már ezen a nyelven korrektül és hibátlanul tudja, akkor az anyanyelvén sem fogja elvéteni. Mily csodálatosan simult a selymes fekete szalonkabát Knaak úr telt csípőjére! Lány ráncokban omoltak nadrágszárjai a fekete lakkcipőkre, amelyek széles atlaszszalagokkal voltak díszítve, és barna szemének bágyadtan boldog pillantásával tekintett végig tulajdon szépségén...

Páratlanul biztos és illedelmes magatartásával mindenkit lenyűgözött. A ház úrnőjéhez lépett - és senki sem lépdelt olyan rugalmasan ingva-ringva, oly királyian -, meghajtotta magát, és várta, hogy a hölgy kezét nyújtson. Ha ez megtörtént, halk köszönömöt rebegett, hátrálbent, megfordult a bal sarkán, jobb lábát lefelé nyomott hegyel a padlóról oldalvást felpattantotta, és csípőjét riszálva lejtett tova...

Hátrálva, hajlongva kellett kimenni az ajtón, ha az ember elhagyott egy társaságot, széket nem volt szabad úgy az asztalhoz cipelni, hogy az ember megmarkolja egyik lábát, vagy a padlón húzza végig, hanem könnyedén a támlájánál fogva kellett vinni, és zajtalanul letenni. Nem illett ott állni hason összekulcsolt kezekkel, és a nyelv hegyét a szájszögletbe dugni. Ha valaki mégis megtette, Knaak úr utánozta, de úgy, hogy az illető egész életére megundorodott az ilyen magatartástól...

Ez volt az illem. Ami pedig a táncot illeti, annak Knaak úr, ha lehet, még nagyobb mestere volt. A kiürített szalonban meggyújtották a gázcsillár minden lángját, és a kandallón égtek a gyertyák. A padló zsírkövel volt felhíntve, és néma félkörben álltak a tanítványok. A függönyös ajtókon túl pedig, a szomszéd szobában, plüssfotelekben ültek a mamák és nagynénik, és lornyonon át nézték Knaak urat, ahogyan derekát előrehajtva, szalonkabátjának szegélyét két

³ Van szerencsém bemutatkozni... nevem Knaak.

ujjal felcsippentette, és ruganyos lépésekkel megmutatta a mazurka egyes figuráit. Ha azonban egészen meg akarta hökkenteni a publikumot, akkor hirtelen, minden kényszerítő ok nélkül felpattant a padlóról, és lábszárait szédítő gyorsasággal pörgette egymás körül, mintegy trillázott velük, majd mérsékelte, de mindent eresztékeiben megrázó huppanással tért vissza a földre...

Micsoda lehetetlen egy majom, gondolta magában Tonio Kröger. De jól látta, hogy Inge Holm, a jókedvű Inge, gyakran önfeledt mosollyal követi Knaak mozdulatait, és nem ez volt az egyetlen oka annak, hogy Toniót mindezek a csodálatos testi ügyességek alapján véve bámulatra kényszerítették. Mily háboríthatatlan nyugalom volt Knaak úr tekintetében! Nem nézett ő a dolgok mélyére, odáig, ahol bonyolultakká és szomorúakká válnak; szeme nem tudott egyébről, mint hogy barna és szép. De épp azért volt a tartása is büszke! Igen, ostobának kell lenni ahhoz, hogy az ember úgy tudjon lépdelni, mint ő; és akkor az embert szeretik, szeretetre méltónak tartják. Nagyon meg tudta érteni, hogy Inge, az édes, szőke Inge, úgy nézett Knaak úrra, mint ahogy nézett. De hát őrá vajon sohasem fog így pillantani egy leány?

Ó, hogyne, megeshet az is. Ott volt Magdalena, Vermehren ügyvéd leánya, akinek ajka szelíd volt, és nagy, sötét, félénk szeme csupa komolyság és rajongás. Ez a leány sűrűn botladozott tánc közben; de hölgyválaszkor fölkerlte Toniót, tudta róla, hogy verseket ír, kétszer is megkérte, hogy mutassa meg írásait, és gyakran nézte őt messziről, lehajtott fejjel. De mit ért ezzel Tonio? Ő Inge Holmot szerette, a szőke, jókedvű Ingét, aki őt bizonyára megvetette azért, hogy költői dolgokat firkál... Tonio nézte, nézte keskeny metszésű kék szemét, amely tele volt boldogsággal és csúfolódással, és irigy vágy, vad, szilaj fájdalom ülte meg és égette a szívét, amiért a leány elzárkózik tőle, és örökké idegen marad...

- Első pár, en avant!⁴ - vezényelt Knaak úr, és nincs rá szó, mily csodálatosan nyafogta az orrhangot. Francia négyest gyakoroltak, és Tonio Kröger nagy ijedelmére Inge Holm egy és ugyanazon carréban⁵ táncolt vele. Kerülte a lányt, ahogy tudta, és mégis minduntalan a közelébe jutott; megtiltotta szemének, hogy közeledjék hozzá, mégis mindig rajta akadt meg a pillantása. Most itt jön, suhanva, kézen fogva a vörös hajú Ferdinand Matthiessennel, hátra-csapja a farkocsát, és lihegve áll meg vele szemközt; Heinzelmann úr, a zongorista, csontos kezével a billentyűkre csap, Knaak úr vezényszavakat harsog, kezdődik a négyes.

Inge ide-oda imbolygott Tonio előtt, előre és hátra, lépve és perdülve; az illattól, amely a lány hajából vagy ruhájának lenge fehér kelméjéből áradva néha megcsapta, a fiú szeme mindinkább elhomályosodott. Szeretlek, kedves, édes Inge, mondogatta titokban, és ezekbe a szavakba beleöntötte egész fájdalmát amiatt, hogy a lány oly jókedvűen, szívvel-lélekkel táncol, és őrá ügyet sem vet. Storm gyönyörű költeménye járt az eszében: „Szeretnék aludni, de neked kell a tánc.” Gyötrődött a megalázó képtelenség miatt, ami abban rejlett, hogy az embernek táncolnia kell, amikor szerelmes...

- Első pár, en avant! - szólt Knaak úr, mert új forduló következett. - Compliment! Moulinet des dames! Tour de main!⁶ - És nem lehet leírni, micsoda graciozitással nyelte el a „de” néma e-jét.

- Második pár, en avant!

⁴ Előre!

⁵ Négyesögben.

⁶ Táncfigurák.

Tonio Kröger volt soros a hölgyével.

- Compliment!

Tonio Kröger meghajtotta magát.

- Moulinet des dames!

És Tonio Kröger lehajtott fővel és összevont szemöldökkel kézen fogta a négy hölgyet, Inge Holmot is, és a moulinet szabálya szerint táncolt.

Körös-körül vihogás és kacagás támadt. Knaak úr abba a balettpózba lendült, amely stilizálva fejezte ki a rémületet.

- Ajaj! - kiáltott. - Megállás! Kröger a hölgyek közé került! En arrière,⁷ Kröger kisasszony, vissza, fi donc!⁸ Mindnyájan megértették, csak kegyed nem. Tessék visszamenni! Hess, hess!

Kivette sárga selyem zsebkendőjét, azzal hessegette vissza helyére Tonio Krögert.

Mindenki kacagott, a fiúk, a lányok és a függönyös ajtó mögött ülő hölgyek is, mert Knaak úr valami szerföltött mókás dolgot rögtönzött az esetből. Olyan mulatság kerekedett, akárcsak a színházban. Csak Heinzelmann úr várt szenttelen, hivatalos ábrázattal, hogy jelt kapjon a folytatásra, ő már edzett volt, Knaak úr reá már nem hatott.

Azután folytatták a négyest. Utána pedig szünet következett. Belépett a szobalány, egy teástálcán málnaszörpös poharakat zörgetett, és a szakácsnő egy rakomány édes mártásba áztatott piskótával követte nyomon. Tonio Kröger azonban kiosont a szobából, titokban kiment a verandára, és ott hátratett kézzel az egyik ablakba állt, nem gondolva rá, hogy az ablak leeresztett zsalugáterén át semmit sem láthat, így hát nevetséges ott állni, és úgy tenni, mintha az ember kinézne az ablakon.

Ő azonban saját magába pillantott, a lelke mélyébe, ahol annyi bú és vágy ütött tanyát. Miért is van itt? Miért nem ül a szobájában az ablak mellett, Storm *Immensee*-jét olvasva, és olykor kitekingetve az alkonyodó kertbe, ahol nehézkesen csikorog az öreg diófa. Ott, ott lenne az ő helye. A többiek hadd táncoljanak, hadd legyenek üdék és ügyeskedők... Nem, nem, az ő helye mégiscsak itt van, ahol Inge közelében érzi magát, még ha magában áll is itt, és így próbálja messziről, a benti zümmögés, zörgés és kacagás zajából kivenni az ő hangját, amelyben az élet melege zenél. Ó, a te hosszúkás metszésű, nevető, kék szemed, te szőke Inge! Csak az tud olyan szép és vidám lenni, mint te, aki nem olvassa az *Immensee*-t, és sohasem próbál maga is ilyesmit írni; ez ám a szomorú!

Miért nem jön az a lány! Miért nem veszi észre, hogy ő már nincs mellette, miért nem érzi, mi megy végbe a lelkében, miért nem oson utána titokban, ha csak szánalomból is, hogy kezét a vállára tenné, és azt mondaná: Jöjj be hozzám, légy víg, szeretlek. És fülelt hátrafelé. És várta értelmetlen feszültséggel, hogy jöjjön a lány. De annak nem vitt őhöz az útja. Ilyesmi ebben a világban nem szokott valóra válni.

Talán Inge is csak kinevette őt, úgy, mint mindenki más? Úgy van, kinevette, akármilyen szívesen tagadta volna ezt le mindkettőjük kedvéért Tonio. Pedig ő csak azért táncolta a hölgyekkel együtt a moulinet des dames-ot, mert egészen kába volt Inge közelében. És aztán? Mi van ebben? Egyszer majd csak abbahagyják a nevetést! Talán bizony nem fogadta el közlésre egyik versét egy folyóirat, még ha meg is szűnt aztán, még mielőtt a vers

⁷ Vissza.

⁸ Ejnye!

megjelenhetett volna? Eljön a nap, amikor ő híres ember lesz, amikor mindent kinyomtatnak, amit ír, meglátjuk, lesz-e majd nagy hatással Inge Holmra?... Hát *nem* lesz hatással, ez az éppen. Magdalena Vermehrenre, aki mindjárt bedől, arra igen. De Inge Holmra soha, a kék szemű, jókedvű Ingére soha. És akkor, nemde, hiába az egész?...

Tonio Kröger szíve fájdalmasan elszorult erre a gondolatra. Fáj nagyon érezni, mily csodálatosan játékos és gyötrelmes erők ébrednek benned, és fáj tudni, hogy azok, akikhez a vágyad vezérel, derűs elérhetetlenségben állnak szemközt azokkal az erőkkel. Ám, jóllehet egyedül, kirekesztve és reménytelenül állt egy leeresztett zsalugáter előtt, és bújában úgy tett, mintha keresztül tudna pillantani rajta, Tonio mégis boldog volt. Mert akkor élt a szíve. Melegen és szomorúan vert teéretted, Ingeborg Holm, és a lelke boldog önmegtagadással ölelte át a te szőke, világos és öntelten közönséges kis lényedet.

Hányszor állt már kihevült arccal magányos zugokban, ahova zene, virágillat és pohárcsörgés csak tompán hatolt el, és igyekezett a messzi báli zajból kivenni a te csengő hangod, hányszor állt ott szenvedve temiattad és mégis boldogan? Hányszor bánkódott azon, hogy Magdalena Vermehrennel, aki mindig bedőlt, tudott beszélni, hogy ez a leány megértette őt, és vele együtt nevetett vagy volt komoly, míg a szőke Inge, ha mellette ült is, távolinak, idegennek és idegenkedőnek tűnt fel, mert ők ketten más-más nyelvet beszéltek; és Tonio mégis boldog volt. Mert a boldogság, mondotta önmagának, nem abban van, hogy az embert szeretik, az csak undorral vegyes kielégülése a hiúságnak. Boldogság az, ha az ember szeret, és holmi apró, fortélyos közeledésekkel lopja meg szerelme tárgyát. És lelkében felírta ezt a gondolatot, teljesen átgondolta, és gyökeréig átérezte.

Hűség! - gondolta Tonio Kröger. Hű leszek hozzád, és szeretni foglak, Ingeborg, amíg csak élek! Ilyen jó szándékok éltek benne. De azért egy kis félelem és szomorúság azt súgta, hogy lám, Hans Hansent is teljes-tökéletesen elfelejtette, noha nap nap után látta őt. És az volt a csúf és szálnalmas a dologban, hogy ez a halk és kaján hang igazat mondott, hogy telt az idő, és jöttek napok, amikor Tonio Kröger már nem volt oly feltétlen meghalni kész, mint azelőtt, a vidám Ingéért, mivel kedvet és erőt érzett magában ahhoz, hogy a maga módján sok-sok jelentékeny dolgot alkosson a világban.

És lábujjhegyen kerülgette az áldozati oltárt, melyen szerelmének szintiszta, szeplőtlen lángja lobogott, letérdelt előtte, és minden módon szította, élesztette a lángot, mivel hű akart maradni. És nem sok idő telt belé, hogy észrevétlenül, feltűnés nélkül és zajtalanul mégiscsak kialudt a láng.

Tonio Kröger azonban még egy ideig ott állt a kihűlt oltár előtt, eltelve álmélgodással és csalódással amiatt, hogy a hűség nem lehetséges a földön. Akkor vállat vont, és továbbhaladt az útján.

3

Kissé hanyagul és egyenlőtlenül haladt a számára kijelölt úton, maga elé füttyörészve, oldalvást hajtott fővel nézve a távolba, és ha eltévedt, ez azért volt, mivel némelyek számára nincs is igaz ösvény... Ha azt kérdezték tőle, az ég szerelméért, mit gondol, mi lesz belőle, olyankor mindig mást és mást felelt, mert amint mondani szokta, és már fel is jegyezte magának, ő ezer létforma lehetőségét hordozza magában, ugyanakkor azt a titkos tudatot, hogy alapjában véve mindegyik kész lehetlenség...

Már mielőtt elhagyta volna szűk utcás szülővárosát, lassanként fellazultak a kapcsok és a szálak, melyek a városhoz kötötték. A Krögerek régi nemzetsége hovatovább a letöredezés, a fölbomlás állapotába jutott, és az embereknek minden okuk megvolt rá, hogy Tonio Kröger

egész lényét és létezését is ennek az állapotnak jelei közé számítsák. Apai nagyanyja, a nemzetség feje meghalt, nem sok idő múlva követte őt a sírba apja, a magas, tűnődő, gondosan öltözködő úr, aki, míg élt, gomblyukában mezei virágot hordott. A nagy Kröger-ház, méltóságos történelmi múltjával egyetemben, eladó volt, és a cég kimúlt. Tonio édesanyja azonban, az ő szép és tüzes anyja, aki oly csodálatosan játszott zongorán és mandolinon, és akinek minden mindegy volt, a gyászév leteltével újból férjhez ment, mégpedig egy muzsikushoz, egy olasz nevű virtuózhoz, és elment vele világgá. Tonio Kröger ezt egy kissé léha dolognak érezte; de hát hivatott volt-e rá, hogy tiltakozzék? Verseket írt, és még csak arra sem tudott válaszolni, hogy vajon mit gondol, mi lesz belőle...

Elhagyta zezugos szülővárosát, melynek csúcstetői körül hús, nedves szél füttyült, elhagyta a sötét utat és a kert vén diófáját, ifjúkorának meghitt társait, elhagyta a tengert is, amelyet úgy imádott, és nem érzett fájdalmat miatta. Mert hát nagy és okos ember lett belőle, rájött, hogy hányadán is áll tulajdonképpen önmagával, és felsőbbbséges gúnnyal nézte az otromba és hitvány életet, amely oly sokáig tartotta őt a maga szűk körében.

Egészen átadta magát annak a hatalomnak, amelyet legmagasztosabbnak látott e földön, melynek szolgálatára magát hivatottnak érezte, s amely neki nagyságot és dicsőséget ígért, átadta magát a szellem, a szó hatalmának, mely mosolyogva trónol az öntudatlan, néma élet fölött. Átadta magát egész fiatalos szenvedélyével, és ez a hatalom megjutalmazta minden adományával, de el is vette tőle kérlelhetetlenül mindazt, amit ellenértékül szokott behajtani.

Megélesítette tekintetét, és képessé tette, hogy keresztüllásson a nagy szavakon, amelyek az emberek keblét dagasztják, föltárta előtte az emberek lelkét, és föltárta a saját lelkét is, tisztán látóvá tette, és megmutatta neki a világ belsejét és mindazt, ami végső soron a szavak és tettek mögött rejlik. Amit pedig Tonio látott, ennyi volt: nevetség és hitványság - nevetség és hitványság.

Ekkor, a megismerés kínjával és gögjével együtt, reátört a magányosság, mert az ártalmatlanok, a vidáman tompult agyúak körében nem túrték meg őt, azokat megzavarta a homlokán világító bélyeg. De mind jobban és jobban megédesedett benne a szó és a forma gyönyöre, mert amint mondani szokta (és már fel is jegyezte magának), a lélek megismerése egymagában menthetetlenül mélabússá tenne minket, ha a kifejezés öröme fel nem vidítana...

Nagyvárosokban élt, és délen, melynek napfényétől művészetének dúsabb érettségét várta; lehet, hogy az anyai vérség vonzotta őt oda. De mivel szíve halott volt és szeretet nélkül való, a hús kalandjaiba bonyolódott, mélyen lesüllyedt a kék, a forró bűn örvényébe, és mondhatatlanul szenvedett emiatt. Talán az atyai örökség, a magas, tűnődő, elegáns ruhájának gomblyukában mezei virágot viselő férfiú lelki hagyatéka volt az, ami ott lent olyan kínlódásokat okozott neki, és néha valami gyenge, epedő emlékezést ébresztett fel benne, emlékezést a lélek örömeire, mely valaha az övé volt, s melyet a tivornyákban nem tudott feltalálni.

Megutálta és meggyűlölte az érzékiséget, szomjúhozva vágyott a tisztaság, a tisztas nyugalom után, holott közben a művészet levegőjét lehelte, az örök tavasz lanyha és édes, illatterhes levegőjét, ahol a nemzés titkos kéjében serken és fortyog és csirázik minden. Így csak azt érte el, hogy rikitó ellentétek sodrában, fagyos szellemiség és emésztő érzéki tűz közt talajtalanul ide-oda hanyódván, a lelkiismeret gyötrelmétől lankadt életet élt, elvetemült, kicsapongó és rendetlen életet, amelytől ő, Tonio Kröger, a lelke mélyén undorodott. Micsoda tévút! - gondolta olykor. Hogyan történhetett, hogy belebonyolódtam ezekbe az excentrikus kalandokba. Elvégre nem ekhós szekéren járó cigánynépből származom...

De amily mértékben gyengült az egészsége, azonmód finomodott a művészete, lett választékoská, előkelővé, értékeské, finnyássá, ingerlékennyé a banalitás iránt és roppantul érzékennyé tapintat és ízlés dolgában. Amikor először lépett nyilvánosság elé, azok részéről, akik illetékesek voltak, sok örvendező tetszésnyilvánítás hangzott el, mert amit közzétett, becses műalkotás volt, tele humorral és életismerettel. És a nevét, azt a nevet, melyen egykori tanárai korholva szölongatták, melyet a gesztenyefa tövében, a szökőkút mellett és a tengerparton született első rímei alá jegyzett volt, ezt a Délből és Északból egybetett hangzást, ezt az egzotikus illatú polgárnevet hamarosan úgy emlegették, mint kiválóságot jelző formulát; mert tapasztalatának fájdalmas alaposágával ritkamód szívós és becsvágyó szorgalom párosult, amely válogatós és ingerlékeny ízlésével való harcban, heves kínok közt hozott létre rendkívüli alkotásokat.

Nem úgy dolgozott, mint aki azért dolgozik, hogy éljen, hanem mint aki nem akar mást, csak dolgozni, mert nem becsüli önmagát élő embernek, csak mint alkotó óhajt számításba jönni, egyébként pedig szürkén és feltűnés nélkül jár a világban, mint a színész, ha már lemosta arcáról a festéket, és aki egy a semmivel, amíg nincs szerepe. Némán, zárkózottan dolgozott, láthatatlanul, és lenézve a törpéket, kiknek a tehetség nem más, mint társasági dísz, akár szegények, akár gazdagok, vadul és tépetten ödöngtek, vagy egyéni nyakkendőkkal pipeskedtek, mindenekelőtt arra törekedtek, hogy boldogan, szeretetreméltóan, művész módjára éljenek, nem sejtve, hogy igazán jó művek csak a gonosz élet nyomása alatt szülehetnek, hogy aki él, az nem dolgozik, és meg kell halni ahhoz, hogy valaki egészen az alkotók sorába jusson.

4

- Zavarok? - kérdezte Tonio Kröger, megállva a műterem küszöbén. Kalapját kezében tartotta, és még meg is hajolt kissé, jóllehet Lizaveta Ivanovna a barátnője és bizalmasa volt.

- Legyen könyörületes, Tonio Kröger, és lépjen be ceremónia nélkül! - válaszolt a nő a maga szökődcselő hanglejtésével. - Úgyis tudjuk, hogy jó nevelést kapott, és tudja, hogy mi illik, mi nem.

Azzal az ecsetjét a bal kezében tartott paletta mellé dugta, jobbát Tonio felé nyújtotta, és nevetve, fejcsóválva nézett a szemébe.

- Igen, de maga dolgozik - szólt Tonio. - Hadd lám... Ó, szépen haladunk.

S hol a színes vázlatokat nézegette, melyek a festőállvány mellett kétfelől székekre voltak támasztva, hol meg a nagy, négyzetvonalakkal behálózott vásznat, amelyen a szénrel felvázolt kusza körvonalak közt már kezdtek mutatkozni az első színfoltok.

Münchenben, a Schellingstrasse egyik hátsó épületében voltak, több emelet magasságban. Kint az északra néző széles ablak mögött kék égbolt, madárzene és napsugár derűje uralkodott, s a tavasz édes, ifjú lehelete, beáradva a nyitott csapóablakon át, elvegyült a tágas műterem fixatív- és olajfesték-szagával. A világos alkonyat arany derűje akadálytalanul öntötte el a falak széles, kopár felületeit, jókedvűen világította meg a kissé hézagos padlót, az ablak alatt álló, üvegesékkal, tubusokkal és ecsetekkel megrakott durva deszkaasztalt és a kárpitozatlan falakon lógó, keret nélküli tanulmányképeket, a szakadozott selyemből való spanyolfalat, amely az ajtó közelében egy stílusosan berendezett lakó- és pihenőzugot határolt el - megvilágította a festőállványon születő művet s előtte a festőnőt és a költőt.

Lizaveta körülbelül egyidős volt Tonióval, vagyis valamivel túl a harmincon. Festékfoltos, sötétkék kötényruhát viselt, és állát tenyerébe támasztva, alacsony zsámolyon ült. Simára fésült barna haja, amely oldalvást már kissé őszes volt, lágy, hullámos választékban takarta halántékát, és keretezte szlávos idomú, barnás, végtelenül rokonszenves arcát, melynek pisze orr, élesen kidomborodó arccsont és apró, fekete, fényes szempár adott jellegzetességet. Feszülten, bizalmatlanul és ingerlékeny, ferdén összehunyorított szemmel vizsgálta a munkáját...

Tonio mellette állt, jobb kezét csipőjére tette, baljával pedig gyorsan pödörgette barna bajuszát. Miközben komoran és erőlködve mozgatta rézsútos szemöldökeit, rendes szokása szerint maga elé füttyült. Rendkívül gondosan és választékosan volt öltözve, ruhájának színe nyugodtszürke, kabátja úri volt. De gondolatoktól szántott homloka, amelyről sötét haja oly roppantul egyszerű és hibátlan vonalban vált kétfelé, idegesen remegett, és délies szabású arcának vonásai már élesek voltak, mintha kemény palavessző véste volna ki őket, ugyanakkor a szája szelíd vonalúnak, álla lágy idomúnak látszott... Egy idő múltán kezével végigsimított homlokán és szemén, aztán elfordult.

- Nem kellett volna jönnöm - mondta.

- Miért mondja ezt, Tonio Kröger?

- Mert most hagytam abba a munkám, Lizaveta, és a fejem pontosan olyan belül, mint itt ez a vászon. Nyers vázlat, javításokkal telefirkált halvány terv és néhány színfolt, igen; és most idejövök, és itt ugyanezt látom. És megtalálom itt megint a belső összeütközést és ellentmondást is - szólt szimatolva -, ugyanazt, ami otthon gyötört. Furcsa dolog. Ha ül rajtad egy gondolat, akkor mindenütt azt látod kifejezve, szinte szagolod a szélben. Fixatív- és tavasz-illat, nemde? Művészet és... mi is az a másik? Ne mondja, Lizaveta, hogy „természet”, ez nem az igazi szó. Eh, mondom, inkább sétálni mentem volna, ámbár isten tudja, jobban éreztem volna-e magamat. Öt perce sincs, nem messze innen talákoztam egy kollégámmal, Adalberttel, a novellistával. „Az isten verje meg ezt a tavaszt! - mondta a maga agresszív stílusában. - A legszörnyűbb évszak volt mindig, és az is marad! Képes maga, Kröger, egy értelmes gondolatra, képes valamit kidolgozni fölényesen, aprólékos hatásra és csattanóra kihegyezni, mikor a vére illetlenül bizserog, és mikor egy csomó, oda nem tartozó észlelet nyugtalanítja, amit ha megvizsgál, kisül, hogy csupa szemenszedett, hasznavehetetlen útszélsőség? Én bizony fogom magam és beülök a kávéházba. Ez semleges terület, nincs kitéve az időjárás viszontagságainak... tudja, hogy úgy mondjam, az elszigetelt és magasztos irodalmi szférát képviseli, melyben az embernek csupa előkelő ötlete támad...” És ment és beült a kávéházba; talán jobb lett volna, ha vele tartok. - Lizaveta mulatott.

- Nem rossz, Tonio Kröger. Az, amit a barátja „illetlen bizsergésről” mondott, nem rossz. És tulajdonképpen igaza van, mert ilyenkor tavasszal csakugyan nem sokra megy az ember a munkával. Hanem most ide figyeljen. Most én azért is megcsinálok itt ezt a kis dolgot, ezt a kis hatásos csattanót, ahogyan Adalbert mondaná. Azután bemegyünk együtt a „szalonba”, és iszunk egy csésze teát, maga pedig ki fogja beszélni magát, mert látom jól, hogy ma sok minden van a begyében. Addig pedig legyen szíves, vonuljon el valahova, például ott arra a ládára, ha ugyan nem félti a patríciusi ruházatát...

- Ugyan, Lizaveta Ivanovna, hagyjon békén a ruházatommal! Jobban szeretné, ha rongyos bársonyzekeiben vagy piros selyemmellényben szaladgálnék? Elég kalandorság már az is, ha az ember művész. Külsőleg öltözködünk rendesen, a mindenét, és viselkedünk rendes ember módjára... Téved, nincs is olyan sok a begyemben - szólt, és nézte Lizavetát, ahogyan a palettáján kikevert egy színt -, mondom, csak egy probléma és belső ellentmondás az, ami a fejemben járt, és zavart a munkámban... Igaz is, miről beszéltünk? Adalbertről, a novellistáról,

meg hogy micsoda büszke és gerinces ember ő. „A tavasz a legszörnyűbb évszak” - mondotta, és a kávéházba ment. Mert, ugye, amit az ember akar, ahhoz értenie is kell? Látja, engem is idegesít a tavasz, engem is megzavar az emlékek és érzések bűbajos trivialitása. Csakhogy én nem tudom rászáni magam, hogy emiatt szidjam és megvessem a tavaszt; mert a dolog úgy áll, hogy én szégyellem magam előtte, szégyellem magam tiszta természetessége és diadalmas ifjúsága előtt. És nem tudom, irigyeljem-e Adalbertet, vagy lenézzem azért, hogy minderről semmit sem tud... Az ember tavasszal nehezen dolgozik, az ám! De miért! Mert az ember ilyenkor érez. És mert kontár az, aki azt hiszi, hogy az alkotó művésznak szabad éreznie. Minden valódi és őszinte művész mosolyog ennek a csacsi tévedésnek a gyerekességén - talán mélabúsan, de mosolyog. Mert az, amit mondunk, sohasem szabad, hogy fődolog legyen, hanem csak önmagában véve közömbös anyag, amelyből játszi és hanyag fölénnyel kell létrejönnie az esztétikai képződménynek. Ha például magának túlságosan fontos az, amit mondani akar, ha a szíve túl hevesen dobog érte, akkor biztos lehet, hogy tökéletes kudarcot vall. Erőt vesz magán a pátosz, erőt vesz az érzelmesség, valami nehézkesség, esetlen komolykodás, fegyelmetlenség, iróniátlanság, fűszerezetlenség, unalmasság és banalitás kerül ki a keze alól, s az emberekből a végén nem vált ki mást, mint közönyt, önmagából pedig csak csalódást és kint... Mert így van ez, Lizaveta: az érzés, a meleg, szívbeli érzés mindig banális és hasznavehetetlen, művésziesség csak a mi romlott, a mi artisztikus idegrendszerünk izgalmaiból és hideg ekstázisaiból származhat. Emberfölötti és embertelen lényekké kell változnunk, hogy az emberiséghez csak furcsán távoli és közömbös viszonyban álljunk, csak akkor leszünk képesek és egyáltalán hajlamosak arra, hogy az érzést megjátsszuk, érzéssel játszani, egy érzést hatásosan és ízlésesen ábrázolni tudjunk. A stílus, a forma, a kifejezés képessége már eleve feltételezi ezt a hűvös, válogatós viszonyt az emberhez, mi több, föltételez egy bizonyos emberi elszegényedést és elsatnyulást. Mert az egészséges és erős érzésnek, már ez így van, nincs ízlése. Befellegzett a művésznak, mihelyt ember lesz, és érezni kezd. Ezt tudta Adalbert, úgy van, és azért ment a kávéházba, az „elszigetelt szférába”, igenis!

- Hát ő csak menjen isten hírével, bátyuska - szólt Lizaveta, mialatt egy bádoglavórban megmosta a kezét -, magának nem kell utánamennie.

- Nem, Lizaveta, nem is megyek. Éspedig csak azért nem, mert olykor képes vagyok arra, hogy a tavasz előtt és saját művész voltom előtt kissé szégyenkezzem. Látja, megesik gyakran, hogy leveleket kapok idegen kézírással, dicsérő és köszönő írásokat olvasóim köréből, meghatott emberek bámulatának közvetlen kifejezéseit. Olvasom ezeket a sorokat, és megilletődés fog el a meleg, gyámoltalan érzés láttára, mely a művészetem nyomán támad, valami száanalom fog el a rajongó naivság iránt, mely a levelekből szól hozzám, és elpirulok a gondolatra, mennyire kijózanodna ez a derűs ember, ha valaha bepillantana a kulisszák mögé, ha ártatlan lelke valaha megértené, hogy egy jóra való, egészséges és tisztességes ember egyáltalában nem ír, nem színészkedik, és nem komponál... Ami engem nem gátol abban, hogy gondolatát, melyet benne lángelmém keltett, a magam felfokozására és ösztökélésére ki ne használjam, hogy azt a csodálatot szörnyű komolyan ne vegyem, és olyan képet ne vágjak hozzá, mint a majom, amelyik játssza a nagy embert... Maga csak ne szóljon közbe, Lizaveta! Mondhatom magának, sokszor halálosan fáraszt, hogy embernek kell mutatnom magam, holott semmi közöm ahhoz, ami emberi... Egyáltalán: férfi-e egy művész? Meg kell kérdezni ez irányban „a nőt”! Nekem úgy tetszik, mi, művészek, mindnyájan osztozunk egy kissé ama preparált pápai énekesek sorsában... Elbűvölően énekelünk. Csak éppen...

- Szégyellhetné magát egy kicsit, Tonio Kröger. Na, jöjjön teázni. A víz mindjárt felforr, tessék cigaretta, gyújtson rá. A szoprán éneklésnél hagyta abba; folytassa ugyanott. Szégyellje magát. Ha nem tudnám, milyen büszke szenvedéllyel oldódik fel hivatásában...

- Csak azt ne mondja, hogy „hivatás”, Lizaveta Ivanovna. Az irodalom általában nem hivatás, hanem átok, ha tudni akarja. Mikor kezdi érezni az ember ezt az átkot? Korán, rettentően korán. Abban az időben, amikor úgy illene, hogy még békében és egyetértésben éljen Istennel és a világgal. Azzal kezdi, hogy megbélyegzettnek, másokkal, a közönségekkel, a rendesekkel rejtélyes ellentétben állónak érzi magát, az irónia, a hitetlenség, az ellenzékiesség, a megismerés, az érzés örvénye, mely a művészt embertársaitól elválasztja, egyre mélyebben és mélyebben tátong, a végén egyedül marad, és azután nincs többé mód a megértésre. Micsoda sors! Tegyük fel, hogy a szíve eléggé eleven, eléggé szerető maradt ahhoz, hogy ezt borzalmasnak érezze!... Az öntudata föllobban, mert ezrek és ezrek közt a homlokán érzi és tudja a bélyeget, mely senki előtt nem marad titokban. Ismertem egy zseniális színészt, aki mint ember beteges elfogódottsággal és gyámoltalansággal volt megverve. Mi okozta ezt? Túlfeszült én-érzése, párosulva azzal, hogy nem jutott neki való szerephez, színészi feladathoz, ez züllesztette le emberileg ezt a tökéletes művészt... Egy művészt, egy igazi művészt - nem olyant, akinek a művészet polgári foglalkozás, hanem egy predesztináltat, egy művészsorsra kárhoztatottat - csekély éleslátással fel lehet fedezni egész tömeg ember közt. Lerí az arcáról az elkülönöttség, a senkihez nem tartozás, a felismerve- és megfigyelve-levés érzése, valami királyi és egyúttal zavarodott jelleg. Egy fejedelem, ha civilben jár-kei a nép közt, annak a vonásain figyelhető meg ilyesmi. De itt nem segít a civil ruha, Lizaveta. Vegyen bár álruhát, öltön jelmezt, öltözzön attasénak vagy szabadságon levő testőrtisztnek, elég, ha a szemét felveti és egy szót szól, mindenki fogja tudni, hogy nem ember, hanem idegen és elidegenítő, valami más...

- És *mi* a művész? Nincs kérdés, amely előtt az emberek kényelmessége és értelmi tunyasága szívósabbnak bizonyult volna, mint ez. „Az ilyesmi külön adomány”, mondják alázatosan a jó emberek, akik egy művész hatása alá kerültek, s mivel jó szándékú véleményük szerint derűs és magasztos hatások föltétlenül ugyancsak derűs és magasztos forrásokból eredhetnek, azért senki sem gyanakszik, hogy esetleg rendkívül rosszfajta, roppantul kérdéses „adomány” az, amiről itt szó van... Tudjuk, a művész könnyen sebezhető - nos, tudjuk azt is, hogy ez jó lelkiismeretű és megalapozott önérzetű embereknek nem szokott jellemző sajátja lenni... Látja, Lizaveta, én a lelkem mélyén - szellemi értelemben - ugyanúgy *gyanakszom* a művész-fajtájú emberekre, mint ahogy tiszteletre méltó őseim ott fenn, a szűk utcás városban, holmi csepűrágókra és vándorkomédiásokra gyanakodtak, akik házukba vetődtek. Hallgasson ide. Ismerek egy bankárt, egy ősz üzletembert, akinek tehetsége van arra, hogy novellákat írjon. Pihenőóráiban él is ezzel a tehetségével, és a munkái néha egészen kitűnőek. Hiába - azt mondom: „hiába” - ez a finom hajlandóság, ez az ember nem teljesen feddhetetlen, ellenkezőleg, már le kellett ülnie egy súlyos szabadságvesztést, mégpedig alapos okokból. Sőt, voltaképpen csak a börtönben eszmélt a tehetségére, és minden írásának alapmotívuma fegyházi tapasztalat. Ebből némi merészséggel azt lehet következtetni: ahhoz, hogy az ember költővé lehessen, kell, hogy otthon legyen valamilyen fegyintézetben. De nem kínákozik-e az a gyanakvó feltevés, hogy az én emberem börtönélményei kevésbé lehettek egybenőve művész voltának gyökereivel, mint az, *ami őt börtönbe juttatta?* Egy bankár, aki novellákat ír, nemde, fehér holló? De egy büntetlen előéletű, egy feddhetetlen és szolid bankár, aki novellákat ír - *ilyen nem létezik...* Jó, jó, csak nevensen. Pedig én csak félig-meddig tréfálok. Nincs a világon gyötrőbb probléma, mint a művész léte emberi kihatásában. Nézze csak a legtipikusabb és épp azért leghatalmasabb művésznak legesodálatosabb alkotását, vegyen egy olyan beteges és mélyen szép értelmű művet, amilyen a *Trisztán és Izolda*, és figyelje meg a hatást, amelyet az a mű egy fiatal, egészséges, erősen normális érzésű emberre tesz. Nekibátorodást, megizmosodást, jóra való, meleg lelkesedést észlelni rajta, esetleg felbuzdulást arra, hogy maga is „művészt” alkosson... A született műkedvelő! Mi, művészek, alapjában másfélék vagyunk, mint amilyennek ő, az ő „meleg szívével” és „becsületes rajongásával” álmodni

merné. Láttam nem egy művészt, akit nők és fiatalok ünneplő lelkesedése rajongott körül, holott én tudtam róluk... A művészetet eredetét, vele járó jelenségeit és feltételeit illetően minduntalan a legfurcsább tapasztalatokat szerzi az ember...

- Másoknál, Tonio Kröger - bocsásson meg -, vagy nemcsak másoknál?

Tonio nem felelt. Összevonta ferde szemölcseit, és maga elé füttyörészett.

- Kérem a csészéjét, Tonio. Nem erős a tea. És gyújtson rá még egy cigarettára. Egyébként remélem, maga is tisztában van azzal, hogy a dolgokat úgy látja, ahogy nem okvetlenül kellene látnia...

- Ez Horatio válasza, kedves Lizaveta. „Nagyon túhegyre vennők, ha így vennők”, ugyebár?

- Azt állítom, hogy más oldalról is ugyanolyan alaposan szemügyre lehet venni, Tonio Kröger. Én csak egy ostoba, festegető nőszemély vagyok, és ha egyáltalán tudok magának valamit válaszolni, ha magával szemben a tulajdon hivatását védelmembe tudom venni, akkor egész bizonyosan semmi újat nem hozok fel, hanem csak emlékeztetem magát arra, amit úgyis nagyon jól tud... Ugyan mondja: az irodalom megtisztító, megszentelő hatása, a szenvedélyek kiirtása megismerés és szó útján, az irodalom mint út a megértéshez, a megbocsátáshoz és szeretethez, a nyelv megváltó hatalma, az irodalmárszellem mint az emberi szellemnek általában legnemesebb megjelenési formája, az irodalmár mint tökéletes ember, mint szent - aki így látja a dolgokat, az maga szerint nem eléggé alaposan látja?

- Magának joga van így beszélni, Lizaveta Ivanovna, mégpedig a maguk költőinek alkotásaira gondolva, az imádandó orosz irodalomra, amely a legvalóságosabban képviseli azt a szent irodalmat, melyről az imént beszélt. De én a maga ellenvetéseit nem hagytam figyelmen kívül, sőt úgy vélem, egybevág az azzal, ami ma az eszemben jár... Nézzen rám. Ugye, nem látszom valami túlzottan vidámnak? Egy kicsit vén vagyok, éles arcvonású és fáradt, nemde? Nos, hogy a „megismerésre” térjünk vissza, el lehet képzelni egy embert, aki, bár eredetileg jóhiszemű, szelíd lelkű, jó szándékú és kissé szentimentális, a pszichológiai tisztánlátástól egész egyszerűen felörlődik és tönkremegy? Helytállni, hogy a világ szomorúsága le ne gyűrjön minket; megfigyelni, megjegyezni, a dolgok rendjébe a gyötrőbb élményeket is besorozni, és egyébként jól érezni magunkat, fölfuvalkodni abban a tudatban, hogy erkölcsileg fölébe kerekedünk annak a förtelmes találmánynak, amelyet úgy hívnak, hogy lét - na persze! Csakhogy néha nem segít a kifejezés semmiféle gyönyöre, az egész ügy egy kicsit a fejünkre nő. Mindent megérteni annyit jelentene, hogy mindent megbocsátani? Nem tudom. Van valami, Lizaveta, amit a megismerés undorának nevezek: az az állapot, amikor elég valaminek a mélyére látni ahhoz, hogy magunkkal szemben halálos undort (és csöppet sem békülékeny kedvet) érezzünk - ez a dán Hamlet esete, a tipikus irodalmáré. Ő tudta, mi az: tudásra hivatottnak lenni, de nem arra születni, tisztán látni, még az érzélem könnyfátyolán keresztül is megismerni, észrevenni, megfigyelni, és a megfigyelteteket mosollyal félrelökni, még olyan pillanatokban is, amikor kezek egymásba kapaszkodnak, ajkak csókban találkoznak, amikor az ember pillantása az érzelemtől elvakultan megtörik - hitvány dolog ez, Lizaveta, alávaló, felháborító... De hát érdemes felháborodni?

- Egy másik, nem kevésbé szeretetre méltó oldala a dolognak azután persze a fásultság, a közöny, az ironikus fáradság minden igazsággal szemben, aminthogy tény, hogy sehol a világon nincs nyomottabb és reménytelenebb állapot, mint szellemdús emberek körében, akik már túl vannak mindenben. Minden megismerés ócska és unalmas. Mondj ki egy igazságot, amelynek meghódításában és birtokában talán valami fiatalos örömed telt, és ócska felfedezésedre kurta hümmögés lesz a válasz... Az ám! Lizaveta, az irodalom fásaszt! Emberi társaságokban, higgye el, velünk, akik merő szkepszisből tartózkodunk a véleménymondástól,

megeshetik, hogy ostobának tartanak, holott csak gögösek és bátortalanok vagyunk... Ennyit a „megismerésről”. Ami viszont a „szót” illeti, mondja, nem gondolja, hogy itt talán nem annyira megváltásról van szó, mint az érzés hidegre tevéséről? Komolyan mondom, vér-fagyasztó és felháborító orcátlanság, ahogy az irodalmárnyelv azonmód és fölületesen túlteszti magát az érzésen. Ha szíved tele van, ha valami édes vagy magasztos élmény túlságosan lenyűgözött: semmi sem egyszerűbb! Elmégy az irodalmárhoz, aki mindent a leggyorsabban elintéz. Az esetedet kielemezi és megformulázza, nevének nevezi, kimondja és szóba önti, az egész ügyet egyszer s mindenkorra elintézi és közömbösíti, s nem kér érte köszönetet. Megkönnyebbülve, lehűtve és kipusztulva mehatsz haza, és csodálkozhatasz, hogy vajon az egészben mi is volt az, ami az előbb még oly édes kavardást tudott kelteni benned... És maga komolyan védelmébe akarja venni ezt a hideg és hiú sarlatánt? Amit kimondtunk, az el van intézve, ez az irodalmár hitvallása. Ha az egész világot nevének neveztük, akkor az is el van intézve, meg van oldva, túl van haladva...Nagyon jó! Én azonban nem vagyok nihilista...

- Maga nem... - mondta Lizaveta. Éppen egy kis kanál teát emelt a szájához, és megdermedt ebben a tartásban.

- Jól van, jól... térjen magához, Lizaveta! Nem vagyok az, mondom magának, az eleven érzésre vonatkoztatva. Nézze, az irodalmár lényegében nem érti meg, hogy az Élet folytatódni akar, hogy nem restell létezni azután is, amikor már néven nevezték, és „elintézték”. De lám, hiába váltotta meg az irodalom az életet, tovább is rendületlenül bűnözik; mert minden tett bűn, a szellem megítélése szerint...

- Célnál vagyok, Lizaveta. Hallgasson rám. Én szeretem az életet - ez vallomás. Fogadja el és őrizze meg - még sohasem vallottam ezt meg senkinek. Mondták rám, meg is írták, ki is nyomtatták, hogy gyűlölöm az életet, hogy félek tőle, hogy utálok. Szívesen hallottam ezt, hízelgett nekem; de ez nem változtat azon, hogy tévedés. Én szeretem az életet... Maga mosolyog, Lizaveta, és én tudom is, hogy min. De kérve kérem, amit most mondok, ne fogja fel irodalomnak! Ne gondoljon Cesare Borgiára vagy holmi részeg filozófiára, amely őt pajzsra emeli! Nekem nem jelent semmit ez a Cesare Borgia, én őt semmibe sem veszem, és soha, de soha nem fogom megérteni, hogyan lehet eszménykép gyanánt tisztelni a rendkívülit és démonit. Az Élet, mely a Szellem és a Művészet örök ellentéte - az nem mint a véres nagyság és szilaj szépség látomása, nem mint a rendkívüliség jelenik meg előttünk, rendkívüliek előtt; hanem a normális, a tisztességes és szeretetre méltó a mi vágyaink birodalma, az Élet, a maga csábító banalitásában! Még korántsem művész az, kedvesem, akinek a legvégső és legmélyebb rajongása a rafinált, az excentrikus, a sátáni jelenségeket illeti, aki nem ismeri a vágyakozást az ártatlan, egyszerű és élő dolgok után, egy kis barátság, odaadás, bizalom, az emberi boldogság után - a rejtett és emésztő vágyat, Lizaveta, a hétköznapi gyönyöreinek után!...

- Egy barát, egy emberi lény! Elhiszi nekem, milyen büszkévé és boldoggá tenne, ha az emberek közt barátira találnék? De mind ez ideig még csak démonok, koboldok, mélyenkedő szörnyetegek és megismeréstől néma kísértetek, vagyis irodalmárok közt akadtak barátaim.

- Olykor valamilyen dobogóra kerülök - egy teremben embereket látok magam előtt, akik eljöttek, hogy meghallgassanak. Látja, ilyenkor megesik, hogy szemlét tartok a publikumon, rajtakapom magam, ahogy titokban körülkémlelek az előadóteremben, szívemben a kérdéssel, ki az, aki énhozzám jött, akinek tetszése és hálája elhatolt hozzám, akivel művészetem révén eszmei kapcsolatba kerültem... Nem találom, amit keresek, Lizaveta. A nyáját, a közösséget találom meg, amelyet jól ismerek, amely olyasmi, mint az első keresztények gyülekezete: esetlen testű és finom lelkű embereket találok, olyanokat, akik mindig bedőlnek, hogy úgy mondjam, hiszen maga ért engem, és akik számára a költészet nem egyébként, mint enyhe bosszú-

állás az Életen - mindig csak szenvedőket és vágyakozókat és szegényeket találok, és soha senkit a másfélékből, a kékszeműekből, Lizaveta, azokból, akiknek a Szellemre semmi szükségük nincs!

- És aztán nem lenne-e a következetesség sajnálatos hiánya: örülni, ha mindez másképp volna? Képtelenség - szeretni az életet, és mégis minden erőnkkel azon mesterkedni, hogy azt a magunk pártjára vonjuk, és az irodalom túlfinomult melankóliája, egész kóros fönsége számára megnyerjük. A művészet birodalma tágul, az egészsége és ártatlansága zsugorodik ezen a földön, ami még megmarad belőle, azt gondosan konzerválni kellene, és nem szabadna a költészet mezejére csábítani olyan embereket, akik szívesebben olvasnak lovakról szóló, pillanatfelvételekkel illusztrált könyveket!

- Mert végre is, van-e szánalmasabb látvány, mint az Élet, ha a Művészzel kísérletezik? Mi, művészek, senkit sem vetünk meg olyan mélyen, mint a műkedvelőt, mint az Élet emberét, aki azt hiszi, hogy ráadásul, ha úgy adódik, művész is lehet. Mondhatom magának, a megvetésnek ez a fajtája személyes élményeim közé tartozik. Társaságban vagyok, egy előkelő családnál, eszünk, iszunk, beszélgetünk, a legszebben megértjük egymást, és én jól érzem magam, hálás vagyok, hogy egy kis időre eltűnhetek az ártalmatlan, rendes emberek közt, akik magukfajtajaként kezelnek. Egyszerre csak (ez megesett velem) föláll egy katonatiszt, egy hadnagy, csinos és délceg ember, akiről soha föl nem tételeztem volna, hogy egyenruhájához méltatlan cselekedetre képes, feláll, és félreérthetetlen szavakkal engedélyt kér, hogy fölolvashassa saját szerzeményű versét. A társaság meghökken mosollyal megadja az engedélyt, és ő, bejelentett szándékához híven, egy darab papírról, melyet addig dolmánya belső zsebében őrzött, felolvassa valamilyen művét, ami zenéről és szerelemről szól, ami egyszóval éppolyan mélyen átértett, mint amilyen hatástalan. Kérem szeretettel: egy hadnagy! A világ ura! Neki azután igazán nem kellene!... Nos, jön az, aminek jönni kell: megnyúlt arcok, nagy hallgatás, némi mesterkelt tetszés, és mélységes lehangoltság körös-körül. Az első lelki tény, amely bennem tudatossá válik, az, hogy bűnrészesnek érzem magam abban a zavarodottságban, amelyet ez a meggondolatlan ifjú a társaságon elárasztott; és semmi kétség, engem is, akinek mesterségébe belekontárkodott, gúnyos és elhidegült pillantások érnek. A második dolog pedig az, hogy ez az ember, aki iránt az imént még a legőszintébb megbecsülést éreztem, most egyszerre süllyed, süllyed a szememben... Részvevő jóakarát vett rajtam erőt. Hozzálépek, úgy, mint még néhány derék és nyájas úr, és megszólítom: „Gratulálok, hadnagy úr! - mondom. - Milyen ügyes és kedves dolgok! Igazán nagyon tetszettek!” És kis híja, hogy vállon nem veregetem. De mondja: a jóindulat-e az az érzés, amellyel egy hadnagyot illetni szokás?... Ő tehetett róla! Ott állt, és nagy zavarban vezekelt azért a tévedésért, hogy azt hitte: lehet egy levélkét, egyetlenegy, tépni a Művészet babérfájáról anélkül, hogy az ember az életével ne fizessen érte. Nem, akkor már kollégámnak, a büntetett előéletű bankárnak adok igazat. De nem találja, Lizaveta, hogy ma a hamleti ékesszólás hangulatában vagyok?

- Befejezte, Tonio Kröger?

- Nem. De nem beszélek többet.

- Elég is volt. Akarja a válaszomat?

- Van válasza?

- Azt hiszem, igen. Jól odafigyeltem, Tonio, elejétől végig: és azt a választ akarom adni, ami mindarra ráillik, amit ma délután mondott, és ami teljes megoldása annak a problémának, amely magát oly nagyon nyugtalanítja. Nos hát, a megoldás az, hogy maga, úgy, ahogy ott ül, egész egyszerűen nem más, mint tipikus polgár.

- Tessék? - kérdezte Tonio, és kissé magába roskadt.

- Ugye, a szó súlyosan érinti? Nem is lehet másképp. Épp azért kissé enyhítem az ítéletet, mert megtehetem. Maga, Tonio Kröger, a polgár, aki tévútra jutott.

Nagy csend lett. Akkor Tonio elszántan felállt, és vette a botját meg a kalapját.

- Köszönöm, Lizaveta Ivanovna; most bízvást hazamehetek. Megkaptam a magamét.

5

Ősz felé Tonio Kröger így szólt Lizaveta Ivanovnához:

- Elutazom, Lizaveta: ki kell szellőzködnöm, szedem a sátorfámat, megyek világgá.

- No, mi az, bátyuska? Megint Itáliába méltóztatik?

- Ugyan, hagyjon békén Itáliával, Lizaveta! Itália annyira nem érdekel, hogy szinte megvetem! Rég volt az, amikor azt képzeltem, hogy odatartozom. Művészet, ugyebár? Bársonykék égbolt, tüzes bor és édes bujaság... Nem kérek belőle. Tudom nélkülözni. Az egész bellezza⁹ idegesít. És azt a sok rettenetesen élénk embert ott lenn, őket se szenvedhetem, azt a sötét, állati pillantásukat. Ezeknek a római leszármazottaknak a szemében nincs lelkiismeret... Nem, hanem elmegyek egy kicsit Dániába.

- Dániába?

- Oda. Azt hiszem, jót fog tenni. Véletlenség, hogy arra föl még sohasem utaztam, pedig egész ifjúkoromban milyen közel voltam a határhoz. Mégis régtől fogva ismerem és szeretem azt az országot. Apámtól kellett hogy örököljem ezt az északi hajlandóságot, mert az anyám voltaképpen mégis bellezza-párti volt, már amennyiben nem volt neki minden mindegy. De vegye csak a könyveiket, Lizaveta. Azokat a mély, tiszta és humorisztikus könyveket, amelyeket azok ott fenn írnak, számomra nincs külön irodalom, úgy szeretem. Vegye a skandináv étkezést, azokat a hasonlíthatatlan ételeket, amelyek csak erős, sós levegő mellett bírhatók el (kérdés, hogy a gyomrom bírja-e még egyáltalában) - ismerem őket kissé hazulról, mert nálunk otthon már szinte egészen úgy szokás étkezni. Vegye a neveket is. A keresztneveket, amikkel az emberek ott fenn ékeskednek, és amelyek közül nem egy nálunk otthon is használatos. Hogy hangzik például Ingeborg - a makulátlan költészet hárfazengése! Aztán meg a tenger, az Északi-tenger, ott fenn!... Egyszóval odautazom, Lizaveta. Viszont akarom látni az Északi-tengert, újból hallani akarom azokat a keresztneveket, azokat a könyveket olvasni, ott a helyszínen, és meg akarok állni Kronborg várának teraszán, ahol Hamletet meglátogatta a Szellem, halálveszedelembe sodorva azt a szegény, nemes lelkű fiatalembert...

- Hogyan utazik, Tonio, ha szabad kérdeznem? Milyen útvonalat választ?

- A szokásosat - szólt Tonio vállat vonva, és szemlátomást elpirult. - Igen, érinteni fogom a kiindulópontomat, Lizaveta, most, tizenhárom év múltán, ami meglehetősen balul üthet ki.

Lizaveta mosolygott.

- Erre voltam csak kíváncsi, Tonio Kröger. Hát utazzon, isten hírével. Aztán írjon nekem, hallja, ne mulassza el! Számítok rá, hogy majd szép levélben számol be élményekben gazdag útjáról Dániába...

⁹ Szépség, kellem.

És Tonio Kröger elutazott Északra. Kényelmesen utazott (mert azt szokta mondani, hogy akinek belül annyival nehezebb a dolga, mint más embernek, az jogosan tarthat igényt némi külső kényelemre), és meg sem pihent, amíg föl nem magasodtak előtte a szürke levegőben a szűk város tornyai, melyek közül valaha elindult. Ott néhány különös napot töltött...

A borús délután már alkonyatba hajlott, amikor a vonat begördült a keskeny, kormos, furcsán meghitt csarnokba; a piszkos üvegtetők alatt most is tömbökbe gyűlt a füstgomoly, nyúlós foszlányokra tépve úszkált ide-oda, mint akkor, amidőn Tonio Kröger gúnyosra keseredett szívvel elindult innét. Kiváltotta a poggyászát, intézkedett, hogy a hotelba szállítsák, és elhagyta a pályaudvart. Ott álltak a fekete, mértéktelenül magas és széles kétfogatú városi bérkocsik, egy sorban az épület előtt. Nem ült be egyikbe sem; csak végignézett rajtuk, aminthogy mindent megnézett, a keskeny csúcstetőket és hegyes tornyokat, melyek a szomszéd tetők fölött hozzá átköszöntek, a körötte tunyán csoszogó, széles, de sebes szójárású embereket, és ideges kacaj tört fel a torkán, amely titokban zokogással volt rokon. Gyalog ment, lassan ment, arcában szüntelenül érezte a nedves szél nyomását, áthaladt a hídon, melynek korlátait mitológiai szobrok díszítették, és jó darabot tett meg a kikötő mentén.

Atyaisten, milyen picinek és zezugosnak látja most az egészet! Azelőtt is ilyen mókásan kaptattak a keskeny, meredek, csúcstetős utcák neki a városnak? A hajók kéményei és árbocai szelíden ringatóztak a szélben és esthomályban a zavaros színű folyón. Induljon neki annak az utcának, menjen oda ahhoz a házhoz, amelynek emléke benne él? Nem, majd holnap. Most olyan álmos. A feje nehéz az utazástól, és lassú, ködös gondolatok járnak az elméjében.

Megesett olykor, az elmúlt tizenhárom évben, ha a gyomrát elrontotta, hogy azt álmodta, ismét otthon van, az ódon, visszhangos házban, ott a lejtős utcán, hogy az édesapja is ott van vele, és keményen megrója félresiklott életéért, amit ő minden esetben nagyon rendjén valónak talált. És ez a mostani ittléte semmiben sem különbözik azoktól a csalóka és el nem űzhető álmoktól, amelyek szövevényében az ember esetleg megkérdézheti magától, káprázat-e ez vagy valóság, és arra kényszerül, hogy teljes meggyőződéssel az utóbbi mellett döntsön, jóllehet a végén mégiscsak felébred... Járkált a kevéssé forgalmas, széljárta utcákon, fejét nekifeszítette a szélnek, és mint az alvajáró ment a város első fogadója felé, ahol éjjelre meg akart szállni. Egy karikalábú férfi himbálódzó matrózléptekkel haladt előtte, és egy rúddal, melynek végén lángocska pislogott, sorban meggyújtotta a gázlámpákat.

Mi van velem? - gondolta. - Mi ez az egész, ami fáradtságom hamurétege alatt csak izzik homályosan és fájdalmasan, de nem lobban tiszta lángra? Csitt, egy szót se! Csak szavakat ne! Soká járkált volna így, a szélben, homályló, álomszerűen ismerős utcákon. De minden olyan szűk volt itt, és oly közel egymáshoz. Egykettőre célhoz ért.

A felsővárosban ívlámpák voltak, és épp most gyúltak ki. Ott állt a hotel, ott hasalt előtte a két fekete oroslán, amelyektől gyermekkorában úgy félt. Még mindig olyan ábrázattal nézték egymást, mintha tüsszenteni akarnának; de sokkal kisebbnek látszottak, mint akkor. Tonio Kröger elhaladt közöttük.

Mivel gyalogszerrel érkezett, nem túl ünnepélyesen fogadták. A portás meg egy nagyon finom, fekete ruhás úr, aki az udvariassági teendőket végezte, és a kisujjával állandóan a kabátja ujjába lökdöste vissza a kezelőjét, fürkészsze és mérlegelve nézegették tetőtől talpig, szemlátomást arra törekedve, hogy társadalmilag egy kissé meghatározzák, a polgári hierarchia megfelelő rekeszébe sorozzák, és megbecsülésükben helyet utaljanak ki számára, de úgy látszik, nem jutottak megnyugtató eredményre, miért is mérsékelt udvariasságra határozták el magukat. Egy pincér, vörösesszőke pofaszakállas, szelíd ember, aki fényesre

kopott frakkot és szalagsokros, nesztelenül suhanó cipőt viselt, fölvezette egy második emeleti rendesen, de ódivatúan bútorozott szobába, amelynek ablakából a félhomályban pittoreszk, középkorias udvarokra, csúcstetőkre és a hotel közelében álló templom bizarr tömkelegére nyílt kilátás. Tonio Kröger egy darabig megállt az ablak előtt; azután keresztbe font karral a széles pamlagra ült, összevonta szemöldökét, és maga elé füttyörészett.

Égő lámpát hoztak be, és megérkezett a poggyásza is. A szelíd pincér egyúttal az asztalra tette a bejelentőlapot, és Tonio Kröger oldalvást hajtott fejével mázolt rá valamit, ami a nevét, foglalkozását és állandó lakóhelyét akarta jelenteni. Azután könnyű vacsorát rendelt, és a pamlag sarkából tovább is a levegőbe bámult. Amikor az étel előtte állt, még sokáig nem nyúlt hozzá, végül evett egypár harapást, és egy óra hosszat még föl-alá járt a szobában, közben meg-megállt behunyt szemmel. Majd lassú mozdulatokkal levetkőzött, és ágyba feküdt. Sokáig aludt, zürzavaros és furcsán vágyakozó álmai voltak.

Arra ébredt, hogy szobáját elöntötte a nappali világosság. Zavarodottan és sebtiben ráésmélt, hogy hol van, azután felállt, hogy széthúzza a függönyöket. Az égbolt már kissé halvány, késő nyári kékségét széltől zilált vékony felhőrongyocskák tarkították, de a napfény eláradt szülővárosa fölött.

A szokottnál is több gondot fordított öltözködésére, szépen megmosdott és megborotválkozott, hogy friss és rendes legyen, mint hogyha látogatóba készülne egy kifogástalan úriháza, ahol kedvező és feddhetetlen benyomást óhajt kelteni; az öltözködés tevése-vevése közben pedig szívének aggódó dobogását figyelte.

Mily derűs volt kinn az idő! Jobban érezte volna magát, ha az utcák félhomályosak lettek volna, úgy, mint tegnap; most azonban világító napsütésben kell az emberek szeme elé kerülnie. Vajon találkozik-e majd ismerősökkel, akik megállítják, kikérdezik, és akiknek be kell számolnia, hogyan élte le az elmúlt tizenhárom évet? Nem, hál' istennek, már senki sem ismeri, és aki emlékezik rá, már nem ismerné meg, mert csakugyan megváltozott egy kissé azóta. Figyelmesen nézte magát a tükörben, és egyszerre nagyobb bátorságra kapott a maszkja mögött, elmemunkától korán felszántott arca mögött, mely korosabb volt, mint ő maga... Reggelit hozatott, aztán a portás meg a finom, fekete ruhás úr latolgató pillantásaitól kísérvé, a két oroszlan között a szálloda halljából kilépett az utcára.

Hová indul? Maga sem tudta. Úgy volt ezzel, mint tegnap. Alighogy maga körül érezte a csúcstetős tornyocskákat, árkádok, kutak furán méltóságos, ösidőktől ismerős együttesét, alighogy arcát meglegyintette a kemény szél, mely mintha távoli álmoktól gyengéd és érdes aromát hozott volna magával, tüstént valami ködfátyol zsongította el eszméletét... Arcizmai ellankadtak; és meghunyászkodó pillantással nézte az embereket és tárgyakat. Talán ott, azon az utcasarkon, mégiscsak fel fog ocsúdni...

Hova indul? Úgy tűnt fel neki, mintha az útirány, melynek nekivágott, valahogy összefüggne az éjszaka álmodott szomorú és furcsán töredelmes álmaival... A piactérre ment, elhaladt a városház boltívei alatt, ahol véres kézzel szokták mérni a húst a mészárosok, a piactérre ment, ahol köcsipkével gazdagon emelkedett a gótikus kút. Ott megállt egy keskeny és egyszerű ház előtt, amely hajlított és áttört csúcstetejével nem ütött el a szomszédaitól; elmélyedten nézte a homlokzatát. Elolvasta a kapura szögezett névtáblát, és tekintete kis ideig megpihent minden egyes ablakon. Azután lassan elfordult, és továbbment.

Hová indul? Hazafelé. De vargabetűt csinált, sétát tett a város kapuja előtt, mert ráért. Végigment a Malomsáncon és a Hosten-sáncon, és erősen fogta kalapját, hogy el ne fújja a fákat zúgató és csikorgató szél. Azután a pályaudvar közelében letért a sáncépítményekről, elnézte, ahogy nehézkes sietséggel pöfögve kigördül egy vonat, időtöltésből megszámlolta a

vasonokat, és utánapillantott a férfinak, aki az utolsó kocsin legfölül kuporgott. A hársfáligetben megállt az egyik csinos villa előtt, sokáig leskelt a kertben és föl az ablakokra, végül azon kapta magát, hogy ide-oda ingatja a rácsos kaput, mely csak úgy csikorgott sarkaiban. Azután egy darabig a kezét nézte, mely hideg és rozsdás lett, majd továbbment, az alacsony, ódon kapun keresztül végig a kikötőn és a meredek, szeles utcán föl, szüleinek házához.

Szürkén és komoran állt a ház, úgy, mint háromszáz év óta mindig, körülzárva a szomszédos házakkal, amelyek közül csúcstetejével kiemelkedett; és Tonio Kröger elolvasta a bejárat fölé vésett istenfélő jelmondatot, melynek betűi félig már elmosódtak. Azután nagyot lélegzett, és belépett.

Szíve aggódva vert, mert hirtelen arra gondolt, hogy az apja kiléphetne az egyik földszinti ajtón, mely előtt ő most elhalad, kiléphetne irodai kabátjában, füle mögött a lúdtollal, megállíthatná őt, és szigorral számon kérhetné tőle különködő életét, és ő nagyon rendjén valónak tartaná ezt a számonkérést. De háborítatlanul elmehetett az ajtó előtt. A szélfogó nem volt becsukva, csak betámasztva, ezt helytelennek tartotta, és egyúttal olyanféle érzése támadt, mint némelykor könnyű álomban, amikor maguktól tágnak előlünk az akadályok, és valami csodálatos szerencse kegyeltjeként, föl nem tartóztatva hatolunk előre... A tágas pitvar, amely nagy, négyszögű kőkockákkal volt burkolva, visszhangzott a lépteitől. A konyhában csend volt, szemközt, úgy, mint régen, jó magasan szögelltek ki a falból a furcsa, otromba, de fényesre lakkozott färekeszek: a szolgálók kamrái, amelyeket csak egy létraforma lépcsőn lehetett a pitvarból elérni. De a nagy szekrényeket és faragott fiókos ládákat, amelyek annak idején itt voltak, hiába kereste... A Kröger-ház fia elindult a tágas fölépcsőn, és a fehérre lakkozott, áttört karfára támaszkodott, úgyhogy a kezét minden lépésnél fölemelte róla, s a következő lépésnél könnyedén visszaeresztette, mint hogyha félénken próbálgatná, vajon helyre tudja-e még állítani egykori bizalmas viszonyát ezzel a régi, szolid karfával... A lépcsőfordulónál azonban állva maradt a félemelet bejárata előtt. Az ajtóra cégtábla volt szegezve, azon fekete betűkkel írva ez állt: Népkönyvtár.

Népkönyvtár? - gondolta Tonio Kröger, mert úgy találta, hogy itt sem a népnek, sem az irodalomnak nincs semmi keresnivalója. Kopogott az ajtón... Valaki azt mondta: szabad! - és ő belépett.

Feszült és komor pillantása meglátta, hogy belül minden illetlen módon megváltozott.

A félemeleti lakosztály három szobájának összekötő ajtóit nyitva álltak. A falakat a mennyezetig egyformán kötött könyvek borították, sötét polcokon hosszú sorokba rakva. Mindegyik szobában valami boltasztalféle mögött egy-egy kopottas férfi ült és írt. Kettő közülük csak a fejét fordította Tonio Kröger felé, egyikük azonban, két kezét az asztal lapjára támasztva, rögtön felállt, fejét előreszegte, - ajkát hegyesre csucsorította, szemöldeit felvonta, és buzgó pislogással nézett a látogatóra...

- Bocsánat - szólt Tonio Kröger, le nem véve szemét a sok könyvről. - Idegen vagyok itt, és a várost nézem. Ez hát a népkönyvtár? Megengedné, kérem, hogy egy kissé betekintsek a gyűjteménybe?

- Tessék! - szólt a hivatalnok, és még szaporábban pislogott. - Hogyne, bárkinek szabad. Csak tessék körülnézni... Parancsol egy katalógust?

- Köszönöm - válaszolt Tonio. - Anélkül is tájékozodom.

Azzal elkezdett lassan végigmenni a falak mentén, miközben úgy tett, mintha a könyvek hátára nyomott címeket tanulmányozná. Végül kivett egy kötetet, fölnyitotta, és az ablakhoz állt vele.

Ez volt itt a reggelizőszoba. Reggelenként itt étkeztek. Nem főtt a nagy ebédlőben, ahol a kék kárpitból fehér istenszobrok domborodtak elő... Amott volt a hálószoba. Atyai nagynője ott halt meg nehéz haláltusában, pedig már nagyon öreg volt; nagyvilági dáma, élvezni tudta az életet, és ragaszkodott hozzá. Később ott sóhajtott utolsó az édesapja is, a magas, korrekt, kissé bánatos és tünődő úr, aki gomblyukában mindig mezei virágot viselt... Tonio akkor ott ült apja halálos ágyán, és égő szemmel, becsületesen átadta magát a szeretet és fájdalom néma, erős érzelmének. Anyja is ott térdelt az ágy előtt, szép és tüzes édesanyja, forró könnyekben oldódva fel; azután nemsokára elment világgá a délvidéki művésszel... De ott hátul az a kisebbik, harmadik szoba - most szintén telezsúfolva könyvekkel, melyekre egy kopottas ember vigyázott -, sok éven át az volt az ő szobája. Oda ment haza, amikor iskola után, úgy, mint épp az imént, egy kis sétát tett, annál a falnál állt az asztala, melynek fiókjába első, izzó és gyámoltalan verseit dugdosta... A vén diófa... Szűrő fájdalom vonaglott rajta végig. Kinézett oldalvást az ablakon. A kert föl volt dülva, ámde a vén diófa ott állt a helyén, nehézkesen csikorgott és zúgott a szélben. És Tonio Kröger tekintete visszasiklott a könyvre, melyet kezében tartott; jól ismerte, kitűnő költő műve volt. Nézte a fekete sorokat és a zengő mondatokat, egy darabig követte az előadás művészi folyamatát, ahogyan az alkotó szenvedély hevében egy frappáns csattanóig emelkedett, azután hatásosan elcsitult.

„Jó munka” - mondta magában; letette a könyvet, és megfordult. Akkor látta, hogy a hivatalnok még mindig áll, és szolgálati buzgalommal, melybe fürkésző gyanakvás vegyült, hunyorgatja a szemét.

- Úgy látom, kitűnő gyűjtemény - szólt Tonio Kröger. - Szereztem bizonyos áttekintést, nagy hálára kötelezett. Volt szerencsém.

Azzal kilépett az ajtón; de a távozása bizonytalan volt, és világosan érezte, hogy a hivatalnok, akit nyugtalanított ez a látogatás, még percekig egy helyben áll és hunyorgat.

Semmi kedve nem volt továbbmenni. Otthon volt, és vége. Annyit látott, hogy főtt a nagy szobákban, az oszlopcsarnok mögött, idegen emberek laknak; a lépcsőfeljártat ugyanis egy üvegajtóval volt elrekesztve, amely azelőtt nem volt, és arra is valami cégtáblát szegeztek. Sarkon fordult, lement a lépcsőn, s a visszhangos pitvaron keresztül elhagyta a szülői házat. Egy étterem sarkában nehéz és zsíros ebédet evett, azután visszatért a hotelba.

- Készen vagyok - mondta a fekete ruhás, finom úrnak. - Ma délután utazom.

Elkérte a számláját, és kocsit rendelt, hogy kivitesse magát a Koppenhágába induló gőzhajóhoz. Azután felment a szobájába, leült az asztalhoz, csendben, egyenesen ült, arcát tenyerébe támasztva, és üres tekintettel nézte az asztal lapját. Később kifizette a számláját, és becsomagolt. A megbeszélte időre jelentették a kocsit, és Tonio Kröger útra készen lement.

Lent a lépcső alján a fekete ruhás, finom úr várta.

- Bocsánat! - mondta, és kisujjával visszalökte a kezelőjét a ruha ujja mögé. - Engedje meg uraságod, hogy egy pillanatra még igénybe vegyük az idejét. Seehaase úr - a szálloda tulajdonosa - kéri önt néhány szóra. Egy kis formáság... Ott bent van... Lenne kegyes, kérem, befáradni... Csak Seehaase úr, a szálloda tulajdonosa...

És tessékelő kézmozdulattal a hall hátsó részébe vezette Tonio Krögert. Ott állt csakugyan Seehaase úr. Tonio Kröger a régi időkből látásból ismerte. Apró, kövér, karikalábú ember volt. Nyírott pofaszakállá megfehéredett; de még mindig szélesen kivágott frakk-kabátot viselt és hozzá zölddel hímezett bársonysipkát. Egyébként nem volt egyedül. Mellette, a falhoz erősített kis íróállvány előtt sisakos rendőr állt, aki kesztyűs kezét az íródeszkán heverő, kuszán teleírott papíron nyugtatta, és becsületes katonaábrázatával úgy nézett Tonióra, mintha

annak, amikor őt megpillantja, egyszeriben a föld alá kellene süllyednie. Tonio Kröger hol az egyikre, hol a másikra nézett, és várakozó álláspontra helyezkedett.

- Ön Münchenből jött? - kérdezte végül a rendőr jámbor és nehézkes hanghordozással.

Tonio Kröger igent intett.

- Koppenhágába utazik?

- Igen, úton vagyok egy dán tengeri fürdőbe.

- Tengeri fürdő? Úgy, akkor legyen szíves felmutatni az iratait - szólt a rendőr, különös elégtétellel ejtve ki az utolsó szót.

- Az irataim... - Nem voltak iratai. Elővette a zsebtárcáját, és belenézett. De nem volt benne egyéb, néhány bankjegyen kívül, mint egy novellájának kefelevonata, amelyet útjának végállomásán akart kijavítani. Nem szívesen érintkezett hivatalnokokkal, és még sohasem váltott ki útlevelet...

- Sajnálom - mondta -, de nem tartok igazoló iratokat.

- Úgy - szólt a rendőr. - Nincsenek iratai? Mi a neve?

Tonio Kröger megnevezte magát.

- Aztán igaz ez? - kérdezte a rendőr, kihúzta magát, és hirtelen, amennyire csak tudta, kitágította az orrcimpáit.

- Pontosan - válaszolta Tonio Kröger.

- Micsoda ön?

Tonio Kröger nyelt egyet, és szilárd hangon megmondta a foglalkozását. Seehaase úr felkapta a fejét, és kíváncsian nézett az arcába.

- Hm! - szólt a rendőr. - És ön azt állítja, hogy nem azonos egy bizonyos egyénnel, név szerint...

Az „egyén” szót használta, azután a kuszán teleírt papirosról egy egészen fura és romantikus nevet betűzött ki, amely úgy hatott, mintha különböző népfajták beszédhangjaiból lett volna kalandosan kikeverve, s melyet Tonio a következő pillanatban már el is felejtett.

- Szülei ismeretlenek - folytatta a rendőr -, illetősége bizonytalan, különféle csalások és más bűncselekmények miatt a müncheni rendőrség rendelkezése alatt áll, és alkalmasint szökésben van Dániába...

- Nem szoktam a levegőbe beszélni - szólt Tonio Kröger, és idegesen megrántotta a vállát. Ennek volt némi hatása.

- Tessék? Na igen, persze! - szólt a rendőr. - De hogy valakinek semminő igazolása ne legyen! Seehaase úr is békés húrokat kezdett pengetni.

- Az egész csak formalitás - mondta -, semmi egyéb! Uraságod vegye tekintetbe, hogy a hatósági közeg csak kötelességét teljesíti. Nem tudná valahogy igazolni magát?... Valamilyen írással...

Csend lett. Vessen véget a dolognak azzal, hogy bemutatkozik, és Seehaase úr előtt világossá teszi, hogy ő nem holmi jöttment szélhámos, nem ekhós szekéren járó cigánynéptől származik, hanem Kröger konzul fia, a Kröger-nemzetség sarja? Nem, semmi kedve nincsen

hozzá. És ezeknek a férfiaknak, a polgári rend őreinek, nincs-e alapjában egy kicsit igazuk? Ő bizonyos fokig egyetértett velük... Vállat vont és hallgatott.

- Hát ott mi van? - szólalt meg a rendőr. - Ott, a briftingsijában?

- Itt? Semmi. Egy korrektúra - válaszolt Tonio Kröger.

- Korrektúra? Hogyhogy? Mutassa csak.

Tonio Kröger átadta neki művét. A rendőr kitergette az íródeszkán, és kezdte olvasni. Seehaase úr melléje lépett, és vele együtt olvasott. Tonio Kröger a válluk fölött nézett át, és figyelte, hol tartanak. Éppen egy jó mozzanat volt, hatásos csattanó, amelyet kitűnően oldott meg. Elégedett volt önmagával.

- Látják, kérem! - mondta. - Itt a nevem. Ezt én írtam, és most közölni fogják. Tetszik érteni...

- No, ez elég! - szólt eltökélten Seehaase úr, fölszedte a lapokat, összehajtogatta és visszaadta.

- Ezzel be kell érnie, Petersen! - tódította kurtán, lopva összehunyorította a szemét, és egy fejmozdulattal leintette a rendőrt. - Tovább nem tarthatjuk fel az urat. A kocsni várja. Nagyon kérem, ne vegye zokon ezt a kis háborgatást. A hatósági közeg csak a kötelességét teljesítette, de én mindjárt mondtam, hogy hamis nyomon jár...

Úgy? - gondolta Tonio Kröger.

A rendőr szemlátomást nem értett egyet vele: ellenvetésképpen még valami „egyént” és „igazolást” motyogott. De Seehaase úr a sajnálkozás ismételt kifejezésével visszakísérte vendégét a hallba, majd a két oroszán közt ki az utcára, nagy hajlongások közt, saját kezűleg csapta be utána a kocsiajtót. Most aztán a nevetségesen magas és széles konflis csörögve-zörögve bukdácsolt lefelé a meredek utcákon a kikötőhöz...

Ennyi volt Tonio Kröger különös tartózkodása szülővárosában.

7

Éjszaka lett, és ezüsthényben úszva kelt fel a hold, amikor a hajó a nyílt tengerre ért. Tonio Kröger ott állt az előfedélzeten, köpenyébe burkolódzva a folyton erősödő szél miatt, és lebámult a vízszínre, ahol sötéten vándoroltak és hajszolódtak a kemény, sima hullámtestek, egymás felé himbálódtak, csobbanva találkoztak, nem várt irányokban megint széjjelváltak, és néha hirtelen tajtékosan fel-felcsillantak...

Ringatózó, némán elbűvölt hangulat szállta meg Tonio Krögeret. Igaz, kissé leverte az imént, hogy otthon mint holmi szélhámost le akarták tartóztatni, ámbátor némiképp rendjén valónak is találta a dolgot. De azután, hogy hajóra szállt, elnézte, úgy, mint néhanap gyermekkorában az édesapjával, a berakodást, ahogy az emberek dánul kevert „plattdeutsch” hurrogások közt megtöltötték áruval a hajó mély gyomrát, elnézte, ahogy bálákon és ladákon kívül, vastag rácsos ketrecekbe zárva, egy jegesmedvét meg egy királytigrist is leengedtek - alighanem Hamburgból szállították valami dán állatsereglet számára -, ezek a dolgok elszórakoztatták. Mikor azután a hajó a lapos partok közt siklott a folyón, addigra végképp elfelejtette Petersen rendőr kihallgatását, és mindaz, ami azelőtt történt - a városban tett sétája, találkozás a vén diófával - új erőre kapott lelkében. Most pedig, ahogy kitárult előtte a tenger, messziről látta a fővenypartot, amelyen kisfiú korában szabad volt meglesnie a tenger nyári álmait, látta a világítótorony tüzét és a fényeket a gyógyszállóban, ahol valaha szüleivel lakott... A Keleti-tenger! Fejét nekifeszítette az erős, sós szélnek, amely szabadon és akadályozatlanul szállt arra, körülöngte füleit, és enyhe szédületet, tompa kábulatot okozott, melyben lustán és

boldogítón merült el minden, ami bajra, kínra és gyötremre, akaratra és erőlködésre emlékeztette volna. És úgy rémlett, mintha maga körül a zizegésből, csobogásból, tajtékzásból és nyögdecselésből a vén diófa suhogását és recsegését, egy kertkapu nyikorgását hallaná ki... Egyre jobban sötétedett.

- A sillagok, Úristen! Nézze sak, kérem, a sillagokat - szólalt meg egyszerre nehézkesen daloló lejtéssel egy hang, mely mintha hordó belsejéből jött volna. Tonio Kröger ismerte már. Egy vörhenyesszőke, egyszerűen öltözött férfi hangja volt, aki kivörösödött szemhájával olyan ázott benyomást keltett, mintha most fürdött volna. Vacsoránál a kajütben Tonio Kröger asztalszomszédja volt, és gyámoltalan, szerény mozdulatokkal bámulatos mennyiségű homáros omlettet kebelezett be. Most mellette állt a mellvédhez támaszkodva, és az égre nézett, miközben állát hüvelyk- és mutatóujja közé fogta. Semmi kétség, abban a rendkívüli és ünnepélyes szemlélődő hangulatban volt, amikor az ember szíve idegenek előtt is megnyilatkozik, és a száj olyan dolgokat is kimond, amiket máskor szemérmesen elhallgatna.

- Tessék sak nézni, ott fönn, a sillagokat. Ott sillognak és villognak. Úristen! Az egész égbolt tele van velük. És kérem, ha az ember fölfelé néz, és meggondolja, hogy sok ilyen sillag állítólag százszor akkora, mint a föld, mi fogja el akkor a lelkét? Mi emberek szerensésen kitaláltuk a távirót meg a telefont, meg annyi sok egyéb sodálatos vívmányát az újkornak. De ha oda föltekintünk, akkor megsap minket annak a tudata, hogy alapjában sak férgek vagyunk, nyomorult földi férgek, és semmi más - igazam van, vagy nincs igazam? Úgy van, uram, férgek vagyunk! - felelte saját magának, és alázatos töredelemmel nézett föl az égboltra.

Húha... Ebben ugyan nincs egy fikarcnyi irodalom! - gondolta Tonio Kröger, és nyomban eszébe jutott valami, amit nemrég olvasott, egy híres francia író tanulmánya a kozmológiai és pszichológiai világszemléletről; nagyon finom fecsegés volt.

A fiatalembernek valami válaszfélét vetett oda mélyen átélt megjegyzéseire, azután tovább szövődött a beszélgetésük, ahogy a mellvédnek támaszkodva kibámultak a nyugtalanul cikázó esti világosságra. Kiderült, hogy útitársa hamburgi kereskedő, aki szabadságidejét erre a kéljutazásra fordította...

- Mondok - kezdte -, miért ne mennék a gőzössel egy kisikét Koppenhágába, és most itt vagyok, és hát idáig mindez nagyon szép. Hanem az a homáros omlett, uram, avval, avval ninsen rendjén a dolog, meg tetszik látni, mert az éjszaka viharos lesz, maga a kapitány mondta, és ezzel a rosszul emészthető vasorával a gyomorban, kérem, nem sekétség...

Tonio Kröger rejtett baráti érzéssel hallgatta ezt a sok tolakodó csacsckaságot.

- Igen - mondta -, általában túlságosan nehéz ott fenn az étkezés. Lusta és mélabús lesz tőle az ember.

- Mélabús? - ismételte a fiatalember, és meghökkenve nézett rá. - Nemde, idegennek tetszik lenni? - kérdezte hirtelen.

- Úgy van, messziről jövök! - felelte Tonio Kröger tétova, elhárító karlendítéssel.

- De igaza van - szólt a fiatalember -, istenusse igaza van abban, amit úgy fejez ki, hogy mélabús! Én majdnem mindig mélabús vagyok, de kivált ilyen sodálatos estéken, mint ma, amikor a sillagok az égbolton sillognak... - és megint a hüvelyk- és mutatóujja közé fogta az állát.

„Ez biztosan verseket ír - gondolta Tonio Kröger -, mélyen és becsületesen átértett kereskedőverseket...”

Egyre jobban esteledett, és a szél most már oly erős volt, hogy elakasztotta a beszélgetést. Így hát azt határozták, alusznak egyet, és jó éjszakát kívántak egymásnak.

Tonio Kröger a kabinjában leheveredett a keskeny fekvőhelyre, de nem tudott megnyugodni. A csípős szél s a szél érdes aromája furcsán felizgatta, a szíve nyugtalankodott, mint valami édes gyönyör szorongó várakozásában. Aztán meg komisz rosszullét kezdte elfogni a rázkódástól, amely onnan eredt, hogy a hajó néha meredek hullámokról siklott alá, és a hajócsavar, mintegy merevgörcsben, a vízen kívül dolgozott. Újra felöltözött egészen, és kiment a szabadba.

A holdtányér előtt felhők imbolyogtak. A tenger táncolt. Nem gömbölyded és egyenletes hullámok jöttek katonás rendben, hanem tág körzetben, halványan cikázó szélben, meghasadva, szétforgácsolva, földúlva, mintegy hegyes lángnyelvekkel nyaldosva, óriási tarajokban szökdelte fölfelé a víztömeg, tajtékkal telt örvények mellett valószínűtlennek ható zezugos alakzatokat mutatott, és szörnyű karok erejével, eszeveszett, játékos kedvvel szanaszét csapkodta a sistergő habot. A hajónak nehéz útja volt; toporzékolva, erőlködve, nyűgösködve küzdötte magát keresztül a zajló áron, és néha hallatszott, amint a belsejében elbődült a víz színe alatt gyötrődő két vadállat, a jegesmedve és a tigris. Egy férfi, viaszosvászon köpenyének csuklyáját fejére borítva, derekára csatolt lámpással, tenyeres-talpasan, nagy kínnal egyensúlyozva botorkált ide-oda a fedélzeten. Ott hátul pedig, erősen a mellvédre görnyedve, állt a hamburgi fiatalember, és rosszul volt.

- Úristen - mondta el-elcsukló, üres hangon, amikor meglátta Tonio Krögert -, nézze sak, uram, az elemek háborgását! - de akkor elakadt a szava, és gyorsan félrefordult.

Tonio Kröger valamelyik megfeszített hajókötél mellett állt, és bámulta a fékevesztett tombolást; fölujjongott benne valami, úgy érezte, elég ereje van, hogy túlharsogja a viharzó tenger őrzöngését. Megzendült benne egy dal a tengerhez, átlelkesülve szerelemmel. „Ifjúkorom szilaj barátja, együtt vagyunk hát valahára...” Ezzel véget is ért a vers. Nem lett kész, nem formálódott ki, nem tudta fölényesen kerek egészé kovácsolni. A szíve élt...

Sokáig állott így, azután leheveredett egy padra a kajüt közelében, és fölnevezett az égre, ahol villódtak a csillagok. Még el is szunnyadt egy kicsit, és amikor a hideg tajték az arcába fröcskölt, félálomban úgy érezte, mint hogyha cirógnának.

Meredek sziklák tűntek fel kísértetiesen a holdfényben, és lassan közeledtek; ez volt a Möen szigete. Majd megint szenderegés következett, meg-megszakítva a felszökellő sós víz permetével, amely élesen marta az arcot, és megmerevítette a vonásokat... Mikorra egészen fölébredt, már fényes nappal volt, világosszürke, üde nappal, és a zöld tenger nyugodtabban hullámozott. Reggelinél viszontlátta a fiatal kereskedőt, és ez fülíg pirult, alkalmasint restelve, hogy a sötétben olyan költői mondásokkal vetette el a sulykot; mind az öt ujjával fölfelé sodorgatta vörhenyes bajuszkáját, katonásan kemény „jó reggelt”-tel köszöntötte Toniót, s attól fogva félve kerülte.

Tonio Kröger partra szállt Dániában. Koppenhágában elidőzött, bőven adott borraivalót mindenkinek, akinek arcáról lerítt, hogy igényt tart rá, hotelszobájából kiindulva három napig járta a várost, maga előtt tartva nyitott útikönyvecskéjét, és egészen úgy viselkedett, mint egy jobbfejű idegen, aki gyarapítani óhajtja ismereteit. Megnézte a király piacterét és a tér közepén álló „lovat”, tiszteletteljes pillantást vetett a Mária-templom oszlopaira, sokáig állt Thorwaldsen nemes és bájos szobrai előtt, fölment a kerek toronyba, kastélyokat látogatott, és két tarka estét töltött a Tivoliban. De voltaképpen nem ez a sok minden volt az, amit látott.

A házakon, amelyek sokszor egészen úgy hatottak, mint szülővárosának hajlított, áttört csúcstetős, ódon házai, nevetek látott, melyek régi időkben ismerősek voltak neki, valami gyöngéd és nagyon becses dolgot jelentettek számára, és mindamellett valami szemrehányást, panaszt rejtettek magukban, vágyat olyasmi után, ami nincs többé. És úton-útfélen, ahogy lassított, tűnődő lélegzetvételekkel belehelte a nedves tengeri levegőt, szemeket látott, amelyek oly kékek, hajakat, melyek oly szőkék, arcokat, melyek ugyanolyan jellegűek és alkatúak voltak, aminőket különös, fájdalmas és bűnbánó álmában látott azon az éjszakán, amelyet szülővárosában töltött. Megesett néha, hogy nyílt utcán egy szempár, egy zengő szó, egy kacaj szíven találta...

Nem sokáig volt maradása a vidám városban. Valami nyugtalanság fogta el, édes és balgató, félig emlékezés, félig várakozás, párosulva azzal a vággyal, hogy valahol a fővenypartron heverhessen, és ne kelljen játszania a buzgón sürgölődő turistát. Újból hajóra szállt tehát, és egy borús napon (a tenger feketén hullámzott) a zeelandi partszegély mentén északnak, Helsingörbe tartott. Onnét megállás nélkül folytatta útját kocsin, végig a töltésúton még háromnegyed óra hosszat, mindig egy kissé a tenger színe fölött, amíg végül megállott utolsó és valóságos céljánál, a zöld zsalugáteres, fehér kis fürdőhotel előtt, amely alacsony házikókból álló telep kellős közepén, zsindelytetős tornyával a tengerszoros és a svéd part felé nézett. Itt leszállt, elfoglalta a számára fenntartott napsütéses szobát, polcot és fiókot telerakott az útiholmijával, és nekilátott, hogy egy darabig eldegeljen.

8

Szeptember utója volt: már nem volt sok fürdővendég Aalsgaardban. A tágas, mestergerendás, földszinti ebédlőben, melynek ablakai az üveges tornácra és a tengerre nyíltak, étkezéseknél az asztalfőn a tulajdonosnő ült, egy fehér hajú, fakó szemű, rózsás arcú vénkisasszony, aki réveteg hangon csicssergett, és vörös kezét lehetőleg mindig előnyösen igyekezett kitergegetni az asztalkendőn. Egy rövid nyakú öregúr is jelen volt, egy halkereskedő a fővárosból, galamb-ősz matrózszakállal, sötétkékes arcszíne volt, és tudott németül. Szemlátomást szorulásban szenvedett, és gutaütésre volt hajlamos, mert kurtán, szuszogva vett lélegzetet, és időnként gyűrűs mutatóujját felemelve, bedugta egyik orrlíkát, hogy a másikon át erős fúvással egy kis levegőhöz jusson. Mindazonáltal állandóan hörgölgetett a pálinkásüvegéből, amely reggelinél, ebédnél és vacsoránál egyformán keze ügyében volt. Aztán volt ott még három nagy darab amerikai ifjanc, a nevelőjükkal vagy házitanítójukkal, aki szótlanul igazgatta a pápaszemét, és egész nap futballozott velük. Vörösszőke hajukat közepén elválasztva viselték, és merev, hosszú arcuk volt. „Please, give me the wurst-things there!”¹⁰ - szolt az egyik. „That’s not wurst, that is schinken!”¹¹ - mondta a másik, és ez volt az egész, amivel ők meg a házitanító részt vettek a társalgásban; mert egyébként csendben üldögéltek, és forró vizet ittak.

Tonio Kröger semmi másféle asztaltársaságot nem kívánt magának, élvezte a nyugalmat, fülelt a dán torokhangokra, a világos és sötét magánhangzókra, amikor a halkereskedő néha a tulajdonosnővel diskurált, az előbbivel olykor rövid és keresetlen eszmecsere folytatott a barométer állásáról, azután felállt, hogy a verandán keresztül visszamenjen a strandra, ahol már reggel is hosszú órákat töltött el.

¹⁰ Kérlek, add ide ezt a Wurst- (kolbász) micsodát!

¹¹ Ez nem Wurst, ez Schinken (sonka).

Ott néha csönd volt és nyári hangulat. A tenger lustán és simán pihent, a vízfelület kék, palackzöld és pirosas csíkjai ezüstösen csillámló fényreflexen cikáztak át, a hínár szalmává száradt a napon, rajta medúzák heverték és párologtak. Egy kissé poshadt volt a levegő, és egy kis kátrányszag is terjengett a halászbárkákról, amelynek Tonio Kröger, a homokban ülve, nekitámasztotta a hátát - úgy fordulva, hogy szeme elé a szabad láthatár, nem pedig a svéd partszegély tárult; a tenger lágy lehelete pedig tisztán és üdén áradt el az egész táj fölött.

És jöttek sűrű, viharos napok. A hullámok leszegték a fejüket, mint a bika, amikor szarvával döfésre készül, és dühöngve rohanták meg a fövenypartot, amelyet magasan eláztatott a víz, és ellepett a nedvesen csillogó moszat, a rengeteg csiga és a partra sodort fatörmelék. A hosszan elnyúló hullámdombok közt a felhős ég alatt halványzölden tajtékozva húzódtak a hullámvölgyek, de amott, ahol a felhők eltakarták a napot, a vizeken bársonyos, fehér fény csillámlott.

Tonio Kröger köpenybe burkolózva állt a szélben, és elmerülve a hullámzajba, hallgatta ezt az örök, súlyos, kábító zsvajt, amelyet úgy szeretett. Ha megfordult és továbbment, akkor egyszerre nyugalmat és melegséget érzett maga körül, de tudta, hogy a háta mögött ott a tenger. A tenger hívta, csábította és köszöntötte, és ő mosolygott.

A szárazföld irányába tartott, mezei ösvényeken haladt a magányban, és csakhamar befogadta őt a bükkerdő, amely hepehupásan húzódtott jó messzire a vidéken. Leült a mohába, egy fának támaszkodva, úgy, hogy a törzsek közt láthatott egy csikot a tengerből.

Olykor a szél elhordta hozzá a hullámverés zaját, amely úgy hangzott, mintha a távolban deszkák zuhannának egymásra. Varjak szálltak a fák koronái fölött rekedten, siváran és elveszetten... Térdén könyvet tartott, de egy sort sem olvasott belőle. Élvezte ezt a mélységes révületet, ezt a szabad lebegést tér és idő felett, és csak néha érzett olyasmit, mintha szívéen fájdalom cikázna át, a vágy és a bánat rövid, metsző kínja, amelynek nevét és eredetét tudakolni túlságosan rest és kábult volt.

Így telt el számos nap; nem tudta volna megmondani, mennyi, és nem is kívánta tudni. Azután jött egy nap, amikor történt valami; történt pedig fényes nappal, emberek jelenlétében, és Tonio Kröger még csak nem is lepődött meg rajta valami nagyon.

Ennek a napnak mindjárt a kezdete ünnepélyesen és elbájolóan alakult. Tonio Kröger nagyon korán és egész hirtelen ébredt, finom és tétova ijedelemmel riadt fel álmából, és azt hitte, valami csoda az, valami tündéri világítás varázsa, amibe belepillant. Üvegajtós, erkélyes szobája a tengerszorosra nyílt, és vékony, fehér patyolatfüggönnyel lakó- meg hálóhelyiségre volt kettéosztva, enyhe színű kárpitozással és könnyű, világos bútorzattal berendezve, úgy, hogy mindig derűs és barátságos benyomást keltett. De álomittas szeme most valami földöntúli magasztosságban és tündöklésben látta maga előtt a szobát, elárasztva kimondhatatlanul bájos és bársonyos rózsafénnel, mely bearanyozta a falakat és bútorokat, és enyhe piros izzásra lobbantotta a patyolatfüggönnyt... Tonio Kröger sokáig nem értette, mi történt. Mikor azonban az üvegajtóhoz lépett, és kitekintett, látta, hogy a nap van fölkelőben.

Eddig több napon át szomorú, esős idő volt; most azonban, mint egy halványkék selyemkárpit, ragyogó tisztán feszült az égbolt a tenger és szárazföld fölé, és vörös meg arany csillogású felhőkkel keresztezve és körülvéve, méltóságosan emelkedett a naptányér a villogva bodrosodó tengerszín fölé, amely szinte reszketett és izzott... Így hajnalodott, és Tonio Kröger boldog zavarodottsággal kapta magára a ruháit, mindenki mást megelőzve megreggelizett lent a verandán, azután a deszkából rótt kis fürdőháztól jó darabon kiúszott a tengerszorosba, majd egy óra hosszat sétált a strandon. Amikor visszatért, több omnibusz formájú kocsit látott a szálló előtt, és az ebédlőből kipillantva észrevette, hogy a szomszédos társalgóban, ahol a zongora állt, valamint a verandán és az előtte levő teraszon sok ember ült kerek asztalok körül,

kispolgári módon öltözött uraságok jókedvűen beszélgetve söröztek és vajaskenyereztek. Egész családok, öregek, fiatalok, sőt néhány gyerek is.

Villásreggelinél (az asztal csak úgy roskadozott a sok hideg sült, füstölt meg sós hús és sütemény terhe alatt) Tonio Kröger kérdezősködött, hogy kik ezek.

- Vendégek! - mondta a halkereskedő. - Kirándulók és báli vendégek Helsingörből... Isten őrizzen tőlük, ma éjszaka fuccs az alvásnak... Tánc lesz, tánc és muzsika, és félő, hogy soká fog tartani. Valami baráti társaság kirándulása a zöldbe, tánccal egybekötve, szóval valami egyleti dolog vagy ilyesmi: itt vannak, és élvezik a szép időt. Kijöttek csónakon meg kocsin, és most reggeliznek. Később még nagyobb sétát tesznek a szárazföldön, de estére visszajönnek, akkor kezdődik a táncmulatság itt a teremben. A fene megette, a szemünket sem fogjuk lehunyni...

- Nem árt egy kis változatosság - szolt Tonio Kröger.

Ezután jó ideig nem esett több szó. A tulajdonosnő elrendezte vörös ujjait, a halkereskedő nagyot fújta a jobb orrlíkája keresztül, hogy egy kis levegőhöz jusson, az amerikaiak forró vizet ittak, és savanyú képet vágtak hozzá.

Egyszerre csak ez történt: *Hans Hansen és Ingeborg Holm keresztülment a termen.*

Tonio Kröger a fürdő és a sietős séta után jóleső bágyadtsággal hevert a karosszékben, és pirított kenyéren füstölt lazacot evett; a veranda és a tenger felé fordulva ült. Egyszerre kitarult az ajtó, és kézen fogva bejöttek ők ketten - bandukolva, sietség nélkül, Ingeborg, a szőke Inge, világos ruhában volt, amelyet Knaak úrnál a táncórán szokott volt viselni. Könnyű, virágos szoknyája bokájáig ért, a vállán széles fehér tüllgallért viselt hegyes kivágással, amely födetlenül hagyta lágy, hajlékony nyakát. Kalapját bogba kötött szalagján a karjára akasztva himbálta. Valamicskét talán megnőtt azóta, csodás hajfonatát most fejére csavarva viselte; Hans Hansen ellenben hajszálra a régi volt. Matróz szabású, aranygombos felöltőjét viselte, vállát és hátát eltakarta a széles kék zubbonygallér; rövid szalagos matrósapkáját hanyagul lógatta a kezében. Ingeborg keskeny metszésű szemével oldalvást nézett, talán kissé feszélyezte a sok falatozó ember, aki mind rábámult. Hans Hansen ellenben most egyenesen és mindenkivel dacolva a reggelizők asztala felé fordult, és acélkék szemével sorba mustrálta egyiket a másik után, kihívóan és némi megvetéssel; még Ingeborg kezét is eleresztette, és a sapkáját egyre erősebben lóbálta, hogy mutassa, micsoda legény a talpán. Így vonult el a pár, háttérben a szelíden kéklő tengerrel, Tonio Kröger tekintete előtt; hosszában mentek végig a termen, és a szemközti ajtón át eltűntek a zongoraszámban.

Ez délelőtt fél tizenkettőkor történt, és mialatt még a fürdővendégek javában reggeliztek, a szomszéd teremből és a verandáról fölkerelkedett a társaság, és anélkül, hogy bárki is betette volna a lábát az ebédlőbe, az útba eső mellékajtón át elhagyta a hotelt. Hallatszott kintről, ahogy nevetve és tréfálkozva megszállták a kocsikat, ahogy egyik fogat a másik után csikorogva elindult az országúton, és tovagördült...

- Szóval visszajönnek? - kérdezte Tonio Kröger.

- Vissza hát! - felelte a halkereskedő. - Elég baj az nekünk. Zenét rendeltek, és képzelje, én itt alszom a nagyterem fölött.

- Nem árt egy kis változatosság - mondta megint Tonio Kröger. Azzal fölállt és elment.

A napját, úgy, mint a többi, a strandon meg az erdőben töltötte el, a térdén egy könyvet tartott, és a napba hunyorgott. Csak egy gondolatot hányt-vetett: azt, hogy vissza fognak jönni, és a nagyteremben táncmulatságot tartanak, amint a halkereskedő beígérte: egyebet sem tett,

mint hogy ennek örült, olyan aggodalmas és szorongó örömmel, amilyenben hosszú, halott éveken át nem volt része. Egyszer valamilyen képzettársulás folytán futólag emlékezett egy távoli ismerősre, Adalbertre, a novellistára, aki tudta, mit akar, és a kávéházba ment, hogy meneküljön a tavaszi levegő elől. És vállat vont, amikor rágondolt...

Aznap korábban volt az ebéd, mint máskor, és korábban is vacsoráztak a zongorasobában, mert a nagyteremben már megkezdték az előkészületet a bálra: ünnepélyesen rendbe hoztak mindent. Azután, mikor már sötét volt, és Tonio Kröger a szobájában ült, az országút és a bár megint fölélénkült. A kirándulók hazajöttek; sőt Helsingör irányából kerékpáron és kocsin még új vendégek is érkeztek, és hallatszott, hogy lent a ház földszintjén hegedűt hangolnak, és egy klarinét orrhangú futamokat gyakorol... Minden jel arra mutatott, hogy a táncestély fényes lesz.

Most a kis zenekar indulóba kezdett; tompán és ütemesen csendült fel a muzsika: a táncot polonézzal nyitották meg. Tonio Kröger még egy kis ideig csendben hallgatózott, de amikor hallotta, hogy az indulóütem keringőbe csap át, fölszedelőzködött, és nesztelenül kisurrant a szobából.

A folyosóról, ahol a szobája volt, egy melléklépcsőn a szálloda oldalsó bejáratához, onnét pedig, anélkül, hogy valamelyik szobát érinteni kellene, az üveges verandára lehetett jutni. Ezen az úton ment le halkán és lopakodva, mint hogyha tilosban járna, óvatosan tapogatózva osont a sötétben át, ellenállhatatlanul vonzotta az ostoba és boldogan ringató zene, amely most már tisztán és tompítatlanul hatolt el hozzá.

A veranda üres volt, a lámpák itt nem égtek, de a nyitott üvegajtón át be lehetett látni a terembe, amelynek két nagy, fényszórókkal ellátott petróleumlámpája ontotta a világosságot. Lábujjhegyen az ajtóhoz surrant, és a bőrét bizsergette a tolvaj élvezet, hogy itt állhat a sötétben, és észrevétlenül figyelheti a fényben táncolókat. Sietősen és mohón küldte a tekintetét öfeléjük, akiket keresett...

A báli jókedv szemlátomást már szabadon csapongott, jóllehet alig egy félórája kezdődött a multság; de az emberek már melegen és fölviannyozva jöttek ide, miután az egész napot boldog, gondtalan együttlétben töltötték el. Tonio Kröger, ha egy kissé jobban előremerészkedett, beleshetett a zongorasobába, ahol több idős úr szivarozott, ivott és kártyázott; mások hitvesükkel az előtérben ültek plüss karosszékeken, a terem fala mentén, és nézték a táncot. Kezüket szétrakott térdükre támasztották, és elégedett kifejezéssel fújták fel a képüket, míg az anyák, elválasztott hajukon kontykalapkával, keresztbe font karral és oldalvást hajtott fővel nézték a fiatalság vidám zibongását. A terem egyik hosszfalánál emelt dobogón a muzsikások ugyancsak kitettek magukért. Még egy trombitás is volt, aki kissé tétovázón és óvatosan fújta a szólamot, mintha félne saját hangjától, amely azonban így is állandóan megtört és elcsuklott... Hullámzó körökben keringtek a párok egymás körül, míg mások kart karba öltve sétáltak a teremben. Nem voltak bálisan öltözve, hanem mint ahogy nyári vasárnapon a szabadban szokás; a gavallérok kisvárosi szabású öltönyén meglátszott, hogy egész héten át kímélték, a fiatal leányok világos, könnyű ruháinak övében mezeivirág-csokor díszlett. Néhány gyerek is volt a táncteremben, ezek a maguk módján még akkor is táncoltak, amikor a zene szünetelt. Egy hórihorgas ficsúr, fecskefarkszerű frakkban, afféle csiptetős, kisütött hajú, vidéki arszlán, postatiszt lehetett vagy ilyesmi, és olyan volt, mint egy dán regény megtestesült komikus figurája; ő volt nyilván a bál fő-főrendezője és parancsnoka. Csak úgy gőzölgött a buzgalomtól, mindenütt egyszerre ott volt, és lázasan tevékenykedve billegett végig a termen, előbb mindig művésziiesen a lábujjhegyére lépett, és keresztbe rakta ragyogó, hegyes, tisztí cipőbe bújtatott lábát, karjával hadonászott, intézkedett, zenét rendelt, olykor a tenyerébe csapott, és mind e közben vígan röpködött a széles, tarka szalag, melyet

rendezői tisztsége jeléül vállára tűzve viselt, és amely után néha még kecsesen hátra is fordította a fejét.

A fiatal párt, amelyik aznap fényes délben elhaladt előtte, most ott látta megint, és szinte megijedt az örömtől, amikor mindkettőjüket majdnem egyszerre észrevette. Itt állt, egészen közel hozzá, Hans Hansen, az ajtó közvetlen közelében; tagbaszakadtan és kissé előrehajolva, megfontoltan eszegélt egy nagy szelet omlós tortát, álla alá tartva tenyerét, hogy fölfogja a morzsákat. És amott a fal mellett ült Ingeborg Holm, a szőke Inge, és éppen feléje billegett a postatiszt, hogy cikornyás meghajlással táncra kérje, egyik kezét hátrátéve, másikat kecsesen a mellénye nyílásába tolva; de Inge fejét rázta, és mutatta, hogy nagyon kifulladt, és most kissé pihenni szeretne, mire a postatiszt melléje ült.

Tonio Kröger nézte őket, a két lényt, akik miatt régen szerelmi gyötrelme volt - ők azok, Hans és Ingeborg. Ők voltak, nem annyira egyes ismertetőjelek és a ruházat hasonlósága folytán, mint inkább az azonos faj és típus erejénél fogva, mert ahhoz a világos acélkék szemű és szőke hajú emberfajtaához tartoztak, amelynek látása a tisztaság, zavartalan derű és ugyanakkor a büszke és egyszerű, megközelíthetetlen ridegség képzetét idézte föl... Nézte őket, nézte Hans Hansent, ahogy ott állt matróruhában, ugyanolyan hetykén és derekasan, mint valaha, vállban szélesen, csípőben keskenyen, nézte Ingeborgot, ahogy pajkosan kacagva oldalvást hajtotta a fejét és a kezét, az ő nem éppen keskeny, nem éppen finom kislánykezeit azzal a bizonyos mozdulattal a tarkójához emelte, úgy, hogy ruhájának könnyű ujja a könyökéig visszacsúszott - és Tonio Kröger szívét egyszerre megrázta a honvágy, és fájdalomában önkéntelenül visszahúzódott a sötétbe, hogy ne lássa senki arca vonaglását.

Hogy én titeket elfeledtelek volna? - kérdezte. - Nem, soha! Téged sem, Hans, téged sem, szőke Inge! Hiszen értetek dolgoztam, és ha megtapsoltak, titokban körülnéztem, részt vesztek-e ti is benne?... Elolvastad-e a *Don Carlos*-t, ahogyan akkor a kertajtónál ígérted, Hans Hansen? Ne tedd! Nem kívánom már tőled. Mi közöd neked a királyhoz, aki sír, mert egyedül van? Sose homályosítsd te el világító két szemedet, ne tedd dőrén álmataggá azzal, hogy versekbe és melankóliába mereszted... Ha olyan lehetnék, mint te vagy! Be jó lenne újramezdeni, felnőni hozzád hasonlóvá, jóra való, vidám és egyszerű, szabályszerű és rendes emberré, aki egyetértésben van Istennel és a világgal, akit szeretnek az ártalmatlanok és boldogok; feleségül venni téged, Ingeborg Holm, hogy olyan fiam lehessen, mint te vagy, Hans Hansen - a megismerés átkától és a teremtés kínjától mentesen élni, érezni, létezni boldog közönségességben. Újramezdeni? De hát nem érne semmit. Ugyanúgy lenne megint minden - minden úgy történe ismét, ahogy történt. Mert vannak, akik szükségszerűen tévútra jutnak, mivel számukra egyáltalán nincs is igaz ösvény.

A zene elhallgatott; táncszünet volt, és frissítőket hordtak körül. A postatiszt személyesen kínálhatta a hölgyeket egy teáscsészére való heringsalátával; Ingeborg Holm előtt még fél térdre is ereszkedett, úgy nyújtotta neki a tányérját, és Inge elpirult örömeiben.

Most egyszerre mégiscsak figyelmessé lettek a teremben levők az üvegajtó mögött leskelődőre, és nem egy csinos, fölhevült arcoskából idegen, fürkésző pillantások érték; de ő mégsem mozdult a helyéről. Ingeborg és Hans tekintete majdnem egyidejűleg súrolta az övét, melyben tökéletes közöny volt, már majdnem megvetés. De hirtelen arra eszmélt, hogy valahonnét elhatolt hozzá egy pillantás, és megpihent rajta... Fejét arra fordította, és szeme tüstént összeakadt azzal a szemmel, melynek sugarát megérezte magán. Nem messze tőle állt egy leány, sápadt, keskeny és finom arcú teremtés, akit már előbb is észrevett. Ez keveset táncolt, a gavallérok nemigen sürgölődtek körülötte, és Tonio Kröger látta, hogy hervatagon, zárt ajakkal egyedül üldögél a fal mellett. Most is magánosan állt. Habos fehér ruhában volt, mint a többi lányok, de ruhájának átlátszó kelméje alól csupasz vállalai hegyesen és szegényen

ütköztek ki; sovány nyaka a hitvány vállak közt oly mélyre süppedve ült, hogy a szótlán lány egy kissé nyomoréknak látszott. Vékony, báli kesztyűs kezét úgy tartotta lapos melle elé, hogy ujjhegyei csaknem érintkeztek. Lehajtott fővel alulról vetette fel Tonio Krögerre nedves, fekete szemét. Tonio Kröger elfordult...

Itt ült, egészen közel hozzá, Hans és Ingeborg. A fiú leült a leány mellé, aki talán a húga volt; más piros képű népségtől körülvéve ettek-ittak, beszélgettek és szórakoztak, csengő hangon ingerkedtek, és nagyokat kacagtak. Nem közeledhetnék hozzájuk egy kissé? - gondolta Tonio. - Nem szólhatnék hozzájuk egy tréfás szót, ami eszembe jut, hogy legalább egy mosollyal válaszolhatnának?... Úgy érezte, ez boldoggá tenné, vágyott utána; akkor elégedettebben térhetne szobájába, azzal a tudattal, hogy egy kis közösséget létesített maga közt és öközöttük. Elképzelte, hogy mit mondhatna nekik; de nem tudta rászánni magát. Úgy van most is, gondolta, mint mindig: nem felelnének, idegenkedve hallgatnák, amit mond. Mert nem azt a nyelvet beszélik, amit ő beszél.

Úgy látszott, hogy a tánc újból fog kezdődni. A postatiszt nagyban tevékenykedett. Körül-szaladt a teremben, fűt-fát megszólongatott, hogy tessék angazsálni, a pincér segítségével székeket és poharakat rakott el az útból, parancsolgatott a zenészeknek, és egy-két ügyefogyott fiatalembert, aki nem tudott mihez kezdeni, vállánál fogva tolt odább. Mi volt készülöben? Négy-négy pár carréba állt... Rémes visszaemlékezés szöktette Tonio Kröger arcába a vért. Francia négyes!...

A zene bevágott, és a párok hajlongva lejtettek keresztül-kasul a teremben. A postatiszt vezényelt; franciául vezényelt az istenadta, és rendkívüli választékossággal ejtette ki az orrhangokat. Ingeborg Holm szorosan Tonio Kröger előtt táncolt abban a carréban, mely közvetlen az üvegajtó mellett keringett. Ide-oda hajlongott, hol előre-, hol hátralépegetett és fordult; Tonio Krögerhez eljutott valami illatfoszlány a hajából vagy ruhájának könnyű kelméjéből, és ő behunyta a szemét a régtől ismert érzés hatalmában, amelynek páráját és szűzi varázsát az utóbbi napok során lágyan érzékelte, s amely minduntalan édes gyötrelemmel töltötte el. Mi volt ez? Vágy, gyöngéd epekedés? Irigység, önmegvetés?... „Moulinet des dames!” Nevettél, szöke Inge, kinevettél, amikor „moulinet”-t táncoltam, és oly csúfos kudarcot vallottam? És kinevetnél talán most is, amikor már afféle híres ember lett belőlem? Persze hogy nevetnél. És háromszor is igazad lenne!... És ha én, én és senki más, alkottam volna meg mind a kilenc szimfóniát és *A világ, mint akarát és képzet-et*, és az *Utolsó ítélet-et* ráadásul, akkor is igazad lenne abban, hogy kinevetsz... Nézte a lányt, és eszébe jutott egy verssor, amelyre már régóta nem is gondolt, pedig szinte meghitt társa, rokona volt: „Szeretnék aludni, de neked kell a tánc.” Oly jól ismerte ennek a sornak északi mélabúját, a benne lappangó érzés ügyefogyott bensőségét. Aludni szeretnél... egyszerűen és teljesen átadni magad az érzelemnek, amely édesen és lustán önmagában tessed, és nem kénytelen cselekedni, táncba lendülni - és táncolnod kell mégis, táncolnod nehéz és veszélyes késtáncát a Művészetnek, úgyhogy egészen sohasem feledkezhetsz meg arról a lealázó fonákságról, hogy táncolni vagy kénytelen, amikor a szíved... Egyszerre bolond és féktelen mozgásba lendült minden. A carrék felbomlottak, szökdelve, sikamolva kavargott a báli sereg: a négyest gyors polka fejezte be. A zene őrjöngő sebes ütemére szeles chasséléptekben, egymáson túlrohanva, kurta, kifulladt kacajok közt repültek a párok. Az egyik pár az általános hajsza sodrában Tonio Kröger felé száguldott. A lánynak sápadt, finom arca volt és sovány, túl magas válla. És hirtelen, ott Tonio Kröger előtt, megtorpant, kisiklott és fölborult valami... A sápadt leány esett össze. Oly erősen és keményen bukott fel, hogy szinte veszélyben forgott, és vele együtt a gavallér is. Ez, úgy látszik, oly durván, fájdalmasan megütötte magát, hogy egészen megfeledezett táncosnőjéről: félig föltápáskodva, arcfintorok közt kezdte dörzsölni kezével a térdét; a leány pedig, nyilván az eséstől kábultan, még ott feküdt a padlón. Tonio Kröger előlépett, gyöngéden megfogta a

karját, és fölemelte. Agyonhajszoltan, zavarodottan és boldogtalanul nézett föl rá a leány, és sovány arccskáját hirtelen halvány pirosság futotta el.

- Tak! O, mange tak!¹² - mondta, és alulról fölvetette rá sötét, nedves szemét.

- Ne táncoljon többet, kisasszony - szólt szelíden Tonio Kröger. Azután megint őket kereste a szemével, Hans és Ingeborg után nézett, majd fogta magát, elhagyta a verandát és a bált, s fölment a szobájába. Kábult volt a mulatságtól, amelyben nem is vett részt, és fáradt a féltékenységtől. Mint régen, egészen úgy volt, mint régen! Kihevült arccal állt az imént a sötét sarokban, fájó szívvel, miattatok, ti szőkék, elevenek, boldogok, és azután egyedül ment az útján. Most kellene, hogy jöjjön valaki! Ingeborgnak kellene jönnie, kellene, hogy ő észrevegye, hogy elmentem, hogy titokban utánam jöjjön, kezét a vállamra tegye, és így szóljon: Jöjj be hozzám! Örülj, szeretlek!... De nem jött. Ilyesmi nem történik meg. Igen, úgy van most is, mint akkor volt, és Tonio Kröger boldog, úgy, mint akkor, mert a szíve él. De mi volt lelkében azalatt, míg az lett belőle, ami most? Dermedtség, sivárság, jég. Szellem és Művészet!...

Levetkőzött, lefeküdt, eloltotta a lámpát. Két nevet suttogott a párnájába: azt a néhány szüziés, északi szótagot, ami számára a szeretet, a szenvedés, a boldogság voltaképpen és eredeti formáját, az életet, az egyszerű és bensőséges érzést, a szülőföldet jelentette. Visszanézett az elmúlt évekbe, akkortól fogva egészen máig. Végiggondolta az érzékek, az idegek és a gondolatok sivár kalandjait, amelyeket átélt, látta magát megmarva az irónia és a szellem kigyóitól, kifosztva és megbénítva a megismeréstől, félig felőrölve az alkotás lázától és rázó hidegétől, talajtalanul és lelki kínoktól gyötörve, kirívó ellentétek sodrában, szentség és gerjedelem közt ide-oda hajszolva, túlfinomulva és elszegényedve, rideg és mesterkéltségek elragadtatásokban kimerülve, eltévedve, letarolva, szétszaggatva, betegen - és zokogott a bánattól és a honvágytól.

Körötte csend volt és sötét, de tompán ringatóan hallatszott fel hozzá az Élet édes, triviális keringődallama.

9

Tonio Kröger fönt Északon ült, és levelet írt barátnőjének, Lizaveta Ivanovnáknak, úgy, ahogyan megígérte.

Drága Lizaveta ott lenn Árkádiában, ahova nemsokára visszakerülök - írta neki -, itt van magának valami levélféle, de alkalmasint csalódnai fog, mert kissé általánosságokban fogok mozogni. Nem mintha nem lenne mesélnivalóm, mintha nem éltem volna át egyet-mást a magam módján. Otthon, a szülővárosomban, még le is akartak tartóztatni... de arról majd szóban. Mostanában úgy vagyok, hogy jobb szeretek jószerevével valami általánosságot mondani, ahelyett, hogy történeteket mesélnék.

Tudja-e még, Lizaveta, hogy maga engem egyszer polgárnak, eltévedt polgárnak nevezett? Abban az órában mondta ezt, amikor én maga előtt, véletlenül elejtett másféle vallomások csábítására, szerelmet vallottam annak, amit úgy nevezek: Élet; és most kérdelem magamtól, tudta-e a maga valójában, mennyire rátalált akkor az igazságra, mennyire egy és ugyanaz az én polgár voltom meg az úgynevezett életszerelmem. Mostani utam alkalmat adott, hogy ezen elgondolkozzam... Apám, mint tudja, északi természet volt: szemlélődő, alapos, a puritánságig kifogástalan, és hajlamos a méla-

¹² Köszönöm! Ó, nagyon köszönöm!

búra; anyám határozatlanul egzotikus vérségű, szép, érzéki, gyermeteg asszony volt, másfelől könnyelmű és szenvedélyes, csupa impulzív léhaság. Kétségtelen, hogy ez a vérkeverék rendkívüli lehetőségeket és rendkívüli veszélyeket rejtett magában. Az eredmény ez volt: egy polgár, aki eltévedt a művészetben, egy bohém, akit honvágy gyötör a jó gyerekszoba után, egy művész, kinek rossz a lelkiismerete. Mert hiszen a polgári lelkiismeretem az, amely minden művészkedésem, minden rendkívüliségem és minden zsenialitásom mélyén valami nagyon kétértelmű, pogány és gyanús jellemvonást sejtet, aminek köszönhetem szerelmes vonzódásomat az együgyűség, jóra valóság, a kellemes átlag, a tisztas közepszerűség iránt.

Két világ között állok, egyikben sem vagyok otthon, épp ezért kissé nehéz a sorom. Maguk, művészek, polgárnak neveznek, a polgárok pedig kísértésbe esnek, hogy lefüljenek. Nem tudom, melyik keservesebben sértő. A polgárok ostobák; ti, szépségimádók viszont, akik engem flegmatikusnak és vágytalannak szidtok, gondoljátok meg, hogy van egy mély, eredendő és végzettől rendelt művészsors, hogy aki ennek részese, az semmit sem tart oly édesnek és kívánatosnak, mint a közönségesség gyönyörét.

Én bámulom a büszkéket és hidegeket, akik a nagy, a démoni szépség ösvényein kalandoznak, és megvetik az „embereket” - de nem irigylem őket! És ha valami képes az irodalmárból költőt fejleszteni, az én polgári vonzódásom az emberi, az eleven, a közönséges dolgokhoz képes rá. Minden melegség, minden jóság, minden humor ebből származik, és nekem szinte úgy tetszik, hogy ez az a szeretet, melyről írva vagyok, hogy akit eltölt, emberek és angyalok nyelvén tud szólni, de akiből hiányzik, az zengő érc és pengő cimbalom csupán.

Amit eddig csináltam, az mind semmi, nem sok, annyi, mint semmi. Fogok jobbat alkotni, Lizaveta - megígérem. Mialatt írok, felzúg hozzám a tenger, és én behunyom a szemem. Tekintetem egy meg nem született világot, egy árnyékvilágot lát, amely még elrendezésre és kialakításra vár, emberi alakok árnyékai nyüzsgögnék előttem, integetnek, hogy varázsoljam el és váltsam meg őket: tragikus alakok és nevetségesek, meg olyanok, akik mind a kétfélék egyszerre - és én nagyon vonzódok hozzájuk. De a legmélyebb és leglappangóbb szerelmem a szőkét és kékszeműeket, a derűs eleveneket, a boldogokat, a szeretetreméltókat és közönségeseket rajongja körül.

Ne becsmérleje ezt a szerelmet, Lizaveta. Jó ez és termékeny. Vágyódás van benne, mélabús irigység, kis megvetés és tiszta, szeplőtlen boldogság.

HALÁL VELENCÉBEN DER TOD IN VENEDIG 1911

FORDÍTOTTA
LÁNYI VIKTOR

ELSŐ FEJEZET

Gustav Aschenbach, avagy ötvenedik születésnapja óta hivatalosan: von Aschenbach, 19.-ban, abban az esztendőben, amely hónapokon át fenyegette vészjósló arccal kontinensünket, egy tavaszi délután a müncheni Prinzregentenstrassén levő lakásából magános sétára indult. Az író még nehéz és kényes délelőtti munkája tartotta izgalomban, amely éppen most roppant figyelmet, mérlegelést, behatóan és pontosan működő akaratot követelt; s a teremtő ösztönnek azt a lendületét, azt a „motus animi continuus”-t,¹³ amely, mint Cicero mondja, veleje az ékesszólásnak, még délebédje után sem tudta magában megfékezni, és nem találta meg az enyhítő álmot, amire mostanában egyre könnyebben kimerülő ereje napjában legalább egyszer annyira rászorult. Ezért mindjárt tea után a szabadba ment, azt remélve, hogy a friss levegő és a testmozgás talpra állítja, és estéjét termékennyé teszi.

Május eleje volt, és lucskos, hűvös hetek után csalóka nyár forrósága köszöntött be. Az Angolkertben, bár még alig rügyezett, augusztusi fülledtség ült, s a város felé eső részén kocsik és gyalogos sétálók nyüzsögtek. Az Aumeisternél, ahova egyre csendesedő utakon jutott, Aschenbach kis ideig elnézte a vidékies élénkségű nyári vendéglőt, amely előtt egy-két bérkocsi és úrifogat álldogált. Onnan napnyugtával a parkon kívül a mezőkön át hazafelé vette útját, és, minthogy fáradtságot érzett, s Föhring felől zivatar fenyegetett, az Északi temetőnél villamosra várt, hogy azon egyenest a városba juthasson.

Történetesen a megállóhelyet és környékét üresen találta. Sem a kövezett Ungererstrassén, amelynek vágányai elhagyottan csillogva nyúltak el Schwabing felé, sem a főhringi műúton egyetlen jármű sem mutatkozott; a kőfaragó műhelyek kerítései mögött, ahol, mint valami lakatlan temetőben, eladó keresztek, fejfák és síremlékek meredeznek, semmi se mozdult; szemközt a ravatalozó bizánci építménye terpeszkedett a búcsúzó nap visszaverődő fényében. Homlokzatán görög keresztek és élénk színű, hieratikus merevségű ábrák ékeskednek, azonfelül szimmetrikusan elrendezett aranybetűs fölírások is, túlvilági vonatkozású versei az Írásnak, például: „Isten országába jutnak ők”, vagy „Az örök világosság fényeskedjék neki”. A várakozónak néhány percre komoly szórakozása telt abban, hogy ezeket az igéket olvasson, és lelki szemeit átderengő misztikumukban furdette. Ábrándjaiból arra ébredt, hogy a portikuszban, túl a lépcsőt őriző két apokaliptikus szörny magaslatán, egy férfit pillantott meg, aki a megszokottól kissé eltérő jelenségként teljesen új irányba terelte gondolatait.

A csarnok belsejéből lépett-e ki a bronzkapun, avagy kívülről bukkant elő, és hágott fel észrevétlen, nem lehetett tudni. Aschenbach, anélkül, hogy a kérdésbe különösebben elmélyedt volna, az előbbi föltevésre hajlott. Középmagas, sovány, borotvált és föltűnően pisze orrú férfi volt, vörös hajú, ennek a típusnak tejszínű, szeplős arcborcával. Nyilván nem bajuvár fajta: legalábbis széles, egyenes karimájú hánckalapja valami idegenszerű, messziről jött vonást

¹³ A lélek folytonos mozgása.

adott neki. Viszont, mint errefelé szokás, vállra csatolós hátizsákot viselt hozzá, meg sárgás, talán lódenposztóból varrt öves zekét, sötét felleghajtott csípőre tett bal karján, jobb kezében pedig vashegyű botot, amelyet ferdén a földnek feszített, hogy két lábát keresztbe téve nekidőlhessen. Ahogy fölsegett fölvel, szúrósan fürkészve a messziségbe nézett, a laza sportingból soványan kimeredő nyakán keményen és csupaszon szökött elő az ádámcsutka, és vörös pillákkal árnyalt szeszínű szemeit, eléggé furcsa ellentétben kurta, fölcsapott orrával, két függőleges, energikus barázda választotta el. Így - de közrejátszott talán a kimagasló és megnövesztő talapzat is, amelyen állott - valami parancsoló fölény, merészség, sőt talán szilajság volt benne; mert akár a lenyugvó nap káprázatában torzult el arca, akár állandó fizionómiai elváltozás esete forgott fenn: ajkai, mintha nem volnának elég hosszúak, teljesen hátrahúzódtak, úgyhogy hosszú fehér fogai ínyig csupaszon vicsorítottak elő.

Könnyen megeshetett, hogy Aschenbach, miközben félig szórakozottan, félig fürkészve méregette végig az idegent, vétett az illendőség ellen. Mert hirtelen arra eszmélt, hogy amaz állja a nézését, méghozzá olyan kihívóan, oly nagyon szemtől szembe s annyira nyilván azzal a szándékkal, hogy nem tágít, amíg le nem kényszeríti magáról a másiknak a tekintetét, hogy Aschenbach kellelten érzéssel elfordult, és megindult a palánk mentén, azzal a tétova elhatározással, hogy nem hederít rá többet. A következő percben már elfelejtette. Azonban - az idegennek vándorforma megjelenése indította-e meg a képzeletét, vagy más fizikai vagy lelki inger volt benne részes? - egész meglepetésszerűen sajátos érzés lett úrrá a tudatán: benső énjének kitágulása, valamely kósza nyugtalanság, fiatalosan szomjú vágyódás a távolokba. Olyan eleven és új volt ez az érzés, vagy inkább oly szokatlan és rég elfelejtett, hogy az író hátratett kézzel a földre bámult, s úgy maradt állva, hogy mélyére nézzen lelke indulatának.

Vándorkedv volt, semmi egyéb; de valósággal rohamként támadt, és szenvedéllyé, sőt érzéki csalódássá nőtt. Vágyódása látóvá lett, képzelete, még egészen a munka óráinak izgalmaiban, megalkotta jelképét a sokszínű világ minden borzalmainak és csodáinak, amiket mind egyszerre akart maga elé idézni: látott egy tájat, trópusi lápvidéket, nedves, buja rengeteget sűrű, párás égbolt alatt, szigetek, mocsarak és iszaphordó folyamágak őskori vadonát - mérgezőld páfrányosból, kövér, duzzadt és kalandos virágokat hajtó berkekből szőrös pálmatorzseket látott fölmeredni, látott csodálatosan torz fákat, melyek gyökereiket a levegőn át bocsátották a talajba, poshadt, zöld árnyékokat tükröző vizekbe, ahol tálcányi tejfehér, úszó virágok közt idegen fajú, behúzott nyakú, otromba csőrű madarak álldogáltak a fertőben, és mozdulatlanul néztek féloldalt, látta a bambuszbozót csimbókos nádtörzsei közt a kuporgó tigris szikrázó szeme világát -, és érezte, amint szívét megdobbantja az iszonyat és a rejtelmes gerjedelem. Aztán eloszlott a látomás; és Aschenbach fejcsóválva folytatta sétáját a sírkőfaragó műhelyek kerítése mentén.

Az utazáshoz, legalábbis mióta anyagi helyzeténél fogva kedvére élvezhette a világforgalom kényelmét, csak mint mellőzhetetlen higiénikus eszközhöz folyamodott olykor-olykor, kedve és hajlama ellenére. Saját maga és Európa szellemi világa olyan feladatokat tűzött elé, melyek teljesen lefoglalták, az alkotás kötelessége nehezedett rá, s a szórakozás idegen volt tőle. Nem született a tarka külvilág rajongójának, a föld színéből elég volt neki, amennyit ki-ki megláthat, ha nem is mozdul ki messze a környezetéből, és soha még csak kísértést sem érzett, hogy elhagyja Európát. Kivált mióta élete lassan hanyatlóban volt, mióta művész énjének azt a félelmét, hogy nem készül el idejére - hogy órája lejár, mielőtt elvégezhetné a dolgát, és kifejezhetné önmagát a műveiben -, mióta ezt az aggodást már nem hessegethette el, mint holmi bogarat, azóta külső élete majdnem kizárólag a honául választott szép városban folyt le, meg a rideg falusi lakban, amelyet a hegyek közt emelt magának, s ahol az esős nyarakat töltötte el.

Ezt a késői s hirtelen támadt indulatát is okossággal és fiatal kora óta gyakorolt önfegyelmeléssel mérsékelte, és helyes mederbe terelte. A művet, melynek élt, egy bizonyos pontig dűlőre akarta vinni, mielőtt falura költözik, és a világcsavargás gondolatát, mely munkáját hónapokra megszakítja, nagyon is nyeglének és tervrontónak találta, s mint ilyent, komolyan latba sem vetette. Pedig igenis jól tudta, milyen háttérből szökkent elő oly hirtelen ez az ösztönzés. Menekülni vágyott, mint ahogy magának bevallotta, távolit, újat kívánt, epekedett a fölszabadulás, megkönnyebbülés, a felejtés után - el a munkától, a merev, hideg, szenvedélyes robot köznapi hajlékából. Pedig szerette a munkát, és szerette a már idegsorvasztó, naponta meg-megújuló küzdelmet is, amelyet szívós és gögös, annyiszor kipróbált akarata vívott ezzel a növekvő fáradtságérzéssel, amelyről senkinek sem volt szabad tudnia, amit szelleme termékének semmi módon, a lemondás, a petyhüdség semmiféle jelével nem volt szabad elárulnia. Azonban ésszerűnek látta, hogy az íjat ne feszítse túl, és a nagy elevenséggel feltörő szükségérzetet ne fojtsa el makacsul. Munkájára gondolt, annak egyik helyére, ahol ma is, tegnap is abba kellett hagynia, és amely mintha a kitartó megmunkálásnak és hirtelen simításnak egyaránt ellenszegülne. Újból átvizsgálta, megpróbálta szétörni vagy föloldani a béklyót, s utálkozó borzongással felhagyott a kísérlettel. Nem volt itt semmi rendkívüli nehézség, de bénító aggályokat támasztott benne az a lehangoltság, amely semmivel sem csillapítható elégedetlenség formájában jelentkezett. Az elégedetlenséget, igaz, már mint ifjú is a tehetség lényegének és legbelső valójának tekintette, és miatta zabolázta meg és hűtötte le az érzést, mert erről tudta, hogy hajlandó beérni a könnyelműen odavetett, félig-meddig bevégzett tökéletességgel. Vajon most a lebéklyózott érzelem bosszulta meg magát azzal, hogy cserbenhagyta őt, hogy megtagadta a szolgálatot, s nem volt hajlandó segíteni és szárnyalóvá tenni művészetét, s a forma és kifejezés minden örömét, boldogságát megtagadta tőle? Nem mintha rosszat hozott volna létre: ha más nem, az az előnye megvolt hajlott korának, hogy művészetét bármely pillanatban kényelmesen és biztosan a keze ügyében érezte. De mialatt a nemzet hódolt művészetének, ő maga nem lelte benne kedvét, és úgy érezte, mintha alkotása nélkülözné azt a tüzesen játszi szeszélyt, az öröm adományát, amely az élvező világban több örömet ébreszt akármilyen benső tartalomnál vagy nyomósabb érdemnél. Félt a falusi nyaralástól, egyedül a házikóban a szolgálóval, aki elkészíti, s az inassal, aki fölszolgálja eledelét; félt az ismerős arculatú hegyormoktól és meredélyektől, melyek megint környezni fogják az ő önelégületlen lassúságát. Így aztán kellett egy kis átmeneti találmányra-élés; naplopásra, a messze föld levegőjére, vére fölfriessítésére volt szüksége, hogy elviselhető és eredményes nyara legyen. Utazni tehát - ebben megnyugodott. Nem is olyan messze, még csak a tigrisek világáig sem. Egy éjszaka a hálókocsiban, három-négy hét a kedves délvidék valamelyik közkedvelt nyaralóhelyén...

Ez járt a fejében, mialatt a villamosvasút zakatolása közeledett feléje, végig az Ungererstrassén, és míg fölszállt, eltökélte, hogy ezt az estét a térkép és az útmutató tanulmányozásának fogja szentelni. A peronon eszébe jutott, hogy szétnézzen a háncskalapos férfi után, aki társa volt ebben a következményeinél fogva mégiscsak jelentős ácsorgásban. Azonban nem tudott rájönni, merre maradt, mert sem előbbi helyén, sem a távolodó megállóhelyen, sem pedig a kocsiban nem volt föltalálható.

MÁSODIK FEJEZET

A porosz Frigyes életéről szóló tiszta és hatalmas prózai epepeia szerzője; a türelmes művész, aki hosszú kitartással szötte a „Májá” regény sokszereplős, annyiféle embersonsot egyazon idea árnyékában egyesítő szőnyegét; írója a „Nyomorult” című erőteljes elbeszélésnek, amely egy egész hálás nemzedék előtt tárta föl a legmélyebb megismerésen túli erkölcsi eltökéltséget

lehetőségét; és végül (ezzel röviden megjelölve érési időszakának művei) a „Szellem és Művészet”-ről szóló szenvedélyes tanulmány szerzője, azé a tanulmányé, melyet komoly bírálók mindjárt Schillernek a naiv és szentimentális költészetről írt értekezése mellé állítottak, meghajolva elrendező ereje és ellentétekkel játszó ékesszólása előtt: szóval Gustav Aschenbach L.-ben született, egy sziléziai kerületi székhelyen, magas rangú bírósági tisztviselő fiaként. Elődei katonatisztek, bírák, közhivatalnokok voltak, olyan férfiak, kiknek élete a király s az állam szolgálatában, szűkös tisztességben folyt le. Mélyebb lelkiesség egy ízben testesült meg köztük, egy pap személyében; gyorsabb, érzékibb vér az előző nemzedékben jutott a családba, a költő édesanyja, egy cseh karmester lánya révén. Tőle való külsején az idegen fajta nyomai. Hivatalnokos, józan lelkiismeretesség és homályosabb, tüzesebb ösztönzések násza hozta létre a művészt, ezt a kiválasztott művészt.

Minthogy egész valója a hírnevén csüggött, ha éppenséggel nem is koraérettnek, de a nyilvánosságra korán megérettnek és alkalmasnak mutatkozott, s ezt határozott és pregnánsan egyéni szavajárásának köszönhette. Úgyszólván már gimnazista korában kész neve volt. Tíz évvel később már tudott az íróasztal mellől reprezentálni, tudta hírnevét adminisztrálni egy mondatnyi levélben, amelyet rövidre kellett fognia (mert sok igény támadt a nagy sikerek bizalmat keltő emberére) - tudott jóságos és jelentékeny lenni. Mire negyvenesztendő lett, voltaképpen munkájának vesződéseitől és hányódásaitól kimerülten naponta olyan postával kellett megbirkóznia, amely minden világrész bélyegeit hordozta.

Tehetsége, mivel éppoly távol maradt a hétköznapitól, mint a különködéstől, arra termett, hogy megnyerje a nagyközönség hitelét s a válogatósak csodáló érdeklődését egyaránt. Így, már ifjú fővel, mindenfelől alkotás - rendkívüli alkotás - kötelezettsége hárulván reá, sohasem ismerte a tétlenséget, az ifjúkor gondtalan nembánomságát. Mikor harmincöt éves korában Bécsben megbetegedett, egy finom megfigyelője azt mondta róla: - Látják, Aschenbach kezdettől fogva csak így élt - és a szülő bal kezét keményen összeszorította -, sohase így - és nyitott kezét kényelmesen lógatta le a szék karfájáról. Ez így volt; és az erkölcsi hősiesség ebben ott rejlett, hogy szervezete éppen nem volt robusztus, s állandó erőfeszítésre csak hivatott, de voltaképpen nem született.

Az orvosok már kisfiú korában eltiltották az iskolajárástól, és otthoni oktatásra szorították. Egymagában, pajtások nélkül nőtt föl, és bizony korán rá kellett jönnie, hogy olyan nemzetséghez tartozik, amelyben a tehetség nem ritka, de annál inkább a testi rátermettség, amire a tehetségnek, hogy teljesejék, szüksége van, olyan nemzetséghez, amely korán szokta adni énjének legjavát, és amelyben a képesség ritkán ér meg sok évet. De „kitartás”, szerette mondani - Frigyes-regényében nem látott mást, mint apoteózisát ennek a parancsszónak, amelyet ő a gyötrődve alkotó virtus összefoglaló kifejezésének tartott. És epedve vágyott arra, hogy magas kort érjen meg, mert mindig azt vallotta, hogy igazán nagyok, átfogónak, mi több: igazán becsületesnek csak az a művészet mondható, melynek az emberi élet minden lépcsőfokán termékenység adatott.

Minthogy így, a tehetségtől rárótt feladatokat hordozva gyöngé vállán, mégis messze akart eljutni, szüksége volt az önfegyelmzésre, ami szerencsére atyai részről vele született öröksége volt. Negyven-ötven éves fővel, tehát oly korban, amikor mások tékoznak, elhagyják magukat, nagy tervek megvalósítását bizvást halogatják, ő jókor kezdte a napját, mellére, hátára hideg vizet zuhogtatott, és aztán, hosszú viaszgyertyákat állítván ezüst tartókba kétfelől a kézírata fölé, két-három buzgón lelkiismeretes reggeli órán a művészetnek áldozta föl alvásból gyűjtött erőit. Megbocsátható volt, sőt valójában éppen morális erejének győzelmét jelentette, ha avatatlanok a „Májá” világát avagy a Frigyes vitézkedésének eposzi tömegeit tömör erő és nagy lélegzet eredményének hitték, holott igazában talán apró napi

munkák száz meg száz ötletéből rétegeződtek föl nagygyá, és csak azért voltak oly mindenképpen és minden ponton kitűnőek, mert alkotójuk, hasonlóan szűkebb hazájának meghódítóihoz, éveken át kiállotta egyazon mű feszültségét, és voltaképpen megformálására csak legerősebb és legszentebb óráit fordította.

Hogy valamely jelentős szellemi termék nyomban kiterjedt és mély hatást keltsen, ahhoz szükséges, hogy létrehozójának egyéni sorsát titkos rokonság, sőt egyezés kösse a kortárs nemzedék általános sorsához. Az emberek nem tudják, miért költik hírét egy-egy műalkotásnak. Meg sem közelítve az értelmükkel, százával fedezik föl benne - mint hiszik - a kitűnőségeket, hogy valamiképpen igazolják ezt a roppant érdeklődést; de tetszésük oka voltaképpen mérlegelhetetlen dolog: szimpátia. Aschenbach egy alkalommal kevésbé föltűnő helyen kereken kimondotta, hogy szinte minden nagy dolog, ami van, úgy jött létre, bú, kín, szegénység, elhagyatottság, testi gyengeség, bűn, szenvedés és ezer akadály ellenére: csak azért is. De ez több volt egyszerű megjegyzésnél, tapasztalat volt, úgyszólván képlete életének és hírnevének, kulcsa alkotásainak; csoda-e hát, ha ez uralkodott legsajátosabb alakjainak erkölcsi jellemén, külső viselkedésén is.

Arról az új, sokféle egyéni jelenségben vissza-visszatérő hősi típusról, amelyet ez az író leginkább kedvelt, egyik okos fejtegetője rég megírta, hogy annak az „intellektuális, kamaszos férfiasságnak” a fogamzása, amelyik „büszke szégyenében összeszorítja fogát, és nyugodtan állja, hogy kardok és dárdák járnak által a testét”. Ez szép volt, szellemes és szabatos, látszatra túlon túl passzív fogalmazása ellenére is. Mert derekasság a balsorsban, kecsesség a gyötrelemben nem csupa tőrést jelent; cselekvő tevékenység az, pozitív diadal, és a Sebestyén-alak, ha általában a művészetnek nem is, de a szóban forgó művészetnek bizonyítva a leggyönyörűbb szimbóluma. Aki ebbe az elbeszélte világba tekintett, látta az elegáns önuralmat, amely a benső korhadást, az élettani összeomlást az utolsó pillanatig elrejti a világ előtt; a fakó, az érzékekre nézve elveszett rútságot, amelyik képes arra, hogy parázsló hevét tiszta lángra élessze, mi több, hogy magát a szépség birodalmában uralomra lendítse; a sápadt vergődést, amely a szellem izzó mélységeiből erőt merít arra, hogy egy egész dölyfös népet a kereszt elé, nem, a saját lábai elé tudjon görnyeszteni; a rokonszenves magatartást a forma üres és zord robotjában; a született csaló álcás, veszedelmes életét, gyorsan felőrlő vágyódását és művészetét; s aki szemügyre vette mindezt a sorsot és még hány más ilyent, kétség foghatta el az iránt, van-e egyáltalán másféle heroizmus, mint a gyöngeségé. De csakugyan: milyen hősiesség is lehetne korszerűbb ennél? Gustav Aschenbach költője volt mindazoknak, akik a kimerülés határán dolgoznak, akik már roskadoznak a teher alatt, de még tartják magukat, költője mind a munka moralistáinak, akik vézna testtel, szűkös eszközökkel, az akarat mámorában okosan gazdálkodva, legalább egy időre meg tudják szerezni a nagyság hatóképességét. Sokan vannak, s ők a kor hősei. És mind magukra ismertek az ő műveiben, mintegy jóváhagyva, fölmagasztosítva, megénekelve, és hálából szerte hirdették a nevét.

A korszellem fiatalosága, nyersesége kezdetben őt is magával ragadta, és ártó hatására megbotlott s bakot lőtt, nyilvánosan kiszolgáltatta magát, vétett nemegyszer szóban és írásban a tapintat és józan megfontoltság ellen. De övé lett az a méltóság, melynek elérésére, mint mondotta, minden nagy talentumba vágyódást és ösztönzést ojtott a természet, sőt el lehet mondani, hogy egész fejlődése tudatos és konok, a kételkedés és gúny minden ellenszegülésén túllépő emelkedés volt a méltósághoz.

A megformálás eleven, lelkileg közömbös kézzelfoghatóságában gyönyörűséget talál a polgári érzésű tömeg, de a lázas, korlátlan fiataloságot csak a problémák kötik le: és Aschenbach a problémák embere volt egykor, és korlátlan, mint akármelyik ifjú. A szellemet szolgálta, rablógazdálkodást űzött a megismeréssel, vetőmagot örölt, titkokat vetélt el, a tehetséget

gyanúba fogta, elárulta a művészetet - mi több, mialatt művei szórakoztatást, fölemelő és elevenítő hatást keltettek a hittel élvezőkben, azalatt a fiatal művész a húszesztendőseit megdöbentette cinizmusával, ahogyan a művészetnek, magának a művészmesterségnek is kétséges voltáról beszélt.

Ámde, úgy látszik, semmi iránt nem tompul el annyira a nemes és ép lélek, mint a megismerés metsző és keserű ingere iránt; és bizonyos, hogy az ifjú fájdalmasan lelkiismeretes alapossága sekélyesség a mesterré érett férfi mély eltökéltségéhez képest, amivel a tudást megtagadja, elhárítja, rajta fölemelt fővel átlép, mihelyt az a legkevésbé is alkalmas arra, hogy bénítsa, lehűtse, méltóságától megfossa az akaratot, a tettet, az érzést, vagy akár a szenvedélyt is. Hogyan is lehetne a „Nyomorult”-ról szóló elbeszélést másképpen magyarázni, mint az utálat kitörését a kor tisztességtelen pszichologizmusa ellen, megtestesítve annak a puha és idétlen félgazembernek az alakjában, aki úgy csempészi magát különös életsorsba, hogy asszonyát tehetetlenségéből, gonoszságából, etikai nagyzolásból egy gyerkőc karjaiba kergeti, és azt hiszi, szabad mélység címén hitványságokat elkövetnie? Az a kemény szózat, amivel itt megvetette az elvetemültséget, szakítást hirdetett minden erkölcsileg tévelygő, az örvénnyel rokon-szenvező szellemmel, lemondást arról a ledér könyörületességről, mely „a mindent megértés és megbocsátás” parancsában rejlik, s nem más volt itt előkészületben, sőt készen, mint az „újjászületett elfogulatlanság csodája”, az, amit később a szerző egy dialógusában kifejezetten s nem minden titokzatos hangsúly nélkül tett szóvá. Különösen az összefüggések! Vajon ennek az újjászületésnek, ennek az új méltóságnak és szigornak a lelki következménye volt-e szépérzékének mértéken felüli erősödése, amely akkortájt vált észrevehetővé, és formaművészetének előkelő tisztasága, egyszerűsége és arányossága, amely műveit ettől fogva a mesteri készségnek, a klasszicitásnak olyan szembeszökő, sőt szándékolt jellegével ruházta föl? Viszont a morális eltökéltség, túl a tudáson, a bomlasztó és gátló megismerésen, nem jelenti-e megint a világ és a lélek egyszerűsödését, erkölcsi kezdetlegességét és így egyszersmind megedződését a rosszasággal, a tilalmassal, az erkölcsi képtelenséggel szemben? S nincs-e a formának kettős arculata? Nem erkölcsös s erkölcstelen-e egyben - erkölcsös, mint az önfejelem terméke és kifejezése, de erkölcstelen, sőt erkölcsellenes, amennyiben természeténél fogva morális közönyt rejt magában, mi több, lényegében arra törekszik, hogy az erkölcsöt kevély, korlátozatlan uralma alá kényszerítse.

Bármint is van, a fejlődés egy a sorssal; és az a fejlődés, amelyet útján a nagy nyilvánosság érdeklődése, teljes bizalma követ, hogyne különböznék attól, amely a hír fénye, kedvezései nélkül megy végbe. Csak az örök cigányhajlam találja unalmasnak és hajlandó gúnyolódni rajta, ha egy nagy talentum kinő az alárendeltség gubójából, adni kezd a szellem méltóságára, és udvari szokásokat vesz fel magányában, mely csupa tanácstalan, ridegen önálló küzdelem és szenvedés volt, s az emberek közt hatalomra és tisztességre tett szert. Mennyi játék, dac és élvezet van egyébként a talentum magakialakításában! Valami hivatalos, nevelő célzat került idővel Gustav Aschenbach dolgaiba, stílusa az utóbbi években elhagyta a közvetlen merészségeket, a szubtilis, újszerű árnyalatokat, példás megállapodottságba, csiszolt hagyományosságba, maradiságba, formák, sőt formulák keresésébe ment át, és mint a hagyomány szerint XIV. Lajos, hajlott korában ő is kirekesztett a beszédéből minden alantas szót. Akkoriban történt, hogy az oktatásügyi hatóság válogatott részleteket vett át tőle az előírt iskolai olvasókönyvekbe. Bensőleg illett hozzá, és nem is háritotta el, mikor az egyik német fejedelem trónra lépésekor a „Frigyes” költőjének nemességét adományozott ötvenedik születésnapjára.

Miután néhány évig nyugtalanul próbált itt is, ott is letelepedni, csakhamar Münchent választotta állandó lakóhelyül, ahol a polgári tiszteletnek olyan polcán élt, aminőt a szellem képviselője csak különös, ritka esetben ér el.

Egész fiatalon, tudóscsalád lányával kötött házasságát a boldogság rövid korszaka után a halál szakította el. Egy leánya maradt, ma már asszony. Fia sohasem volt.

Gustav von Aschenbach valamivel alacsonyabb volt a középtermetnél, haja barna, arca borotvált. Feje kissé nagynak látszott csaknem apró alakjához képest. Hátrafésült haja középütt ritkásan, halántékain nagyon sűrűn és erősen fehéredve övezte magas, hepehupás, szinte ragyásnak látszó homlokát. Keretelen csíptető aranynyerge vágta be nyomott, nemes hajlású orrának tövét. Szája nagy volt, sokszor petyhüdt, máskor egyszerre keskeny és feszes; orcái soványak és barázdások, szépen formált álla lágyan kettészelt. Úgy látszott, mintha jelentékeny sorsfordulatok viharzottak volna el a többnyire szenvedőn oldalt hajlott fej fölött, pedig a művészet végezte el rajta azt a fiziognómiai átalakítást, amely egyébként nehéz, mozgalmas élet műve. Eme homlok mögött született meg Voltaire és a király párbeszéde a háborúról, teli szikrázó replikákkal; ezek a szemek, amelyek most fáradtan és elmerülten néznek elő az üvegek mögül, látták a hétéves háború tábori kórházainak véres, dantei poklát. Mert egyénileg nézve is: a művészet fölfokozott élet. Mélyebben boldogít, gyorsabban fölemészt. Szolgájának arcába bevési a képzeleti és lelki kalandok nyomait, és még ha a külső lét klastromi csöndben folyik is, idővel annyi kényességet és túlzott finomságot, annyi fáradtságot és mohóságot ojt beléjük, amennyit a kicsapongó szenvedélyekkel és gyönyörökkel színig telt élet is alig tud létrehozni.

HARMADIK FEJEZET

Többféle társadalmi és irodalmi ügyei még vagy két hétig leírt sétája után Münchenben fogták az utazni vágyót. Végül intézkedett falusi házának rendbehozataláról, hogy négy héten belül beköltözhessen, s május vége felé egy nap az éjszakai vonattal Triesztbe utazott. Itt csak huszonnégy órát töltött, s másnap reggel felszállt a pólai hajóra.

Idegenszerűség, kötetlenség volt, amit keresett, de valami gyorsan elérhető helyen, s épp ezért megszállott az Adriának pár éve híressé vált s az isztriai partszegélytől nem messze fekvő szigetén, hol tarkán rongyos, vadidegen hangokkal beszélő parasztnép s a nyílt tenger felől szép, szaggyal sziklás rész fogadta. De bosszantotta az eső, a nehéz levegő, az osztrák kisvárosi, zártkörű hoteltársaság, s hogy nem volt meg a tengerrel az a nyugalmas, meghitt viszony, amit csak enyhe, fővenyes part tud nyújtani, és emiatt nem úgy érezte magát, mint aki megtalálta a neki való helyet; benső nyugtalanság kergette, de hogy hová, még nem tudta pontosan, hajójáratokat böngészett, kutatva révedezett, s egyszerre, meglepően, de egyben magától értetődően, egy cél tűnt szeme elé. Ha a hasonlíthatatlant, a meseszerűen mindentől elütöt óhajtuk elérni, hová mehetünk? De hisz ez világos! Mit keresne itten? Rossz helyre tévedt. Oda kellett volna utaznia. Nem tétovázott, fölmondta az elhibázott szállást. Másfél héttel azután, hogy a szigetre jött, egy párás hajnalon gyors motorcsónak vitte őt a vízen poggyászával együtt vissza a hadikikötőbe, s ott csak azért lépett ki a szárazföldre, hogy a csapóhidon át rögtön a hajó ázott fedélzetére lépjen, amely indulóban volt Velence felé.

Olasz nemzetiségű, vén jármű, elavult, kormos, mogorva jószág. Alighogy fölszállt, egy púpos, mosdatlan matróz udvarias vigyorgással rögtön a hajó belsejébe vezette Aschenbachot, barlangforma, mesterségesen világított kajütbe. Az asztal mögött, félrekapott kalappal, szájában szivarcsutkával, kecskeszakállas férfi ült, akinek arca valami régimódi cirkuszgizagatóra emlékeztetett. Nevetségesen könnyed, boltos taglejtéssel vette föl az utasok személyi adatait, és állította ki útijegyeiket.

- Velencébe! - ismételte Aschenbach kérését, miközben karját kinyújtotta, és a tollat a ferdén meghajtott tintásüveg kásás üledékébe bökte. - Velence, első osztály! Szolgálatára uraságodnak. - És nagy szarkalábat kapart, a pikszisből kékes porzót szórt az írásra, s agyagcsészébe eresztette le róla, sárga, csontos ujjáival összehajtogatta a papírt, s megint írt. - Szerencsés útiterv! - fecsegett közben. - Velence, ah! Nagyszerű város! Ellenállhatatlan varázst gyakorol a művelt közönségre úgy történeti múltjánál, valamint jelenlegi bájainál fogva! - Mozdulatainak sima élénkségében meg a vele járó üres papolásban volt valami kábító és eltérítő szándék, mintha attól tartott volna, hogy az idegen még meginoghat abban az elhatározásában, hogy Velencébe utazik. Besöpörte a pénzt, és egy krupié ügyességével lökte a visszajáró összeget az asztal pecsétetes posztóhuzatára. - Kellemes szórakozást, uram! - szólt, színésziiesen meghajtva magát. - Örvendek, hogy utasomnak tisztelhetem... Uraim! - kiáltott tüstént fölemelt karral, és úgy tett, mintha nagyban menne az üzlet, holott több senki sem volt ott, aki kiszolgálásra várt volna. Aschenbach visszatért a fedélzetre.

Fél könyökét mellvédre támasztva, elnézte a tétlen népséget, amely a parton ögyelgett, hogy lássa a hajó indulását, s bámulta az utasokat a hajón. A másodosztályon, az előfedélzeten, férfiak, asszonyok kuporogtak, ládáikat, batyúikat használva ülésül. Az első fedélzet társasága egy csapat fiatalemberről állott. Pólai kereskedősegek lehettek, akik vidám hangulatban olaszországi kirándulásra álltak össze. Nem vették nagyon komolyan önmagukat, sem azt, amire vállalkoztak, fecsegték, nevetgéltek, tetszelegve élvezték saját mozdulataikat és csúfolódó szavakat kiabáltak társaikra, akik hónuk alatt irattáskával üzleti dolgaikban járkáltak a kikötő utcáján, és sétapálcával fenyegették a vígan ünneplőket. Ezek közül egy, aki világossárga, túl divatos szabású nyári ruhát, piros nyakkendőt és merészen fölhajtott panama kalapot viselt, recsegő hangjával mindegyiken túltett jókedv dolgában. Aschenbach, alighogy kissé jobban szemügyre vette, valamiféle rémületfélével rájött, hogy az ifjú, mint ilyen, nem valódi. Vénember volt, ehhez kétség nem fért. Szeme-szája csupa ránc. Arcának halvány karmazsinpírja: festék, barna haja tarka pántlikás kalapja alatt: paróka, nyaka beesett és inas, kipödört bajuszkája, légyszakáll: festett, teljes sárga fogsora, amelyet nevetéskor kimutogatott: olcsó pótlék, mutatóujjain egy-egy pecsétgyűrű, de ez a kéz: aggastyán keze. Borzongva szemlélte Aschenbach őt és a többiekkel való barátkozást. Nem tudták azok, nem vették észre, hogy öreg, hogy joggatlanul hordja piperkőc, tarka ruháját, hogy joggatlanul játssza a közülük valót? Úgy látszott, természetesnek vették, és a megszokás révén eltűrték maguk közt, cimboráskodtak vele, és utálat nélkül adták vissza enyelgő bökdöséseit. Hogyan lehetett ez? Aschenbach kezével eltakarta az arcát, és lehunyta szemét, mely gyulladt volt a kevés alvástól. Úgy rémlett neki, mintha nem folyna itt minden egész megszokott módon, mintha a világnak valami álomszerű idegensége, furcsa elhajlása harapózna el körülötte, amit talán meg tudna állítani, ha arcát egy kissé beárnyékolja, s aztán megint körültekint. De ebben a pillanatban az úzás érzete fogta el, és amikor oktalan ijedelemmel fölnézett, látta, hogy a hajó nehéz, komor teste lassan elválk a kikövezett parttól. A gép ide-oda lökdöső erejétől hüvelyknyi rétegekben terjengtek a piszkosan tükröző vízgyűrűk a rakodópart és a hajó fala között, és a gőzös nehézkes manőverezéssel fordította előárbocát a nyílt tenger felé. Aschenbach átment a kormányhídhöz, ahol a púpos heverőszéket állított föl számára, és egy pecsétetes frakkba bújt steward várta parancsát.

A mennybolt szürke volt, a szél nedves. A kikötő elmaradt, a szigetek is, és a ködös látóhatár gyorsan elnyelte az egész szárazföldet. Ázott, duzzadt csomókban szállongott a szénpor a fölmosott fedélzetre, mely csak nem akart megszáradni. Egy óra múlva már vitorlaváson ponyvát feszítettek ki, mert megeredt az eső.

Köpenyébe burkolózva, ölében könyvet tartva pihent utasunk, s az órák múlása föl se tűnt neki. Az eső elállott, a vászonponyvát levették. A szemhatár töretlen volt. Az ég bús kupolája alatt körös-körül nyújtózott el a sivatag tenger óriási korongja. De az üres, a tagolatlan térben időérzékünk is elvész, és a mérhetetlenségben andalgunk. Árnyszerű furcsa alakok, a pípés agg, a hajóbeli kecskeszakállas tétova mozgással, zavaros álombeszéddel keringtek a pihenő Aschenbach agyában, amíg el nem bóbiskolt.

Dél felé a közös étkezéshez a folyosószerű ebédlőbe tessékelték, melybe a hálókabinok ajtói nyíltak. A hosszú asztal végén, melynek felső végén Aschenbach ült, a kereskedősegédek, köztük a vénség is, tíz óra óta poharaztak a jókedvű kapitánnyal. A nyomorúságos ebéddel hamar végeztek. Vágyott ki a szabadba, hogy lássa az eget: vajon nem dereng-e már Velence fölött?

El se képzelte, hogy másképp is lehessen, mert a város mindig fényben fogadta őt. Ámde ég és tenger komor maradt és ónszínű, időnként pedig ködös eső hullott; beletörődött, hogy a vízi úton másféle Velencébe jut, mint aminőt a szárazföld felől közeledve találni szokott. Az árboc mellett állott, a messziségbe nézett, várta a szárazföldet. A költőre gondolt, a búskomor lelkesedőre, aki előtt egykor álombeli kupolák és harangtornyok szökkentek föl ezekből a hullámokból, csöndben ismételtetett egyet-mást abból, ami akkor a hódolat, boldogság és gyász kimért énekébe ömlött, s rég megformált érzésben erőlködés nélkül ringatózva, kutatott komoly és fáradt szívében, várhat-e rá még netán e tétlen utazásban új hevület és zavar, az érzelem késő kalandja.

Ekkor jobbról fölbukkant a lapos partszegély, halászbárkák nyüzsögtek a tengeren, előtűnt a fürdősziget, a gőzös bal felé elhaladt mellette, lassúva siklott át a szűk réven, mely a sziget nevét viseli, s a lagúnán, szemközt a cifrán nyomorúságos hajlékokkal, megállapodott, mert be kellett várni az egészségügyi bárkát.

Míg az megjött, egy óra telt el. Az ember a célnál is volt, nem is; senki sem sietett, mégis türelmetlenség hajszolt mindenkit. A pólai ifjak, kiket talán a népkert tájáról a víz fölött idehallatszó katonai kürtjelek is hazafias hangulatba hoztak, följöttek a fedélzetre, és az asti bor lelkesültségében éljeneztek az odaát gyakorlatozó bersaglieréket.¹⁴ De undorító volt látni, milyen állapotba jutott a fiatalt játszó, kikészített aggastyán. Öreg feje nem győzte úgy az italt, mint a frissek és fiatalok, csúnyán berúgott. Elbutult szemmel, reszkető ujjai közt fogva a cigarettáját, egy helyben tántorgott, nagy nehezen tartotta magát egyensúlyban, előre-hátra rángatta a mámor. Mivelhogy első lépésre fölborult volna, nem merészelt elmozdulni állító helyéből, de azért kínos jókedvet fitogtatott, mindenkit, aki közeledett hozzá, a kabátja gombjánál fogott meg, dudorászott, kacsingatott, röhögött gyűrűs, ráncos mutatóujját idétlen pajkossággal emelgette, és undok kétértelműséggel nyalta a szája szögletét. Aschenbach összevont szemöldökkel nézte, és megint kábulat fogta el, mintha a világ könnyedén, de megátolhatóanul hajlana valami furcsa eltorzulásra; csakhogy a körülmények nem engedték, hogy ennek az érzésnek átadja magát, mert a gép újra dübörgő munkájához látott, s a hajó folytatta San Marco kanálisán a cél közelében abbahagyott útját.

Így újra meglátta a bámulatos kikötőhelyet, fantasztikus építmények e káprázatos kompozícióját, amelyet közeledő hajósok megilletődött pillantása elé tárt a Republica: a palota könnyed nagyszerűségét és a Sóhajok hídját, a parti oszlopokat oroszlánál és szenttel, a mesetemplom pompázatosan kiugró oldalszárnyát, a kapualjra s a gigászi órára nyíló kilátást, és szemlélődése közben arra gondolt, hogy szárazföldön, a pályaudvaron érkezni Velencébe

¹⁴ Hegyivadász katonákat.

annyi, mint egy palotába a hátsó kapun át lépni, és hogy nem szabadna másképpen jönni ebbe a hihetlennél hihetlenebb városba, mint ahogy most ő: hajón, a nyílt tenger felől.

A motor leállt, gondolák tolakodtak elő, a csapóhágcsót lebecsátották, vámtisztek szálltak a födéltre, és ott fönn eljártak hivatalos dolgukban; a kiszállás megkezdődhetett. Aschenbach gondolat kért, amely őt poggyászával a város és a Lídó közt pöfögő kis gőzösök állomására szállítsa; mert a tengerparton szándékozott megszállni. Kívánságát tudomásul veszik, lekiáltják a víz színére, ahol a gondolasok helyi tájszólással civakodnak. Még nem szállhat le, utazóládája az akadály, amelyet épp most cipelnek, ráncigálnak lefelé a hágcsószerű garádicson. Így percekig képtelen lerázni magáról a tolakodó, szörnyű, vén fickót, akit a részegség tompán arra ösztökél, hogy neki búcsúzóul szépeket mondjon.

- Kellemes szórakozást kívánunk - mekegi hajbókolva. - Szíves emlékezetébe ajánljuk magunkat! Au revoir, excusez és bon jour,¹⁵ excellenciád! - Szája nyáladzik, lehunyja a szemét, nyaldossa a szája szélét, és petyhüdt ajka alatt fölágaskodik a kifestett légyszakáll. - Tiszteltetjük szépen - dalolja, s két ujj hegyét a szájára illeszti -, tiszteltetjük a babáját, a drágalátos, gyönyörűséges babáját. - S egyszer csak hamis fölso fogsora szájjpadlásáról az alsó ajkára pottyan. Aschenbach egerutat nyert. - A babáját, a cukros babáját - hallotta háta mögül a bugyborékoló, kongó és akadozó hangokat, mialatt a kötélbe kapaszkodva lefelé mászott a csapólétrán.

Ki nem küzdött futó borzongással, titkos és szívszorogató félenkséggel, ha első ízben vagy hosszú elszokás után kellett velencei gondolába szállnia? Ez a különös alkalmatosság - ahogy balladás időkből teljesen változatlanul átszármazott, oly sajátságos feketén, aminő különben minden dolgok közt egyedül a koporsó - hangtalan, bűnös kalandokra emlékeztet csobogó éji vizeken, még inkább magát a halált juttatja eszedbe, a ravatalt, a komor gyászmenetet, a végső, hallgatag elvonulást. És föltűnt-e már valakinek, hogy az ilyen csónak padkáján, azon a fekete, koporsófényű karosszéken, tompa fekete vánkósán a világ legpuhább, legbujább, legernyedtebb ülése esik? Aschenbach akkor eszmélt erre, amikor ledőlt a gondolas lába elé, szemközt poggyászával, amely szépen összerakva hevert a sajka orrán. Az evezősök még mindig veszekedtek: nyersen, érthetetlenül, fenyegetődző mozdulatokkal. De a vízi város különös csendje mintha enyhén föl szívta volna hangjukat; testetlenül oszlottak szét a habok fölött. Meleg volt itt a kikötőben. A sirokkó leheletének langy simítására a ringó elem fölött a vánkósak dőlve, az utas szokatlan, édes lustaság kéjében hunyta le a szemét. Rövid út lesz, gondolta; bárcsak örökké tartana! Lágy szédületben érezte, hogy kisuhan a nyüzsgésből, a hangzavarból.

Hogy nőtt, nőtt körülötte a csend! Más hang nem hallatszott, csak a lapát csapkodása, a hullámok szelíd csobogása a bárka orra körül, amely feketén, mereven, csúcsán alabárdszerű verettel ringott a vízen, és még valami szó, suttogás - a gondolas dörmögése, aki a foga közt beszélt magában, ki-kibökve egy-egy hangot, mintegy dolgozó karjainak nyomása alatt. Aschenbach fölpillantott, és némi megütközéssel vette észre, hogy körülötte tágul a lagúna, és hogy útja a nyílt tenger felé vitte. Ennélfogva úgy látszott, nem szabad túlságosan henyélnie, hanem kicsit résen kell lennie, hogy akarata teljeseadjék.

- A hajóállomáshoz vigyen - szólta félig hátrafordulva. A dörmögés megszűnt. Nem kapott választ.

¹⁵ A viszontlátásra, bocsásson meg, és jó napot.

- A hajóállomáshoz vigyen! - ismételte egészen hátrafordulva, fölnézve szembe a gondolással, aki mögötte a fődél magaslatán, merőn állott a fakó égbolt alatt. Visszatetsző, sőt brutális arcú férfi volt, matrózos kék ruhában, sárga övszalaggal, otromba, foszladozó karimájú szalmakalapban, amelyet merészen félrecsapva viselt. Arcformája, szőke, kunkorodó bajsza a kurtán fölcsapott orra alatt egyáltalán nem vallott olasz származásra. Jóllehet gyöngé testalkata nem látszott foglalkozására kiválóan alkalmasnak, nagy energiával kezelte az evezőt, minden csapásnál egész testével nekidőlt. Néhányszor az erőlködéstől visszahúzta az ajkát, és kimutatta fehér fogazatát. Vöröses szemöldökét összeráncolva elnézett vendége feje fölött, míg határozott, szinte durva hangon így válaszolt:

- A Lídóra megy az úr.

- Oda - felelte Aschenbach. - De a gondolát csak azért fogadtam, hogy átkeljek a San Marcón. Vaporetóra akarok ülni.

- Vaporetóra nem szállhat fel az úr.

- Ugyan miért nem?

- Mert a vaporetto nem vesz föl poggyászt.

Ez igaz volt; Aschenbach emlékezett rá. De ennek az embernek nyers, hányaveti, idegennel szemben itt annyira szokatlan modorát tűrhetetlennek vélte. Így szólt:

- Ez az én dolgom. Hátha megőrzésbe akarom adni a poggyászsomat? Azonnal forduljon vissza.

Semmi válasz. Az evező csobbant, a víz tompán csapódott a csónakhoz. S a dűnnyögő beszéd újrakezdődött: a gondolás a foga közt beszélgetett önmagával.

Mit volt mit tenni? A vízen, egyedül a furcsán ellenszegülő, félelmesen eltökélt emberrel, az utas nem látott rá módot, hogy akaratát megvalósítsa. És különben, mily puhán heverhet, ha fel nem fortyan! Nem ő maga óhajtotta, bárcsak soká, bárcsak örökké tartana ez a csónakázás? Legbölcsebb volt szabadjára hagyni a dolgokat, s főleg roppant kellemes. Mintha a renyheség varázslata áradt volna ki üléséből, ebből az alacsony, fekete párnás karszékből, amelyet oly renyhén ringattak a háta mögött álló makacs gondolás evezőcsapásai. Az a gondolat, hogy haramia markába jutott, álomyszerűen suhant át Aschenbach képzeletén - s elméjét nem volt képes elhárító ténykedésre serkenteni. Bosszantóbbnak látszott előtte az a lehetőség, hogy mindez közönséges zsarolásra megy ki. Valamiféle kötelességérzet, valami büszkeség, mintegy emlékezés arra, hogy ezt meg kellene gátolnia, arra készítette, hogy még egyszer összeszedje magát. Megkérdezte:

- Mit kér az úrt?

Elnézve a feje fölött, így felelt a gondolás:

- Meg fogja fizetni.

Erre csak egy válasz volt. Aschenbach gépiesen mondta:

- Nem fizetek, egy fillért sem fizetek, ha oda visz, ahova nem akarok menni.

- Az úr a Lídóra akar menni.

- De nem magával.

- Jó helyre viszem.

Ez igaz, gondolta Aschenbach, és elhagyta magát. Jól evezel, az már igaz. Még ha a pénzkészletemre vetsz is szemet, és hátulról egy evezőcsapással Hádész országába küldesz, akkor is jó helyre vittél.

De semmi ilyesmi nem történt. Sőt társaság is csatlakozott: muzsikus útonállók sajkája; a férfiak, nők, akik gitár- és mandolinkísérettel daloltak, tolakodóan csónaktól csónakhoz eveztek, s a víz csöndjét fölverték idegnyúzó poézisükkal. Aschenbach pénzt dobott a feléje nyújtott kalapba. Erre elhallgattak, és továbbveztek. És megint hallatszott a gondolás suttogása, aki szaggatottan, akadozva beszélt magában.

Így érkeztek meg a városba induló gőzös hintáztató sodrában. Két rendőr sétált a parton, hátratett kézzel, arccal a lagúna felé. Aschenbach a pallón át kiszállt a gondolából annak a bácsinak a segítségével, aki csákllyával ott van Velence minden kikötőhelyén; mivel nem volt aprópénze, átment a hajóhid szomszédságában levő hotelbe, hogy ott váltasson, és az evezőst becslése szerint kifizesse. Az előcsarnokban kiszolgálják, visszamegy, útipoggyászatát a parton egy taligán találja, a gondola az evezőssel együtt eltűnt.

- Odábbállott - szólt a vén csákllyás. - Rossz ember, nincs engedélye, nagyságos úr. Az egyetlen gondolás, akinek nincs engedélye. A többiek idetelefonáltak. Láttá, hogy várják. Fogta magát, odábbállott.

Aschenbach vállat vont.

- Ingyen tetszett jönni - szólt az öreg, és odatartotta a kalapját. Aschenbach rézpénzt dobott bele. Intézkedett, hogy a poggyászatát a fürdőhotelbe vigyék, és ment a taliga után a fasorban, a fehérén virágzó fasorban, mely kiskocsmák, bazárok, penziók sorfala közt, a szigetet derékban szelve húzódik a tenger felé.

Hátulról, a kerti teraszon át került a szálló hosszan elnyúló épületébe, és a nagycsarnokon és előcsarnokon keresztül az irodába ment. Minthogy be volt jelentve, szolgálatkész bólogatással fogadták. A menedzser, apró, halk léptű, hízelkedőn udvarias ember, fekete bajusszal, franciás szabású zsakettben, liften kísérté föl a második emeletre, s megmutatta neki cseresznyefa bútorokkal berendezett kellemes szobáját, amelyet erős illatú virágokkal ékesítettek, s amelynek magas ablakain át a tengerre nyílt kilátás. Odalépett, és miután az alkalmazott visszavonult, és mialatt háta mögött becipelték s a szobában elhelyezték poggyászatát, kitekintett a délutáni hangulatú, majdnem néptelen strandra és a borongós tengerre, amely, dagály lévén, alacsony, elnyúló hullámokat küldött nyugodt, egyforma csapásokkal a partra.

A magányban némán szemlélődőnek megfigyelései elmosódottabbak s mégis élesebbek, mint a társas emberéi, gondolatai súlyosabbak, különösebbek, és mindig van bennük leheletnyi bú. Képek, benyomások, amelyeket egy pillantással, nevetéssel, egy eszmecsérével könnyedén el lehetne intézni, mértéken felül foglalkoztatják, elmélyülnek a hallgatásban, jelentőséget kapnak, élmény, kaland, érzés lesz belőlük. Magány termi az eredetiséget, a merészen, meg-hökkentően szépet, a költeményt. Ámde magány termi a fonákot, az aránytalant, az abszurdot és a tilalmast is. Így még most is nyugtalanították utasunk kedélyét az ideutazás tünetei, a szörnyű, vén piperkőc, ahogy a „babájáról” fecsegett, a tilosban cserkésző, bérét elszalasztó gondolás. Bár gondolkodásra voltaképp nem adtak okot, értelmét nem vették igénybe, mégis úgy érezte, hogy gyökeresen elütnek a természettől, és éppen ennél az ellentmondásnál fogva voltak nyugtalanítók. Közben pillantásával üdvözölte a tengert, és örült annak a tudatnak, hogy Velence oly könnyen elérhető közelségben van. Végre megfordult, megmosta az arcát, rendelt egyet-mást a szobalánynál, hogy kényelme teljes legyen, majd a zöld ruhás svájci liftkezelővel a földszintre vitette magát.

Teáját a tenger felé nyúló teraszon fogyasztotta el, aztán lement a parti sétányra, és jó darabon haladt az Excelsior hotel irányában. Mire visszatért, úgy látta, ideje átöltözni az esti étkezéshez. Lassan, aprólékosan öltözött át, mint általában, mert megszokta, hogy a toalettjére munkát fordítson, és mégis kissé túl korán ért le a hallba, ahol a szálló vendégeinek zömét egybegyűlve találta, idegenül egymás közt és kölcsönös részvétlenséget játszva, de általános várakozásban az evésre. Újságot vett fel az asztról, egy bőrszékbe telepedett, és elnézte a társaságot, melyet inkább kedvére valónak talált, mint első ittléte alkalmával.

A tágas horizonton belül, mely elébe tárult, sok minden megfért türelmesen egymás mellett. Halkan, fojtottan keveredtek a világnyelvek beszédhangjai. A nemzetközi estélyi viselet, a jólneveltség uniformisa a különböző embertípusokat külsőleg illedelmes egységbe foglalta össze. Jelen volt a száraz és hosszú képű amerikai, a sokgyerekes orosz család, angol dámák, német gyermekek francia bonne kíséretében. A szláv elem uralkodónak látszott. Közvetlen szomszédságában lengyel szó járta.

Serdülő és félig felnőtt gyermekek ültek egy csoportban a nádfonatú asztalka körül, nevelőnőjük vagy társalkodónőjük felügyelete alatt. Három fiatal lány, úgy tizenöt-tizenhét év között, és egy hosszú hajú, talán tizenégy éves fiú. Ámulattal vette észre Aschenbach, hogy a fiú tökéletes szépség. Arca sápadt volt és finoman zárkózott, mézszínű haj csigázta körül, s az egyenes orral, a kecses szájjal, a kifejezés szende, isteni komolyságával a legnemesebb korszak görög szobraira emlékeztetett, és rajta a forma legtisztább tökélye egyesült oly páratlanul egyéni bájjal, hogy a szemlélődő úgy vélte, sem a természetben, sem a képzőművészetben nem akadt ennyire sikerült valamire. Feltűnő volt továbbá az a nyilvánvalóan alapvető ellentét a nevelés szempontjaiban, amely a testvérek ruházatát és egész magatartását megkülönböztette. A három leányt, bár köztük a legidősebb már felnőtt számba ment, a nevetségig ridegen és szemérmesen öltöztették. Téglaszínű, félhosszú, zárdába illő egyenruhájuk, melynek józan és szándékoltan esetlen szabását egyedül a fehér gallérhajtóka derítette föl, elnyomta a termet minden tetszetősségét. Simán és mereven halántékhoz tapasztott hajuk apácásan üres és semmitmondó kifejezést kölcsönzött arcuknak. Nyilván: anya keze működött itt, akinek esze ágában sem volt, hogy ezt a pedagógiai szigort, amelyet a leányoknál feltétlenül szükségesnek látott, a fiún is alkalmazza. Lágyság és gyöngédség uralkodott láthatólag ennek egész lényén. Világért nem nyúltak volna ollóval szép hajához; mint *A tövishúzó fiú* szobrán, úgy göndörödött homlokán, fülei táján s még lejjebb a nyakán. Az angol matrőzubbony puffos ujjai lefelé szűkültek és még gyerekes, de keskeny kezének finom csuklóit szorosán fogták körül, s ez a csupa zsinóros, csokros és paszomántos öltöny a gazdagság és elkényeztetettség varázsát öntötte el gyengéd alakján. Félprofilban ült a szemlélő felé, lakkcipős lábait egymásra téve, fél könyökét a fonott szék karjára támasztva, arcát ökölbe zárt kezére hajtva, valami hanyagul illedelmes tartásban, s nyoma sem volt rajta annak a szinte szolgálai merevségnek, amire nővérei, úgy látszik, rászoktak. Beteges volt talán? Mert arca elefántcsontfehéren ütött el a környező fűrtök mély aranyától. Avagy egyszerűen elkényeztetett kedvenc volt, részrehajló és szeszélyes szeretet neveltje? Aschenbach erre a hiedelemre hajlott. Majd minden művésztermészetnek vele született hajlama van rá, hogy igazat adjon a szépséget teremtő igazságtalanságnak, és hogy az arisztokratikus kiváltságok pártolásával és hódolatával erősítse azt.

Pincér járt körül, és angolul jelentette, hogy kész az estebéd. A társaság eloszlott, lassanként mindenki eltűnt az üvegajtón át az ebédlő irányába. Későnjövők szállingóztak a vesztibül meg a lift felől. Ott bent megkezdték a fől szolgálást, de a fiatal lengyelek még a kis nádasztal körül várakoztak, és Aschenbach, kényelmesen besüppedve a mély karszékbe, elmerülve a szép látványban, velük együtt várt.

A piros képű nevelőnő, apró, elhízott félig-úrinő, végre jelt adott a felállásra. Felhúzta a szemöldökét, hátratolta a székét, és meghajolt, amidőn egy magas termetű asszony szürkésfehér ruhában, gyöngyökkel dúsan fölékesítve, a hallba lépett. Hívős és kimért volt az asszony föllépése, könnyedén rizsporozott hajának elrendezésén, valamint ruhájának szabásán az a fajta egyszerűség uralkodott, amely mindenütt jellemző az ízlésre, ahol az ájtatosság hozzátartozik az előkelőséghez. Bátran lehetett volna egy magas rangú német tisztviselő felesége. Valami fantasztikusan fényűző elemet a megjelenésébe csupán ékszere vitt, amely tényleg felbecsülhetetlen értékű volt: fülönfüggők, továbbá három igen hosszú sor cseresznye-nagyságú, szelíden csillogó gyöngy.

A testvérek gyorsan felállottak. Csókra hajoltak anyjuk keze fölé, aki ápolt, de kissé fáradt és hegyes orrú arcának visszatartott mosolyával nézett el fejük fölött, és néhány szót intézett franciául a nevelőnőhöz. Aztán az üvegajtóhoz lépett. A négy testvér követte: a leányok koruk szerinti sorrendben, mögöttük a guvernánt, leghátul a fiú. Valami okból, mielőtt átlépte a küszöböt, megfordult, és minthogy más senki nem tartózkodott a hallban, sajtósárga, alkonyiszürke szeme találkozott Aschenbachéval, aki újságját térdére terítve elmerülten nézett a csoport után.

Bizonyos, hogy amit látott, egyetlen részletében sem volt feltűnő. A gyerekek nem mentek az asztalhoz anyjuk előtt, bevárták és tisztelettel üdvözölték, s a terembe lépéskor betartották a megszokott formákat. De mindez oly aláhúzottan, oly hangsúlyozott fegyelemmel történt, hogy Aschenbach furcsa elfogódást érzett. Pár pillanatig várt, aztán maga is átment az ebédlőbe, és mikor kis asztalához vezették, a sajnálkozás futó rezdülésével konstataulta, hogy jó messzire került a lengyel családtól.

Fáradtan és mégis fölindult lelkiállapotban, a hosszadalmas vacsora ideje alatt elvont, sőt transzcendentális dolgokkal szórakozott, elgondolkozott azon, milyen titokzatos frigyre kell lépnie a törvényszerűségnek az egyénivel, hogy emberi szépség szármázhasék belőle, innen a forma és a művészet általános problémáihoz jutott, és végül úgy találta, hogy gondolatai és felfedezései hasonlítanak holmi álombeli, látszatra szerencsés sugallatokhoz, amelyek kijózanodott elmével tökéletesen tarthatatlan ürességeknek bizonyulnak. Vacsora után szivarozva, üldögélve, sétálgatva az alkonyi illatot árasztó parkban időzött, jókor nyugalomra tért, és az éjt tartósan mély, de változatos képekből eleven álomban aludta át.

Az időjárás másnap sem mutatkozott kedvezőbbnek. Parti szél fűtt. Fakó, borulatos égbolt alatt tompa nyugalommal hevert a tenger, mintegy összezsugorodva, józanul közeli horizonttal és a parttól annyira visszahúzódva, hogy több sor hosszú fönnyepadot hagyott szabadon. Aschenbachnak, mikor ablakot nyitott, úgy rémlett, mintha a lagúna poshadt szagát érezné. Lehangothság fogta el. Már ebben a pillanatban az elutazásra gondolt. Évekkel előbb egyszer már derűs tavaszi hetek után ránehezedett itt ez a rossz idő, és annyira megártott az egészségének, hogy szökevény módjára kellett elhagynia Velencét. Nem az akkori lázas nyugtalanságot jelentette-e most újból a nyomás a halántékán és szemhéján? Még egyszer helyet változtatni kényelmetlen lenne; ha azonban a szél meg nem változik, itt nem lehet maradása. Biztonság okából nem is csomagolt ki egészen. Kilenc órakor a hall és az étkező közt az erre rendelt büfészobában megreggelizett.

A helyiségben az az ünnepélyes csend ült, amely a nagy hotelek egyik fő becsvágya. Halk léptekkel jártak-keltek a fõlszolgálo pincérek. Teáskészlet csörrenése, egy-egy félig elstutogott szó - más nem hallatszott. Egyik sarokban, rézsút az ajtóval szemközt, két asztallal odább az övétől, Aschenbach a lengyel leányokat pillantotta meg nevelőnőjükkel. Egyenes derékkel, kivörösödött szemmel ültek ott, hamuszín hajuk frissiben volt lesimítva, vasalt kék vászon-

ruhát viseltek, kis fehér kihajtókkal a nyakon és az ujjakon, s egy üveg befőttet adogattak egymásnak. A reggelit már majdnem befejezték. A fiú nem volt ott.

Aschenbach mosolygott. Nos, kis phaiák! - gondolta. - Úgy látom, amazok előtt azt a kiváltságot élvezed, hogy kedvedre kialhatod magadat. És egyszerre fölvidulva elmondta magában ezt a verssort: „Tiszta ruhák bőven, s a meleg fürdők, puha ágyak.”

Sietség nélkül megreggelizett, a portástól, aki paszomántos sapkáját megemelve lépett a terembe, némi utánaküldött postát vett át, és cigarettára gyújtva pár levelet fölbontott. Így esett, hogy még látta belépni a kis álomszuszékot, akire odaát várahoztak.

Az üvegajtón jött be, és rézsút a halk termen keresztül nővérei asztala felé haladt. Járásában, felsőtestének tartásában, térdei mozgásában, s ahogy fehér cipős lábaival kilépett, rendkívüli báj volt, sok könnyedség, amellet gyöngédség és kevélység, amit még a gyermekes szemérem is szépített, amint útközben a termen kétszer is végigtekintett, fölvetve és lesütve szemét. Mosolyogva, puhán szétolvadó anyanyelvének pár félhangos szavával foglalt helyet, és a szemléző most, hogy az arcél kivehetően feléje fordult, újból elámult, sőt megdöbbsent ez emberfia valóban isteni szépségén. Aznap könnyű, kék-fehér csíkos, mosóblúzos ruhát viselt a fiú, piros selyem nyakkendővel és a nyakat lezáró egyszerű fehér állógallérral. Ez a gallér még csak nem is illett valami nagyon a ruha szabásához, ám a viruló fej csodás búbájjal ült ezen a galléron - Erősz feje, sárgás zománcú paroszi márvány, finom, komoly szemöldök; sötéten és puhán gyűrűző haj borult éles rajzban a fülre és a halántékra.

Jó, jó! - gondolta Aschenbach a szakértő hűvös elismerésével, amelybe olykor művészek burkolják egy-egy mestermű előtt gyönyörüket és elragadtatásukat. És hozzátette gondolatban: Ne várna csak a tenger és a főveny, itt maradnék, amíg te maradsz! De aztán ment át a hallon, a személyzet köszöngetését fogadva, le a nagy teraszra, ki egyenest a deszkapallón, a szálló vendégei részére elkerített strandrészre. A mezítlábas öreggel, aki odalent vászonnadrágban, matrózbólúzbán és szalmakalapban, fürdömesteri minőségben buzgólkodott, bérelt sátrához vezettette magát, asztalt és széket állíttatott a homokos verandára, és kinyújtózkodott a heverőszéken, amelyet odább, a viaszsárga fővenyre tolt ki.

A part képe, a gondatlan érzékiségben kéjelgő kultúra látványa az őselem határán jobban szórakoztatta és gyönyörködtette, mint valaha. A tenger szürke síkját már elevenség verte föl: pocsoló gyerekek, úszók és tarkabarka figurák, akik tarkón összekulcsolt kézzel heverték a fővenypadokon. Mások pirosra, kékre mázolt apró ladikokban eveztek, és hahotázva borultak föl. A hosszan sorakozó kabinok előtt, a verandaszerű kis emelvényeken játékos nyüzsgés, renyhén terpeszkedő nyugalom, egymást látogatók csevegése; és a hibátlan reggeli elegancia mellett hetyke nembánomsággal használta ki a hely szabadságait a meztelenség. Elöl, a nedves és szilárd homokon egy-egy fehér fürdőköpenyeges vagy rikító színű, bő lebernyeges sétáló. Jobb felől sok tornyos homokvár, gyerekkezek műve, megtűzdelve körös-körül minden nemzet apró zászláival. Árusok térden állva teregetik portékájukat: kagylót, süteményt, gyümölcsöt. Bal felé, ahol a sátrak a többiekhez a partszegélyre merőleges vonalban sorakoznak, és ezen az oldalon elrekesztik a partot, az egyik ilyen sátor előtt egy orosz család táborozott: szakállas, nagy fogú férfiak, lusta, omlatag nők, festőállványa előtt ülő baltikumi kisasszony, aki kétségbeesett fohászok között festette a tengert, két jámbor képű, de csúnya gyerek, rabszolgai alázattal kedveskedő öreg, fejkendő cseléd. Hálásan örültek az életnek, fáradhatatlanul szölongatták az engedetlen, hancúrozó gyerekeket, néhány tört olasz szóval sokáig csipkedték vásárlás közben a humorizáló öreg cukorkaárust, arcon csókolták egymást, nem bánták, akárki is figyelni őket embertársaik közül.

Tehát itt maradok - gondolta Aschenbach. - Hol is lehetne jobb? És kezeit ölébe ejtette, szeme beleveszett a tenger távolába, pillantása belesiklott és megtörve belemosódott a pusztaság egyhangú ködébe. Mély gyökerei voltak szerelmének a tenger iránt: nyugalomvágya a nehezen dolgozó művészek, ki a jelenségek követelő sokrétűsége előtt az egyszerűnek, a rengetegnek keblén óhajt elrejtőzni; tiltott, földatáival merőben ellenkező és épp azért kísértő vonzódása a tagolatlanhoz, az anyagtalansághoz, az örökkévalóhoz, a Semmihez. A tökéletességen megpihenni örök vágya annak, aki a kiválóságra törekszik; és a Semmi vajon nem változata-e a Tökéletesnek? Amiközben ily mélyen belemerengett az ürbe, a partszegély horizontját hirtelen egy emberi alak vágta el, és amint tekintetét a Határtalanból visszahozta és rögzítette, a szép fiú haladt el előtte bal felől a homokon. Mezítláb volt, hogy kedvére gázolhasson, karcsú lába térdig fedetlen; lassan járt, de oly könnyedén és büszkén, mint aki a cipő nélküli járást egészen megszokta, és a szemközti bódék irányába nézett. De alighogy meglátta az orosz famíliát, mely ott meghitt egyetértésben tanyázott, dühös megvetés viharzott végig az arcán. Homloka elborult, szája megrándult, az ajaktól kezdve egyik oldalon elkeseredett rángás tépte föl arcát, és szemöldökét oly erősen összeráncolta, hogy nyomása alatt szinte besüppedtek a szemei, és sötéten hirdették alóla a gyűlölséget. A földre nézett, majd még egyszer fenyegetően vissza, aztán hevesen eltaszító, irtózó vállmozdulattal hátat fordított az ellenségnek.

Tapintat vagy megrendülés, valami tisztelet és szégyenféle érzés kényszere alatt Aschenbach elfordult, mintha semmit sem látott volna; mert komoly ember, ha véletlenül tanúja a szenvedély kitörésének, elriad attól, hogy akárcsak önmaga előtt is, visszaéljen a megfigyeléseivel. De lelke földerült és megrendült egyben, másszóval: boldog volt. Ez a gyerekes fanatizmus ily ártalmatlan életmegnyilvánulással szemben - ez: a semmitmondón istenit egyszerre közelségbe hozta, a természet drága, pusztán a szem gyönyörűségére alkotott remekét mélyebb érdeklődésre méltónak ítélte, és a serdülő fiú szépsége révén amúgy is jelentékeny alakjának olyan háttérrel adott, amely lehetővé tette, hogy koránál jóval komolyabban vegyék.

Még elfordulva a fiú hangját figyelte Aschenbach, csengő, kissé gyöngye hangját, amint már messziről köszöngtetett a homokvár körül motoszkáló pajtásainak, hogy észrevegyék. Válaszul nevét vagy annak becéző formáját kiáltozták neki, és Aschenbach némi kíváncsisággal fülelt, de nem tudott pontosan kivenni mást, mint ezt a két dallamos szótagot: „Adzsó”, vagy még gyakrabban „Ádzsú”, hívogatva megnyújtott „ú” hanggal a végén. Örült a szépen hangzó névnek, úgy találta, jól illik a gazdájához, el-elmondta magában, és elégedetten vette elő leveleit és írásait.

Kis úti írompaptól téve az ölébe, töltőtollával egy és más levelezés elintézéséhez fogott. De negyedóra múlva már úgy találta, kár lelkében elhanyagolni és közönyös tennivalók kedvéért elszalasztani a képzelhető legkellemesebb helyzet alakulást. Félretette írószerszámját, s újból a tenger felé fordult; és elszórakozva a homokban vajakáló gyereksereg hangján, a szék támláján kényelmesen jobbra hajtotta fejét, hogy ismét a pompás Adzsó foglalatosságának szentelje figyelmét.

Egy pillantással rábukkant, piros mellcsokrát nem lehetett eltéveszteni. Míg a többiekkel azon volt, hogy egy korhadt palánkkal áthidalja a homokvár nedves árkait, kiáltásokkal és fejmozdulatokkal osztogatta utasításait a munkára. Vagy tíz pajtása volt vele, fiúk, lányok vegyest, vele egykorúak, páran fiatalabbak, akik franciául, lengyelül és balkáni nyelveken csa-csogtak összevissza. De legtöbbször az ő neve hangzott. Nyilván ő volt a kedvelt, a csodált, a körülrajongott. Főképp volt ott egy másik lengyel, valahogy „Jasu”-nak hívták, tömzsi fickó, fekete, pomádés hajjal, öves vászonruhában, aki belső vazallusának és barátjának látszott.

Mikor a várépítés munkáját egyelőre abbahagyták, összefogózkodva sétáltak végig a parton, és az, akit Jasunak szólítottak, megcsókolta a szép fiút.

Aschenbachnak kedve lett volna megfenyegetni az ujjával. „Neked pedig tanácsolom, Kritobulosz - gondolta mosolyogva -, menj utazni egy évre. Ennyi időre, hogy meggyógyulhass, legalábbis szükséged leszen.” Azután reggelire nagy, érett szemű epret vásárolt egy árustól. Nagy meleg lett, bár a nap nem tudta áttörni az ég ködrétegét. Restség békózta le az elmét, míg az érzékek a nyugvó tenger temérdek és kábító szóváltásában merültek el. A komoly férfi méltó feladatnak, teljesen kielégítő foglalkozásnak vélte: kitalálni, kinyomozni, miféle név lehet az, amelyet nagyjából Adzsónak hallott. És abból a kevésből, ami lengyel szóra emlékezett, kisütötte, hogy „Tadzió”-t kell érteni, ami „Tadeusz” kicsinyítése, és megszólításkor „Tadziú”-nak hangzik.

Tadzió fürdött. Aschenbach, miután elvesztette szem elől, messze kint a tengeren fedezte föl fejét és karját, amellyel tempózás közben föl-fölcsapott; mert a tenger nagy távolságig sima volt. De úgy látszott, már aggódtak érte, mert női hangok hívogatták a sátrak felől, szájról szájra adták ezt a nevet, amely szinte jelszó gyanánt visszhangzott a parton, s lágy mássalhangzóival és végső elnyújtott *ú*-jával édesen és egyben szilajon csendült: „Tadziú! Tadziú!” Visszafordult, hátraszegett fővel iramodott a víznek, lábaival habzóra pocskolva az ellenszegülő hullámokat; és ahogy az üde alak szökellve szállt ki az elemből, a kamaszkor szüzi nyersségében, csuromvíz fürtökkel, mintha egy szép, szelíd isten támadna az ég és tenger mélységeiből: ez a látvány mítoszi ábrándokba ringatott, mint ősidőkből költők híradása a formák kezdetéről, az istenek születéséről. Aschenbach behunyt szemmel figyelte ezt a lelke mélyén zendülő éneket, és ismét arra gondolt, milyen jó itt, és hogy maradni fog.

Megfürödvén, Tadzió a part fővenyére hevert hóna alatt átvont hószerű gyolccsal a testén, fejét csupasz karján nyugtatva; és Aschenbach, mikor nem is nézett rá, hanem pár oldalt lapozott a könyvében, szinte egy percre sem felejtette el, ki fekszik amott, s hogy elég fejét könnyedén jobbra fordítani, s már láthatja a szép csodát. Szinte úgy tűnt föl neki, mintha azért ülne itt, hogy vigyázzon a pihenő fiúra; saját dolgai közepette is folytonos éberségben azért a nemes emberpéldányért ott, mindjárt jobbra tőle. És atyai érzés töltötte el és remegtette meg a szívét, megindult vonzódása annak, aki lelkét áldozza a szépért, az iránt, akié a szépség.

Dél múltával a partról a szállodába ment, és felvitette magát a szobájába. Ott benn hosszabbabban időzött a tükör előtt, és elnézte szürke haját, fáradt, éles vonalú arcát. E pillanatban a hírnevére gondolt, és arra, hogy sokan felismerték őt az utcán, és tisztelettel néztek rá, pontosan kifejező és a szív sugarában tündöklő mondataiért - földézte talentumának minden első sikerét, amire csak emlékezni tudott, sőt nemesi kitüntetésére is gondolt. Aztán lement a terembe, és kis asztalánál lunchöt fogyasztott. Mikor ennek végeztével a liftbe szállt, gyereksereg, szintén a reggelitől jövet, lépett utána a lengő fülkébe, Tadzió is velük. Aschenbach mellette állott, egész közel, most először oly közel, hogy nem, mint eddig, képszerű távlatból, hanem pontosan, minden apró emberi részletével láthatta és megismerhette. A fiúhoz szólt valaki, s alighogy leírhatatlanul bájos mosollyal válaszolt, már ki is lépett az első emeleten, hátrálva, lesütött szemmel. Aki szép, az szemérmes, gondolta Aschenbach, és nagyon behatóan töprengett rajta: miért? Észrevette azonban, hogy Tadzió fogai nem a legkitűnőbbek: kissé recések és halványak, az egészség zománca nélkül, és sajátságos, merev átlátszóságuk vérszegénységre vall. Nagyon vézna, beteges, gondolta Aschenbach. Aligha fog megöregedni. És nem igyekezett számot adni magának arról az elégtétel- vagy megnyugvásféle érzésről, amely ezt a gondolatát kísérte. Két órát töltött szobájában, és délután a vaporettóval a poshadt szagú lagúnán átkelt Velencébe. San Marcónál szállt ki, a téren megteázott, és aztán híven

itteni napirendjéhez, sétára indult a városban. De épp ez a séta fordította meg a kedvét, az elhatározását.

Kellemetlen fülledtség ülte meg az utcákat; a levegő oly sűrű volt, hogy a lakásokból, boltokból, lacikonyhákból áradó sokféle szag, olajpára, parfümfelhő és megannyi más pászttáiban terjengett, anélkül, hogy szétfoszlott volna. A cigarettafüst egy helyben libegett, és csak lassacskán tűnt el. A szűk helyen tolongó emberek terhére voltak a sétálónknak, nemhogy multságára. Mennél messzebb ment, annál kínzóbban lett úrrá rajta az az undok állapot, az az izgatottsággal vegyes elbágyadás, amit a tengeri levegő a sirokkóval szövetkezve képes előidézni. Gyötrő verejték ütött ki rajta. Látása cserbenhagyta, melle összeszorult, fejében lázasan csapkodott a vér. Zsúfolt kalmárutcákból hidakon át a szegények negyedébe jutott. Ott koldusok zaklatták, és a csatornák rossz kigőzölgése akasztotta meg lélegzetét. Egy csöndes téren, aminő elfelejtettnek és elátkozottnak látszó hely sok van Velence belsejében, egy kút kávájára dőlt, megtörölte a homlokát, és belátta, el kell innen utaznia.

Másodízben és végleg bebizonyult, hogy ez a város ilyen időben roppantul árt neki. A józan ész tiltotta, hogy makacsul kitartson, a szél megfordulására alig lévén kilátás. Gyorsan kellett határozni. Már most hazatérni lehetetlen. Sem nyári, sem téli szállása nem volt lakható állapotban. De hát nemcsak itt van tenger és fövenypart, másutt pedig a lagúna káros párájának sem volna kitéve. Emlékezett, Trieszt mellett egy kis tengeri fürdőt magasztalva dicsértek neki. Miért ne menne oda? Mégpedig haladéktalanul, hogy még érdemes legyen újból helyet cserélnie. Eltökélte magát, és fölállott. A legközelebbi állomáshelyen gondolába ült, és a csatornák komor labirintusaiban, kecses márványerkélyek örökdő szobor-oroszlánjai alatt, csuszamlós falszögletek mentén, el a gyászoló paloták előtt, melyeknek homlokzatáról óriás cégtáblák tükröződtek a szennyesen himbálódzó vízben, a San Marcóra vitte magát. Nem egykönnyen jutott el odáig, mert a gondolás, aki csipkegyáraknak és üveghutáknak volt az embere, lépten-nyomon azon volt, hogy megtekintés és vásárlás céljából letegye őt, és ha útközben már-már lenyűgözte Velence bizarr varázsa, az elsüllyedt királynő zsebelő kalmárszelleme gondoskodott róla, hogy bosszúsan kijózanodjék.

Visszatérve a hotelbe, még estebéd előtt bejelentette az irodában, hogy előre nem látott körülmények miatt kénytelen másnap reggel elutazni. Sajnálkoztak, és elintézték a számláját. Megvacsorázott, és a langyos estét hintaszékben, újságolvasással töltötte el a hátsó teraszon. Mielőtt lefeküdt volna, poggyászát teljesen elkészítette az útra.

Nem valami jól aludt, a másnapi fölkerekedés nem hagyta nyugton. Reggel ablakot nyitott, az ég még mindig borús volt, de a levegő üdőbbnek tetszett, és már kezdte bánni, hogy fölmondott. Nem volt-e elhamarkodott és elhibázott ez a cselekedet, mely beteges és felelőtlen lelkiállapotban fogant? Ha kissé tartja magát, ha nem csügged el egykettőre, ha vár, amíg talán alkalmazkodni tud a velencei levegőhöz, vagy amíg az idő megfordul, akkor ma, ahelyett, hogy lóhalálában készülődik, a parton tölthetné a délelőttöt, úgy, mint tegnap. Késő. Most már el kell utaznia, akarnia kell, amit tegnap akart. Fölköltözött, és nyolckor lement a földszintre a reggelihez.

Mikor belépett, még üres volt a büfészoba. Páran bejöttek, mialatt ő ült, és várt arra, amit rendelt. Teaszürcsölgetés közben látta, amint a lengyel leányok belépnek a kísérő hölgygel: mereven, kialudtan, piros szemhéjjal az ablakmélyedésben levő asztalukhoz mentek. Mindjárt azután hozzálépett levett kalappal a portás, jelezve az indulást. Itt az automobil, amelyik őt más elutazókkal az Excelsior szállóhoz fogja vinni, ahonnan motorsajka szállítja majd az uraságokat a társaság magáncsatornáján át a pályaudvarhoz. Már nincs sok idő. Aschenbach úgy találta, hogy van még elég. Több mint egy óra a vonat indulásáig. Bosszankodott a szállodai szokáson, hogy az elutazókat igyekeznek minél hamarább a házon kívül tudni, és jelezte a

portásnak, hogy nyugodtan meg akar reggelizni. Az ember tétovázva vonult vissza, hogy öt perc múlva újra föltűnjön. Lehetetlen, a kocsi nem várhat tovább. Akkor csak menjen, és vigye a poggyászt, válaszolt ingerülten Aschenbach. Ő maga kellő időben a városi gőzösre fog ülni, és kérte, bízzák rá a saját elutazásának gondját. Az alkalmazott meghajolt. Aschenbach örült, hogy lerázta az alkalmatlan nógatóst. Sietség nélkül költötte el harapnivalóját, sőt újságot is hozatott a pincérrel.

Épp ideje volt, mikor végre fölkelt. Úgy esett, hogy ugyanabban a pillanatban lépett be az üvegajtón Tadzio.

Övéi asztalához menet keresztezte az indulóban levő Aschenbach útját, amint elhaladt, szemét szerényen lesütötte az őszes hajú, magas homlokú férfi előtt, hogy a szokott kedves módján rögtön ismét lágyan és telten fölvesse rá. Isten veled, Tadzio! - gondolta Aschenbach. - Nem sokáig láttalak. És szokása ellenére, ajkán valóságosan kiformálva, amit gondolt, fennhangon tette hozzá: „Légy áldott!” Aztán az elutazás ceremóniája következett, borraavalóosztogatás, búcsú a kis halk szavú, francia zsakettes menedzsertől, és gyalog ment el a hotelből, ahogy jött, nyomában a kezitáskát cipelő háziszolgával, át a szigetet keresztbe szelő, fehérén virító sétányon, a gőzhajó hídjához. Odaért, helyet foglalt - s most kezdődött a kálváriája, a megbánás minden örvényén keresztül.

A jól ismert menet volt a lagúnán, el San Marco előtt, föl a nagy csatornán. Aschenbach hátul ült a körpadon, a karfához könyökölve, szemét kezével beárnyékolva. Elmaradt a népkert, fejedelmi búbjában még egyszer kitérült, majd eltávolodott a Piazzetta, hosszan sorakoztak a paloták, és a vízi utca fordulójánál a Rialto pompásan kifeszült márványíve tűnt elő. Az utas nézett, nézett, és sajgott a szíve. A város levegőjét, tenger és mocsár fülledt szagát, amely elől oly sietve menekült, most mély, enyhén fájdalmas lélegzettel szívta be. Lehetséges, hogy ne tudta, ne érezte volna, mennyire csüggött a lelke mindezekben? Ami reggel csak fél megbánás volt, halvány kétség az iránt, hogy helyesen cselekszik-e, abból most gyötrem lett, igazi fájdalom, oly keserves lelki kín, hogy többször könnyet facsart a szeméből, és tisztában volt azzal, hogy ilyesmire nem volt elkészülve. Amit oly nehezen bírt, sőt néha elviselhetetlennek érzett, nyilván az a gondolat volt, hogy Velencét nem fogja látni többé, hogy ez a búcsú mindörökre szól. Mert ím másodízben bebizonyult, hogy a város beteggé teszi, s hogy másodízben kénytelen hanyatt-homlok faképnél hagyni, ezentúl tartózkodásra alkalmatlan és tilalmas helynek kell majd tartania Velencét, amelyet nem bír a természete, s ahova visszateérnie esztelenség lenne. Csakugyan, azt érezte, hogy ha most elutazik, szégyen és dac tiltja majd, hogy valaha még megláthassa az imádott várost, ahol szervezete kétszer megbicsaklott; és lelki hajlandóságának és testi képességének ezt az összeütközését az öregedő férfi egyszerre oly súlyos jelentőségűnek, a fizikai letörést oly csúfosnak érezte, annyira mindenképpen elhárítandónak, hogy nem értette, mily könnyelmű önmegtagadással szánhatta rá magát komoly ellenállás nélkül, hogy elviselje, hogy beletörődjék.

Ezalatt a pályaház közelébe ér a gőzbárka, és a fájdalom, a tanácstalanság a megzavarodásig fokozódik a megkínzott emberben. Az elutazást lehetetlennek érzi, a visszafordulást hasonlóképpen. Ily belső ziláltsággal lép az állomásra. Nagyon késő van, pillanatig sem vesztegelhet, ha el akarja érni a vonatot. Akarja is, nem is. De a sürgető idő előrekorbácsolja; sebtiben jegyet vált, és keresi a zürzavarban a szálloda itt állomásozó tisztviselőjét. Az ember jelenti, hogy a nagy útiládat már föladták.

- Már föladták?

- Igenis, Comóba.

- Comóba?

És kapkodó, haragos kérdése, zavarodott válaszok során kiderült, hogy a ládát már az Excelsior hotel szállítóirodájában más, idegen poggyással egyetemben teljesen hibásan irányították.

Aschenbachnak nagy fáradságába került, hogy a helyzethez illő arcot vágjon. Kalandos öröm, hihetetlenül boldog izgalom bujkált benne, szinte görcsösen rázta belülről. Az alkalmazott elrohant, hogy visszatartsa a ládát, ha még lehet, de természetesen eredmény nélkül tért vissza. Erre Aschenbach kijelentette, hogy poggyásza nélkül nem utazik, hanem visszafordul, és a fürdőhotelben várja be a láda visszaérkezését. Megkérdezte, hogy a szálloda motorcsónakja itt van-e még a pályaudvarnál. Itt vár kint - bizonygatta az ember. Olaszos bőbeszédűséggel rávette a pénztárost, hogy a jegyet váltsa vissza, esküdözött, hogy sürgöny megy, költséget, fáradságot nem kímélnék, csak hogy a láda mielőbb megkerüljön, és így történt az a különös dolog, hogy az utazó, húsz perccel a vasúthoz érkezése után, a nagy kanálison siklott vissza a Lídó felé.

Furcsa és hihetetlen, megszégyenítő és álomszerűen nevetséges kaland: megállítva és visszafordítva a sors szeszélye folytán, viszontlátni a sors akaratából mindama helyeket, amelyektől egy órája sincs, hogy örök időkre elbúcsúzott. Tajtékot kavarva maga előtt, fűrgén kerülgetve a gondolákat és gőzöket, iramodott a sebes kis alkalmatosság a célja felé, míg egyetlen utasa bosszús rezignáltsággal álcázta magában a megszökött kamasz félénken ujjongó izalmát. Még mindig ki-ki akart törni belőle a nevetés, ha erre a kellemetlenségre gondolt, amelynél kellemesebben, úgy érezte, álmában sem üthetett volna ki valami. Még hátra van a kimagyarázkodás, túl kell esni a csodálkozó pillantásokon - aztán, gondolta magában, minden rendbe jön, egy csapás háruult el, súlyos tévedés rendeződött, és mindaz, amiről azt hitte, már mögötte van, újból föltáru előtte, övé lesz, amíg neki jólesik... És lám: a gyors iram szedi-e rá, vagy csakugyan bőségesen árad felé a tengerről a szél?

A hullámok a sziget szélteben az Excelsior szálló felé húzódo keskeny kanálisban csapkodták a betonfalat. Társas automobil várt ott rá, és a fodros tenger fölött egyenes úton vitte a visszatérőt a fürdőhotelhez. A zsakettes, bajuszos kis üzletvezető jött le üdvözlésére a fölépcsőn.

Halk szóval, hízelegve sajnálkozott az eseten, fölöttébb kínosnak mondta magára és a vállalatra nézve, meggyőződéssel helyeselte Aschenbach elhatározását, hogy itt, helyben, várja be a poggyászát. A szobáját természetesen már kiadták, de rögtön rendelkezésre áll másik, amely nem rosszabb. „Pas de chance, monsieur”¹⁶, mondta a svájci liftes mosolyogva, míg fölsiklottak. És a szökevény így ismét szálláshoz jutott, szobája pedig fekvésre, berendezésre csaknem tökéletes mása volt az előbbinek.

Kimerülten a különös délelőtti kavarodásától, kábult fővel egy karosszékbe dőlt a nyitott ablaknál, miután a szobában szétrakta kézitáskája tartalmát. A tenger halványzöld színt öltött, a levegő ritkábbnak és tisztábbnak látszott, a part a sátrakkal és sajkákkal színesebbnek, bár az égbolt még szürke volt. Aschenbach kezét ölében nyugtatva nézelődött kifelé, elégedett volt, hogy újból itt van és fejcsóválva bosszankodott ingatagságán, saját vágyainak bizonytalanságán. Így ült egy jó óráig, pihenve, álmodozva, gondolatlan. Dél felé csíkos, piros csokros vászonruhában Tadziót látta visszajönni a tenger felől, a parti kerítésen át föl a hotelhez vivő pallós úton. Aschenbach a magasból, mielőtt még igazán szemügyre vette volna, azonnal ráismert, és ilyesmire akart gondolni: no lám, hát megint itt vagy, Tadzio. De abban a pillanatban érezte, hogy némul el és lesz semmivé a lanyha üdvözlés szívének belső igazsága

¹⁶ Nincs szerencséje, uram.

előtt - megérezte vére fölpezsdülését, lelke örömét és fájdalmát és ráeszmélt, hogy Tadzio miatt esett oly neheze a búcsú.

Egész csöndesen ült fönn a magasban, ahol senki sem láthatta, és önmagába tekintett. Arcvonásai megelevenedtek, szemöldöke fölívelődött, és figyelő, kíváncsi és szellemes mosolyra derült az ajka. Aztán fölszegte a fejét, és a széktámlán elernyedten csüngő két karjának lassan forduló, emelkedő lendületet adott, előrenyújtott tenyérrel, mintegy kitarva, szétterjesztve karjait. Készséges istenhozott, hanyag magáhozemelés volt ebben a mozdulatban.

NEGYEDIK FEJEZET

Most már nap nap után tüzet ontva robbant az égre négyfogatú szekerén az izzó homlokú isten, meztelen állt, s a dühöngő szélben lánghaja röpködött. Selymes, tiszta, fehérlő fényben úszott a távol, lustán rengő Pontosz. Forrón perzselt a főenypart. Az éter ezüstösen csillámló kéksége alatt rozsdaszín ponyvákat feszítettek ki a parti sátrak elé, amelyeknek élesen kirajzolt árnyékfoltjain a délelőtti órákban hűsölni lehetett. De remek volt az este is, mikor a park növényzete balsamosan illatozott, a csillagok odafönn körbefogózkodtak, és az éj lepte tenger halkán feltörő mormogása elringatta a lelket. Mintha új nappal derült volna föl, könnyedén rendezett semmittevés derűs nyugalma rejlett az ilyen estében, teleaggatva kedves véletlenek számtalan, sűrű lehetőségével.

A vendégnek, akit oly kedvező balszerencse marasztott itt, most, hogy visszakarta holmiját, eszébe sem jutott, hogy újból fölkerelkedjék. Két napig némi nélkülözést kellett szenvednie, és étkezésre útiöltönyben jelent meg a nagyteremben. Aztán, mikor az eltévedt poggyászt végre lerakták a szobájában, mindent kicsomagolt, minden szekrényt, fiókot megtöltött a maga holmijával, elszántan arra, hogy előre nem látható időig itt marad, s előre élvezte, hogy selyembe öltözve ögyeleghet a parton, míg az ebédnél ismét illedelmes esti ruhában fog mutatkozni.

Ennek az állapotnak jóleső szabályossága már hatalmába kerítette, egykettőre megigézte, megszedítette ez a tündöklő és puha életmód. S csakugyan. Micsoda gyönyörűség is ez az ápolt fürdőélet a déli tengeren, közelében a csodás és furcsa városnak. Aschenbach nem volt az élvezet embere. Ünneplőnapok pihenéséből, szórakozásából mindig és mindenütt - kivált ifjabb korában - nyugtalanul és kellemetlen érzéssel csakhamar visszakíváncozott hétköznapjainak magasztos robotjába, a hivatás szent józanságába. Csakhogy ez a hely mintha elbűvölte volna, akarata elernyed, boldog volt. Olykor délelőtt, ha sátrának vászonfedele alatt merengett a tenger délszaki kékségén, vagy akár langyos éjjelen, ha a gondola vankosára dőlve a Márkus térről, ahol soká időzött, a csillagos égbolt alatt siklott a Lídó felé, haza - s elmaradoztak a tarka lámpák s a szerenáta epedő hangjai -, bérci lakára gondolt, ahol nyaranta vívta tusáit, ahol a kertben alacsonyán úsztak a fellegek, hol este iszonyú viharok oltották el a ház gyertyáit, s a fenyők sudarán himbálóztak a hollók, amelyeket ő etetett. Úgy érezte ilyenkor, mintha elíziumi mezőkre tévedt volna, a föld szélére, hol könnyű mámorban élnek a népek, hol nincs hó, se vihar, s nem zúg soha zápor, csak hűs, enyhítő lehelet kél az óceánon, és boldog semmittevésben múlnak, telnek az órák, nincs harc, nincs verejték, csak a napfényt ünnepli minden.

Aschenbach sokszor látta a gyermek Tadziót, majdnem állandóan őt nézte; a hely s a mindenkire érvényes életrend korlátozottságából adódott, hogy a szépséges fiúcska napközben csekély megszakításokkal a közelében volt. Látta, rábukkant mindenütt: a hotel alsó helyiségeiben, ha a városba vagy visszamenet hűsölt a hajón, még a nagy tér pompázatában is és gyakran, ahogy a véletlen hozta, itt-ott, úton-útfélen. De főképpen a legkedvezőbb szabályossággal délelőtt a

parton nyílt bőséges alkalma, hogy áhítattal merüljön el a bájos jelenség tanulmányozásában. Sőt igazában épp ez a szabályozott üdvösség, a körülményeknek ez a napjában egyenletesen visszatérő kedvezése töltötte elégedettséggel és életörömmel, ezért volt neki drága az ittlét, oly csábító gyönyörűséggel ezért olvadt egyik hétköznapija a másikba.

Oly korán talpon volt, mint máskor csak lüktető munkakedvében, csaknem elsőnek ment a strandra, amikor a nap még enyhe volt, s a tenger vakító fehéren aludta reggeli álmát. Barát-ságosan üdvözölte a sorompó őrét, bizalmasan köszönt a mezítlábas, fehér szakállas öregnek is, aki a helyét elkészítette, a barna ernyőt kifeszítette, a sátorból a bútorokat a teraszra toltta, aztán leheveredett. Három-négy óra volt övé ekkor, közben a nap a magasba hágott, és mindent szörnyű hatalmába hajtott, közben a tenger egyre mélyebb kék lett, s közben kedvére láthatta Tadziót.

Látta: balról jött a tenger szélén, vagy hátul lépett ki a bódék közül; avagy hirtelen, egy kis vidám meghökkenéssel arra eszmélt, hogy elnézte a jöttét, s már itt is van, és kék-fehér úszóruhájában (mást nem viselt a parton) a napsütötte homokon már elkezdte szokott sürgölődését - bájosan jelentéktelen, tétlen és mégis mozgalmas életét, mely csupa játékos pihenés, kószálás, pocsolás, homokozás, fogósdí, heverészás, úszás, míg a teraszról a nők vigyázták és szölongatták, élesen hangoztatva a nevét: Tadziú! - s ő buzgón hadonászva futott hozzájuk, hogy elmesélje, mi minden történt vele, megmutassa, amit talált, amit fogott: kagylót, tengeri csikót, medúzát, féloldalt futó rákot. Aschenbach egy szót se értett abból, amit mondott, talán a világ legközönségesebb dolga volt, ami az ő fülében elmosódott harmónia. Így magasztosult zenévé a fiú szavának idegensége, büszke napfény szórta fényét reá, és a tenger fensége mélysége adott keretet és hátteret alakjának.

Nemsokára vonalról vonalra, pózról pózra ismerte ezt a sudár, szabadon érvényesülő termetet, örömmel üdvözölte újra minden egyes jól ismert szépségét, és ki nem fogyott a csodálatból, a gyöngéd érzéki örömből. A fiút a sátorhoz hívták, hogy köszönjön egy vendégnek, aki ott a nőekkel foglalkozott; szaladt, azon nedvesen szökkent elő a vízből, fűrtjei röpködtek, és mikor fél lábára nehezdedve, másikon ujjhegyre támaszkodva kezét nyújtott, elragadóan fordította, hajlította testét, bájos izgalomban volt, elpirult csupa kedvességéből, tetszeni akart csupa úri kötelességtudásból. Ott hevert elnyújtózva, fürdőleplet mellén összefogva, finoman csiszolt karját a homokba, állát a tenyerébe támasztva; az a fiú, akit Jasunak hívtak, mellette guggolt, úgy tette neki a szépet, és semmi sem fogható ahhoz az elbűvölő mosolyhoz, amely a tündöklő gyermek ajkán, szemén játszadozott, mikor felnézett szolgálattevő alárendeltjére. Ott állt a tenger szélén, egyedül, távol övéitől, csaknem, Aschenbach mellett - két kezét tarkójára kulcsolta, kiegyenesedve lassan himbálózott a bokáin, elmerengett a távolba, mialatt apró, neki-iramodó hullámok nyaldosták lábfejét. Mézszínű haja a halántéka és nyaka körül csigázott, a nap fönt a hátgerincén megcsillogtatta a pihét, a bordák finom rajza, a mellkas szimmetriája átütött a törzsére feszülő burkon, hónalja még sima volt, mint a szobroké, térdhajlása ragyogott, és kékes erezete miatt úgy látszott, mintha valami átlátszó anyagból lenne a test. Mily szilárd, mily hajszálra pontos kifejezése volt az eszmének ez a nyúlánk és tökéletes ifjú termet! Ámde a szigorú és tiszta akarat, mely titkon működve hozta napvilágra ezt az isteni remeket - nem volt-e neki, a művésznek benső ismerőse? Nem dolgozott-e benne is, ha higgadt szenvedéllyel telítve a nyelv márványtömbjéből kiszabadította a karcsú formát, amelyet lelke mélyén látott, és amelyet az emberi lélek szépségének szobrává és tükörképévé alakított?

Szobor és tükörkép! Tekintetével átölelte a nemes alakot ott a kék víz szegélyén, és a gyönyör rajongása elhitette vele, hogy ezzel a pillantással a Szépet magát fogta meg, a Forma isteni gondolatát, az egy és tiszta Tökélyt, amely a lélekben él, és amelynek imádandó emberi képe

és hasonmása szende könnyedségben emelkedett itt előtte. A mámor volt ez: és gondolkozás nélkül, sőt mohó örömmel fogadta jöttét az öregedő művész. Elméje vajúdott, műveltsége hullámokat vert, emlékezete ősi, ifjúkorában örökbe vett, soha eddig öntüzeiben föl nem izzott gondolatokat dobott a fölszínre. Hiszen írva van, hogy a napfény intellektuális dolgokról a földiekre irányítja figyelmünket! Hogy az értelmet és emlékezetet úgy elkábítja, úgy elbűvöli, hogy a lélek örömeiben egészen elfelejtkezik a maga állapotáról, és ámuló csodálattal csügg a legszebb tárgyon, amire épp rásüt a nap: mi több, csak egy test révén képes aztán magasabb szemléletre emelkedni. Ámor bizony csak úgy tett, miként a matematikus, aki gyámoltalan gyermekeknek megfogható képekben mutatja meg a tiszta formát: így Isten is, hogy számunkra láthatóvá tegye az Eszmét, szívesen folyamodott az emberi ifjúság színéhez és alakjához, az emlékezet eszközéül a szépség minden ragyogásával ékesítette föl, s ennek láttára aztán fájdalmas reménykedés gyúlt ki bennünk.

Így elmélkedett lelkes elragadtatásában; ilyen érzésre volt képes. S a tenger zsongásából, a nap zománcából bűbajos kép szövődött elébe. A vén platánt látta Athén falának tövében – azt az árnyas szentélyt, amelyet eláraszt a mimózaillat, s a nimfák és Akhelóosz tiszteletére fogadalmi képek és jámbor adományok díszítenek. Szintiszta csermely csörög sima kavicsra a terebélyes fa tövében; hegedül a tücsök. A pázsiton pedig, melynek gyöngéd lejtője a fej föltámasztására jó, a napsütés előtt megbújva ketten heverésznek: egy öreges férfi meg egy fiatal, egy rút meg egy szép, a bölcs a kedves mellett. És szeretetreméltóan, elmés, megnyerő tréfálgatás közt Szókratész a vágyról és a virtusról oktatja ki Phaidroszt. Beszél neki az érző ember égő döbbenetéről, ha örök szépség jelképét pillantja meg szeme; beszél a szentségtelennek, a gonosznak gerjedelmeiről, aki a szépséget, ha képmását látja, felfogni sem tudja, s aki hódolatra képtelen; beszél a szent félelemről, amely megszállja a nemest, ha egy isteni arc, egy hibátlan test tűnik elébe - hogyan reszket meg s kerül önkívületbe, s odanézni alig mer, és imádja azt, akié a Szépség, sőt, áldozna neki, mint egy bálványnak, ha nem félne attól, hogy az emberek bolondnak nézik. Mert a Szépség, ó, Phaidrosz, a látható dolgok közül egyedül a Szépség szeretetre méltó; a Szépség, jegyezd meg jól, az Eszme egyetlen olyan formája, melyet érzékeinkkel befogadhatunk, elviselhetünk. Avagy mi lenne belőlünk, ha az istenség más formában, ha Értelem, Erény, Igazság formájában is érzékelhetővé válna? Nem pusztulnánk, nem perzselődnénk-e el a szerelem miatt, miként Szemelé egykoron Zeusz színe előtt? Ilyképpen a Szépség az érző ember útja a szellemhez - út csak, eszköz, kicsi Phaidrosz... Aztán valami nagyon finomat mondott ki ez a körmönfont széptevő: azt, hogy az imádó istenibb az imádottnál, mert amabban lakozik az isten, nem a másikban - ezt a gondolatot, amelynél gyöngédebbet, csúfondárosabbat soha senki nem gondolt talán, s amelyből a vágnak minden furfangja, legrejtettebb kéje ered.

Az írónak áldás a gondolat, ha teljesen érzéssé, az érzés, ha teljesen gondolattá válni képes. Ily lüktető gondolat, ilyen határozott érzés állt szolgálatára akkor a magányos töprengőnek; az, hogy a természet megborzong a gyönyörtől, ha a Szellem térdet hajt a Szépség előtt. Hirtelen vágya támadt, hogy írjon. Jóllehet, mondják, Erósz kedveli a restséget, és másra nem is született. De a vergődő lélek válsága odáig jutott, hogy csak az alkotás izgatta. Csaknem mindegy, hogy mi adja a lökést. Egy kérdés járta be a gondolkozók világát, a kultúra, az ízlés egy bizonyos nagy és égető problémájában kellett nyíltan állást foglalni, s ez itt érte az író, útjában. A tárgyat ismerte, benső élménye volt; egyszerre ellenállhatatlan kedve támadt, hogy azt szavának fényében ragyogtassa. Mégpedig Tadzio jelenlétében akart dolgozni, írás közben a fiú termetét mintázni, stílusával hozzásimulni ennek a testnek vonalaihoz, amelyet oly isteninek látott, és szépségét a szellem birodalmába vinni, miként egykor a sas ragadta a levegőégbe a trójai pásztort. Sohasem érezte édesebbnek a szó gyönyörét, sose volt tudója annak, hogy Erósz él a szóban, mint e kincses órák örvényében, mikor a ponyva húsében a

gyalulatlan asztal mellett bálványát nézte, és az ő hangja zenélt a fülében, és Tadzio szépsége után formálta kis értekezését - azt a másfél oldalnyi választékos prózát, amelynek kristálytisza előkelősége, szárnyaló érzéstartalma rövidesen sokakban kelt majd csodálatot. Bizonyjal jó, hogy a világ csak a szép művet ismeri, s nem tudja, mik a föltételei létrejöttének, mert ha látná a forrásokat, amelyekből a művész ihletet merít, nemegyszer megzavarodna, elriadna, és így odalenne a nagyszerűség hatása. Különös órák! Különös, idegsorvasztó erőfeszítés! Sajátságos viszonya a léleknek a testhez! Mikor Aschenbach eltette írását, s elindult a parton, kimerültnék, földültnak érezte magát, és lelkiismerete, mint valami kicsapongás után, vádlón szólalt meg benne.

Másnap reggel épp indulóban volt a hotelből, amikor a nyílt lépcsőn jövet meglátta Tadziót, aki már útban a tenger felé - mégpedig egyedül - a strand sorompójához ért. Oly közeli, oly kínálkozó volt az óhaj, oly egyszerű a gondolat: élni az alkalommal, könnyű, vidám ismeretiséget kötni azzal, aki tudtán kívül annyi fölemelő és megindult érzést keltett benne, megszólítani, és gyönyörködni válaszában, nézésében. A szép fiú bandukolva ment, utolérni könnyű, és Aschenbach szaporábban lépkedett. A sátrak mögött, a pallón éri be, kezét a fejére, a vállára akarja tenni, valami szó, egy nyájas francia frázis lebeg az ajkán, és ekkor azt érzi, hogy szíve, talán részben a sietéstől, kalapál, s hogy ily kifulladás csak erőlködve és remegő hangon lesz képes beszélni; tétovázik, erőt akar venni magán, hirtelen megjed, hogy már nagyon is soká halad a szép fiú sarkában, fél, hogy az föl talál figyelni, kérdőn talál ránézni, még egyszer nekifohászkodik, fölhagy vele lemondóan, és lehajtott fővel megy el mellette.

Késő! - gondolta ebben a pillanatban. Késő! De késő volt-e igazán? Ez az elmulasztott lépés esetleg jóra vitt volna, könnyű, kellemes, bódító kijózanodásra. Ám azon múlt, hogy öregedő fejjel nem akarta ezt a kijózanodást, hogy nagyon is drága volt neki a mámor. Ki fejtí meg a művészlélek rejtélyes ötvözetét? Ki érti igazi tartalmát: ösztöneinek mélyén a fegyelem és zabolátlanság egybeolvadását! Mert zabolátlanság, ha nem tudjuk akarni a gyógyító kijózanodást. Aschenbach már nem volt hangolva önkritikára; a korával járó ízlés és lelki érettség, az önbecsülés és az egyszerűség késői szeretete elvette a kedvét attól, hogy belső okokat elemezzon, és eldöntse, vajon lelkiismeretességéből, léhaságból vagy gyöngeségből tett-e le a szándékáról. Zavarodott volt, félt, hogy valaki, ha csak a parti őr is, futásának, vereségének tanúja lehetett, félt nagyon a nevetségességtől. Egyébként magában kinevette saját komikusan szent rettegését. Letörtem - gondolta -, letörtem, akár a kakas, amely viadal közben csüggedten ereszti el a szárnyát. Bizonyjal Isten teszi velünk, hogy kegyeltünk láttára úgy inunkba száll a bátorság, ő vágja a földhöz kevélységünket... Így játszott, ábrándozott, és sokkal gőgösebb volt, semhogy félt volna egy érzéstől.

Már nem is ügyelt rá, mint szalad el az önmagának engedélyezett szabadságidő; a hazatérésnek még a gondolata sem legyintette meg. Pénz bőségesen áll rendelkezésére. Egyedül az okozott neki gondot, hogy a lengyel család elutazhat; de suttyomban, mellékesen kérdezősködött, és a hotel fodrászától megtudta, hogy ezek az uraságok kevéssel az ő érkezése előtt szállottak meg itt. Arca, keze leburnult a napon, a vérpezsdítő sós lég felfokozta érzőképességét, és míg azelőtt az álomtól, a tápláléktól, a természettől nyert minden megújítást rögtön egy-egy művében szokta értékesíteni, most mindazt a friss erőt, amit a napfényből, pihenésből, tengeri levegőből napról napra gyűjtött, tékozló nagylelkűséggel mámorba és érzelembe ömlesztette szét.

Az álom került, a csodás és egyforma nappalokat boldog izgalommal teljes, rövid éjszakák váltogatták. Pedig korán aludni tért, mert kilenc óra tájt, amikor Tadzio eltűnt a láthatárról, számára vége volt a napnak. De pitymallatkor enyhén végigborzongó ijedség rázta föl, szíve emlékezett kalandjára, nem volt tovább maradása a vánkosok közt, fölkelt, és könnyen

beburkolózva a hideglelős hajnal ellen, a nyitott ablakhoz ült, hogy bevárja a napkeltét. A csodálatos színjáték áhítattal töltötte el álomban megtisztult lelkét. A föld, az ég, a tenger még kísértetiesen sápadt üvegfényben derengett: az űrben még egy halódó csillag úszott. De jött egy lehelet, szárnyaló üzenet megközelíthetetlen hajlékokból, hol Éósz fölkelte férje mellől; és beállt az ég és a tenger legtávolibb síkjain az édes pirulat, első jele a teremtés fogantatásának. Jött az istennő, a legényszöktető, Kleitosz, Kephalosz elrablója, aki dacolva az egész irigy Olümposszal, élvezte a szép Órion szerelmét. Rózszaeső eredt meg ott a világ peremén. Kimondhatatlanul bűbajos, tündöklő virágzapor; szolgálatkész amorettek: gyermekteleg felhők libegtek rózsás, illatos kékségben, a fátyolos ég patyolatában, bíbor ömlött a tengerre, amely mintha rezgőn áramlott volna előre, aranydárdák lövelltek alulról föl az égi tetőre, a ragyogásból vészes lobogás lett, hangtalan, isteni, pusztító erővel hömpölygött föl a tűz, a csapkodó láng, és kapáló patákkal szöktek az égre a testvéristen szent paripái. Az isteni pompa körülragyogta a magános virrasztót; lehunyta a szemét, pilláit és a dicsfény csókjában fűrésztötte. Hajdani érzések, szívének korai, drága gerjedelmei életének kemény robotjában holtra váltak, most visszatérve oly furcsán másfélék - zavart, elámult mosollyal ismert rájuk. Merengett, álmodott, ajkai lassan jártak egy névre, és egyre mosolygó, fölfelé fordított orcával, ölében összekulcsolt kézzel, még egyszer elszunnyadt a karszékben.

De a nappal, amely oly ünneplő tűzben ébredt, később sajátosan magasztos, mitikusan elváltozott arculatot öltött. Honnan jött, honnan eredt a lehelet, amely egyszerre oly szelíden és jelentősen, mint valami felsőbb sugallat, játszott a halántéka s füle körül? Fehér, pihés felhők legelészték szétszóródó csapatokban, miként az istenek nyájai. Szilajabb szél kerekedett, és fölrobogtak Poszeidón ágaskodó ménei, azután a bikák, a kékelő fűrtű isten jószágai rontottak előre, bömbölve, lesunyt szarvakkal. Távolabb a partszéli görgetegsziklák közt pedig ugráló kecskék módjára szöktek fel a habok. Szentségesen torz világ, Pán isten eleven igézete ölelte magához az író, és szíve gyöngéd regéket álmodott. Gyakorta, amikor Velence mögött nyugovóra tért a nap, a park lócájára ült, hogy láthassa Tadziót, aki fehér ruhában, színes övvel a derekán, a hengerezett kavicsos téren labdázott, és úgy hitte, Hüakinthoszt látja, akinek halnia kellett, mert két isten szeretett belé. Úgy van, érezte Zephürosz maró irigységét vetélytársára, aki elfelejtette a jósjelet, az íjat és a kitharát, hogy folyton a szép fiúval játszadozzék; látta a hajítókorongot, mellyel a kegyetlen féltés a kedves homlokot vette célba és találta el, maga belesápadt, amint fölfogta a megrogyó testet, és a drága vérből fakadó virágra írta vég nélküli panaszát...

Nincs különösebb és kényesebb valami, mint emberek viszonya, akik csak látásból ismerik egymást - akik nap nap után, óráról órára találkoznak, és amellet az illendőség vagy a saját maguk szeszélye kényszeríti őket, hogy egy köszönés, egy szó nélkül fönntartsák a közömbös idegenség látszatát. Nyugtalanság és túlfeszített kíváncsiság lebeg közöttük, a megismerkedés, a közeledés kielégítetlen és természetellenesen elfojtott vágyának hisztériája és főként valami feszes tisztelet, mert addig szereti és becsüli az ember az embert, ameddig megítélni nem képes, és a vágy a hiányos megismerés szülötte.

Valaminő vonatkozásnak és ismeretségnek szükségképpen ki kell fejlődnie Aschenbach és az ifjú Tadzio közt, és az öregebbik fél mélységes örömmel állapíthatta meg, hogy érdeklődő figyelme nem maradt teljesen viszonzatlan. Mi készítette például a szép fiút arra, hogy ha reggelenként a strandon megjelent, most már egyszer se kerüljön a sátrak mögé a pallóra, hanem csakis az elülső úton, a homokon át ballagjon a családi sátorhoz, Aschenbach hajléka előtt, néha szükségtelenül közel hozzá, úgyhogy asztalát, székét csaknem súrolta? Egy fölényes érzés hatott-e ily vonzóan, ily lenyűgözően zsenge és gyanútlan tárgyára? Aschenbach nap nap után várta Tadzio jöttét, és ha jött, olykor úgy tett, mintha mással foglalkozna, és színlelt figyelmetlenséggel engedte, hogy a szép fiú elhaladjon előtte. Néha azonban

fölpillantott, és tekintetük találkozott. Mindketten komolyak voltak ilyenkor. Az öregebbnek kiművelt és méltóságos arcán semmi sem mutatott benső megindultságára; de Tadzio szemében fürkésző, töprengő kérdés volt, meg-megállt, a földre nézett, majd fölpillantott kedvesen, és mikor elment, testtartásában olyasvalami fejeződött ki, hogy ha a jólneveltség nem tiltja, hátrafordult volna.

De egy ízben, egy este, másképp történt. A lengyel testvérek a főétkezésnél nem jelentek meg nevelőnőjükkel a nagyteremben - aggódva vette ezt észre Aschenbach. Evés után, nagyon nyugtalanul elmaradásuk miatt, esti öltözetben, szalmakalaposan a szálló előtt, a terasz alatt sétálgatott, az ívlámpák fényében hirtelen fölbukkantak az apácás lengyel lányok a nevelőnőjükkel, s négy lépésre mögöttük Tadzio. Nyilván a kikötőhídról jöttek, miután valami okból a városban érkeztek. A vízen hűvös lehetett; Tadzio sötétkék, aranygombos matrőzfelöltőt viselt, a fején hozzá való sapkát. Napon és tengeri levegőn nem sült le az arca, bőre márványosan sápadt maradt, mint kezdetben; de aznap halványabbnak tetszett, mint máskor, talán mert fázott, vagy a lámpák sápasztó holdfényétől. Egyenes vonalú szemöldökei élesebben kirajzolódtak, szemei mélyen sötétlettek. Szébb volt, mint elmondani lehet, és Aschenbach, mint már gyakran, fájdalmasan érezte, hogy a szó az érzéki szépséget csak magasztalni képes, visszaadni nem.

A férfi nem készült fel a drága tüneményre, nem remélte jöttét, nem ért rá, hogy arcát nyugodtra és méltóságosra keményítse. Öröm, meglepődés, ámulat nyíltan rajzolódhatott ki rá, mikor szeme végre összetalálkozott a másikéval - s ebben a másodpercben történt, hogy Tadzio mosolygott: rámosolygott beszédesen, bizakodva, elbájolóan és leplezetlenül, s ajkai csak mosoly közben nyíltak szét lassanként. A víztükör fölé hajló Narkisszosz, az a mély, megbűvölt, vonzódó mosoly, amikor ön-szépségének tükörképe felé nyújtja ki kezét - nagyon kicsit tépett mosoly, mert Narkisszosz tudja, hogy mindhiába törekszik megcsókolni árnyékának szüzi ajkát; kacér, kíváncsi mosoly, enyhén elkínzott, bódító és bódult.

Az, akinek szólt, úgy sietett el vele, mint valami végzetes ajándékkal. Annyira megrendült, hogy kénytelen volt elkerülni a terasz és a kiskert világosságát, és sietős léptekkel a mögötte sötétlő parkba osont. Különös, fölháborodott és gyöngéd intelmek szakadtak föl belőle: „Nem szabad így mosolyognod! Hallod-e, senkire sem szabad így mosolyognod!” Egy padra dobta magát, magánkívül szívta be a növények éjszakai illatát. És hátradőlve, lecsüngő karokkal elsusogta a vágy közkeletű formuláját - amely itt képtelen, abszurd, tilalmas, nevetséges és mégis szent, tiszteletre méltó még itt is: „Szeretlek!”

ÖTÖDIK FEJEZET

A Lídón való tartózkodásának negyedik hetében Gustav Aschenbach egynémely kellemetlen megfigyelést tett a külső világra vonatkozólag. Először is úgy tetszett neki, mintha a földény ellenére szállodájának forgalma inkább csökkenne, mint növekednék, s különösen mintha a német beszéd apadna és elnémulna körülötte, úgyhogy az étkezésnél és a strandon végtére csupa idegen hang ütötte meg a fülét. Egy nap aztán a fodrásznál, ahová most gyakran eljárt, beszéd közben fölkapott egy szót, amely meghökkentette. A borbély egy német családot említett, amelyik rövid tartózkodás után épp most utazott el, és nyájaskodva fecsegett tovább:

- Uraságod még marad? Uraságod nem fél a bajtól?

Aschenbach ránézett.

- A bajtól? - ismételte.

A fecsegő elhallgatott, adta az elfoglaltat, úgy tett, mintha nem hallaná a kérdést. És mikor Aschenbach sürgetőbben tette fel, azt mondta, nem tud semmit, és zavaros hadarással próbált kijutni a csávából.

Ez délben volt. Délután Aschenbach szélcsendes, nyomasztó hőségben átkelt Velencébe: mert eszelősen követni akarta a lengyel testvéreket, akiket nevelőnőjük kíséretében a hajóhíd irányába látott fordulni. Bálványát a San Marcón nem találta meg. De mialatt a tér árnyas részén kerek vasasztalkája mellett teázott, hirtelen sajátságos aromát szimatolt a levegőben, amely, most úgy érezte, már napok óta megütötte az orrát, anélkül, hogy tudatába jutott volna - édeskés patikaszagot, gyomorra, sebekre és gyanús tisztálkodásra emlékeztetőt. Találgatta, mi lehet, és ráismert; befejezte uzsonnáját, és a templommal szemközt eső oldalon elhagyta a teret. A szűk helyen még erősebb lett a szag. Az utcasarkokon nyomtatott plakátok atyailag intették a lakosságot, hogy az emésztőszervek bizonyos megbetegedései miatt, amelyek ilyen időjárásakor napirenden vannak, tartózkodják az osztriga- és kagylóevéstől, és óvakodják a csatornák vizétől. A hirdetmény szépítő célzata szemmel látható volt. A hidakon, tereken, hallgatag embercsoportok álldogáltak: az idegen pedig szimatolva és töprengve járt közöttük.

Egy kereskedőtől, aki korallsorok és hamis ametisztékszerek között a boltajtót támasztotta, megkérdezte a fatális szag mibenlétét. A boltos fáradt szemmel nézett rá, és sebtiben megpróbálta magát összeszedni.

- Óvatossági rendszabály, uram! - felelte élénken gesztikulálva. - A rendőrség intézkedése, amelyet helyeselni kell. Ez az időjárás nyomasztó, a sirokkó ártalmas az egészségre. Szóval, hisz tetszik érteni, talán túlzott óvatosság...

Aschenbach megköszönte, és továbbment. A hajón is, a Lídóra visszamenet, érezte most már a fertőtlenítőszernek a szagát.

Visszatérvén a szállóba, tüstént a hallba ment, és böngészni kezdte az asztalon heverő újságokat. Az idegen nyelvűekben semmit sem talált. A hazaiak említést tettek a szállongó hírekről, ingatag számadatokat soroltak föl, hivatalos cáfolatokat közöltek, és kétségbe vonták azok őszinteségét. Ez volt a magyarázata az osztrák és német fürdővendégek elutazásának.

Más nemzetbeliek nyilván semmiről sem tudtak, semmit sem sejtettek, még nem nyugtalankodtak. „Hallgatni kell!” - gondolta Aschenbach, izgatottan lökve vissza az asztalra a lapokat. „El kell hallgatni a dolgot!” - de ugyanakkor jóleső érzés töltötte el a szívét, mert a kalandos helyzetre gondolt, amelybe a külső világ készült jutni. Mert a szenvedély éppúgy nem tud a mindennapi biztos rendhez és jóléthez igazodni, mint a bűn, és kapóra jön neki a polgári szabályosság minden meglazulása, a világ minden zavara és megrázkódása, mert határozatlanul arra számít, hogy hasznot húzhat belőle. Ilyen homályos elégtelenséget keltettek Aschenbachban Velence szennyes sikátorainak hatásigilag palástolt dolgai - a városnak ez a gonosz titka, mely egybeolvadt az ő tulajdon titkával, amelynek megőrzése neki is olyannyira szívbeli dolga volt. Mert a szerelmes csak attól az egytől félt, hogy Tadzio elutazhat, és megdöbbenve eszmélt rá, hogy ha ez megtörténik, ő nem élhet tovább.

Újabbán nem érte be azzal, hogy a napirend és a szerencse jóvoltából láthatta és közelíthette meg a szép fiút; üldözte, lesett rá. Vasárnap például a lengyelek sohasem jelentek meg a strandon. Rájött, hogy a San Marcóba mentek misét hallgatni, odasietett, és a hőverte térről a szentély aranyos szürkületébe járulván, ott találta, akit keresett, térdeplőre hullva az istentiszteleten. Azután a háttérbe vonult, a hepehupás mozaikpadlón görnyedve imát mormoló, keresztet hányó nép közé, s a napkeleti templom zsúfolt pompája buján nehezedett az érzékeire. Elöl a pap súlyos díszében járkált, mozgott és énekelt, tömjénfüst gomolygott, amely ködbe vonta az oltárgyertyák erőtlen lángocskáit, és a szent áldozat fojtóan édes illatába

mintha lassanként másvalami vegyült volna: a megbetegedett város szaga. De ködön és csillogáson át ott elöl a szép fiút látta Aschenbach, amint fejét hátrafordította, őt kereste és ránézett.

Aztán, mikor a tömeg a kitárt kapukon át a tündöklő, galamb lepte térre özönlött, a bódult férfi megbújt az előcsarnokban, elrejtőzött, lesbe állott. Látta, amint a lengyel család elhagyja a templomot, látta, hogy a testvérek szertartásosan elbúcsúznak anyjuktól, aki a Piazzetán át hazafelé indul; megállapította, hogy a szép fiú, az apácás leányok és a guvernánt jobb kéz felé, az óratorony kapuján át a Merceriára veszi útját, és, miután pár lépésnyi előnyt hagyott nekik, utánuk ment, lopva kísérgette őket velencei sétájukon. Meg kellett állnia, ha azok álldogáltak, lacikonyhákba és udvarokba kellett szöknie, hogy elhaladhassanak, ha visszafordultak; elvesztek a szeme elől, izzadtan, kimerülten keresgélte őket hidakon és piszkos zsákutcákban, és halálos kín perceit élte, ha hirtelen szűk házsorban jöttek vele szemközt, ahol nem lehetett kitérni. És mégis, nem lehet mondani, hogy szenvedett. Részeg volt a feje, a szíve, és ment, amerre vitte a démon, aki kedvét leli abban, hogy lábbal tiporja az emberi észet és emberi méltóságot.

Tadzióék valahol gondolát béreltek, és Aschenbach, aki beszállásuk ideje alatt egy kiugró fal, egy kút mögé rejtőzött, alighogy a parttól elsiklottak, ugyanúgy tett. Gyors szóval, fojtott hangon, dús borraivaló ígéretével utasította az evezőst, hogy azt a gondolát, amelyik ott fordul be a sarkon, föltűnés nélkül, bizonyos távolságban kövesse: és a hideg futott végig rajta, mikor a legény, a kerítők csibészes szolgálatkészségével, ugyanolyan hangon fogadkozott, hogy meglesz, pontosan meglesz, amit az úr parancsol.

Így lengett, ringott, lágy fekete vánkosoakra dőlve, a másik karcsú orrú bárka nyomában, amerre hajszolta a szenvedély. Olykor el-eltűnt előle: ilyenkor bánatos volt és nyugtalan. Vezetője azonban, mint aki ilyen megbízásokban nagyon is járatos, ravasz manőverek, gyors keresztezések és egerutak segítségével, mindig szeme elé tudta hozni vágyának tárgyát. A levegő megrekedt és rossz szagú volt, a nap perzselőn sütött át a ködrétegen, amely kénsárgára festette az égboltot. Csobbanva csapódott a víz a deszkákhoz és kövekhez. A gondolásnak félig üdvözlő, félig figyelmeztető kiáltását különös megállapodások szerint viszonzták messziről az útvesztők csöndjében. Magasan ültetett kiskertekből virágindák csüngtek lefelé, fehér-piros, mandulaszagú kelyhek a redves falakon. Arab stílusú ablaknyílások rajzolódtak az árnyéokban. Egy templom márványlépcsői a vízben vesztek el; koldus guggolt rajta, nyomorúságát panaszolta, nyújtogatta felé a kalapját, és úgy forgatta ki a szeme fehérjét, mintha vak lenne; régiségkereskedő állt butikja előtt, csúszó-mászó mozdulatokkal csábította megállásra az elhaladókat, remélve, hogy rászedheti őket. Ez Velence volt, a hízelgő és gyanús szépség - ez a város, amely félig mese, félig idegencsapda, amelynek fülledt levegőjében egykor buján burjánzott föl a művészet, s ahol ringató, kéjes álomba zsongító hangok születtek a muzsikusok lelkéből. A kalandozónak úgy tetszett, mintha szeme annak a bujaságnak a forrásából inna, mintha fülét azok a melódiák rajzanák körül; arra is emlékezett, hogy a város beteg, és ezt nyereszkeskedésből titkolja, és mohóbban leskelődött az előtte lebegő gondola után.

Most már zavart lelke semmi mást nem tudott és nem akart, csak üldözni szüntelenül azt, akiért lángolt, róla álmodni, ha távol volt, és a szerelmesek módján pusztán árnyképét illetni kedveskedő szavakkal. A magány, az idegenség és a késő, mélységes mámor boldogsága adott neki bátorságot és ösztönzést, hogy a legarcpirítóbb furcsaságoktól se riadjon vissza; előfordult, hogy késő este térvén haza Velencéből, a szálló első emeletén megállott a szép gyermek szobája előtt, mámorittas homlokát az ajtófélfának támasztotta, és soká nem tudott elválni onnan, kitéve magát annak, hogy rajtakapják ebben a tébolyodott helyzetben.

Voltak azért pillanatai, amikor megtorpant, és félig-meddig magára eszmélt. Mire jutottam! - gondolta megütközve ilyenkor. - Mire jutottam! Mint minden férfi, akiben a természettől való kiválóság arisztokratikus érdeklődést ébreszt saját származása iránt, megszokta, hogy életének eredményeinél és sikereinél őseire gondoljon, lelkében megbizonyosodjék azoknak jóváhagyásáról, megelégedéséről, azoknak kikényszerített becsüléséről. Most, itt is, rájuk gondolt, ennek a tilalmas élménynek a hálójában, ily egzotikus érzelmi kicsapongások kábulatában, az ő rátarti önfegyelmükre, becsületes férfiasságukra gondolt, és búterhesen mosolygott: mit mondanának? De igaz, mit szoltak volna az ő egész életéhez, amely az övéktől az elfajultságig különbözött, a művészet igájába hajlott életéhez, amelyről régen, ifjú fővel, elődeinek polgári észjárásával, maga is oly csúfondáros vallomásokot hangoztatott, s amely alapján véve annyira hasonlított az övékhez! Ő is szolgált, ő is katona volt és hadfi, mint anyaiuk - mert a művészet háború volt, őrlő harc, amit a mai ember nem bír soká. Ez az élet csupa önmegtagadás, „csakazértis”, kemény, állhatatos, önmegtartóztató élet, amelyből ő a kor szelíd heroizmusának jelképét alakította ki - szerette férfiasnak, szerette bátornak mondani, s kezdte úgy látni, hogy Erősz, ki őrajta uralkodik, az ilyen élethez valahogy különösképpen illik és vonzódik. Vagy nem a legvitézebb népeknél állott-e mindig a legnagyobb tekintélyben, sőt nincs-e írva, hogy városaikban a vitéség folytán virágzott? Az ősidők hány meg hány daliája hordta önként a jármát, mert semmit sem tekintettek lealázónak, ami az istentől jött, és mindaz, ami, ha más célzattal történik, gyávaság megvetett jelének számított volna: térdre omlás, esküdözés, kérése és rabszolgaalázat - szerelmesnek nemhogy szégyenére vált, hanem inkább dicsőségére.

Így alakult ki az ígézetben gondolkodása, így keresett támaszt méltósága megőrzésére. Ugyanakkor állandóan makacsul fürkésző figyelemmel szemlélte a Velence belsejében kavargó szennyet - környezetének kisiklását, mely homályosan összefolyt szívének kalandjával, s amely bizonytalan, zavaros reménységekkel táplálta szenvedélyét. Mindenáron újat és biztosat akarván tudni a baj állásáról és elharapódzásáról, fölkutatta a város kávéházaiban a hazai újságokat, mert a szálló halljából napok óta eltűntek az olvasóasztalról. Állítások és helyreigazítások váltakoztak bennük. A betegség- és haláleseteket húszra, negyvenre, sőt száznál is többre becsülték, és rá rögtön a ragály minden egyes föllépését, ha nem is tagadták le kereken, de teljesen elkülönözött, kívülről behurcolt esetektől származtatták. Figyelmeztető óvások, tiltakozások jelentek meg elszórta az olasz hatóságok veszélyes játékával szemben. Bizonyosságot szerezni nem lehetett.

A magános férfi azonban különös jogcímet támasztott arra, hogy részese legyen a titoknak, és látva, hogy mégis kirekesztik belőle, abban keresett bizarr elégtételt, hogy a beavatottakat fortélyos kérdésekkel támadja meg, és a hallgatásra kötelezettek nyílt hazugságra kényszerítse. Egy napon a nagyteremben reggelizés közben így vonta kérdőre az üzletvezetőt, aki franciás zsakettben, köszöngetve és ellenőrizve járkált a vendégek között, és Aschenbach asztala mellett is megállott egy-két szóra. Voltaképpen miért, kérdezte a vendég hanyagul, odavetőleg, mi az ördögnek fertőtlenítik egy idő óta Velencét?

- Ez nem más - hangzott az óvatos válasz -, mint a rendőrség intézkedése, s arra szolgál, hogy kötelességszerűen s idejében megelőzzenek mindenféle közegészségügyi zavart és kellemetlenséget, amit az erjesztő és rendkívüli meleg időjárás fölidézhetne.

- A rendőrséget dicséret illeti - felelte Aschenbach; és néhány meteorológiai megjegyzés után az üzletvezető ajánlotta magát.

Még ugyanaznap, az esti étkezés után történt, hogy kis velencei utcai daltársulat szólalt meg a szálló előtti kertben: két férfi, két nő. Egy ívlámpa vasoszlopához dőltek, és fehéren megvilágított arcukat fölfelé, a nagy terasz felé fordították, ahol a kávé és hűsítőket szűrőcső

vendégek élvezték a népies produkciót. A szálló személyzete: liftesfiúk, pincérek, irodai alkalmazottak fülelve jelentek meg a hall ajtóiban. A buzgón és alaposan élvező orosz család nádszékeket állíttatott föl a kertben, hogy közelebb legyen az előadókhoz, és hálásan ült ott félkörben. Gazdái mögött, turbánszerű fejkötőben, állt az öreg szolgáló.

Mandolint, gitárt, harmonikát és egy nyivákoló hegedűt működtettek a koldusvirtuózok. Hangszeres közjátékok váltakoztak énekszámokkal, amikor is a fiatalabbik nő éles és sikongó hangja társult az édesen falzettező tenorral epedő szerelmi kettősbe. De igazi talentumnak és a társaság fejének határozottan a másik férfi látszott, aki a gitáron játszott, egy bariton-buffőszerű alak, aki, bár hangja alig volt, mimikai ügyességről és feltűnő komikai erőről tanúskodott. Nagy hangszerével a karján többször kivált a többiek csoportjából, és ágálva nyomult az emelvény felé, ahol bátorító kacagással hálálták meg garabonciáit. Főképp a kertben ülő oroszokat bájolta el a déli ember nagy mozgékonyasága, és tapssal, hangos szóval biztatták, hogy egyre több merészséggel és otthonossággal tegyen ki magát.

Aschenbach a korlátnál ült, és ajkait olykor szódavizes gránátmalével hűsítgette, amely rubinvörösen csillogott előtte a pohárban. Idegei mohón szívták be a dudorászó hangokat, az útszéli, nyögdecslő melódiákat, mert a szenvedély eltompítja a válogatós ízlést, és komolyan elmerül olyan érzéki ingerekbe, amelyeket józan állapotban humorral fogadna, vagy kellenül visszautasítana. Arca megmerevedett a komédiás ugrálása láttára, s már fájó mosolyra rándult. Hanyag tartásban ült ott, mialatt figyelme titkon a végsőkig feszült, mert hat lépésre tőle Tadzio dőlt a kőkorláthoz.

Fehér, öves ruhájában, amelyet néha ebédhez viselt, magától értetődő, vele született gráciával állt ott, lábait keresztbe rakta, jobb kezét csipőre tette, és olyan arkifejezéssel nézett a vásári nótázókra, melyen alig volt mosoly, csak halvány kíváncsiság, valami udvarias érdeklődés. Olykor egyenesre húzta ki magát, és mellét megfeszítve, két karjának szép lendületével fehér zubbonyát meghúzta a bőrvön alatt. Olykor meg (s ezt diadallal, megrészegező elmével, amellet mégis borzadozva látta az öregedő férfi) bal válla fölött tétovázóan, óvakodva, vagy pedig, mintha csak meglepetésre dolgozna, gyorsan és hirtelen, imádója felé fordította a fejét. Szemébe nem láthatott, mert valami becstelen szorongás arra kényszerítette a megtévelyedet, hogy szemét félősen lesüsse. Hátról, a teraszon, a Tadzióra örködő nők ültek, és szerelmese ott tartott, hogy félnie kellett, hogy feltűnést kelt, és gyanúba fogják, sőt több ízben szinte dermedten hallotta a strandon, a szálló halljában és a Szent Márk téren, hogy Tadziót visszahívják a közeléből, hogy igyekeznek tőle távol tartani - és rettentő sértést érzett ki ebből, amely addig nem ismert kínok között sanyargatta büszkeségét, és amelyet visszautasítani tiltotta a lelkiismerete.

Ezalatt a gitáros önmagát kísérve szólózni kezdett, egy több strófás, akkoriban Itália-szerte fölkapott utcai nótát adott elő színpadiasan domborítva, s az egész társaság az összes hangszerekkel együtt zengte vele a refrént. A vékonypénzű, sovány, kiaszott képű legény társaitól külön, betyárosan hetyke tartásban állt a kavicsoson, silány posztó nyakravalója mögül kibuggyant vörös hajának egy csomója, és a húrok pengő szavára éles recitálással hajigálta föl tréfáit a teraszra, mialatt a nagy erőlködéstől homlokán kidagadtak az erek. Nem volt velencei típus, inkább a nápolyi bohócok fajtájából való, félig selyemfiú, félig komédiás, durva és vakmerő, veszedelmes és mulattató. Végtelenül ostoba szövegű nótája az ő szájában, az ő arc- és testmozdulataival, ahogyan kacsingatott és a nyelvvel csettintgetett, valami kétértelmű, határozatlanul megbotránkoztató jelleget kapott. Sportingének puha gallérja mögül, amelyet különben városias ruhájához viselt, kimeredt sovány nyaka a föltűnően nagy, csupasz hatású ádámsutkával. Tömpe orrú, sápadt, bajusztalan arcából bajosan lehetett a korára következtetni, sűrű barázdákban szántotta föl azt a sok fintor és fajtalanosság, és mozgékony szájának

vigyorgásától furcsán elütött a kettős ránc, amely dacosan, fennhéjázóan, szinte vadul húzódott vöröses szemöldökei közt.

Ám igazában az kötötte le a magányos férfi mélységes figyelmét, hogy úgy vette észre, mintha ez a gyanús figura magával hordaná a saját gyanús légkörét is. Valahányszor ugyanis a refrén újra fölhangzott, az énekes mókásan üdvözlő kézlóbálással groteszk körsétába kezdett, közvetlen Aschenbach helye előtt haladva el, s ilyenkor ruháiról és testéről erős karbolszag gomolygott a terasz felé.

Kupléja végeztével pénzt kezdett beszélni. Az oroszokon kezdte, akik feltűnő készséggel adtak, aztán fölment a lépcsőkhöz. Amilyen szemtelenül viselkedett a produkció közben, olyan alázkodó volt idefönn. Görnyedező háttal, tréfás hajbókolással lejtett el az asztalok között, álnokul alázatos mosollyal villogtatta meg erős fogait, s a két ránc még ott fenyegetőzött vörös szemöldökei közt. Kíváncsian s némi utálattal vizsgálták a vendégek az idegenszerű, koldult pénzből tengődő alakot, s ujjhegygel csipentették a süvegbe a pénzt, óvakodva az érintésétől. A fizikai távolság megszűnése a komédiánsnép és a rendes emberek közt, ha mégoly nagy volt is a mulatság, mindig bizonyos zavarral jár. Érezte ezt a bohóc, és nyavalygó alázkodásában bocsánatkérés volt. Odament Aschenbachhoz, és vele együtt a szag, amely a körülötte ülők közül, úgy látszik, senkit sem ejtett gondolkodóba.

- Hallod-e - szólt a magányos vendég félhangon és szinte gépiesen -, Velencét fertőtlenítik. Minek az?

A bohóc rekedten felelt:

- A rendőrség miatt van! Ez a szabály, uram, ilyen hőségben és sirokkóban. A sirokkó hatása nyomasztó. Nem tesz jót az egészségnek...

Úgy beszélt, mint aki csodálkozik, hogy lehet ilyesmit kérdezni, és a tenyerével jelezte a sirokkó nyomasztó hatását.

- Így hát nincs baj Velencében? - kérdezte Aschenbach halkán a fogai közt. A bőrnys arc bohókásan elképedt grimaszt vágott.

- Baj? Már hogy micsoda baj? A sirokkó talán baj? Vagy a mi rendőrségünk baj? Tréfálni méltóztatik! Baj? Már hogyan! Óvatossági rendszabály, hisz tetszik tudni! Rendőrségi intézkedés a nyomasztó időjárás ellen... - hadonászott a kezével.

- Helyes - szólt ismét kurtán, halkán Aschenbach, és aránytalanul nagy pénzdarabokat vetett hamar a kalapba. Aztán szemével intett az embernek, hogy mehet. Ez vigyorogva, hajlongva szót fogadott. De alig ért a lépcsőhöz, két szállodai alkalmazott csapott le rá, és egészen az arcához hajolva, suttogó keresztkérdések közé fogták. Vállat vont, bizonykodott, esküdözött, hogy nem járt el a szája; jól lehetett látni. Elengedték, visszatért a kertbe, s miután az ívlámpa alatt társaival rövid megbeszélést tartott, hálából még egy búcsúnótába fogott.

Az író nem emlékezett, hogy ezt a dalt valaha hallotta volna; érthetetlen dialektusban pattogó sláger volt, melynek kacagó refrénjébe teli torokkal vágott bele a banda. Itt elmaradt a szöveg, valamint a hangszerkíséret, és nem maradt meg más, mint a némileg ritmikusan tagolt, de rendkívül természetesen ható kacaj, melynek csalódásig élethű hangosságában főképp a tehetséges szólista tűnt ki. Miután a művészi távolság közte és a vendégek közt helyreállt, ismét beletalált előbbi szemtelen modorába, és a terasz felé harsogó műnevetése gúnykacaj volt. Már a strófa szöveges részének vége felé is ellenállhatatlanul csiklandozó ingerrel küszködött. Hangja el-elcsuklott, szinte sírt, kezét szájára tapasztotta, felhúzta a vállát, és adott pillanatban fölüvöltött, kipukkant belőle a féktelen kacaj, olyan igazán, hogy ragadóssá lett, és kiterjedt a hallgatókra és így a teraszon is valami tárgyatlan és csakis önmagából

táplálkozó derű harapódzott el. Ettől aztán az énekes kétszeres kedvet kapott. Térde megrogyott, csapdosta a combjait, az oldalát fogta, ki akart bújni a bőréből, már nem is nevetett, sikoltzott; ujjal mutatott fölfelé, mintha semmi nem lenne komikusabb, mint ott fenn a kacagó társaság, és végül is az egész kert, az egész veranda nevetett, le a pincérekig, a liftesfiúkig és az ajtóban ácsorgó háziszolgákig.

Aschenbach már nem dőlt hátra a székén, hanem kiegyenesedve ült, mintegy menekvésre vagy védekezésre készen. De a kacaj, a hozzá fölözönlő kórházzzag és a szép fiú közelléte álmovarázst font köréje, amely széttéphetetlenül, lerázhatatlanul hálózta be agyát és érzékeit. Az általános mozgásban és szórakozásban át mert pillantani Tadzióhoz, és ekkor észrevehette, hogy a szép fiú viszonzza a pillantását, szintén komoly marad, szakasztott úgy, mintha magatartását és arckifejezését a másikkal igazítaná, és mintha az általános hangulatnak, minthogy a másik kivonta magát alóla, nem lenne rajta hatalma. Ez a gyermekes és jelentőségteljes alkalmazkodás olyan lefegyverző, lenyűgöző volt, hogy az ősz hajú férfi alig állta meg, hogy kezébe ne temesse arcát. És úgy tetszett neki, mintha Tadzio koronként való fölegyenesedése és föllélegzése elszorult keblének sóhaját jelentené. Beteges, aligha fog megöregedni, gondolta ismét a felszabadult vágy és mámor tárgyilagosságával; és szíve tele lett tiszta aggodással s ugyanakkor fékevesztett diadallal.

A velenceiek közben elhallgattak, és indulóban voltak. Tetszés kísérte őket, és vezetőjük nem mulasztotta el, hogy távozás közben néhány tréfát meg ne eressen. Kaparászott a lábával, csókot hintett a kezével, s mikor ezen nevettek, annál buzgóbban csinálta. Mikor társai már kívül voltak, még úgy tett, mintha háttal nekiütközne egy lámpaoszlopnak, és látszólag fájdalmában meggörbülve sompolygott a kapuig. Ott végre hirtelen eldobta a szerencsétlen flótás tréfás maszkját, fölegyenesedett, nem, ruganyosan fölpattant, a teraszon ülőkre szemtelenül nyelvet öltött, és eltűnt a sötétben. A fürdői társaság szétoszlott; Tadzio már rég nem állt ott a korlát előtt, de az író a pincérek kelletlen pillantásai közt még sokáig ült a kis asztalnál, maradék gránátalma-szörpje mellett. Leszállt az éj, telt az idő. Szülei házában, sok-sok éve volt egy homokóra - egyszerre újra látta a törékeny és sokat jelentő kis szerszámot, mintha csak ott állna előtte. Hangtalanul, finoman pergett a rozsdavörös színű homok az üveg szűkületén át, és mivel a felső mélyedésben fogytán volt, kis forgó örvény keletkezett ott.

Makacs kitartással már másnap délután újabb kísérletet tett, hogy színvállásra bírja a környezetét, és ezúttal a lehető legnagyobb sikerrel. Ugyanis a Márkus térről az ott levő angol utazási irodába lépett, s miután a kasszában némi pénzt váltott, a bizalmatlankodó idegen ábrázatával a fatális kérdést intézte a kiszolgáló alkalmazotthoz. Gyapjúruhás, még egész fiatal brit volt, középen szétfésült hajjal, szorosán közel fekvő szempárral, lényében azzal a nyugodt szabatossággal, amely oly idegenül és furcsán hat a délvidékiek alamuszi fürgesége mellett.

Elkezdte:

- Semmi ok az aggodalomra, sir. Komoly jelentősége nincs az intézkedésnek. Ilyesmit gyakran elrendelnek, hogy kiküszöböljék a hőség és a sirokkó egészségtelen hatását... - De amint fölnéz, kék szeme találkozik az idegen pillantásával, mely kissé fáradtan és szomorúan, enyhe megvetéssel szegeződött az ajkaira. Ettől elpirult az angol.

- Ez a hivatalos magyarázat - folytatta csendben s kissé fölindultan -, amihez itt jónak látják ragaszkodni. Én megmondom önnek, hogy mi rejlik még mögötte. - Azután egyenes és tempós nyelven megmondta az igazságot.

Az indiai kolera már évek óta egyre nagyobb hajlandóságot mutatott az elterjedésre és vándorlásra. A Gangesz-delta meleg mocsarai szülték, a mefitikus párákkal támadt, abból a hasznavehetetlen bujaságú, ember nem lakta ősvilági szigetvadonból, ahol a bambuszbozótokban a tigris leskel, keletre Kínába, nyugat felé Afganisztánba és Perzsiába csapott át, és a karavánok fő forgalmi útjait követve, Asztrahánig, el egészen Moszkváig hurcolta borzalmait. De mialatt Európa reszketett, hogy a rém onnan szárazföldi úton vonulhat be, szíriai kereskedők nyomán csaknem egyidejűleg bukkant föl a Földközi-tenger számos kikötőjében; Toulonban és Malagában is fölütötte a fejét, Palermóban és Nápolyban tömegesen mutatta rút ábrázatát, és úgy látszott, egész Calabriában és Apuliában végképpen megvetette a lábát. A félsziget északi felét megkímélte. Ez év május közepén azonban Velencében ugyanazon nap folyamán egy hajóinas és egy zöldséges asszony kiaszott, feketés hulláiban fedezték föl a rettentő csírákat. A két esetet titokban tartották. De egy hét múlva tízre, húszra, harmincra szaporodott számuk, mégpedig különböző városrészekben. Egy osztrák tartománybeli férfi, aki néhány napi szórakozásra jött Velencébe, városkájába hazatérve félreismerhetetlen tünetek közt múlt ki, és így történt, hogy a lagúnák városát ért csapásról német napilapokba jutottak el az első hírek. A velencei előjáróság válaszul kijelentette, hogy a város egészségi állapota soha jobb nem volt, és megtette a legszükségesebb elhárító intézkedéseket. De alighanem élelmiszerekbe jutott a métely, zöldségbe, húsba vagy tejbe, mert míg javában tagadták és leplezték, a halálos kór továbbharapódzott a szűk kis utcákban, és a szokatlan korán beütött nyári hőség, amely langyosra főzte a kanálisok vizét, különösen elősegítette a továbbterjedését. Sőt, úgy tetszett, mintha új életre támadt volna a kórság ereje, mintha erjesztő csíráinak életképessége és termékenységége megkettőződne. A gyógyulás ritka eset volt; száz beteg közül nyolcvan halt meg borzalmas halállal, mert a ragály a legnagyobb vadsággal lépett föl, és gyakran azt a legveszélyesebb formát öltötte, amelyet „száraznak” hívnak. Ennél a test a véredényekből tömegesen kiválasztott vizet még ki sem tudta hajtani magából. Néhány óra alatt elszikkadt a beteg, és görcsök közt, rekedt hörgéssel fulladt meg szurokszerűen nyúlósra vált vérében. Még jó annak, de ilyen kevés volt, akinél a betegség könnyű rosszullet után teljes önkívületbe csapott, amelyből többé nem volt fölbredés. Június elején csöndben megteltek az Ospedale Civico elkülönítő barakkjai, a két árvaházban fogytán volt a hely, és rémítően élénk forgalom támadt az új rakodópart és San Michele, a temetősziget között. De az általános károsodástól való félelem, az imént megnyílt képkiállítás a népkertben, az óriási veszteségek, amelyek pánik és rossz hírek esetén a szállókat, az üzleteket, az idegenekből élő egész, sokrétű iparágakat fenyegették - mindez súlyosabban esett latba a városban az igazságszeretetnél és a nemzetközi megegyezések tiszteleténél, emiatt a hatóságok kénytelenek voltak makacsul kitartani az agyonhallgatás és a letagadás politikája mellett. Velence legfőbb orvosi méltósága, egy nagyérdemű férfi, fölháborodva köszönt le tisztéről, és helyébe hirtelenében alkalmazkodóbb valakit toltak. A nép tudta ezt; és a felsőbbség korrupciója, szövetkezve a bizonytalansággal, a kórborgó halál okozta kivételes állapottal, az alsóbb rétegekben bizonyos erkölcstelen hajlamot ébresztett, napfényre csalta a bujkáló, antiszociális ösztönöket, melyek mértéktelenségben, cédaságban és bűnesetek szaporodásában nyilatkoztak meg. Tilalom ellenére esténként sok berúgottat lehetett látni: híre járt, hogy éjjel gonosz szándékú csöcselék veszélyeztette az utcák biztonságát: egyre-másra történtek rablótámadások, sőt gyilkosságok is, mert már két esetben bizonyult be, hogy a ragály állítólagos áldozatait saját rokonai méreggel tették el láb alól; és a ledérség ipara oly tolakodó és garázda formákat vett fel, amelyek itt eddig ismeretlenek voltak, és csak az ország déli részén és Keleten otthonosak.

Ezekről a dolgokról az angol kimondta a döntő szót.

- Jó lesz elutazni - mondotta -, inkább ma, mint holnap. Pár nappal tovább alig késhet a zárlat kihirdetése.

- Köszönöm - szólt Aschenbach, és kiment a hivatalból.

A téren borulatossá fűledtség ült. Gyanútlan idegenek ültek a kávéházak előtt, vagy álltak, galambok rajában, a templom előtt, és nézték, amint a nyüzsgő, szárnyukkal csapkodó, tülekedő madárnép tenyerükből csipkedi a kukoricaszemeket. Lázasan izgalomban, az igazság birtokában diadalmaskodva, undorító mellékizzel a szájában, fantasztikus borzalommal a szívében, magányosan őgyelgett a pompázó tér kőkockáin. Valami megtisztító és tisztességes cselekedeten törte a fejét. Megteheti, hogy ma estebéd után odalép a sokgyöngyös asszonyhoz, és elmondja neki, amit szó szerint kigondolt: „Engedje meg, madame, hogy idegen létemre egy tanáccsal, egy intelligenciával szolgáljak önnek, amelyet a haszonlesés megvon öntől: utazzék el, de tüstént, Tadzióval és a leányaival! Velencében kiütött a járvány.” És akkor a csúfondáros istenség eszközeinek búcsúzóul fejére teszi a kezét, elfordul, és menekül ebből a mocsárból. De egyben érezte, hogy messze van attól, hogy ilyen lépésre komolyan elszánja magát. Pedig ez visszatértené, visszaadná önmagának; de aki magánkívül van, semmit sem utál jobban, mint hogy visszatérjen önmagába. Emlékezett a fehér építményre, rajta az alkonyatban sugárzó díszes föliratokra, amelyeknek átlátszó misztikumában egykor lelki szemeivel elmerült, aztán arra a különös vándorra, aki vénülő szívében fölbresztette a fiatalos vágyat a messziség, az idegenség után, s a hazatérés, a józanság, a robot, a mesterség gondolatára olyan undor fogta el, hogy arcának eltorzulása fizikai rosszulletet fejezett ki. „Hallgatni kell! - suttogta indulatosan. - Hallgatni fogok!” Bűnrészességének, cinkosságának tudatától elbódult, miként a fáradt agy megmámorosodik kevéske bortól. Az istenverte, lezúllott város képe sivárul kápráztatta lelkét, és szétfolyó, értelmet meghaladó, de szörnyűségesen édes reményekre gyújtotta. Mi volt az a gyöngéd üdvösség, amelyről azelőtt egy pillanatra elábrándozott, ezekhez a várakozásokhoz képest? Mit jelentett neki még a Művészet, az Erény, szemben a Káosz szabadságával? Hallgatott, és ott maradt.

Ezen az éjszakán iszonyú álma volt - ha lehet álomnak nevezni azt az inkább testi, mint lelki élményt, amelyen a legmélyebb álomban, a legteljesebb függetlenségben és érzéki éberségben ment át ugyan, de mégsem úgy, hogy kívül az eseményeken, az úrban lebegve látta volna magát; nem, a szintén önnön lelke volt, a történések kívülről törtek be oda, ellenállását - mély, lelki ellenszegülését - erőszakkal legyűrve tiportak át rajta, és egész valóját, élete kultúráját semmivé váltan hagyták maguk mögött.

Félelemmel kezdődött. Félelemmel, kéjjel és elszörnyedt kíváncsisággal, hogy mi következik. Éjszaka volt, érzékei éberrel figyeltek; mert messziről tombolás, zibongás, kavargó lárma támadt: recsegés-ropogás és tompa dörej, mellé visongó örömjaj és valami üvöltés elnyújtott „ú” hangon - mindezt átszötte és borzalmas-édesen túlzengte mélyen bűgő, elvetemült és csökönyös szava a flótának, mely szemérmetlen tolokodással bűvölte el a szívet és az agyat. De ő tudott egy szót, amely bátor homályosan, mégis nevet adott annak, ami jött: *Az idegen isten*. Füstölgő tűz gomolygott: most hegyvidéket látott, hasonlót a nyári lakát körülvevő tájhoz. És megtépett fényben, fatöncök és mohos szirtomladékok közt, erdős bércről hőmpölygött lefelé a gomolyag: emberek, állatok rajzó, tomboló hordákban - testek, lángok, hangok tántorgó kavargása árasztotta el a síkot. Asszonyok, meg-megbotolva övükről lógó, földet súroló bőrköntösük szegélyében, fejüket üvöltve szegték hátra, s csörgődobot ráztak fölötté, szikrát hányó fáklyacsonkokkal és csupasz törökkel hadonásztak. Tekergő kígyókat ragadtak derékon, vagy ordítva két marokra fogták keblüket. Kecseszarvas, kacagányos, gubancos testű férfiak nyakukat tekergették, karjukat, combjukat hányták, ércványérokat csattogtattak, dühösen doboltak, mialatt sima hátú fiúk lombdíszes karókkal bakkecskéket ösztökéltek, szarvukba csimpaszkodtak, és ugrálva, vihorászva taszigálódtak velük. És a mámoros csapat a lány mássalhangzókból álló, elnyújtott ú-ban végződő nevet üvöltötte, ezt a szót, melynél édesebb és egyben szilajabb még sohasem volt - itt fölharsant a levegőben,

miként a szarvasbögés, és amott ezernyi torok sivár diadalordítása verte vissza, táncra és kapálózásra ingerelték vele egymást, soha véget nem érően. De mindezen áthatolt és uralkodott a mély, csalogató fuvolahang. Nem csalta-e őt is húzódozó figyeléséből szemérmetlen csökönységgel az ünnepre, a mértéktelen, utolsó áldozatra? Tele volt undorral, tele félelemmel, tele becsületes akarattal, hogy a végsőkig védi a magát az idegennel szemben, a megfontolt és fennkölt Gondolat ellenségével szemben. De a zaj, az üvöltés a bércfal százszorozó visszhangjában megnőtt, uralomra jutott, örvénylő tébollyá dagadt. Párák szédítették az agyát, a bakkecskék emésztő bűze, lihegő testek gőzölgése, poshadó vízlehelet, és hozzá még valami ismerős szag: sebek és ragály szaga. Szíve együtt dörömbölt a dobokkal, kavargott az agya, düh fogta el, elvakult, zsibbasztó gyönyör és lelke hajtotta, hogy álljon be az isten körtáncába. Céda jelképet, óriási bálványt lepleztek le, és hordoztak fennen: erre még vadabbul tört föl a jelszó. Habzó szájjal tomboltak, parázna kézzel, buja mozdulatokkal izgatták egymást, röhögtek és nyöszörögtek, hegyes pálcáikat egymásba döfték, és nyaldosták a vért. De köztük, bennük volt már az álmodó, az idegen isten jobbagya. Igen, egy volt velük, amikor tépve, marva az állatokra vetették magukat, párolgó húscsapatokat habzsoltak, s amikor a földült mohos talajon megkezdődött a végtelen elvegyülés, a nagy istenáldozat. És lelke a pusztulás fajtalan örületét szívta magába.

Meggyötörtén, ziláltán ébredt föl álmából a démon szerencsétlen rabja. Már nem félt az emberek figyelő tekintetétől; hogy fölkelte-e gyanakvásukat vagy se, nem törődött vele. De hisz azok szöktek is mind, elutaztak; a strandon sok sátor lett gazdátlan, az étkezőben egyre több asztal maradt üresen, s a városban idegent alig lehetett látni. Az igazság, úgy látszik, kiszivárgott, a pánikot az érdekelték szívós összetartása sem tudta feltartóztatni. De a gyöngyosoros hölgy övéivel itt maradt, akár mert a hírek még nem jutottak a fülébe, akár mert sokkal büszkébb és bátrabb volt, mint hogy meneküljön. Tadzio maradt: és a másíknak a szenvedély hálójában úgy rémlett néha, mintha a halálos riadalom minden zavaró életet eltávolíthatna körülé, és ő a szép fiúval egyedül maradhatna ezen a szigeten - mi több, ha délelőtt a tengerparton nyomott, felelőtlen, merő nézéssel epekedett a fiú felé, ha estenden tolvaj módra járt utána az utcákon, ahol alattomban kódorgott az undok halál, ilyenkor a legszörnyűbbet is lehetségesnek hitte, és megdőltnek az erkölcsi törvényt.

Szerelmes nem vágyhat jobban, mint ő vágyott arra, hogy tesszen, és gyöttrő félelemmel gondolt rá, hogy talán hiába. Öltözködésébe egy-egy apró, fiatalos részlettel vitt derűt, drágaköveket hordott, illatszerekkel élt, napjában többször sok időt fordított a toalettjére, és kicsípve, fölcsigázott élénkséggel jelent meg az asztalnál. Az édes gyermek láttára, akiért odavolt, utálta a saját vénülő testét; sűrű haja, kemény vonású arca miatt kétségbeesett szégyent érzett. Valami hajszolta, hogy fölüdítse és fölfrissítse testét; gyakori vendége volt a ház fodrászának.

Fésülködőköpenyben dőlt hátra a széken, s míg a fecsegő fűrgén szépítgette, kínlódva nézte magát a tükörben.

- Őszülök - szólt tépett szájjal.

- Kissé - felelt a borbély. - A hiba ugyanis egy kis hanyagságban, külsőségek iránti közönyös-ségben keresendő, ami kiváló egyének könnyen érthető, de nem föltétlen dicséretes sajátosága, kivált ha meggondoljuk, hogy éppen ilyen egyénekhez nemigen méltó, hogy a természetes és a mesterséges kérdésében elfogultak legyenek. Ha egyes urak a kozmetikával szemben elfoglalt szigorú álláspontjukat logikusan a fogukra is kiterjesztenék, nem kis megütközést keltenének. Elvégre ki-ki annyi idős, amennyinek észben, lélekben érzi magát, és előfordul, hogy az ősz haj valójában nagyobb hazugság, mint amilyen a becsmértelt korrektúra lenne. Ami önt illeti,

uram, önnek joga van a természetes hajszínéhez. Megengedi, hogy azt egyszerűen visszaadjam önnek?

- Hogy lehet azt? - kérdezte Aschenbach.

Ekkor a szószátyár kétféle vízzel, tisztával és sötéttel mosta meg vendégének a haját, amitől fekete lett, mint fiatal korában. Ezután a sütővassal puha csigákba csavargatta, hátralépett, és gyönyörködött a művében.

- Most még azt kellene - így szólt -, hogy az arcbrórt kissé fölfrissítsük.

És mint aki nem bírja abbahagyni, nem győz eleget tenni, meg-megújuló buzgalommal vette sorra a különböző műveleteket. Aschenbach kényelmes ültében képtelen volt a védekezésre, sőt inkább izgatta, ami vele történt: látta a tükörben, amint szemöldöke egyre élesebben s egyenletesebben ívelődik, szemének árka megnyúlik, a fénye, pilláinak gyöngye aláfestése következtében élénkebb lesz, hogy lejjebb, ahol azelőtt arcbrórnak barnás és petyhüdt volt, gyöngéd kármínpirosság dereng, imént még vértelen ajka megduzzad, mint az érett málna, arcán, száján a barázdák, szemén a ráncok eltűnnek a krémek megifjító rétege alatt - dobogó szívvel látta magát viruló ifjúnak. A kozmetikus végre megelégedett, és az effajta emberek szokása szerint alázkodó udvariassággal mondott köszönetet annak, akit kiszolgált.

- Lényegtelen javítás az egész - mondta, miközben az utolsó simításokat végezte Aschenbach külsején. - Most azután uraságod habozás nélkül beleszerethet valakibe.

Álomszerű bódulatban, boldogan, zavartan, ijedten távozott az író. Piros nyakravalója volt, széles karimájú szalmakalapja körül tarka pántlika futott.

Langyos viharszél támadt; gyéren hullongott az eső, de a levegő nedves volt és sűrű, tele a rothadás páráival. A füle körül csattogó, kattogó zúgás repesett, és a festék alatt lázas bőrű férfiúnak úgy tetszett, mintha libegő rémek gonosz fajzata kergetőzne az űrben, tenger ádáz madárnépe, mely széttúrja, szétmarcangolja a halálra váró eledelét, és undoksággal szennyezi be. Mert a hőség elvette az étvágyát, és olyan képzelődést ébresztett, hogy az ételekbe a ragály mérge keverődött.

A szép fiú sarkában Aschenbach egy délután a beteg város kanyargós belsejébe vetődött. Lassan már azt se tudta, hol jár, mivel a sikátorok, vizetek, hidak, terecskék nagyon is egyformák, az égtájak felől sem volt már biztos, semmi másra nem ügyelt, csak hogy a vágyakozva hajszolt képet el ne veszítse szem elől, becstelen, kényszerű csel-fogásokkal, a fal tövében, az előtte haladók háta mögé rejtőzve lopkodott előre, és soká nem vett tudomást a fáradságról, a kimerültségről, ami a szenvedély, a folytonos izgalom miatt testén-lelkén erőt vett. Tadzio övéi mögött haladt, a nevelőnőt és az apácás leányokat többnyire előreengedte a szűk úton, egyedül ballagott, és sajátságos, alkonyszürke szemével olykor hátrapillantott, hogy meggyőződjék, vajon imádója követi-e még. Látta őt, és nem árulta el. Mámor fogta el erre a szerelme, az esztelen szenvedély pórázán sompolygott tilalmas délibábjá után - amely végül mégis faképnél hagyta. A lengyelek egy rövid, ívelt hídon mentek át, a boltozat hajlása eltakarta előle, és mire fölért, már sehol sem látta őket. Háromfelé nyomozott utánuk, egyenest és kétoldalt a keskeny és piszkos rakodópart mentén, de hiába. Kimerülten, csüggedten végre kénytelen volt fölragyni a kereséssel.

Feje égett, testét tapadós verejték borította, nyaka reszketett, elviselhetetlen szomjúság gyötörte, körülnézett, keresett valamit, ami pillanatnyi enyhülést hozhat. Egy kis zöldségesbolt előtt kevés gyümölcsöt vett, túlért, puha epret, és járás közben eszegélte. Elhagyott, elátkozott hangulatú, kicsiny tér nyílt meg előtte, ráismert, itt fogant meg benne a menekülés megíúsult terve. Leült a tér közepén álló medence lépcsőjére, és fejét a kőpárkánynak

támasztotta. Csönd volt, fű nőtt a kövezet réseiben, hulladékok mindenfelé. A viharvert, rendetlenül magasló házak közt palota formájú volt az egyik, csúcsíves ablakai, kis oroszlános erkélyei mögött a Semmi lakozott. Egy másiknak a földszintjén patika volt. Meleg szél-rohamok olykor karbolszapot hoztak.

Ott ült ő, a mester, a nagyságra lendült művész, a „Nyomorult” szerzője, aki oly példásan tisztult formában mondott le a cigányerkölcsről és a zavaró mélységben járásról, aki megvonta rokonszenvét az örvénytől, és elvetette az elvetemültet, a magasröptű szellem, aki legyőzte a tudást, és túl minden irónián, megszokta a tömeg bizalmából ráháruló kötelességet, a hivatalosan elismert híró, a nemesített nevű író, akinek stílusán diákok nevelkedtek, ott ült lehunytt pillákkal, melyek alól csak néha villant oldalvást egy-egy gúnyos, rögtön ijedten megbúvó pillantás, és petyhüdt, kozmetikai mesterkedéssel megduzzasztott ajkai egyes szavakat formáltak bóbiskoló agyának különös, álomlogikájú gondolataiból.

- Mert csak a Szépség, jól jegyezd meg, Phaidrosz, egyedül a Szépség isteni és látható egyben, s így hát az az Érzékelő útja, kicsi Phaidrosz, a művésznek az útja az Eszméhez. De hiszed-e vajon, kedvesem, hogy valaha bölcsességre és férfiméltóságra juthat az olyan, aki az érzések útján törekszik az eszmeiségre? Avagy inkább az a hited (rád bízom a döntést), hogy ez a kies ösvény a veszedelem, tévelygés, a vétek útja, amely szükségképpen ingoványba visz? Mert tudnod kell, hogy mi, költők, a Szépség útját nem járhatjuk, csakis úgy, ha Erősz csatlakozik mellénk és szegődik vezetőnkül, és legyünk bár hősök a magunk módján és edzett lelkű katonák, mégis asszonyokhoz vagyunk hasonlóak, mert szenvedély tesz nagyvá és szerelem, a mi örök vágyunk, ez a mi kényünk és a mi gyalázatunk. Belátod-e hát, hogy mi, költők, sem bölcssek, sem fennkölték nem lehetünk? Hogy szükségképpen ingoványba jutunk, szükségképpen ledérek és az érzés kalandorai maradunk? Stílusunk mesteri volta hazugság és bolondság, hírnevünk és dicsőségünk komédia, a tömeg bizalma irántunk fölöttébb nevetséges valami, a népnek, az ifjúságnak művészet útján való nevelése vakmerő, eltiltani való vállalkozás. Mert mit érhet az a nevelő, akiben vele született, javíthatatlan természetes vonzódás él az örvényhez? Megtagadnók, hogy méltók legyünk magunkhoz, de bárhová is fordulunk, magához von. Ilyképpen valahogy lemondunk a mindent feloldó megismerésről, mert a megismerésben, ó, Phaidrosz, nincs fenség és szigor; az tud, ért, megbocsát, gerinctelenül, formátlanul; húz az örvényhez, egy az örvénnyel. Ezt tehát vessük el határozottsággal, és ezentúl törekvésünk célja egyes-egyedül a szépség, más szóval az egyszerűség legyen, a nagyság és az új szigor, a másodlagos elfogulatlanság és a forma. De a forma és az elfogulatlanság, Phaidrosz, a mámorhoz és a kívánsághoz vezet, a nemes lelket talán az érzelem halálos bűnére viszi, amelyet saját szép szigora megvetéssel kárhoztat; az örvénybe, még az is az örvénybe ragad. Nekünk, költőknek, hidd el nekem, az örvény a sorsunk, mert mi fölszárnyalásra nem vagyunk képesek, csak kicsapongásra. És most, Phaidrosz, elmegyek, te maradj itt; csak amikor engem nem látsz, akkor eredj te is.

Néhány nap múlva Gustav Aschenbach, minthogy nem jól érezte magát, később indult el a fürdőhotelből, mint más reggelen. Szédülési rohamokkal küszködött, de ezek csak félig voltak testiek, és ugyanakkor vad félelem fogta el, a reménytelenség és a kiüttlanság érzése, amellyel nem volt tisztában, mire vonatkoztassa: a külvilágra-e vagy pedig saját valójára. A hallban nagy halom szállításra kész poggyászt vett észre, megkérdezett egy ajtónállót, kicsoda utazik, és válaszul azt a lengyel nemesi nevet kapta, melyet titokban rég kitudakolt. Megviselt arca meg se változott, mikor hallotta, csak kurtán fölütötte a fejét, mint aki olyasmit tud meg történetesen, amit nem kellene tudnia; aztán megkérdezte: „Mikor?” „Lunch után” - volt a válasz. Bólintott, és a tengerpartra ment.

Ott rideg volt a világ. A strand és a legszélső fövenypart közt elnyúló sima pocsolya remegve fodrozott hátrafelé. Őszies, kiélt hangulat borongott a nemrég színes-eleven, immár szinte elhagyott üdülőhelyen, ahol a homok rendben tartásával sem törődtek már. Gazdátlanok látszó fényképezőmasina állott nyurga háromlábán a víz mellett, a ráterített fekete posztó csapkodva repdesett a hideg szélben.

Tadzio három-négy megmaradt pajtásával játszadozott jobbkézt a családi vityillótól, és Aschenbach, aki úgy félúton a tenger és a fürdősátrak sora közt, térdeit betakarva pihent a heverőszéken, még egyszer megnézte őt. A nők, alighanem az útikészülődéssel lévén elfoglalva, nem ügyeltek a játékra, amely féktelenkedéssé fajult. Jasu, a tömzsi fiú, akinek pomádés fekete haja, öves ruhája volt, egy marék homokot kapott a képébe, amitől fölingerülve és elvakulva birokra kelt Tadzióval, aki szebb, de gyöngébb lévén, csakhamar alulmaradt. De mintha az elnyomottban a szolgálai hűség kegyetlen durvaságba csapna át, hogy bosszút álljon a hosszú rabságért, a győztes még akkor sem engedte el a legyőzöttet, hanem a hátára térdelt, és arcát sokáig a homokba nyomkodta, úgyhogy Tadziót, aki a küzdelemben amúgy is kimerült, fulladás fenyegette. Görcsösen iparkodott lerázni magáról a terhet, egy-egy pillanatra azt is egészen abba hagyta, és csak néha rándult egyet. Aschenbach már rémülten föl akart ugrani, hogy kimentse, amikor a kis erőszakos elbocsátotta a zsákmányt. Tadzio halálsápadtan félig fölemelkedett, és fél karjára támaszkodva percekig mozdulatlanul, zilált hajjal, elboruló szemmel ült. Azután egészen fölállt, és lassan elbandukolt. Előbb vidáman szölongatták, aztán megszeppenve kérlelték; nem hallotta. A fekete kamasz, aki nyilván rögtön megbánta vadságát, utána szaladt, és ki akarta békíteni. Egy vállrándítás visszatérítette. Tadzio rézsút lement a vízhez. Mezítláb volt, és piros öves, csíkos vászonruháját viselte.

A víz szélén lehajtott fővel megállott, lába hegyével alakokat rajzolt a nedves homokba, aztán a sekélyesbe ment, amely ott sem ért a térdéig, ahol a legmélyebb volt, lassan lépkedve gázolt át rajta, el a fövenypartig. Ott a messzeségbe néző arccal állt egy pillanatig, aztán a hosszú és keskeny csupasz földcsíkon lassan elindult befelé. Közte és a szárazföld közt a széles tócsa; roppantul különvált és senkihez nem tartozó jelenség volt, amint büszke szeszélyből elszakadva társaitól, röpködő hajjal járkált ott kinn a tengerben, a szélben, a határtalan külvilág küszöbén. Ismét megállott, hogy széjjeltekintsen. És hirtelen, mint egy emlék, egy sugallat hatása alatt, kezét csípőre téve, felsőtestével szép ívben hátrafordult, és a válla fölött a partra nézett. Az író ott ült és bámult, mint valamikor, amidőn arról a küszöbről röppent szemébe ez az alkonyszürke tekintet. Feje a szék támláján lassan követte az ott künn lépkedőnek mozgását: most fölemelkedett, mintegy a pillantás felé, aztán a mellére bukott, úgyhogy szemei alulról néztek föl, amitől arcán petyhüdt, magába mélyedt, réveteg kifejezés jelent meg. Neki pedig úgy rémlett, hogy a sápadt, bűbájos pszichagógus ott künn rámosolyog, feléje int; mintha kezét csípőjéről levéve kifelé mutatna, kilibegne az ígéretes végtelenségbe. És mint már annyiszor, fölállott, hogy nyomon kövesse.

Percek múltak el, míg végre segítségére siettek. Oldalt csúszott le a székről. A szobájába vitték. És még ugyanaznap kegyeletos megdöbbenéssel vette hírül a világ, hogy meghalt.

ÚR ÉS KUTYA IDILL

HERR UND HUND
EIN IDYLL
1918

FORDÍTOTTA
SÁRKÖZI GYÖRGY

BAUSÁN FELBUKKAN

Ha a szép tavasz nevéhez méltónak mutatkozik, és ha előző nap idejében nyugovóra tértem, s ennél fogva a madarak csivitelése föl tud ébreszteni, szeretek kimenni még reggelizés előtt, kalap nélkül egy félóra a szabadba, a ház előtt húzódó fasorba vagy a távolabbi vidékre is, hogy a friss reggeli levegőből szippantsak néhányat, és mielőtt elragad a munka, részt vegyek egy kevéssé a korai tiszta órák örömeiben. A kapuhoz vivő lépcsőkön kéthangú füttyentést hallatok, mely alaphangból és egy mély kvartból áll, ahogy Schubert befejezetlen szimfóniájának második tétele kezdődik - ez a jeladás körülbelül egy kéttagú nevet kiáltó hívogatással egyértékű. Már a következő pillanatban, miközben továbbhaladok a kertajtó felé, a távolból előbb alig hallhatóan, majd gyorsan közeledve s egyre kivehetőbben finom csilingelés hangzik föl, mint amikor egy adóérem egy nyakörv fémveretéhez ütődik; és ha megfordulok, látom, amint Bausán vágatva fordul be a ház hátulsó sarkán, és egyenesen felém rohan, mintha föl akarna borítani. Alsó ajkát kissé elhúzza erőlködésében, úgyhogy alsó állkapcsának két-három elülső foga kilátszik, és pompás fehérséggel villog a reggeli napvilágban.

Házából jön, mely ott áll hátul az oszlopokon nyugvó veranda alatt, és amelyben, amíg kéttagú füttyentésem viharos élénkségre nem indította, a változatosan töltött éj után rövid reggeli szenderegésében hevert. A kutyaház durva anyagú függönnyel van fölszerelve és szalmával kibélelve, ez az oka, hogy egy-két szalmaszál Bausán fekvéstől borzas szőréhez tapad, vagy éppen lábujjai közé szorul: s ez a látvány engem mindig az öreg Moor grófra emlékeztet, ahogyan egy rendkívül akkurátus elképzelésű előadáson láttam, amint két szegény lábának trikós ujjai közt egy-egy szalmaszállal száll alá az éhezés tornyából. Önkéntelenül félreállok a felém száguldó elől, védekező helyzetbe, mert látszólagos szándéka, hogy a lábam közé rohanjon és földöntsön, nagyon meggyőzően hat. Az utolsó pillanatban azonban, közvetlenül az összeütközés előtt, lefékezi magát, és félrekanyarodik, ami egyrészt testi, másrészt szellemi önuralmának bizonyítéka; és most hangtalanul - mert mély és kifejező hangját nagyon takarékosan használja - kerge köszöntőtáncba kezd körülöttem, amely topogásból, teste kígyózó összehúzódásából és mértéktelen farkcsóválásból áll - s ez nem szorítkozik e célra rendelt kifejező tagjára, a farkára, hanem teljes hátsófele egészen a bordáig részt vesz benne -, áll továbbá lökésszerű, pattogó ugrásokból a levegőbe és saját tengelye körüli forgásból - mindezeket a mutatványokat pedig csodálatosképpen szeretné elrejtteni tekintetem elől, mert akárhová fordulok, mindig az ellenkező oldalra kerül. Mégis abban a percben, hogy lehajolok, egy ugrással hirtelen mellettem terem, s vállát lábszárcsontomhoz szorítva, szoborként megáll: ferdén hozzám támaszkodva áll, erős talpát földnek feszíti, képét az enyém felé emeli, úgyhogy alulról fölfelé tekint szemembe, s miközben félhangos, jóságos szavakkal megveregetem

lapockáját, mozdulatlansága ugyanazt a feszültséget és szenvedélyt árasztja, mint előbbi kergesége.

Rövid szőrű német vizsla Bausán, ha ezt a meghatározást nem vesszük túlságosan szigorúan, hanem egy csipetnyi túlzással értjük; mert tökéletes és minden apró szabálynak megfelelő vizslának tulajdonképp nem nevezhető. Ehhez egyrészt talán kisebb a kelletténél - igen, ezt hangsúlyozni kell, határozottan kisebb, mint általában a vizslák, no meg elülső lábai sem egészen egyenesek, hanem kissé kifelé görbülnek, ami a tiszta tenyészetű ideálnak szintén csak nagyjából felel meg. Némi hajlam a „lebernyegre”, azaz arra a nyakon lötyögő ráncos bőrképződésre, ami a kutyáknak olyan méltóságos kifejezést ad, pompásan áll neki; de kérlelhetetlen bírálók ezt is hibaként kifogásolnák, mert vizslánál, úgy hallom, a nyak bőrének simán kell feszülnie. Bausán színezése nagyon szép. Bőre rozsdabarna alapon fekete csíkos. De sok fehér is keveredik belé, a mellén, lábfején és hasán határozottan ez dominál, míg a tömpe orr mintha egészen feketébe volna mártva. Széles feje tetején, valamint hűvös, leffegő fülén is szép, bársonyos mintát alkot a fekete a rozsdabarnával, és külsejének legszebb dísz az a bojt, pamat vagy kunkor, amelybe mellén a fehér szőr összesodródik, és amely régi mellvérték tuskéjéhez hasonlóan egyenesen előremered. Különben szőrének kissé önkényes színpompája is, „szabálytalannak” számít annak szemében, aki a faji törvényeket a személyi értékek fölé helyezi, mert a klasszikus vizsla lehetőleg egyszínű vagy váltakozó színű foltokkal ékes, de nem lehet csíkozott. Legfőbb akadálya pedig Bausán mereven osztályozó besorolásának bizonyos konya szőrzet a szájzugban és orra alsó felén, amelyet nem minden jog nélkül bajusznak vagy pofaszakállnak is lehetne ítélni, és amely, alaposabban szemügyre véve, többé-kevésbé a pincsi vagy snaucer típusára emlékeztet.

De vizsla ide, pincsi oda, Bausán szép és derék állat mindenképp, amint ott áll feszesen térdemhez támaszkodva, és mélységes odaadással fölneéz rám! Kivált a szeme szép, szelíd és okos, ha talán kissé üvegesen düllelt is. Írisze rozsdabarna - olyan, mint a szőre; de tulajdonképpen csupán keskeny karika, a tükrös, fekete pupilla hatalmas kitágulása folytán, és másfelől színe a szem fehérijébe olvad, mintegy úszva benne. A fej kifejezése az értelmes megbízhatóság kifejezése, erkölcsi lényének férfiaságát hirdeti, amit testalkata fizikai téren is megerősít: a domború mellkas, amelynek simán és rugalmasan feszülő bőre alatt a bordák erősen kirajzolódnak, a behúzott horpasz, az idegesen érzett láb, a kemény és jó formájú lábfej - mindez derekasságról és férfias erényről beszél, paraszti vadászvérről, mert a vadászó és vizslató természet Bausán fölépítésében mindenekelőtt való, igazi vizslakutya, az én véleményem szerint, jóllehet bizonyosan nem gögös beltenyésztés eredményeképp jött a világra; és éppen ez lehet a különben meglehetősen zavaros és hiányos logikájú szavak értelme is, amelyeket hozzá intézek, miközben megveregetem lapockáját.

Ott áll és néz, hanglejtésemre figyel, melyet átítat léte határozott méltánylásának akcentusa, s ezt megszólításomban érvényre is juttatom. És hirtelen, fejét előrelökve és száját gyorsan kinyitva-becsukva, arcom felé kap, mintha le akarná harapni az orrom, s ez a némajáték, amely nyilván felelet a szavaimra, rendesen arra készlet, hogy nevetve hátrahököljek, amit Bausán előre tud. Mintegy csókvetés ez, félig gyengédségből, félig ingerkedésből, olyan testgyakorlat, amely kiskorától szokása, holott elődeinél sohasem figyeltem meg. Különben nyomban farkcsóválással, rövid hajlongással és zavartan vidám arccal kér bocsánatot a bizalmaskodásért. És ezután a kerti kapun át a szabadba lépünk.

A tengeréhez hasonló zúgás vesz körül bennünket: mert házam csaknem a folyó partján van, s a gyors, rohanó és lapos parti lejtőn habzó folyótól csupán a jegenyefasor, ráccsal körülvett, fiatal juharral beültetett rétsáv és egy emelkedettebb út választja el, melyet hatalmas rezgő nyárfák szegélyeznek, fűzfaszzerűen nőtt bizarr óriások, melyeknek fehér, termékenyítő gyapja

június elején az egész környéket behavazza. Följebb a folyón, a város irányában, hidászok gyakorolják a hajóépítést. Ide hangzanak nehéz, csizmás lépteik a deszkákon és a parancsnokok kiáltásai. A túlsó partról pedig az ipar zaja ér ide, mert ott, egy darabon házamtól lefelé, korszerűen kiterjesztett működési területen mozdonygyár van, melynek magas csarnokablakai egész éjszaka izzanak a sötétségen át. Szépen fényezett új gépek járnak ott ide-oda próbaútvonalon; néha egy gőzsíp hallatja sivító fejhangját, időről időre bizonytalan eredetű tompa dübörgés reszketteti meg a levegőt, és számos gyárkéményből ömlik a füst, amelyet azonban a kedvező szél tovaűz a túlparti erdők fölé, és amely egyáltalában csak nehezen húzódik át a folyón. Így keverednek e táj külvárosi-félfalusi magánosságában az önmagába merülő természet hangjai az emberi serénykedés zajaival, s mindenek fölé ott lebeg a reggeli óra csillogó szemű frissessége.

A törvény szerint fél nyolc van, amikor így kisétálok, valójában tehát fél hét. Hátratett karral megyek a gyengéd napvilágban a jegenyék hosszú árnyékával csikozott fasoron végig, a folyót nem látom innét, de hallom széles, egyenletes hömpölygését; halk suttogás kél a fák között, a dalos madarak átható csipogása, fuvolázása, csicsergése és jajongó trillái töltik be a levegőt, a nedveskék ég alatt keleti irányból halkán dagadó és apadó bűgással egy repülőgép úszik föld és víz fölött, szabad pályáján merev gépmadár, és Bausán szép, elnyúló ugrásokkal gyönyörködteti szemem a bal felőli gyepecsík korlátja fölött ki és be. Csakugyan azért ugrik, mert tudja, hogy gyönyörködtet vele; többször is biztattam erre kiáltásokkal és a kerítést ütögetve, és megdicsértem, ha teljesítette kívánságomat; és most is csaknem minden szökkenés után odajön, hogy elmondjam, milyen bátran és elegánsan ugrik, mire még arcomhoz is föl pattan, és elhárító karomat bepiszkolja orra nedvességével. Ezenkívül azonban ezeket a gyakorlatokat gimnasztikus reggeli tisztálkodásként is végzi, mert borzasra feküdt szőrzetét ezzel a tornászással simítja le, és az öreg Moor rátapadt szalmaszárait ily módon hagyogatja el.

Jó ez a reggeli séta, az értelem megújul, a lélek megtisztul az éj gyógyító fürdője és hosszú Léthé-itala után. Erősödő bizalommal nézel elébe az előtted álló napnak, de jólesően húzódozol is megkezdni, egy rendkívüli, igénybe nem vett és gond nélküli órának ura álom és nappal között, amelyet erkölcsös életedért kaptál jutalmul. Egy szilárd, egyszerű, bonyodalom nélküli és szemlélődön befelé fordult élet illúziója ringat el, az az illúzió, hogy egészen a magadé vagy; mert az ember szereti pillanatnyi állapotát, akár derűs, akár dült, akár békés, akár szenvedélyes, igazi, voltaképpen és állandó életformájának tartani, és kiváltképp minden boldog „ex tempore”¹⁷ pillanatát képzeletben azonnal szép szabállyá és törhetetlen megszokássá emelni, holott valójában arra van ítélve, hogy jóformán kapásból és erkölcsi értelemben egyik napról a másikra éljen. Most is, miközben a reggeli levegőt szívod, hiszel szabadságodban és tisztaságodban, holott tudnod kellene, és alapjában tudod is, hogy a világ kivetette rád hálóját, amelyben meg akar fogni, és hogy holnap valószínűleg ismét kilenc óráig fogsz feküdni az ágyban, ahová a lelkes szórakozástól fölhevülten s elködösödve két óra tájban kerültél. Lehet, hogy így van. De ma a józanság és koránkelés embere vagy, igazi gazdája annak a vadász-kölyöknek, aki éppen most ugrik át megint a rácson örömeiben, hogy ma vele és nem amott hátul a világgal akarsz élni.

Körülbelül öt percig megyünk a fasorban, odáig, ahol megszűnik a fasor lenni, és durva kavicsivatagként követi tovább a folyó futását; ezt is magunk mögött hagyjuk, és befordulunk egy széles és a fasorhoz hasonlóan kerékpárúttal szegett, de még kiépítetlen, finomabb kavicsos útúra, ez pedig jobbra, alacsony fekvő erdőparcellák között visz a lejtő felé, amely partvidékünket, Bausán életterét, kelet felől határolja. Azután áthaladunk egy másik,

¹⁷ Rögtönzés.

erdő s mező között nyíltan húzódó, szintén csak jövődöbeli úton, amely föntebb, a villamos-megálló felé, zárt sorú bérházakkal van beépítve; és egy meredek kavicsos út egy szép, fürdőparkszerű völgybe visz, amely azonban néptelen, mint ebben az órában az egész táj, s amelynek kanyargó s több helyen körönddél, csinos gyermekjátzóhelyé táguló útjait padok és tágas gyepágák szegélyezik, ezeken pedig öreg, szép formájú fák állnak, mélyen lehajló koronával, úgyhogy a gyep fölött csak egy kicsiny darab látszik törzsükből: szilfák, bükkök, hársak és ezüstös füzek parkszerű csoportokban. Gyönyörködöm a gondozott kertben, melyben akkor sem sétálhatnék zavartalanabban, ha az enyém volna. Semmi sem hiányzik innét. A kavicsos ösvények, melyek a környező gyepes lejtőkön lefelé futnak, még cementezett csatornákkal is el vannak látva. És a zöld fák között mély és derűs kilátás nyílik, melyet a távolban a kétoldalról letekintő villák egyike zár le architektúrájával.

Egy darabig itt sétálgatok az utakon, miközben Bausán, megrészedve a tér örömétől, centrifugálisan oldalt döntött testtel, hancúrozva nyargal keresztül-kasul a gyepen, vagy nagy ugatással, amelyben fölháborodás és élvezet keveredik, üldöz egy madárkát, mely a félelemtől megbűvölten, vagy azért, hogy ingerelje, mindig közvetlen az orra előtt csapkod. Amikor azonban leülök egy padra, nyomban ő is ott terem, és a lábamon foglal helyet. Mert életének törvénye, hogy csak akkor rohan, ha magam is mozgásban vagyok, de amint letelepszem, hasonlóképp nyugalomra vágyik. Nincs semmi felismerhető szükségyszerűsége ennek; de Bausán ragaszkodik hozzá.

Különös, meghitt és mulatságos érzés, hogy ott ül a lábamon, amelyet teste lázas melegével itat át. Derű és rokonszenv tölt el, mint csaknem mindig, ha társaságban vagyok. Egészen parasztosan ül, lapockáját kifelé tolva, míg lábfejeit egyenlőtlenül befelé fordítja. Ebben a helyzetben alakja kisebbnek és esetlenebbnek látszik, mint amilyen a valóságban, és a fehér szőrpamat közben komikusan mered előre a mellén. De a méltóságosan hátraszegett fej és a feszült figyelem, melyet kifejez, kiegyenlíti a szép tartás fogyatékoságait... Csönd van, mert mindketten csöndben vagyunk. A folyó moraja csak tompán hatol idáig. Az apró, titkos moccanások körülöttünk megnőnek, és megragadják a figyelmet: egy gyík gyors zizzenése, egy madárhang, egy vakond ásása a lágy talajban. Bausán füle fölmered, amennyire a leffegő fülek izomzata engedi. Fejét ferdén tartja, hogy hallását élesebbé tegye. És nedves fekete orrának cimpái szüntelenül, érzékeny szimatolással mozognak. Azután leheveredik, de közben nem hagyja oda lábamat. Profilját felém fordítva fekszik, a szfinx ősi, nyugalmas és állati-bálványszerű tartásával, fejét és mellét fölemelve, négy combját testéhez szorítva, lábát párhuzamosan előrenyújtva. Mivel kimelegedett, kinyitja száját, ezáltal arckifejezésének fegyelmezett okossága állatiassá oldódik, szeme pislogva elkeskenyedik; és fehér, egészséges szemfogai közt rózsapiros nyelv caffog elő hosszan.

HOGYAN JUTOTTUNK BAUSÁNHÓZ

Egy megnyerőn tömzsi, fekete szemű leányasszony, aki erőteljesen növekvő s ugyancsak fekete szemű lánya segítségével Tölz közelében hegyi vendégfogadót vezet, közvetítette az ismeretséget Bausánnal, s általa szereztük meg. Ennek két éve, s a kutya akkor félesztendős volt. Anasztázia - ez a leányasszony neve - tudta, hogy Percynket, egy skót juhász kutyát és csöndes elmebajban szenvedő arisztokratát, akit előrehaladott korában kínos, csúf bőrbetegség támadott meg, agyon kellett lövetnünk, és azóta nem volt házőrzőnk. Ezért hegyi magasságból telefonon jelentette, hogy kosztban és bizományban tart egy kutyát, amelynél jobbat nem is kívánhatunk, és amely bármikor megtekinthető.

Így hát, mivel a gyerekek sürgettek, és a felnőttek kíváncsisága alig maradt az övük mögött, már a következő délután fölkapaszzkodtunk Anasztáziához a hegyre, és a bérlőnőt ott találtuk meleg és tápláló gőzökkel telt tágas konyhájában, ahol csupasz, kerek alsókarral s födetlen nyakkal, pipacspiros, nedves ábrázattal főzte a vacsorát vendégeinek, miközben leánya, nyugodt szorgoskodással járva-keelve, kezére adta a szükségeseket. Barátságosan üdvözöltek bennünket; dicsérő elismerésben részesültünk, hogy a dolgot nem halogattuk soká, és hogy ilyen hamar fölkerelkedtünk. Érdeklődve körülnéztünk, s Rézi, a leány, a konyhaasztalhoz vezetett bennünket, ahol is kezét térdére támasztotta, és néhány hízelgőn bátorító szót intézett az asztal alá. Mert ócska madzaggal az asztallághoz kötözve valaki állt ott, akit eddig a helyiség félhomályában nem vettünk észre, s akinek megpillantására senki sem fojthatta volna vissza szánakozó nevetését.

Ő állt ott hosszú, rogyanó lábán, négy lábfejét egymáshoz húzva, farkát hátsó combjai közé vetve, görbe háttal, és reszketett. Nyilván félelmében reszketett, de inkább úgy hatott, mintha melegítő hús híján remegne, mert az egész lény pusztá csontváz volt, bordák rácsa a hátgerincen, rongy bőrrel behúzva és négy helyen aládúcolva. Fülét hátravetette - olyan helyzet, amely egy kutya képén nyomban kioltja az értelmes vidámság minden fényét, és ezen a különben még egész gyermeki ábrázaton e hatás oly tökéletes volt, hogy nem is fejezett ki mást, csak ostobaságot és nyomorúságot s a buzgó könyörgést elnézésért, és ehhez járult, hogy az, amit ma bajusznak s pofaszakállnak nevezhetnénk, akkor aránylag még sokkal erősebben ki volt fejlődve, és külső megjelenésének egész koldus voltára még a sanyarú bánat árnyát is rávetette.

Mindenki lehajolt, hogy hívogató és vigasztaló szavakkal forduljon e siralmas látvány felé. És a gyerekek sajnálkozó zsvijának közepette Anasztázia a tűzhely mellől megadta a kellő felvilágosítást kosztosának személyére nézve. Egyelőre Lux a neve, és a legjobb szülők gyermeke, mondotta kellemes, komoly hangján. Az anyját maga is ismerte, és az apáról is csak jót hallott. Egy huglfingi gazdaságban született Lux, és tulajdonosai csak bizonyos körülmények miatt kínálják olcsón eladásra, amiért is elhozták hozzá, tekintettel házának nagy forgalmára. Eljöttek kis kocsijukon, és Lux csüggedetlenül futott a hátsó kerekek között, teljes húsz kilométert. Ő pedig mindjárt ránk gondolt, mert tudta, hogy keresünk egy jó kutyát, és majdnem bizonyos benne, hogy Lux meg fog felelni nekünk. Ha így látjuk mi is, valamennyi fél jól jár! Nekünk bizonyára sok örömünk telik majd benne, Lux a maga részéről sem áll tovább egyedül a világban, hanem kényelmes helyet talál, és végül ő, Anasztázia is megnyugodva gondolhat védenca sorsára. Ne tévesszen meg bennünket, hogy most ilyen képet vág. Most az idegen környezet miatt zavart, és elvesztette önbizalmát.

Igen, de valószínűleg nem egészen voltak egymáshoz valók.

Dehogynem; mind a kettő kiváló állat volt. A legjobb tulajdonságok rejlenek ivadékukban, azért ő, Anasztázia, kezeskedik. Ezenkívül a kutya nincs elkényeztetve, és igénytelen, ami manapság szintén számít: eddig nem is evett mást, kizárólag csak krumplihéjat. Vigyük egyelőre haza próbára és kötelezettség nélkül. Ha úgy látjuk, hogy nem tudunk fölmelegedni iránta, visszaveszi, és visszafizeti a szerény árat. Ezt bátran mondhatja, és nem fél, hogy szaván fogjuk. Mert ahogy a kutyát ismeri, és bennünket ismer - tehát mindkét felet -, meggyőződése, hogy megszeretjük őt, és nem is gondolunk rá, hogy megváljunk tőle.

Még sok minden hasonlót mondott, nyugodtan, folyékonyan és kellemesen, miközben a tűzhelynél tett-vett, és a lángok néha varázslatszerűen fölcsaptak előtte. Végül maga is odalépett hozzánk, és két kézzel fölnyitotta Lux száját, hogy megmutassa szép, apró fogait, és valami okból rózsás, rovátkolt ínyét is. A szakszerű kérdésre, hogy vajon volt-e már szopor-nyicája, némi türelmetlenséggel jelentette ki, hogy erre nem tud felelni. És ami a nagyságot

illeti, amelyet el fog érni, épp akkora lesz, mint boldogult Percynk, mondta talpraesetten. Még sokat beszéltünk ide-oda, Anasztázia részéről sok meleg biztatás hangzott el, ami a gyermekek kérésében lelt támogatásra, a mi részünkről nagy volt a tanácstalanság, noha félig-meddig már megnyertek bennünket. Végül is rövid gondolkodási időt kértünk, amelyet meg is kaptunk, s azután elgondolkozva ereszkedtünk le a völgybe, benyomásainkat vizsgálgatva és latolgatva.

A gyermekeket természetesen megbabonázta a négy lábú istencsapása az asztal alatt, és mi, felnőttek, hiába tettünk úgy, mintha megmosolyognánk gyenge választásukat és kritikátlanságukat: a mi szívünkben is ott volt a túske, és jól láttuk, hogy nagyon nehezünkre esne a szegény Lux képét kiirtani emlékezetünkéből. Mi lesz vele, ha ellökjük magunktól? Milyen kezekbe jut? Egy titokzatos és szörnyű alak nyúlott föl képzeletünkben: a gyepmester, akinek undok hurkától a kert végében tisztos sírban pihenő Percy a puskaműves néhány lovagi golyója mentette meg. Ha oda akarjuk vetni Luxot a bizonytalan és talán borzalmas sorsnak, akkor nem kellett volna ismeretséget kötni vele, és tanulmányozni bajszos-szakállas gyerekarcát; mivel most már tudunk létezéséről, bizonyos felelősség terhel bennünket, amelyet csak nehezen és erőszakosan háríthatnánk el. Így történt, hogy már a harmadik nap ismét ott kapaszkodtunk az Alpok ama szelíd nyúlványán. A vásárlásra még nem voltunk elszánva. De éreztük, hogy a dolgok állása szerint aligha lesz más a vége.

Anasztázia és leánya ez alkalommal ott ültek a konyhaasztal keskenyebb oldalán egymással szemben, és kávéztak. Közöttük, az asztal előtt a kutya ült, ideiglenes nevén Lux - már akkor is ugyanúgy ült, ahogyan ma szokott, lapockáját parasztosan előretolva, lábfejét befelé fordítva, és nyílt bőr nyakörve mögött virágsokor volt, amely kétségkívül ünnepélyes színt adott megjelenésének, és némileg egy vasárnapi kalandot kereső parasztsuhanchoz vagy falusi vőlegényhez tette hasonlónak. A fiatalabb kisasszony virágozta így föl - maga is népies pruszlikjának díszében - a beköltözés alkalmából új otthonába, amint mondotta. És anya és leánya egybehangzóan állították, hogy bizonyosra vették, hogy visszatérünk Luxunkért, éspedig éppen ma.

Ilyenformán már belépésünkkel lehetetlen és fölösleges volt minden további vita. Anasztázia a maga kellemes módján megköszönte a vételárat, amelyet kezébe számoltunk, s amely tíz márkát tett ki. Világos volt, hogy inkább a mi érdekünket tartotta szem előtt, mint a magáét, amikor megszabta ezt az árat: tudniillik, hogy elképzelésünkben szegény Luxnak határozott és számszerű értéket adjon. Ezt megértettük, és szívesen leróttuk az árat. Luxot eloldozták az asztallábtól, a madzag végét kezembe adták, és a legbarátságosabb jókívánságok és jóslások kísérték kivonulásunkat Anasztázia leányasszony küszöbén keresztül.

Nem volt épp diadalmenet, amelyben új társunkkal a mintegy egyórás utat hazafelé megtettük, ráadásul a vőlegény járás közben csakhamar elveszítette bokrétáját. A szembejövők tekintetéből derűt, de egyben gúnyos becsmérést is olvastunk ki, amire még inkább megszapordott az alkalom, amikor utunk a városkán át vitt, mégpedig hosszában. Csakhamar az is kitűnt, hogy Lux valószínűleg már régóta hasmenésben szenved, ami gyakori megállásra kényszerített a városiak között. Ilyenkor védelmezőn körülálltuk belső nyomorúságát, s közben arra gondoltunk, vajon nem szopornyica-e, aminek szomorú jeleit adja - de aggodalmunk fölösleges volt, amint a jövő megmutatta, s egyáltalában kitűnt később, hogy tiszta és szilárd szervezettel van dolgunk, amelyen járványok és betegségek mind a mai napig nem fogtak.

Amint megérkeztünk, előparancsoltuk a szolgálókat, hogy a családi szaporulattal ismeretséget kössenek, és szerény véleményüket is halljuk. Láthatólag készültek rá, hogy megcsodálják; miután azonban szemügyre vették, és olvastak tanácstalan arcunkban, nyers nevetéssel hátat fordítottak a szomorúan pislogó kutyának, és elhárító kézmozdulatokat tettek. Ezáltal megerősödve kételyünkben, hogy vajon megértésre talál-e náluk emberbaráti értelme a váltság-

díjnak, amelyet Anasztázia követelt tőlünk, azt mondtuk, a kutyát ajándékba kaptuk, és Luxot a verandára vezettük, hogy tartalmas hulladékokból összeállított étkezési lakomával vendégeljük meg.

Bátortalanságában azonban mindent visszautasított. Megszaglászta a falatokat, amelyeket kínáltunk, de félénken lemondott róluk, képtelen volt bátran hinni benne, hogy sajtthéj és csirkeláb neki lehet szánva. Ellenben nem utasította vissza az afrikkal töltött párnát, amelyet kényelmére készítettünk a folyosóra, és maga alá húzott lábbal pihent ott, miközben mi a belső szobákban megtanakodtuk és végérvényesen elhatároztuk, mi legyen a név, melyet a jövőben viselni fog.

Még a következő napon is vonakodott enni, azután egy oly időszak következett, amikor mérték és válogatás nélkül mindent elnyelt, ami szája elé került, míg végül táplálkozás tekintetében megszokta a nyugodt szabályosságot és fontolgató méltóságot. Ezzel nagyjában leírtuk hozzánk idomulásának és polgári megállapodásának folyamatát. Nem akarok sok szót vesztegetni e folyamat részletesen hű festésére. Csupán Bausán átmeneti elvesztése szakította meg egy időre: a gyerekek a kertbe vitték, levették róla a pórázt, hogy némi mozgási szabadságot adjanak neki, és egy őrizetlen pillanatban azon az alacsony résen át, ami a kerítéskapu és a föld között maradt, megszökött. Eltűnése megrökönyödést és fájdalmat keltett, legalábbis az uraság körében, mert a cselédek az ajándék kutya elvesztét csupán félvállról vették, sőt egyáltalán nem is akarták veszteségnek elismerni. A telefon viharosan zengett köztünk és Anasztázia hegyi vendéglője között: mert reméltük, hogy odaszökött. Hiába, ott nem látta senki; és két hosszú nap telt el, míg a leányasszony jelenthette, hogy hírt kapott Huglfingból: másfél órával előbb Lux megjelent szülőházában. Igen, ott volt, ösztönének idealizmusa visszahúzta a krumplihéj világába, és magános futással és viharban újból megtétette vele azt a húszkilométeres utat, amelyet nemrég a kerekek között járt meg. Így egykori tulajdonosainak megint be kellett fogniuk kis kocsijukat, hogy egyelőre Anasztázia kezébe adják Bausánt, és további két nap eltelte után újból fölkerekedtünk, hogy hazahozzuk az eltévelyedetett, akit, mint első ízben az asztalláshoz kötve találtunk ziláltan és meghajszoltan, az országutak saráival telefröcskölve. Valóban, amikor meglátott bennünket, a fölismerés és öröm jeleit tanúsította! De akkor miért hagyott el minket?

Egy idő múlva nyilvánvaló lett, hogy a parasztgazdaságot kiverte már emlékezetéből, de nálunk sem melegedett meg még egészen, úgyhogy lelkében nem ismert urat, és olyan lett, mint forgó levél a szélben. Ez időben séta közben nagyon kellett ügyelni rá, mert hajlamos volt, hogy a gyenge érzelmi köteléket észrevétlenül elszakítsa köztünk s maga közt, s elkóboroljon az erdőkből, ahol magánosan csatangoló életmód mellett bizonyosan visszasüllyedt volna vad őseinek állapotába. Gondoskodásunk megóvta őt ettől a sötét végétől, megőrizte a fajától évezredek előtt elért magas fejlődési fokon az ember oldalán; és azután egy döntő helyváltoztatás, átköltözésünk a városba vagy kertvárosba, egy csapásra megtette a magáét, hogy végérvényesen ránk legyen utalva, és határozottan bekapcsolódjék háztartásunkba.

TUDÓSÍTÁSOK BAUSÁN ÉLETMÓDJÁRÓL ÉS JELLEMÉRŐL

Egy Isar-völgyi ember mondta nekem, hogy ez a kutya faj könnyen terhessé válhat, mindig a gazdájával akar lenni. Így intésben részesültem, hogy ne tekintsem túlságosan személyes eredetűnek a szívós ragaszkodást, amelyet Bausán csakugyan hamarosan tanúsítani kezdett irántam, és ezáltal viszont könnyebb lett, hogy fékezsem azt, és amennyire szükségesnek látszott, elutasítsam. A kutya ősidőkből származó patriarkális ösztönéről van itt szó, amely

legalábbis férfiasabb, szabad levegőt kedvelő fajtáit arra készíti, hogy a férfiban, a család-főben lássa és tisztelje az urat, a tűzhely védőjét, a parancsolót, s a maga életének méltóságát a hozzá való alázatos szolgabarátság különös viszonyában lelje föl, a ház többi tagjával szemben pedig sokkal nagyobb függetlenséget őrizzen meg. Ebben a szellemben Bausán is csaknem az első naptól fogva hozzám szegődött, jobbágyian hű szemmel csüggött rajtam, mintha parancsokat kérne, amelyeket én jobban szerettem nem osztogatni, mert csakhamar kiderült, hogy az engedelmeskedés egyáltalán nem a legerősebb oldala, és azzal a látható meggyőződéssel követett nyomon, hogy elválhatatlansága tőlem a természet szent törvénye. Magától értetődő volt, hogy a családi körben senki másénál, csakis az én lábamnál foglalt helyet. Éppoly magától értetődő volt, hogy ha útközben elkülönültem a többiektől, s a magam útját jártam, hozzám csatlakozott, és az én lépteimet követte. Akkor is ragaszkodott társaságomhoz, amikor dolgoztam, és ha a kertajtót zárva találta, vad, ijesztő ugrással a nyitott ablakon, kavicseső kíséretében jött be a szobámba, és mélyen fölsóhajtva íróasztalom alá dobta magát.

De nem lehet annyira kioldani magunkból bizonyos tiszteletet minden eleven lény iránt, hogy akár egy kutyának jelenléte is ne zavarjon, ha egyedül akarunk lenni; és Bausán csakugyan kézzelfoghatóan zavart. Székem mellé lépett, farkát csóválta, sóvár pillantásokkal nézett rám, és csalogatóan topogott. A legkisebb válaszmozdulatnak az volt a következménye, hogy elülső lábával fölkapaszkodott a szék karjára, mellemhez dörgölözött, csókokat dobva nevetteget meg, azután az asztalon kezdett kutatni, nyilván abban a hitben, hogy ott valami ehetőnek kell lennie, amiért olyan buzgón hajlok föléje, és széles, szőrös vadászmancsaival elmázolta friss írásomat. Erélyes rendreutasítás után lefeküdt és elaludt. De amint elaludt, álmodni kezdett, miközben mind a négy kinyújtott lábával futó mozdulatokat végzett, és valami egyszerre magas és mélyből jövő, szinte hasbeszélésszerű és mintegy túlvilági ugatást hallatott. Hogy ez izgatott és elvonta figyelmemet, nem lehet csodálni, mert először is ijesztő volt, másodsor pedig megmozgatta és nyomasztotta lelkiismeretemet. Ez az álomélet a valóságos loholásnak és rohanásnak nyilvánvalóan csak mesterséges pótlása volt, amellyel ösztönösen kárpótolta magát, mert a velem való együttélés folytán a szabad mozgás boldogsága nem adatott meg neki oly mértékben, amint azt vére és hajlama megkívánta. Ez fáj nekem; de mivel nem lehetett változtatni rajta, magasabb érdekek azt parancsolták, hogy rázzam le magamról a nyugtalanságot, arra hivatkozva önmagam előtt, hogy rossz időben a kutya sok piszkot hord a szobába, és ezenfelül karmaival széttépi a szőnyegetek.

Így a tartózkodás a ház lakóhelyiségeiben és a velem való együttlét, ameddig a házban voltam, ha nem is éppen kivétel nélkül, de alapjában eltiltatott; és ő gyorsan megértette a tilalmat, s beletörődött a természetellenesbe, ha ez volt az úrnak és parancsolónak kifürkészhetetlen akarata. A távollét tőlem, amely gyakran, különösen télen, a nap nagy részére szólt, csupán távollét volt, s nem valóságos elválás és megszűnése a kapcsolatnak. Nincs mellettem, az én parancsomra, de éppen ez csupán egy parancs végrehajtása, negatív mellettem levés, és Bausánnak valamilyen önálló életéről, amelyet ez idő alatt nélkülem folytatott, nem lehet beszélni. Szobám üvegajtaján át jól látom, amint a kis kerti gyepágyon a ház előtt öregbácsis, ügyetlenül mókás módon részt vesz a gyermekek játékaiban. De közben állandóan odajön az ajtóhoz, s mivel a belső tüllfüggönyön át nem láthat engem, szimatol a résnél, hogy jelenlétemről megbizonyosodjék, aztán hátat fordítva a szobának, örködve a lépcsőre ül. Jól látom asztalomtól is, amint elgondolkodó bakarászással üget fönn a magasban fekvő úton, a vén nyárfák között; de az ilyen séta csupán bágyadt időűzés, büszkeség, boldogság és életöröm nélkül, és teljesen elképzelhetetlen, hogy Bausán saját szakállára például a pompás vadászörömöknek adná át magát, holott senki sem akadályozná benne, és jelenlétem, amint ki fog tűnni, nem feltétlenül szükséges hozzá.

Élete akkor kezdődik, ha én is sétálni megyek - és ah, gyakran még akkor sem kezdődik! Mert amikor elhagyom a házat, még kérdés, vajon jobbra fordulok-e, végig a fason, oda, ahol a szabadba és vadászterületünk magánosságába visz az út, vagy balra, a villamosmegálló felé, hogy a városba menjek - és csak az első esetben van értelme Bausán számára annak, hogy elkísérjen. Kezdetben akkor is hozzám szegődött, amikor a nagyvilágot választottam, csodálkozással vette észre az elénk dübörgő kocsit, és félénkségét erővel legyőzve, vak és hű ugrással követett a peronra, az emberek közé. De a nyilvános megbotránkozás vihara ismét leseperte őt, így hát rá kellett szánnia magát, hogy futva kísér a zúgó jármű mellett, amely oly kevéssé hasonlít a kordéhoz, aminek kerekei között ügetett egykoron. Derekasán tartotta az iramot, ameddig kellett, és tüdejének ereje nehezen hagyta volna cserben. De a parasztház fiát megzavarta a város z sivaja; az emberek lába közé botlott, idegen kutyák estek neki, vad illatok még sohasem tapasztalt viharzása izgatta és zaklatta föl érzékeit, sarkok bővölték meg ellenállhatatlanul, melyeket régi kalandok eszenciái itattak át, elmaradt, aztán megint utolérte a villamost, de amelyikhez csatlakozott, nem az igazi volt, hanem csak tökéletesen hasonló hozzá; Bausán vakon futott tovább a hamis irányba, egyre mélyebben tévedt a zűrös idegenségbe, s kiéhezve és lesántulva csak két nap múlva talált vissza az utolsó folyóparti ház békességébe, ahová közben az úr is elég bölcs volt megérni.

Kétszer-háromszor ismétlődött ez; azután Bausán végképp lemondott róla, hogy bal felé elkísérjen. Amint kilépek az ajtón, nyomban fölismeri, hová igyekszem, a vadászterületre vagy a nagyvilágba. Fölugrik a lábtörlőről, amelyen a védelmező kapubolt alatt kimenetelemet várta. Fölugrik, és abban a pillanatban átlátja, hová irányulnak szándékaim; elárulja ruházatom, a bot, amely kezemben van, nyilván arckifejezésem és tartásom is, a pillantás, amely hidegen és elfoglaltan suhan át rajta, vagy hívón fordul felé. Mindig megért. Hanyatt-homlok rohan le a lépcsőkön, és néma elragadtatással, viháncolva táncol előttem a kapuig, ha séta biztat; de sunyítva veti hátra fülét, tekintete kialszik, mintegy hamuba és szomorúságba hull, ha nincs remény s szeme megtelik a félénk elítéltség kifejezésével, amelyet a szerencsétlenség gyújt ember és állat pillantásában.

Néha el sem tudja hinni, amit tud és lát, hogy ez alkalommal mindennek vége, és gondolni sem lehet vadászatra. Vágyakozása túlságosan heves volt, tehát szemet huny a jelek előtt, nem akarja észrevenni a városi botot, személyem polgárius kiöltözöttségét. Velem nyomakszik a kapun át, kinn bolondul pörög, próbál jobbra csábítani, miközben vágatni kezd ebben az irányban, fejét felém fordítja, és kényszeríti magát, hogy ne lássa a végzetes „nem”-et, mellyel erőfeszítéseit viszonozom. Ha csakugyan bal felé indulok, visszajön, elkísér a kerítés mentén, mélyről fűjtatva és apró, kusza, szűkölő hangokat adva, amelyeket belső feszültsége lök ki, s kezdi átugrálni a szomszédos városi park rácsát, noha a rács elég magas, és a levegőben egy nyögés árulja el félelmét, hogy megsebzí magát. Kétségbeesett, a tényeket tagadó vidámsággal ugrál, azért is, hogy megvesztegessen, hogy ügyességével megnyerjen. Mert még sincs egészen kizárva, minden valószínűtlensége mellett még sincs egészen és teljességgel kizárva az, hogy a park végén elhagyom a város felé vivő utat, újból balra fordulok, és némi kerülővel, tudniillik útba ejtve a levélszekrényt, ha föl akarom adni postámat, a szabadba viszem őt. Ez előfordulhat, noha ritkán fordul elő, és ha ez a reménység is szétfoslott, Bausán leül, és utamra bocsát.

Ott ül az utca közepén parasztosan esetlen tartásával, és utánam néz, végig az egész hosszú úton. Ha feléje fordítom fejem, hegyezni kezdi fülét, de nem követ, hívásra és füttyentésre sem követne, tudja, hogy ez céltalan. Még a faszor végéről is láthatom, amint ott ül, kicsiny, homályos, ügyefogyott pontocska az utca közepén, és szívemben nyilallást érzek, a villamosra mindig lelkifurdalással szállok. Annyira várt, és mindenki tudja, milyen gyötrelmes tud lenni a várás! Az élete csupa várakozás a legközelebbi sétára a szabadban, és ez a várakozás nyomban

megkezdődik, amint az előző sétát kipihente. Éjszaka is várakozik, mert álma szerteoszlik a nap körfutásának mind a huszonnégy órájára, és szendergésének egy-egy órácskája a kert gyepszőnyegén, miközben a nap a bundáját melegíti, vagy óljának függőnye mögött az üres napszakokat van hivatva megrövidíteni. Így éjszakai nyugodalmát is folyton meg-megszakítja, ide-oda kószál a sötétségben az udvaron és kerten át, itt is, ott is ledobja magát, és vár. Vár a lámpás éjjeliőr visszatérő látogatására, kinek döngő körsétáját jobb tudomása ellenére iszonyatos, figyelmeztető ugatással kíséri; vár az ég sápadására, a kakas kukorékolására egy távoli kertészetben, a reggeli szél ébredésére a fák között, és arra, amíg kinyitják a konyhaajtót, és ő besurranhat, hogy a tűzhelynél melegedjék.

Ám azt hiszem, az éjszakai unalom kínja még enyhe ahhoz képest, amit Bausánnak fényes nappal kell elszenvednie: különösen ha szép idő van, akár télen, akár nyáron, amikor a nap a szabadba csábít, minden izmában fészkelődik a vágy erősebb mozgás után, és az úr, aki nélkül komoly vállalkozás, hiába, nem lehetséges, csak nem akarja elhagyni a helyét az üvegajtó mögött. Bausán mozgékony kis teste, amelyben az élet oly gyorsan és lázasan ver, minden ízében s szükségén fölül ki van pihenve, alvásra gondolni sem lehet többé. Följön a teraszra ajtóm elé, egy szíve mélyéről szakadó sóhajjal lerogy a kavicsos talajra, és fejét lábára hajtja, miközben alulról fölfelé mártírpillantással néz az égre. Egypár pillanatig tart csak ez, azután már elég, sőt sok is neki ez a helyzet, tarthatatlannak érzi. Valamit csinálhat még. Lemehet a lépcsőkön, és a rózsagyakat szegélyező gúla alakú tujafák egyikénél megemelheti lábát - a jobb felőlinél, amely Bausán szokásai következtében évről évre kiég, és ki kell cserélnünk. Lemegy tehát, és azt teszi, amire nem ingerli valóságos szükség, de ami átmenetileg mindenestre elszorakoztatja. Sokáig áll ott, ténykedésének teljes kilátástalansága ellenére, három lábon, oly sokáig, míg a negyedik a levegőben reszketni kezd, és Bausánnak ugrálnia kell, hogy egyensúlyát megőrizze. Azután ismét ott áll négy lábon, és megint ott tart, ahol az előbb. Tompán pislant föl a kőrisfák ágai közé, melyek között két csivitelő madár kergetőzik, utána néz a szárnyasoknak, amint nyílsebesen suhannak tova, és elfordul, mintha vállat vonna e gyermekes játsziság láttán. Nyújtózkodik-húzódzkodik, mintha kétfelé akarná tépni magát, és nagyobb alaposág okából a műveleteket két részre bontja: először mellső lábait feszíti ki, hátsó részét a levegőbe tolva, azután ezt nyújtja el, jól hátrapeckelt hátsó lábakkal; és mindkét ízben baromi ásítással tátja föl torkát. Most már ez is megvan - a cselekményt nem lehet továbbfejleszteni, és ha az ember alaposan kinyújtózkodott, ezt egy ideig nem ismételheti meg. Bausán ott áll hát, és borúsan tekint maga elé a földre. Azután lassan és kutatva forogni kezd maga körül, mintha le akarna feküdni, csak még azt nem tudja, hogyan. Végül is másként határoz, és lomha léptekkel a gypágy közepére megy, ahol hirtelen, vad mozdulattal hátára veti magát, hogy a rövidre kaszált fűvön élénk hempergőzéssel dörzsölje és hűtse le törzsét. Ez nyilván erős gyönyörérzést okoz, mert görcsösen megfeszíti lábfejét hempergés közben, és a kény és kielégülés szédületében mindenfelé a levegőbe kapkod a szájával. Igen, annál szenvedélyesebben kóstolgatja az íztelen levegőt, mert tudja, hogy a semmit harapja, hogy legfeljebb tíz másodpercig hentereghet így, és hogy nem következik utána az a jó fáradtság, amelyet a vidám megerőltetés szerez, hanem csak az a kijózanodás és kettőzött kietlenség, amivel a mámort, a bódult kicsapongást kell megfizetni. Egy pillanatig kifordult szemmel, halottként hever oldalán. Aztán föláll, hogy megrázza magát. Megrázkódik, ahogy csak az ő fajtája tud rázkódni, anélkül, hogy agyrázkódástól kellene tartania, megrázkódik, hogy csak úgy csitog-csattog, hogy a füle a pofája alá verődik, és leffentyűi szétrepülnek fehéren csillogó szemfogairól. És azután? Azután mozdulatlanul áll, mereven és semmibe veszve, és végképp nem tud mihez fogni. Ilyen körülmények között rendkívüli eszközhöz nyúl. Följön a teraszra, egészen az üvegajtóig, s hátravetett füllel és igazi koldusarccal lassacskán fölemeli egyik elülső lábát, s megkaparja az ajtót - csak egyetlenegyszer és egészen gyöngén, de ez a bátortalanul és habozva fölemelt láb, ez a finom és egyszeri kaparás, amelyre elszánta magát,

mert mást már nem tudott kitalálni, mélységesen meghat, fölállok, hogy ajtót nyissak, s beereszem magamhoz, noha tudom, hogy ebből nem sül ki semmi jó, mert azonnal szökdelni és táncolni kezd, mintegy felhívásként férfias vállalkozásokra, közben száz ráncba gyúri a szőnyeget, fölfordítja az egész szobát, és nyugalmamnak vége.

De hát mondják meg, hogyan mehetnék el csak úgy könnyedén a villamossal, amikor láttam Bausán várakozását, és hogyan hagyhatnám, hogy ott üljön szomorú kis pontként a jegenyesor végén! Nyáron, amikor hosszúak a napok, végtére a szerencsétlenség nem olyan nagy, mert még van rá kilátás, hogy legalább esti sétám kivisz a szabadba, és Bausán is, jóllehet nehéz várakozási idő után, megkapja a maga jussát, s ha a vadászszerencse kedvez, még egy nyulat is megkergethet. De télen, ha délben távozom, arra a napra már mindennek vége, és Bausán huszonnégy órára lemondhat minden reményről. Mert ilyenkor második kimenetelem alkalmával már rég beállt az éj, a vadászterület áthatolhatatlan sötétségbe merült, s lépteimet mesterségesen megvilágított tájak felé kell irányítanom, a folyóparton fölfelé, utcákon és városi tereken át, ami nem felel meg Bausán természetének és egyszerű lelkének; eleinte követett ugyan, de csakhamar lemondott erről, és otthon maradt. Nemcsak azért, mert hiányzott neki a ficánkolás korlátlan szabadsága - a félhomály ijedőssé tette, eszét veszve riadt meg embertől és bokortól, egy rendőr föllebbenő gallérja elől szűkülve ugrott félre, és az iszonyat vakmerőségével rohant neki az ugyancsak halálra rémült férfiúnak, aki az elszenvedett ijedelmet nekem és Bausánnak szóló durva és fenyegető szidalmak áradatával próbálta ellensúlyozni - és még más kellemetlenségek is vártak ránk, ha Bausán éj és köd ellenére elkísért. A rendőreset alkalmából különben itt szövöm be, hogy háromféle emberfajta van, amelyet Bausán különösképp ki nem állhat, és pedig a rendőr, a papruhás ember és a kéményseprő. Ezeket sehogy sem bírja, és dühödt ugatással esik nekik, ha elmennek a ház elé, vagy akárhol is szeme elé kerülnek.

De ezenfelül is a tél az az évszak, amikor a világ szabadságunkat és jó erkölcsünket arcátlanul veszélyezteti, a nyugodalmasan magunkba merülő létet, a visszavonultságot és csöndes elmélyedést legkevésbé adja meg, s így a város igen gyakran még másodszer is, este is magához vonz, a társasági élet érvényesíti jogait, és csak későn, éjfél tájban tesz le az utolsó villamos kinn, a vonal utolsó előtti állomásán, vagy esetleg még később megyek haza, amikor már rég semmilyen közlekedési eszköz nincs, gyalogszerrel, szórakozottan, borosan, cigarettázva, túl a természetes fáradtság határán és valami hamis nemtörődömség ködében minden iránt. Ekkor szokott megtörténni, hogy házi létem, tulajdonképpen csendes életem elébem jön, s nemcsak hogy szemrehányás és érzékenykedés nélkül, hanem ellenkezőleg, a legnagyobb örömmel üdvözlöl és fogad, és visz vissza magamhoz - ez Bausán. A folyam morajlik, s én teljes sötétségben fordulok be egy jegenyefasorba, és pár lépés után érzem, amint hangtalanul körül táncolnak és körülviháncolnak - eleinte percekig nem tudtam, mi történt velem. „Bausán?” - kérdeztem csak úgy vaktában a sötétségbe... A tánc és viháncolás erre a végletekig erősödik, már-már derviskeringéssé és fegyvertáncná lesz, még mindig teljes némaságban, és abban a pillanatban, hogy megállok, már ott vannak kabátom hajtókáján a becsületes, noha nedves és piszkos talpak, s ott csapkodnak-kapkodnak arcom előtt, úgyhogy hátra kell hajolnom, miközben megveregetem sovány, hótól vagy esőtől szintén nedves lapockáját... Elébem jött a villamoshoz a jó Bausán; jól lévén informálva, mint mindig, minden lépésemről, amikor érkezettnek látta az időt, kapta magát és megvárt az állomáson - talán jó soká várt, hóban vagy esőben, és örömebe, hogy megérkeztem végre, nem vegyül semmi neheztelés borzalmas hűtlenségem miatt, holott ma tökéletesen elhanyagoltam őt, és minden reménye és várakozása hiábavaló volt. Dicséretekkel halmozom el, megveregetem az oldalát, és megyünk hazafelé. Azt mondom neki, hogy szépen viselkedett, kötelező ígéreteket teszek neki holnapra, megnyugtatom őt (azaz: nem annyira őt, mint magamat), hogy holnap

reggel bizonyosan s bármilyen idő lesz, együtt megyünk vadászni, s efféle föltevések között világias hangulatom elszáll, mint a füst, lelkembe visszatér a komolyság és józanság, és a vadászterületnek és magányosságának képzetéhez kapcsolódik a magasabb, a titkos és csodálatos kötelességek gondolata...

De szeretném még további vonásokkal gyarapítani Bausán jellemrajzát, hogy az elérhető legnagyobb elevenséggel állítsam a nyájas olvasó szeme elé. Talán legügyesebben járok el, ha a boldogult Percyét mondom el összehasonlításként, mert kifejezettebb ellentét, mint amilyen a két kutya közt van, egy és ugyanazon állatfajon belül alig képzelhető. Az alapvető különbség az, hogy Bausán tökéletes szellemi egészségnek örvend, míg Percy, amint már említettem, és ami nemes vérű kutyáknál nem ritka eset, amíg élt, hülye volt, eszelős, a túltényesztett képtelenség megtestesülése. Erről már korábban, tágabb összefüggésben volt szó. Itt csupán Bausán népi-egyszerű lelkiségét akarom vele szembeállítani, amely például elmenetek vagy üdvözlések alkalmával nyilvánul meg, amikor is kedélyvilágának megnyilvánulásai az érthetőség és egészséges szívélyesség birodalmába tartoznak, anélkül, hogy a hisztériának akár csak határát is súrolnák, amelyet Percy viselkedése hasonló alkalmakkor bősztító módon mindig áthágott.

Ám ennyiben nem merül ki a teljes ellentét a két lény között; valójában sokkal bonyolultabb és összefonódottabb. Bausán ugyanis nyers, mint a nép, de egyben érzékeny is, mint a nép: míg nemes elődje finomabb és kényesebb alkatával hasonlíthatatlanul szilárdabb és büszkébb lélek párosult, és minden eszelőssége ellenére, önfegyelemben alaposan fölülmúlta a kis parasztot. Nem holmi arisztokratikus fölfogás, hanem egyedül és csupán az élethűség kedvéért emelem ki ezt az összefonódását a nyers és lágú, finom és szilárd ellentétének. Bausán például az a férfiú, aki a leghidegebb téli éjszakát is a szabadban, azaz a szalmán s házának daróc-függönye mögött tölti. Hólyaggyengesége nem engedi, hogy hét órát megszakítás nélkül zárt helyiségben töltsön az illem megsértése nélkül; s így kénytelenek vagyunk az év barátságtalan szakában is kizárni őt, jogosan bizakodva robusztus egészségében. Mert ha egy-egy szokatlanul ködös-fagyos éj után télapószerűen deres szakállal-bajusszal s hozzá kissé meg is hülve belép a szobámba, a kutyák egytagú kaffantó köhögésével - néhány óra múlva már legyőzte betegségét, és kutya baja. Ki merte volna kitenni a selymes szőrű Percyét egy ilyen éj haragjának? Másrészt azonban Bausán retteg a legkisebb fájdalomtól is, és olyan kornyadtsággal reagál rá, hogy okvetlenül ellenszenvet keltene, ha nem éppen ezzel a naiv népiességével fegyverezne le, s indítana derűtségre. Miközben a hullt gallyak közt cserkészik, minden pillanatban hallom hangos nyikkanását, mert egy túske megkarcolta, egy visszapattanó ág megütötte; s ha egy rács átugrása közben kissé meghorzsolja a hasát, vagy megrándítja a lábát, antik hősközhöz méltó jajongás következik, három lábon való sántikálás, fejvesztett sírás és panaszkodás, amely egyébként annál áthatóbb lesz, minél nagyobb részvétellel szólunk hozzá, és mindezek után egy negyedórával megint rohan és ugrik, mint azelőtt.

Percyvallal másként állt a dolog. Ilyenkor összeharapta a fogát. A bőrkorbácsból félt, mint ahogy Bausán is félt, és sajnos, többször kapott belőle, mint ez; mert először is az ő életében még fiatalabb és hevesebb voltam, mint manapság, és azután fejtelensége nemritkán már bűnös és gonosz jelleget öltött, úgyhogy szinte kihívta és kikényszerítette a fenyítéket. Amikor tehát kihozott a sodromból, s leakasztottam a korbácsot a szegről, meglapulva bújt az asztal vagy a pad alá, de egyetlen panaszhang nem jött ajkára, ha az ütés és újabb ütés aláshintott, legfeljebb egy komoly sóhajtás, ha a korbács nagyon élesen eltalálta - Bausán sógor alantas gyávaságában már akkor is szűkül és vonít, ha csak a karomat fölemelem. Röviden, semmi önérzet, semmi önfegyelem. Különböző viselkedése alig-alig ad alkalmat büntető lépésekre, s arról is régen letettem, hogy olyasmit kívánjak tőle, ami ellentétben áll természetével, s aminek követelése ilyenformán összetűzésre vezethetne.

Mutatványokat például egyáltalán nem kívánok tőle; hiába is kívánnék. Bausán nem tudós, nem vásári csoda, nem hóbortos pojáca; életvidám vadászkölyök, nem pedig professzor. Már említettem, hogy kiváló ugró. Ha rákerül a sor, minden akadályt legyőz; s ha az túlságosan magas hozzá, hogy pusztá ugrással túljusson rajta, szökkenve fölkapaszkodik, és a túloldalon lehuppan, de mindenképp legyőzi. Ám az akadálnak valóságos akadálnak kell lennie, azaz olyannak, amely alatt nem lehet csak úgy átfutni vagy átcsúszni; Bausán különben ostobaságnak érezné, hogy fölötte húzzon el. Egy fal, egy árok, egy rács, egy sűrű sövény: ezek megfelelő akadályok. Egy keresztbe fektetett rúd, elébe tartott bot azonban nem az, és így nem is lehet fölötte átugrani anélkül, hogy önmagával és a dolgok rendjével értelmetlen ellentétbe ne kerüljön. Bausán vonakodik ilyet tenni. Vonakodik - hiába próbálsz ugrásra kényszeríteni efféle nem valóságos akadály fölött, dühödben végül is nem tehetsz mást, mint hogy nyakon csíped, és átdobod az éktelenül szűkölő ebet, mire aztán olyan arcot vág, mintha elérted volna kívánt célot, és az eredményt tánccal és lelkesült ugatással ünnepli. Hiába hízelegsz neki, hiába vered, itt az értelem szegül ellen a mesterkedésnek, s ezt az ellenállást semmi módon nem törheted le. Nem a készség hiányzik belőle, az úr elégedettsége értékes számára, egy zárt sövényen kívánságra vagy parancsra is átugrik, nemcsak tulajdon ösztönéből, és örömmel nyugtázza a dicséretet és köszönetet. De a rúdon, a boton nem ugrik át, hanem átszalad alatta, ha agyon is vered. Százszor is bocsánatot kér, elnézést, kíméletet, mert fél a fájdalomtól, a nyúlászívúségig fél tőle; de sem a félelem, sem a fájdalom nem kényszerítheti arra, ami csupán gyerekjáték lenne számára, amihez azonban nyilván hiányzik belső lehetősége. Az ilyen követelés nem annyit jelent, mint fölvetni a kérdést, hogy ugrik vagy nem ugrik; ez a kérdés már eleve eldőlt, és a parancs egyszerűen a verést jelenti. Mert az értelmetlent és értelmetlensége miatt megtehetetlent követelni tőle az ő szemében annyi, mint ürügyet keresni a civakodásra, a barátság megzavarására és a verésre, s a pusztá kívánság már mindennek kezdete. Ez Bausán fölfogása, amint látom; és kétlem, hogy emiatt csökönnyösségről lehetne beszélni. A csökönnyösséget végül is meg lehet törni, sőt igényli a megtöretést; de ő ellenállását a mutatvánnyal szemben kész akár halálával is megpecsételni.

Csodálatos lélek!

Olyan baráti és mégis olyan idegen és bizonyos pontokon oly eltérő a miénktől, hogy szavunk képtelen logikáját követni. Itt van például a rettenetes, résztvevők és szemlélők számára egyaránt idegesítő körülményesség, amely között a kutyák találkozása, ismerkedése vagy akár csak egymásról tudomást vevése végbemegy. Kószálásaim Bausánnal százszor is tanújává tettek efféle találkozásoknak - jobban mondva: kényszerítettek, hogy elfogódott tanúja legyek; és amíg a jelenet tartott, kutyám különben megszokott viselkedése mindannyiszor áthatolhatatlanná lett számomra; lehetetlen volt rokonszenvvel hatolnom azokba az érzésekbe, törvényekbe, törzsi erkölcsökbe, amelyek viselkedését irányították. Csakugyan, két idegen kutya találkozása a szabadban a lehető legkínosabb, legizgalmasabb és legfatálisabb események közé tartozik; ördögösség és fonákság lebegi körül. Olyan kötöttség érvényesül itt, amelynek nincs pontosabb neve; nem tudnak elhaladni egymás mellett, ijesztő zavar támad.

Nem is beszélek arról az esetről, mikor az egyik fél be van zárva a maga portáján sövény és kerítés mögé - akkor is nehéz megérteni izgalmukat, de a dolog aránylag nem olyan súlyos. Beláthatatlan távolból megszimatolják egymást, és Bausán hirtelen, mintegy menedéket keresve, közelembe jön, olyan nyüszögést hallatva, mely elmondhatatlan, szóval ki nem fejezhető lelki kínról és szorongásról ad hírt, míg ugyanekkor az idegen, bezárt kutya őrzőngő ugatásba tör ki, amely erélyesen figyelmeztető éberség látszatát szeretné ölteni, közben azonban észrevétlenül olyan hangba csap át, amely Bausánéhoz hasonló, tehát vágódó, siralmasan-féltékeny, nyomorú szűkölésbe. Közeledünk hozzá, odaérünk. Az idegen kutya már vár a kerítés mögött, ott áll gyalázkodva és tehetetlenségét siratva, vadul fölugrik a kerítésen, és

úgy tesz - senki sem tudhatja, mennyire komolyan -, mintha Bausánt azon nyomban darabokra akarná szaggatni, ha hozzáférhetne. Bausán, aki pedig mellettem maradhatna elhaladtunkban, ennek ellenére a kerítéshez megy; így kell tennie, parancsom ellenére is így tenne; tartózkodása benső törvényeket sértene meg, amelyek sokkal mélyebben rejlik és sérthetlenebbek, mint tilalmam. Odamegy tehát, és mindenekelőtt alázatos és némán zárkózott képpel véghezviszi azt az áldozati cselekvényt, amely, amint jól tudja, a másik félnek mindig bizonyos megnyugvását és ideiglenes megbékülését idézi elő, addig tudniillik, amíg más helyen ez ugyanezt teszi, noha halk gyalázkodás és siralom közepette. Aztán mindketten vad versenyfutásba kezdenek a kerítés mentén, az egyik ezen az oldalon, a másik a túloldalon, némán és mindig szorosan egymás mellett. Egyszerre fordulnak meg a telek végében, és előlről kezdik a száguldást. A közepén azonban mintegy földbe gyökerezve megállnak, most már nem a kerítéssel párhuzamosan, hanem merőlegesen fordulva feléje, és résein át egymáshoz érintik orrukat. Így állnak jó darabig, hogy azután újból kezdjék különös és eredménytelen versenyfutásukat váll váll mellett, a kerítés két oldalán. Végül is az én kutyám él szabadságával, és eltávolodik. Rettenetes pillanat ez a bezárt eb számára. Nem tudja elviselni, példátlan galádságot lát benne, hogy a másiknak eszébe juthatott egyszerűen odábbállni; tombol, tajtézik, szinte megőrül dühében, magában száguld föl-alá portáján, szeretne átugrani a kerítésen, hogy megfojtsa a hűtelent, és a legdurvább szidalmakat küldi utána. Bausán mindezt hallja, és mindez nagyon kínosan érinti, amint csöndes és elfogódott arckifejezése mutatja; de nem néz körül, és óvatosan továbbkötődik, miközben a szörnyű átkozódás lassacskán szűkülésbe csap át, és végre elnémul mögöttünk.

Körülbelül így zajlik le a jelenet, ha az egyik fél lakat alatt van. Kínossága azonban tetőpontra hág, ha a találkozás egyenlő feltételek közt folyik le, és mindketten szabadlábban vannak - elmondani is rossz, a világ legnyomasztóbb, legbonyolultabb és legkiélezettebb helyzete. Bausán, aki az előbb még gondtalanul ugrándozott, hozzám jön, szinte közelemben nyomakodik, azzal a lelke mélyéről fölszakadó vinnyogással és nyüszögéssel, amelyről nem mondható meg, miféle kedélyhullámszámra kifejezése, amelyet azonban nyomban fölismerek, és amelyből idegen kutya közeledésére következtek. Csak jól körül kell nézmem; csakugyan, ott jön egy, s már messziről látni tétova, feszült viselkedésén, hogy ő is észrevette Bausánt. A magam elfogódottsága alig kisebb az övékénel; nagyon nem szeretem ezt a kalandot. „Eredj! - mondom Bausánnak. - Mit akarsz a lábamnál? Nem tudjátok magatok közt elintézni, némi távolságban?” És próbálom botommal elijeszteni; mert ha marakodásra kerül a sor, ami egyáltalán nem valószínűtlen, akár megértem az okát, akár nem, akkor lábam előtt fog lezajlani, és számomra lesz a legkellemetlenebb izgalom. „Eredj!” - mondom halkán. De Bausán nem megy, makacsul és szorongva ott marad mellettem, és csupán egy pillanatra lép oldalt egy fához, hogy bemutassa áldozatát, miközben hátul az idegen, amint látom, ugyanezt teszi. Most már csak húsz lépés távolság van közöttük, a feszültség gyötrelmes. Az idegen hasra feküdt, lekuporodott, mint egy tigris, fejét előrenyújtja, és ebben az útonálló pózban várja Bausán közeledtét, nyilván, hogy adott pillanatban torkának ugorjon. De ez mégsem történik meg, és Bausán láthatólag nem is számít rá; mindenesetre ha szörnyű tétován és nehéz szívvel is, de egyenest a lesben állóhoz megy, és akkor is ezt tenné, s ezt kellene tennie, ha én a magam részéről most elszakadnék tőle, oldalútra térnék, és magára hagynám nehéz helyzetében. Akármily nyomasztó is számára a találkozás, kitérésre, menekülésre gondolni sem lehet. Megigézve megy előre, egymáshoz vannak bűvölve, kínos és homályos módon egymáshoz bűvölve, és ezt nem tagadhatják le. A távolság már csak két lépés közöttük.

Ekkor a másik csöndesen fölemelkedik, mintha sohasem játszott volna meg a dzsungelek tigrisét, és ugyanúgy áll, mint Bausán - leforrázva, nyomorúságos és mélységes zavarral áll mindkettő, és nem tudnak egymás mellett elhaladni. Szeretnék megtenni, fejüket elfordítják,

szomorúan sandítanak oldalvást, mintha közös büntudat nyomasztaná őket. Így kullognak és osonnak megfeszülve és borús óvatossággal egymás felé és egymás mellé, egymás oldalához, és kölcsönösen megszaglásszák a nemzőrészek titkát. Közben morogni kezdenek, s én Bausánt tompított hangon néven nevezem és figyelmeztetem, mert ez az a pillanat, amikor eldől, hogy marakodásra kerül-e a sor, vagy megmenekültem ettől a megrázkódtatástól. A marakodás pedig már ki is tört, nem tudni, hogyan, s még kevésbé, miért - egyszerre a két kutya alakatlan gomolyaggá és őrzöngő forgataggá válik, amelyből egymást marcangoló vadállatok iszonyú torokhangjai törnek elő. Botommal kell beavatkoznom, hogy elhárítsam a szerencsétlenséget, sőt Bausánt nyakörvénel vagy bőrénél fogva meg kell ragadnom, hogy karommal a levegőbe emeljem, miközben a másik csökönnyösen lóg rajta, és hasonló borzalmak zajlanak le, amelyeket sétám alatt még jó ideig tagjaimban érzek. De az is előfordul, hogy a sok körülményesség és előzmény után az egész ügy, mint egy bedöglött gránát, homokba fül. Mindenesetre nehéz továbbjutni; még ha nem is akaszknak egymásba, egy belső kötelék szívósan összetartja őket. Már úgy látszik, mintha továbbmennének, nem veszkélődnek egymás oldalán, hanem csaknem egyenes vonalban állnak, az egyik erre fordulva, a másik arra, nem látják egymást, fejüket alig fordítják vissza, csak szemgolyójukkal sandítanak maguk mögé, amennyire lehet. De noha már némi távolság van közöttük, a szívós szomorú kötelék még egyre fogja őket, és egyik sem tudja, vajon eljött-e már a szabadulás pillanata. Mindkettő szívesen odábbállna, de valami lelkiismereti aggály miatt egyik sem mer elszakadni a másiktól. Míg végre, végre megtörik a varázs, a kötelék elszakad, és Bausán fölszabadulva, megkönnyült szívvel továbblohol, mintha az életet nyerte volna vissza.

Azért beszélek ezekről a dolgokról, hogy érzékeltessem, mennyire vadidegenné és furává válhat bizonyos körülmények között egy közeli barát - kínos és homályos érzéseim támadnak ilyenkor; fejemet rázva nézem, és csak sejtelemszerűen tudom átérezni a helyzetét, holott különben úgy ismerem, mint a tenyeremet, derűs rokonszenvvel értem meg minden megnyilvánulását, minden arcjátékát, egész viselkedését. Milyen jól ismerem, hogy csak egyetlen példát mondjak, milyen jól ismerem azt a bizonyos sipító ásítást, amellyel csalódását jelzi, ha a séta túlságosan rövid és sportszempontról terméketlen volt: ha későn kezdem a napot, éppen csak hogy egy negyedóra kimegyek a szabadba Bausánnal ebéd előtt, és mindjárt haza is térek. Ilyenkor ott halad mellettem, és ásít. Szentelen, udvariatlan, tátott szájú, baromi ásítás ez, amelyet sipító torokhang kísér és sértőn unatkozó arckifejezés. „Szép kis gazdám van - azt mondja ez az arc. - Késő éjjel kísértem haza a hídtól, és ma csak ül az üvegajtó mögött, várat a sétával, hogy a fene megesz unalmamban, s mikor végre kidugja az orrát, mindjárt vissza is fordul, mielőtt kissé körülszimatoztam volna. Áh-á, szép kis úr! Nem igazi úr! Hitvány úr!”

Ezt fejezi ki ásítása durva nyíltsággal, úgyhogy lehetetlen félreérteni. Magam is belátom, hogy igaza van, s bűnösnek érzem magam vele szemben, így hát kinyújtom a kezem, hogy vigasztalóan megveregessem a lapockáját, vagy megsimogassam a feje búbját. De ilyen körülmények közt nem hálás a kedveskedésért, nem veszi őket tudomásul, újra csak ásít, lehetőleg még udvariatlanabban, és kivonja magát a kezem alól, noha természetből fogva, Percyvel ellentétben és népi érzékenységének megfelelően, nagy barátja a lány szívű kedveskedéseknek. Különösen méltányolja, ha a torkát vakargatják, és furán erélyes, rövid fejmozdulatokkal irányítja az ember kezét erre a helyre. De hogy most mit sem akar tudni gyengédségről, csalódásán kívül azzal is összefügg, hogy általában mozgás közben, azaz: ha én is mozgok, semmi érzék és érdeklődés nincs benne iránta. Ilyenkor sokkal férfiasabb a kedélyállapota, semhogy a hízelgés kedvére lenne, ami azonban nyomban megváltozik, amint leülök. A kedveskedések iránt fogékonyvá válik, és esetlen-rajongó tolakodással viszonzozza őket.

Ha a kertfal zugában ülök széken, vagy kinn a fűvön, hátamat valamelyik kedves fámnak támasztva, s olvasok, szívesen hagyom abba szellemi foglalatosságomat, hogy egy keveset beszélgessek vagy játszadozzak Bausánnal. Mit beszélek vele? Többnyire a nevét mondom, azt a pár hangot, amely legközelebről érinti, mert hiszen őt magát jelöli meg, s ezért egész lényére fölviillanyozóan hat - fölgerjesztem és tüzelem önérzését, miközben különböző hangsúlyozással tudtára adom és biztosítom, hogy ő az, akit Bausánnak hívnak; és ha egy darabig csinálom ezt, valóságos elragadtatásba, a magával való azonosság mámorába esik, úgyhogy forogni kezd önmaga körül, és keble büszke elszorultságából hangosan és ujjongva ugat az ég felé. Vagy azzal szórakozunk, hogy az orrára verek, ő pedig kezem után kap, mint egy légy után. Ez mindkettőnk megnevettet - igen, Bausánnak is nevetnie kell, és ez számomra, aki szintén nevetek, a világ legcsodálatosabb és legmeghatóbb látványa. Megragadó nézni, amint állatian sovány pofájában szájjuga megvonaglik az ingerkedésre, amint feketés arcán az emberi nevetés fiziognómiai kifejezése vagy legalábbis annak homályos, gyámoltalan és melankolikus kísérlete jelenik meg, majd újból eltűnik, hogy az ijedtség és zavar jegyeinek adjon helyet, azután újból vigyorba fordul...

De itt abba hagyom, nem akarok további részletekbe veszni. Amúgy is aggódom már, hogy ez a kis leírás szándékom ellenére túlzott méreteket ölt. Hősömet most röviden meg akarom mutatni dicsősége teljében és igazi életelemében, abban a helyzetben, amelyben leginkább önmaga, és amely képességeinek legjobban felel meg, azaz vadászaton. Előbb azonban pontosan meg kell ismertetnem az olvasót az örömök színhelyével, vadászterületünkkel, folyóparti tájunkkal; mert ez szorosan összefügg Bausán személyével, és számomra ugyanúgy kedves, ismerős és jelentős, mint ő - ami következésképpen minden további irodalmi indokolás nélkül jogcímet ad ábrázolására.

A VADÁSZTERÜLET

Kicsiny, térsen fekvő kolóniánk kertjeiben mindenütt tetők fölé nyúló öreg faóriások ütnek ki élesen az ifjú csemeték közül, és kétséget kizáróan mutatják, hogy ők e táj eredeti növényzete s őslakói. Ők e még fiatal telep díszei s büszkeségei; gondosan megkímélték s megtartották őket, amennyire csak lehetett, ahol pedig telkek kimérésénél és elkerítésénél valamelyikük zavart okozott, vagyis kiderült, hogy valamelyik mohos-ezüstös östörzs éppen a demarkációs vonalon áll, ott a kerítés kis öblösödéssel futja körül, hogy a kertbe foglalhassa, vagy a fal betonjában udvarias rés maradjon a vén fa számára, hogy ott meredhessen föl, félig magán-, félig köztulajdonban, hóval terhelt vagy apró leveles, későn hajtó, lombos ágaival.

Mert valamennyi kőrisfa, ez a fajta pedig nagyon szereti a nedvességet - s ezzel területünk döntő alapsajátosságára kell rátérnünk. Még nem nagy ideje, hogy az emberi szellem termővé és lakhatóvá tette - körülbelül másfél évtizede, nem több. Azelőtt vad mocsár volt itt, igazi szűnyogparadicsom, ahol füzek, törpe nyárfák és hasonló elnyomorodott fafélék tükröződtek a poshadó tócsákban. A vidék ugyanis árterület; néhány méterrel a talaj felszíne alatt szigetelő földréteg van; s így a terület mindig mocsaras volt, horpadásaiban mindenütt víz állott. A kiszáritás úgy történt, hogy a folyó vizének magasságát csökkentették - nem értek mérnöki dolgokhoz, de lényegében ezzel a fogással érték el, hogy a leszivárogni nem tudó víz lefuthatott, számos helyen föld alatti patakok ömlöttek a folyóba, és a talaj megszilárdulhatott, legalábbis nagyjából; mert aki jól ismeri a tájat, mint én és Bausán, tud a parton lefelé a sűrűben néhány nádas mélyedéstről, mely az ősi állapotra emlékeztet, titkos helyekről, melyeknek nedves hűvösségét a legforróbb nyári nap sem mérsékeli, és ahol ilyen napokon szívesen pihegi ki magát az ember néhány percig. Általában a tájnak megvan a maga különös egyénisége, ami első pillantásra különbözőnek mutatja a hegyi folyam partvidékétől, melyet

általában túlevelű erdőkkel és mohos rétekekkel képzelnek el - megvan a maga eredeti egyénisége, mondom, melyet a teleküzlet lezajlása óta is teljesen megőrzött, és mindenütt, a kerteken kívül is, az ősi és eredeti növényzet láthatóan túlsúlyban van az ide telepített és átplántálttal szemben. A fasorokban és a közkertekben ugyan előfordul a vadgesztenye, a gyorsan növé juhar, sőt a bükk is és mindenféle díszbokor; de mindez nem ősnövényzet, csak ültetvény, akár az olasz jegenye, amely meredeken áll sort terméketlen férfiasságában. A kőris a bennszülött fa - nagyon elterjedt, legkülönbözőbb korú példányait lehet találni, százéves óriást és gyenge hajtást, amely tömegesen, gazként sarjadzik föl a kavics között; és az ezüst- és rezgőnyárfával, a nyírrel, a fűzzel együtt fa és bozót alakjában ő adja meg a tájnak sajátos jellegét. De mindezek apró levelű fák, és a gyakran gigantikus méretű faóriások aprólevelűsége, a lombzat kecsessége azonnal feltűnő ismertetőjele a vidéknek. Kivétel a szilfa, amely sokfelé tárja a napnak széles, fogazott szélű és felületén ragadósan csillogó levelét, és a nagy tömegű kúszónövény, amely a ligetekben mindenütt körülfonja a fiatalabb törzseket, és lombját megzavaróan elkeveri az övékével. A karcsú égerfa mélyebben fekvő helyeken kis berkekben csoportosul. A hárs azonban ritka; tölgy egyáltalában nincs; fenyő sem. De ezek is előfordulnak nem egy helyütt a keleti lejtőn, tájunk határán, ahol más talajszerkezettel más növényzet kezdődik, a megszokott. Feketén merednek ott az ég felé, és örködve néznek alá völgyünkbe.

A lejtőtől a folyóig a távolság nem nagyobb ötszáz méternél, magam is kiléptem. Lehetséges, hogy fölfelé a partszegély kissé legyezőszerűen kiszélesedik, de az eltérés semmi esetre sem jelentékeny, és érdekes, hogy ez a keskeny terület milyen gazdag táji változatosságot nyújt, még akkor is, ha a hosszában, a folyómeder irányában korlátlan teret kevésbé veszi igénybe az ember, mint Bausán és én, hiszen barangolásaink ritkán terjednek tovább két óránál, beleértve az utat oda és vissza. Ám a sokféle kilátás, és hogy a sétát állandóan lehet változtatni, és más-más felé irányítani, aminek folytán a táj hosszás megszokás ellenére sem lesz unalmas, sem keskenysége feltűnő, azon alapszik, hogy a vidék három egymástól gyökeresen elütő régióra vagy övre oszlik, amelyeket egyenként is be lehet járni, vagy keresztbe futó mezsgyéken egymással összekötni: éspedig egyfelől a folyónak és közvetlen partjának vidékére, másfelől a lejtő vidékére és középen az erdővidékre.

Szélteben a legnagyobb részt az erdő, a park, a fűzes, a parti bozót öve foglalja el - keresem a nevet e csodálatos táj számára, amely kifejezőbb és szemléletesebb lenne, mint az erdő szó, de úgy látom, nem találom meg az igazit. Erdőről a szó szokásos értelmében - tehát egy térségről mohos, avaros talajon körülbelül egyforma faoszlopokkal - semmi esetre sem beszélhetünk. A mi vadászterületünk fái egészen különböző korúak és nagyságúak; akadnak közöttük óriás ősapái a fűz- és nyárfanemzetségnek, kivált a folyó mentén, de a belső részeken is; aztán vannak más, jól kifejlett példányok, amelyek tíz- vagy tizenöt évesek lehetnek, és végül egész légió vékony csemete, maguktól nőtt fiatal kőrisek, nyírfák, égerfák vad faiskolája, amelyek azonban mégsem látszanak olyan soványaknak, mert, mint már mondtam, vastagon körül-fonják őket a kúszónövények, s egészben inkább csak tropikusan buja képet alkotnak; de az a gyanúm, hogy ez élősdiek útját állják gazdáik növekedésének, mert jó pár esztendő óta, mióta itt élek, nemigen láttam, hogy ezek a fácskák vastagodtak volna.

A fák néhány, egymással rokon családból valók. Az égerfa, a nyírfa rokona, a nyárfa sem igen más végeredményben, mint a fűz. S nyugodtan mondhatjuk, hogy valamennyi hasonult a legutóbbi típusához - az erdészek tudják, hogy a fák nagyon hajlamosak alkalmazkodni a környezet jellegéhez, bizonyos mértékben utánozzák az uralkodó vonal- és formaízlést. Itt a fűzfának, folyó- és állóvizek e hű kísérvőjének és szomszédjának fantasztikus, boszorkányosan görcsös vonala az uralkodó, görbe ujjakkal kinyúló, seprűszerűen szétoszló ágaival, és láthatólag a többi fa is az ő lényét próbálja utánozni. Az ezüstnyárfa teljesen az ő módjára

görbül; s ettől nemegyszer alig lehet megkülönböztetni a nyírt, amely a hely szellemét követve, néha ugyanígy a legkülönösebb görbületekre hajlik - amivel nem akarom azt mondani, mintha ez a szeretetre méltó fa nem fordulna elő itt is, és pedig nem is ritkán, nagyon jó alakú, kedvező színes délutáni világításnál egyenest elragadó példányokban. A vidék ismeri ezüstös szálacskaként, melynek koronája csupán néhány magányosan álló levelecske; kedves növésű, ügyes alakú szúzként, nagyon szép krétás törzssel, mely kecsesen és epedőn csüngeti alá lombjának fürtjeit; és éppígy csaknem elefántszerű terebélyként, olyan törzssel, amit emberi kar át nem érhet, és melynek kérge már csak a magasban mutatja nyomait a sima fehérségnek, de lejjebb durva, szenes, repedezett nyírré vált...

Ami a talajt illeti, alig-alig hasonlít erdőéhez. Kavicsos, agyagos, sőt homokos, az ember el sem hinné, hogy termékeny. Holott az, a maga határai közt, a bujaságig. Magasra burjánzó fű tenyészik rajta, mely gyakran válik szárazzá, metsző élűvé, fenyérszerűvé, és télen széttiport szénaként borítja a földet; gyakran szinte sássá lesz, máshol meg lágyan, kövéren, buján hullámszik a fák bütykös gyökerei felé, bürökkel, csalánnal, lapuval, mindenféle kúszónövényvel, hórihorgas bogánccsal és fiatal, még lágy fahajtásokkal elkeveredve, jó búvóhelyként fácánoknak és vadmadaraknak. Ebből az áradatból és sűrűségből pedig mindenütt iszalag és vadkomló tekereg föl a fákra, csavarosan, széles levelű füzérekben, és száruk még télen is kemény, elszakíthatatlan drótként fonja körül a törzseket.

Nem erdő ez és nem park, hanem varázskert, nem több és nem kevesebb. Ragaszkodom a szóhoz, jóllehet alapjában szegényes, korlátozott és nyomorodottságra hajló természet ez itt, mely néhány egyszerű növénytani megjelöléssel leírható és kimeríthető. A talaj hullámos, állandóan süllyed és emelkedik, és ebből ered a panorámának szép zártsága, az áttekinthetlenség oldalt is; ha az erdőség jobbra és balra is mérföldekre terjedne, vagy legalább annyira, mint hosszában, holott középről számítva mindkétfelé száz-egynéhány lépésre ér, akkor sem érezhetné magát az ember rejtettebbnek, elmerültebbnek és magányosabbnak benne. Csak a nyugatról jövő egyenletes morajlás figyelmezteti a fület a láthatatlan folyó barátságos közellétére. Árkok is vannak telis-tele bodza-, fagyal-, jázmin- és galagonyabokrokkal, hogy párás júniusi napokon a tüdő alig tudja befogadni illatukat. És vannak más mélyedések is, puszta kavicsgödrök, melyeknek lejtőin és fenekén nem terem semmi más, csak néhány fűzsarjadék és egy kevés száraz zsálya.

Noha néhány év óta naponta járom ezt a tájat, még mindig nem vesztette el számomra különös varázsát. Valahogy fantasztikusnak érzem az óriási páfrányokra emlékeztető sok-sok kőrishombot, ezt a sok indát és nádat, ezt a nedvességet és kiaszottságot, ezt a szegényes rengeteget, hogy egészen kimondjam, amit érzek: kissé mintha a föld egy más korszakának tájába merülnénk vissza, vagy tenger alatti világban, tengerfenéken járnánk - és ebben a képzelődésben van is valami igazság; mert valamikor víz állott itt mindenfelé, például azokban a mélyedésekben, amelyek mint négyszögletes réthorpadások terülnek el most, természet ültette kőrisek vad faiskolájával, jó legelőt adva a juhoknak, és amelyek közül az egyik az én házam mögött fekszik.

A vadont keresztül-kasul ösvények szelik át, részben csupán a letaposott fű csíkjai vagy kövecses gyalogutak, melyek nyilván nem mesterségesen, hanem csak úgy a járás-keelés folytán jöttek létre, s meg sem lehet mondani, ki taposta ki őket; mert Bausán meg én legfeljebb kellemetlen kivételként találkozunk rajtuk emberrel, és kísérom az efféle látványra hőkölve megáll, s egyetlen tompa vakkantást hallat, amely meglehetősen pontosan fejezi ki az én érzelmeimet is az eseménnyel szemben. Még szép nyári vasárnap délutánokon is, amikor a városból nagy tömeg sétál az özőnlük vidékünkre (mert itt mindig hűvösebb van néhány fokkal mint másutt), ezeken a belső utakon csaknem zavartalanul járhatunk; mert az emberek nem

ismerik őket, aztán meg a víz, a folyó is rendkívül vonzza a tömeget, ahogy ez már lenni szokott, és a kirándulók szorosan mellette, oly szorosan, amennyire csak lehet, ha nincs akadálya, azaz nincs elárasztva; a legalsó rakparton hömpölyögnek ki a tájra s este megint haza. Legfeljebb ha valamelyik bokorban egy megfészkelődött szerelmespárra bukkanunk, akik szemtelen és riadt állatszemmekkel tekintenek ránk, mintha dacosan kérdenék, van-e valami kifogásunk jelenlétük és elrejtett tevékenységük ellen, s mi némaságunkkal feleljük, hogy semmi, miközben oldalt térünk; Bausán azzal a közönnyel, melyet mindennel szemben tanúsít, ami után nem száll vadszag, én pedig tökéletesen zárkózott arccal, mint akinek minden mindegy, és mint aki sem tetszését, sem megvetését a legkevésbé sem árulja el.

De parkomban ezek az ösvények nem az egyedüli közlekedési és összekötő vonalak. *Utak* is vannak ott - pontosabban nekikészülődések, amelyek egykor utak voltak, vagy azok akarnának lenni, vagy ha isten segít, valamikor talán még csakugyan azok is lesznek... A dolog így áll: az úttörő csákány és a vérmes vállalkozókedv nyomai mutatkoznak még jó darabon a vidék beépített részén túl, a kis villateleptől kifelé... Nagy volt a szándék, merész a terv. A vállalkozó társaságnak, amely tíz vagy tizenöt évvel ezelőtt a földdarab sorsát kezébe vette, más, azaz nagyszerűbb céljai voltak vele (és önmagával), mint amennyi beteljesült; a település nem korlátozódott volna a maroknyi villára, mely ma itt áll. Tömegestül kínálkoztak a telkek, a folyó mellett lefelé vagy egy kilométernyire minden készen állt - és áll ma is -, hogy a vásárlókat és a megállapodott életmód kedvelőit befogadja. A társulat tanácsuléseit a nagyvonalúság jellemezte. Nem elégedtek meg az árvédelmi partrendezéssel, járható rakpart építésével, kertészeti ültetvényekkel; a civilizáló kéz ezenfelül magához az erdőhöz is hozzányúlt, irtásokat vágott, egyes részeket kavicssal töltött föl, a vadont utakkal tagolta, néhányszor hosszában és még többször keresztben - szépen elgondolt, fényes utakkal vagy úttervekkel durva kavicsból, kijelölve a kocsitutat és a széles gyalogjárót, amelyen azonban egyetlen gyalog sem jár, csak Bausán meg én; ő jó és tartós bőrből való négy talpán, én szöges csizmában a kavicsok miatt. Mert a villák, amelyeknek a társaság számítása és szándéka szerint rég ott kellene pompázniuk az utak mentén, egyelőre nem épültek föl, noha én előljártam a jó példával, és házamat ide építettem. Amint mondom, tíz-tizenöt éve nem épültek föl, és így nem csoda, hogy a tájra bizonyos rossz hangulat ereszkedett, s hogy a társaság kebelében nincs nagy kedv további befektetésekre és a nagyszerű kezdet befejezésére.

És mégis annyira előrehaladtunk, hogy a lakó nélküli utcák megkapták szabályos nevüket, akár csak a város területén vagy azon kívül fekvők; csak azt szeretném tudni, melyik álmodozó és múltba mélézőn szép lelkű spekuláns adhatta ezeket az elnevezéseket. Van itt Gellert, Opitz, Fleming, Bürger utca, sőt Adalbert Stifter utca is, amelyet különösen vonzódo kegyellett járok szöges cipőmben. Kezdetüknél mint a nem zárt sorban épített külvárosi utcáknál szokásos, ahol házsarkok nincsenek, oszlopok állnak, s rajtuk utcatáblák; kék zománc táblák fehér betűkkel. De ah, már nincsenek a legjobb állapotban, túlságosan régen nevezik néven a tervezett utakat, ahol senki nem akar lakni, és nem utolsósorban ezek a táblák a rossz hangulat, a kudarc és a megakadt fejlődés világos szemléltetői. Elhanyagolva merednek a semmibe; gondozásukra, megjavításukra senki sem gondol, nap és vihar szabad prédái. A zománc mindenütt lepattogzott, a fehér betűket megette a rozsda, úgyhogy némelyik betű helyett csak csúnyán cakkos szelű barna foltok és hézagok tátonganak, széttépve a neveket és megnehezítve elolvasásukat. Kivált az egyik névtábla okozott számomra nehéz agymunkát, amikor először jártam erre, s kutatva barangoltam be a vidéket. Rendkívül hosszú tábla volt, és az „utca” szó épségben megmaradt rajta; a tulajdonképpeni névnek azonban, amely mint mondom, igen hosszú lehetett egykor, legtöbb betűje teljesen vak volt, megette a rozsda: a barna hézagokból lehetett csak rájuk következtetni, de fölismerni semmi mást, mint elől egy *S* felét, valahol a közepén egy *e*-t és a végén ismét egy *e*-t. Ez túlságosan kevés volt elmém

számára, az egyenletben nagyon sok volt az ismeretlen. Sokáig álltam ott hátratett kézzel, fölnéztem a hosszú táblára, és tanulmányoztam. Azután továbbmentem Bausánnal a gyalogjárón. De miközben azt hittem, másra gondolok, titokban folyton egyen járt az eszem, elpusztult név titkát kutattam, és hirtelen rátaláltam - döbbenetesen megálltam: sietve visszamentem, még egyszer odaálltam a tábla elé, és számolgattam, próbálgattam. Igen, kijött, megtaláltam. A Shakespeare utcán jártam.

Épp ezek a táblák illenek ezekhez az utcákhoz, és ezek az utcák ezekhez a táblákhoz - álmatag és csodálatos elhanyagoltságukban. Átfutnak az erdőn, amelybe vágják őket; az erdő azonban nem nyugszik, nem hagyja érintetlenül az utcákat évtizedeken át, amíg telepések jönnek; mindent megtesz, hogy ismét *összezáródjon*, mert ami itt nő, nem retten vissza a kavicstól, megszokta, hogy benne tenyésszen, s így mindenütt bíborfejű bogáncs, kék zsálya, ezüstös fűzbozót és fiatal kőrisek zöldje bújik elő a kocsutakon és szemtelenül még a gyalogjárón is; semmi kétség, hogy a park költői nevű utcái elgazosodnak, a sűrűség elnyeli őket ismét, és akár sajnálni való, akár örvendetes ez, további tíz év múlva az Opitz és a Fleming utcák nem lesznek többé járhatók, és valószínűleg nyomuk sem marad. Egyelőre, persze nincs ok a panaszra, mert festői és romantikus szempontból bizonyára az egész világon nincsenek szebb utcák, mint ezek mai állapotukban. Ha erős cipőnk van, és nem kell félnünk a durva kövektől, nincs szebb, mint bolyongani félbemaradottságuk árvaságában - mint a talaj százféle vadnövénnye fölött fölneznünk a lány nedvességtől tapadó, apró levelű lombra, amely a kilátásokat keretezi és körülzárja. Olyan lomb ez, amilyenek a tájképek lotaringiai mestere festette háromszáz esztendővel ezelőtt... De mit is beszélek - *amilyenek* festette? Ezt a lombot festette! Itt járt, ismerte ezt a vidéket, nyilván tanulmányozta, és ha az ábrándos részvényes, aki a park utcáit elnevezte, nem ragaszkodott volna oly szigorúan az irodalomhoz, most az egyik rozsdáta táblán Claude Lorrain nevét silabizálhatnám.

Ezzel leírtam a középső erdővidéket. De a keleti lejtőnek is meg nem vethető varázsa van, számomra éppúgy, mint Bausán számára, később elmondandó okokból. A patak övének is lehetne ezt a részt nevezni, mert ez adja meg idillikus tájképi jellegét, és nefelejcses ágyának csöndjével mintegy ellenképe a vad folyam övének odaát, melynek zúgását a többnyire nyugatról fúvó szélben még itt is hallani lehet. Ahol az első keresztút, mely rétmedrek és erdőparcellák között töltésszerűen visz jegenyesortól a lejtő felé, ahol ez a keresztút megáll a lejtő lábánál, bal felé út nyílik, melyet télen az ifjúság ródli pályának használ, a mélyebben fekvő terepre ereszkedve. Ott, ahol nem lejt többé, ott kezdődik a patak, és az oldalán, jobbra vagy balra tőle, ahogy éppen kedvük tartja, sétálgat úr és kutyája a változatos alakú lejtő mentén. Balra fás rétek terülnek el. Falusias kertgazdaság van ott, mely gazdasági épületeinek hátulját mutatja felénk, juhok legelik és tépik a lóherét, egy nem egészen épeszű, vörös szoknyás kislány vezénylete alatt, aki parancsosztogató dühvel állandóan térdére támasztja tenyerét, és csúf hangján torkaszakadtából kiabál, közben pedig iszonyatosan fél a gyapjában fenségesen kövérnek látszó nagy kostól, amely nem hagy magának parancsolni és azt teszi, amit akar. Kivált akkor csúnya a gyermek kiáltozása, ha Bausán megjelenése a juhok közt pánikot kelt, ami majdnem mindig megtörténik, teljesen Bausán szándéka és akarata ellenére, akinek a juhok tökéletesen közömbösek, s aki szinte levegőnek veszi őket, sőt hangsúlyozott nemtörődőséggel és megvető óvatossággal igyekszik megelőzni az ostoba pánik kitörését. Mert noha az én orrom számára elég erős (s különben nem is kellemetlen) az illatuk, mégsem vadszagot árasztanak, s következésképpen Bausánnak nem érdeke hajszolni őket. Ennek ellenére elég egy hirtelen mozdulata vagy már pusztán megjelenése, hogy az egész nyáj, amely az előbb még békés gyermek- és férfihangon bégetve, szétszóródva legelészett, zárt tömegben, váll váll mellett, egyazon irányban elrohanjon, miközben a bárgyú gyermek összegörnyedve

úgy üvölt utánuk, hogy hangja is elcsuklik, és a szeme szinte kiguvad gödréből. Bausán pedig fölnéz rám, mintha ezt mondaná: láthatod, hogy nem vagyok hibás, és semmi részem benne.

Egyszer azonban épp az ellenkező eset történt, ami még kínosabban és mindenesetre különösebben hatott, mint a pánik. Ugyanis az egyik juh, nemének egészen közönséges tagja, egy közepes nagyságú, átlagképű birka, keskeny, fölfelé kunkorodó szájjal, mely mintha mosolygott volna, és csaknem kajánul ostoba kifejezést adott neki, láthatólag belehabarodott s belebolondult Bausánba, és csatlakozott hozzá. Egyszerűen utánament - különvált a nyájtól, elhagyta a legelőt, és csöndesen s túlzott bambasággal mosolyogva, sarkon követte Bausánt, akármerre is járt. Ha Bausán letért az útról, követte, ha szaladni kezdett, ő is utánavágtatott, ha megállt, ugyanúgy tett, közvetlenül mögötte, titokzatos mosolygással, Bausán arcán fanyalgás és zavar tükröződött, és helyzete csakugyan roppant kínos volt, semmi értelme nem volt sem így, sem úgy - oly ostoba eset, amilyen sem vele, sem velem nem fordult még elő. A birka egyre jobban távolodott otthonától, de ez nem ijesztette meg, mindig messzebbre kísérte a bosszús Bausánt, láthatóan elszánva rá, hogy nem válik meg többé tőle, hanem kitart mellette, akármeddig és akárhová is megy. Bausán csöndesen húzódott hozzám, nem annyira félelemből, amire semmi oka nem volt, mint inkább szégyenkezve becsúszva helyzete miatt. Végül is megelégette a dolgot, megállt, fejét hátrafordította, és fenyegetően morogni kezdett. A juh bégetett egyet, ami úgy hangzott, mint valami gonosz emberi nevetés, és ez a szegény Bausánt olyan rémületbe ejtette, hogy behúzott farokkal elrohant - a birka pedig nevetséges szökésekkel nyomában.

A nyájtól már messze távolodtunk, a félkegyelmű kislány pedig úgy üvöltött közben, hogy majdnem megszakadt, s most már nemcsak térde fölé hajolt, hanem sikongása közben hol egyik, hol másik térdét húzta föl arcáig, úgyhogy messziről igazán torz és ijesztő látvány volt. Ekkor egy kötényes cseléd szaladt ki vagy a kiáltozásra, vagy mert amúgy is észrevette, mi történt. Egyik kezében vasvillával futott, másikkal befűzetlen keblét tartva, mely futás közben ide-oda ringott; kifűlva ért hozzánk, és nekilátott, hogy a birkát, amely ismét lépésben ment, mert Bausán is így tett, a villával visszaterelje megfelelő irányba, ami azonban sehogy sem sikerült. A juh félreugrott a villa elöl, egy fordulattal azonban már megint Bausán nyomában volt, és úgy látszott, nincs olyan hatalom, amely eltérítse. Láttam, hogy nincs más segítség, és megfordultam. Valamennyien visszamentünk, mellettem Bausán, mögöttem a juh, emögött pedig a cseléd a villával, miközben a vörös szoknyás gyermek meggömbülve és toporzékolva kiabált felénk. De nem elég hogy visszamentünk a nyájig, egész munkára volt szükség, és a dolgot végig kellett csinálnunk. Be kellett térnünk az udvarra, be a birkaólig, melynek széles tolóajtáját a cseléd minden erejét megfeszítve tolta szét előttünk. Szépen bevonultunk; és amikor mind benn voltunk, nekünk, idegeneknek, ügyesen el kellett szelelnünk, a becsapott juh orra előtt pedig gyorsan betolták az ól ajtaját, úgyhogy odabenn fogva maradt. Csak ilyen módon folytathattam Bausánnal megszakított sétámat, a cseléd hálálkodása közepette. Bausán azonban mindvégig lehangolt és megalázott maradt.

Ennyit a juhokról. A gazdasági épületek mellett balról terjedelmes víkendtelep van, amely lugasaival és kápolnához hasonló parányi házikóival, valamint körülkerített kertjeivel temetőszerűen hat. Az egész telepet is kerítés veszi körül; a bejárat rácsos kapuján át csak a lugások gazdái léphetnek be, s néha egy csupasz karú férfit látok ott, amint kilenclábnyi zöldségeskertecskéjében ás, mintha tulajdon sírját ásná. Aztán ismét vakondtúrásokkal borított nyílt mezők következnek, melyek a középső erdővidék széléig nyúlnak el, s amelyeken a vakondokon kívül sok pocok is tanyázik, amit szintén meg kell jegyeznünk, tekintettel Bausánra és sokoldalú vadászkedvére.

Másfelől, azaz jobbról, a patak és a lejtő halad párhuzamosan, ez utóbbinak a képe, amint mondtam, változatos. Az elején komor, sehol semmi napfény, és fenyőfák borítják. Később homokbányává alakul, mely forrón veri vissza a napsugarakat, meg később kavicsbányává, végül pedig téglazuhataggá, mintha odafönn egy házat bontottak volna le, és az értéktelen romokat itt egyszerűen lehajigálták volna, úgyhogy átmenetileg a patak folyása is nehézségbe ütközik. De kifog az akadályon, vize meggyül kissé, és kiárad, vörösen a téglaportól, s megfestve a part fűvét is, amelyet áztat. Azután annál tisztábban és vidámabban folyik tovább, itt-ott megcsillantva a napot tükrében.

A patakokat nagyon szeretem, mint általában minden vizet, tengertől a legkisebb nádas pocsolyáig, és ha fülem, például a nyári hegyek közt, meghallja a távolból egy patak titkos csobogását és csevegését, ha kell, még hosszú utat is megteszek az elmosódó hangok felé, hogy föllejtem medrét, szemtől szembe lássam a bércek rejtve csacsogó fiacskáját, és ismeretséget kössek vele. Szépek a hegyi patakok, melyek sötét fenyők és meredek sziklafokok közt rohannak alá dörögve, jéghideg, zöld tavakat alkotnak, és fehér porzással meredeken zuhannak a legközelebbi fokra. De a síkság patakjait is gyönyörűséggel és rokonszenvvel nézem, akár oly sekélyek, hogy alig bírják el ágyuk simára csiszolt, ezüstösen síkos kavicsait, akár oly mélyek, mint kis folyók, amelyek a kétoldalt mélyen alácsüngő fűzek védelmében sebesen pezsegnek tova, középen gyorsabb áramlással mint a széleken. Ki nem követte már vándorlásai közben a vizek futását, ha tehette? A vonzóerő, amellyel a víz hat az emberre, természetes rokonérzéssel alapszik. Az ember a víz gyermeke, testünk kilenczted részében ebből az elemből áll, és fejlődésünk bizonyos fokán, megszületésünk előtt, kopoltyúink vannak. A magam részéről szívesen elismerem, hogy a víz szemlélete minden megjelenési formájában és alakjában a legközvetlenebb és legerősebb természeti élvezet számomra, valódi elmerüléshez, valódi önfeledtséghez, a magam parányi létének igazi föloldódásához az általánosságban csak ennek a szemlélődésnek révén tudok jutni. Akár a szendergő vagy harsogva föltorló tenger látványa is oly mély testi elrévedés, oly önmagamtól való elszakadás állapotába tud ringatni, hogy minden időérzékeimet elvesztem, és az unalom fogalma megszűnik számomra, miközben perceknek érzem az órákat ebben az egyesülésben és társaságban. De egy patak fölött húzódó bürü korlátja fölé hajolva is el tudok ácsorogni a végtelenségig, beléveszve a csörgedezés, örvénylés és rohanás szemléletébe, s anélkül, hogy az a másik áramlás, bennem és körülöttem, az idő sebes suhanása, félelmet vagy türelmetlenséget keltene bennem. A vízelem iránt érzett rokonszenvem teszi számomra értékessé és fontossá azt, hogy a keskeny földnyelvet, amelyen lakom, kétoldalt víz fogja körül.

Az itteni patak tehát az egyszerűek és igénytelenek közé tartozik, nincs semmi különös benne, jellege a barátságos mindennapiság. Kristálytisztá, hamisság és álság nélkül való naivitásában észébe se jut, hogy zavaros áradással mutassa mélynek magát, sima és tiszta, és cseppet sem titkolja, hogy fenekén néhány elhajított bádogdoboz és egy fűzős cipő hullája hever a zöld iszapban. Különben elég mély ahhoz, hogy csinos, ezüstszerű és rendkívül fürge halacskák lakóhelye legyen, amelyek közeledtünkre hosszú cikcakkban menekülnek. Több helyen tószzerűen kiszélesül, és partján szép fűzek állnak, amelyek közül az egyiket arra menet különös szeretettel szoktam nézni. A lejtőn áll, tehát a víztől némi távolságban. De egyik ága vágyakozva nyúlik a patak fölé s a mélybe, és csakugyan el is éri a patak tükrét, úgy, hogy az elgyűrűző víz könnyedén megnedvesíti az ág végének ezüstös lombját. Így áll a vén fa, és élvezti ezt az érintést.

Jó itt sétálni a meleg nyári szél lágy áramában. Ha nagyon meleg van, Bausán bemegy a patakba, hogy lehűtse hasát, mert magasabban levő testrészei önszántából sohasem kerülnek érintkezésbe vízzel. Ott áll hátravetett füllel, jámbor arccal, miközben a víz körülcsobogja és tovaárad. Azután hozzám jön, hogy lerázza magáról a vizet, aminek meggyőződése szerint

közvetlen közelemben kell megtörténnie, néha olyan buzgósággal rázkódik, hogy egészen bepermetez vízzel és iszappal. Mit sem használ, ha szóval és bottal utasítom vissza. Ami az ő szemében természetes, törvényszerű és elkerülhetetlen, abban nem engedi korlátozni magát.

A patak továbbfolyik nyugat felé, s egy kis helységhez ér, amely erdő és lejtő között lezárja északra a kilátást, s amelynek szélén van a vendéglő. A patak ott ismét kis tavat alkot, melyben a parasztasszonyok térdelve öblögetik a ruhát. Palló visz rajta át, ha pedig ezen átmentünk, egy kocsiútra jutunk, amely a faluból erdő és mező közt fut a város felé. De ha jobbra térünk erről az útról, egy ugyancsak kitaposott ösvényen a fák között néhány lépéssel elérjük a folyót.

Ez most már a folyó öve, ő maga kígyózik előttünk zölden és fehér tajtékzással; alapjában nem egyéb, mint egy nagy hegyi patak, de örökös morajlása, amelyet többé-kevésbé tompítva a vidéken mindenütt hallani, itt pedig teljes erővel tölti be a fület, akár a tenger szent zúgását pótolhatja, ha már ebben nem lehet részünk. Számtalan sirály kiáltozása vegyül közbe folytonosan, amelyek ősszel, télen és még tavasszal is éhes rikácsolással keringenek a levezetőcsatornák nyílásánál, és itt keresik élelmüket, míg az évszak ismét lehetővé nem teszi, hogy újra a hegyi tavaknál telepedhessenek meg - éppúgy, mint a vadkacsák. Ezek a vad- és félvad kacsák, amelyek a hideg hónapokat ugyancsak itt töltik a város közelében, ringatóznak a hullámokon, vitetik magukat a zúgókon, amelyek megforgatják és meghintáztatják őket, s egy-egy vízesés előtt az utolsó pillanatban fölrebbennek, hogy odább ismét leszálljanak a vízre...

A parti öv a következő módon van tagolva és lépcsőzve: az erdő szélének közvetlen közelében széles, kavicsos lapály terül el, mint a főntebb említett jegenyesor folytatása, s a folyam mentén legalább egy kilométernyire nyúlik, azaz a révházig, amelyről még lesz szó, és amely mögött a sűrűség közelebb nyomul a folyó ágyához. Már tudjuk, mi ez a kavicsivtag: a hosszanti műutak közül a legelső és legfontosabb, amelyet a telepítő társaság gyönyörűnek tervezett, tájszépségekben gazdag sétánynak az elegáns világ kocsiközlekedése számára, ahol lovagló urak nyargalhattak volna fényesre lakkozott hintók mögött, enyelgő szavakat váltva a mosolyosan hátrahajló hölgyekkel. A révház mellett nagy s ma már roskatagon dülöngő fatábla hirdeti, mi lett volna a kocsikorzó közvetlen célja, az ideiglenes végpont, mert széles betűkkel az áll rajta, hogy ez a saroktelek parkkávéház és előkelő ivó létesítésének céljaira való... A szándék most már csak szándék marad. Mert a parkkávéház asztalkái, sürgő-forgó pincérei és kortyoló vendégei helyett még mindig csak a ferde tábla áll itt, tétován, roskatag, kínálat-kereslet nélkül, s a korzó csupán durva kavicsokból szétömlő sivatag, melyet csaknem oly sűrűn nő be a fűzbozót és kék zsálya, mint az Opitz és Fleming utcát.

A sétány mellett, a folyóhoz közelebb, keskeny füves lejtőjű és szintén alaposan elgazosodott kavicsöltés húzódik, melyen távirópóznák állnak - én azonban szívesen sétálok rajta, egyrészt a változatosság kedvéért, másrészt mert a kavicson, ha nehézkes is, de tiszta a járás, amikor nagy záporok után ott lenn az agyagos gyalogút járhatatlannak látszik. Ez a gyalogút, a tulajdonképpeni sétaút, amely órák hosszát vonul a folyam mentén, hogy végül is elvadult parti ösvénnyé váljék, a víz felől fiatal juharfákkal és nyírfákkal van beültetve, másik felől pedig a táj hatalmas őslakói állnak, kolosszális fűzek, nyírfák és ezüstjegenyék. Partja meredeken és mélyen esik a folyam felé. Fűz vesszőből készült okos fonadék, s alul még betonozás is védi az áradás ellen, amely évente egyszer-kétszer, mikor olvad a hó a hegyekben vagy tartós záporosók alkalmával fenyegeti. Itt-ott fahágcsófélék, félig létrák, félig lépcsők ereszkednek le róla, amelyeken elég kényelmesen lehet leszállni a tulajdonképpeni folyam-ágyba: a többnyire kiszáradt, körülbelül hat méter széles tartalékmedrébe a nagy hegyi pataknak, amely éppúgy, mint a kicsiny vagy legkisebb patakok, tehát mindig a felső folyamvidék

vízviszonyai szerint, néha csupán zöld vízszalag, sziklái alig nedvesek, és a sirályok mintha hosszú lábbal állnának a vízen - más körülmények között pedig csaknem veszedelmes szörnyé nő, árvízzé dagad, széles ágyát szörnyű tombolással tölti be, idegen tárgyakat ragad magával forgatagában, szatyrokat, bokrokat, döglött macskákat, és folytonosan kicsapással és erőszakkal fenyeget. A tartalékágyat is ferdén futó, karámoldalszerű, párhuzamos fűzfafonatok erősítik az áradás ellen. Tele van cimborral, perjével és a vidék mindenütt jelenlevő dísznövényével, száraz kék zsályával; és jól járható a lapos kövekkel kirakott partszegély segítségével, amely egészen a hullámok szomszédságában vonul, és számomra további, mindennél kedvesebb lehetőséget ad, hogy sétáimat változatossá tegyem. Noha a merev kövön nem éppen kellemes a járás, bőven megéri a fáradságot a víz intim közelsége. Ilyenkor néha a homokban is lehet járni - mert a kövecs és perje közt homok van, kissé agyagos, nem olyan szent tisztaságú, mint a tengeré, de mégis valódi főveny, és mintha tengerparton járnánk itt lenn, amely a végtelenségbe nyúlik - nem hiányzik a zúgás és sirályrikácsolás sem, sem pedig az az időt és teret elnyelő egyformaság, mely bizonyos elbódító szórakozást nyújt. Mindenütt alacsony zúgók morajlanak, és a révház felé félúton már belévegyül a vízesés dörgése is, amellyel egy ferdén torkolló csatorna ömlik odaát a folyóba. A zuhatag teste íves, csillogó, üveges, mint egy halé, és lábánál örökös a pezsgés.

Szép itt, amikor kék az ég, és a kompot zászló díszíti a jó idő tiszteletére vagy valamely ünnepélyes alkalomból. Más csónakok is vannak itt, de a kompot drótkötél tartja, s ez ismét össze van kötve egy másik, még vastagabb, a folyón keresztbe feszített drótkötéllal, amelyen egy csiga segítségével fut végig. A kompot maga az ár hajtja, a révész kezének kormányzása végzi el a többit. A révész asszonnyal és gyerekekkel együtt ott lakik a révházban, amely valamivel a felső gyalogút mögött van, konyhakerttel és tyúkóllal, s amely bizonyára hivatalból járó szabad lakás. Olyan, mint egy szeszélyesen és könnyedén épült törpe villa erkélyecskéivel és kiugróival, és úgy látszik, két szobája van lenn és kettő fenn. Szívesen üldögélek a padon a kertecske előtt, amely mindjárt ott van a felső gyalogútnál. Bausán a lábamon ül, a révész tyúkjai körülsétálnak, minden lépésnél előrelökve fejüket, és a kakas többnyire fölszáll a pad támlájára, farkának zöld zsandártollait lelógatja hátul, így ül mellettem, s egyik piros szemével élesen vizsgálgat oldalról. Nézem a kompforgalmat, amely nem éppen sűrű, még csak nem is eleven, inkább nagy szünetekkel történik. Annál szívesebben látom, ha itt vagy odaát egy ember vagy egy kosaras asszony jelentkezik, és át akar kelni a folyón; mert a „vígy át” költészete mindig emberien vonzó, éppúgy, mint a legrégebb időkben, még akkor is, ha, mint itt, a cselekmény újkorai fejlődött formák közt bonyolódik is le. A parton mindkét felől kettős falépcső visz le a folyományba és a pallókhöz, a jövők és menők számára, és itt is, odaát is, elektromos csengőgomb van fölszerelve a lépcső mellett. Megjelenik egy ember a túlsó parton, csöndesen áll, és átnéz a vízen. Nem kiált már, mint valamikor, tölcéért formálva kezéből. Odamegy a csengőhöz, kinyújtja karját, és megnyomja a gombot. Éles csöngés hallatszik a révész villácskájában: ez a mai „vígyél át”; s így is még mindig költői. A várakozó áll és figyel. És csaknem ugyanabban a pillanatban, amikor megberren a csengő, a révész is kilép hivatalos házikójából, mintha az ajtó mögött állt vagy egy széken ült volna a küszöbön, csupán a jelre várva - kijön, és lépteiben van valami, mintha közvetlenül a gombnyomás mozgatta volna meg gépiesen, mint ahogy a céllövő bódében lő az ember egy házikó ajtajára: s ha eltalálta, az föl pattan, és egy alak jön ki, sarlós lány vagy őrt álló katona. Túlságos sietség nélkül, egyenletesen lóbálva karját, megy a révész kis kertjén és a gyalogúton át s a falépcsőn le a folyóhoz. Eloldja a kompot, és megragadja a kormányt, miközben a csiga végigszalad a keresztbe futó drótkötélen, és a kompot átviszi. Odaát beugrik hozzá az idegen, aki az innenső pallón átad egy nikkelpénzt, vidoran fölfut a lépcsőn, miután átjutott a folyón, és jobbra vagy balra fordul. Néha, ha a révészt gyengélkedés vagy sürgős házimunka akadályozza, az asszony vagy esetleg a gyerek jön ki, és hozza át az idegent; mert ezek is éppen olyan jól értenek

hozzá, mint ő, és magam is értenék hozzá. A révész hivatala könnyű, és nem kíván semmi különös tehetséget vagy képzettséget. Szerencsésnek és a sors kegyeltjének mondhatja magát, hogy övé a javadalom, és ő lakik a törpe villában. Minden számár helyébe állhatna zavar nélkül, és ezt ő is jól tudja, ezért szerényen és hálásan viselkedik. Hazatértében udvariasan köszönt, amint ott ülök a padon a kutya és a kakas között, és látszik rajta, hogy nem akar ellenségeket szerezni.

Kátrányszag, parti szél - és tompán loccsan a víz a csónakok fáján. Mit kívánhatok többet? Néha más, otthonos emlék lep meg: a víz alacsonyan áll, poshadt szagot áraszt - ez a lagúna ez Velence. Azután ismét vízözön, végtelen eső zúdul alá, gumiköpenyben, ázott arccal feszülök a felső úton a kemény nyugati szél ellen, amely eltépi a fasorban a fiatal jegenyéket a karóktól, és megmagyarázza, miért görbülnek itt a fák szél irányában, miért csak egyik oldalon nő koronájuk; s Bausán gyakran megáll az úton, és jól megrázza magát, hogy csak úgy fröcsköl mindenfelé. A folyó nem az többé, ami volt. Megáradt, sötétsárga, vészes kifejezéssel hömpölyög tova. A vad áradat imbolygása, föltorlódása és súlyos rohanása ez - piszkos hullámaival betölti az egész tartalék ágyat a part széléig, sőt felcsap a betonozásig és a fűzfafonatú védőgátig, úgyhogy áldani kell az előrelátást, amely megalkotta őket. A legfélelmetesebb az, hogy a folyó *csöndes*, sokkal csöndesebb, mint egyébkor, csaknem hangtalan ebben az állapotban. A szokott zuhatagok nincsenek többé, a víz túlságos magasan áll, de helyük fölismerhető arról, hogy a hullámok ott mélyebb völgyeket alkotnak, és magasabbra torlódnak, mint másutt, és hogy tarajuk hátracsap, nem előre, mint a partot verő hullámoké. A vízesésnek egyáltalában nincs többé szerepe; teste lapos és szegényes, a vízállás magassága folytán szinte teljesen megszűnt lábánál a pezsgés. Ami pedig Bausánt illeti mindezen jelenségek közepette, csodálkozása a dolgok ilyenén változásán nem ismer határt. Egész úton csupa csodálkozás, nem tudja megérteni, hogy a száraz tér, ahol máskor ügetni és rohanni szokott, mára eltűnt, víz alatt áll; rémülten menekül föl a parton a magasra csapó ár elől, farkát csóválva néz vissza rám, nézi ismét a vizet, és közben zavarában ferdére nyitja száját, megint becsukja, és nyelvét szája szögletébe dugja - s ez a némajáték épp annyira emberi, mint amennyire állati, kifejezési eszköznek kissé durva és alsórendű, de rendkívül érthető, és pontosan olyan, mint amelyet valamely bonyolult helyzetben használna egy némileg együgyű és alacsony származású ember, mindenesetre még a tarkóját is vakargatva hozzá.

Miután ekképpen még bővebben is beszéltem a folyó övéről, az egész tájat leírtam, és úgy hiszem, mindent elkövettem szemléletessé tételére. Nagyon tetszik nekem így leírásban, de még jobban tetszik természetben. Mindenesetre pontosabb és sokfélébb ebben a szférában, mint ahogy a valóságos Bausán is melegebb, elevenebb és vidámabb, mint mágikus tükörképe. Hálás és hű vagyok e tájhoz, azért írtam le. Ez az én parkom és egyedüllétem; gondolataim és álmaim elkeverednek és összenőnek képeivel, miként kúszónövényeinek indája a fákéval. Láttam a nap és az év minden szakában: ősszel, amikor a hervadó lomb vegyi illata tölti be a levegőt, a bogáncskórók tömege bolyhosan elvirágzik, a „gyógypark” nagy bükkjei rozsdaszínű levélszőnyeget terítenek maguk alá a gyepen, és az aranyba mártott délutánok színpadias-romantikus koraestté sötétednek: holdsarló úszik az égen, teljes ködpára a völgyek fölött, és a fák fekete sziluettje közt esti fény vöröslik... Láttam tehát ősszel, és láttam télen is, amikor a kavicsot hó fedi, és egyenletesen eltakarja, úgyhogy sárcipőben járni lehet rajta; a folyó feketén hömpölyög a sápadt, fagytól gémberegett partok között, és sirályok százainak rikácsolása tölti be a levegőt reggeltől estig. De mégiscsak az enyhe hónapokban a legszabadabb és legmeghittebb vele az érintkezés, amikor semmi fölszerelésre nincs szükség, hogy két futó zápor között gyorsan, egy negyedórászkára kísértéljünk, elhaladtunkban egy fagyalagat hajlítsunk arcunk elé, és futó pillantást vessünk a tovasiető hullámokra. Talán vendégek voltak odahaza, most már elmentek, az ember a társalgástól felörlődve maradt a

négy fal között, ahol az idegenek lehelete még ott lebeg a levegőben. Jó ilyenkor kabát, kalap nélkül csellengeni egy kissé a Gellert és a Stifter úton, némi levegőt szívni és fölüdülni. Az ember fölneéz az égre, vagy a finom és lágy lombok mélyére, az idegek megnyugszanak, s komolyság és csönd tér vissza a lélekbe.

Bausán ilyenkor mindig mellettem van. A világ behatolását a házba nem akadályozhatta meg, noha rettenetes hangon emelt szót és tiltakozott ellene, de ez mit sem használt, kénytelen volt eloldalogni. Most örül, hogy ismét vele vagyok a pagonyban. Egyik füllebenyét hanyagul hátraveti, és a kutyák szokása szerint rézsútos futással, úgy, hogy a hátsó lábak nincsenek pontosan az elülsők mögött, hanem kissé oldalvást mozognak, üget előttem a kavicsoson. És hirtelen látom, amint egész testében-lelkében megrendül, s fölmeredő farkcsontját vadul kezdi csóválni. Fejét előre és oldalt löki, teste kifeszül és meghosszabbodik, erre-arra szökken, és a következő pillanatban orrát folytonosan a földre nyomva, bizonyos irányban elinal. Szimatot kapott. Egy nyulat kerget.

A VADÁSZAT

A táj gazdag apróvadban, és mi vadászunk is rájuk; azaz Bausán vadászik, én pedig nézem. Ilyen módon vadászunk nyúlra, fogolyra, pocokra, vakondra, vadkacsára és sirályra. De a komolyabb vadásztól sem riadunk vissza, fácánra, sőt őzre is cserkészünk, ha télidőn ily nagy állat pagonyunkba téved. Izgalmas látvány, amint a hosszú lábú, könnyű testű állat a hótól elütő barnaságában, magasra billegő fehér hátsó résszel menekül a minden erejét megfeszítő kis Bausán elöl - a legnagyobb részvétellel és feszültséggel kísérem az eseményt. Nem történik ugyan semmi, még sohasem történt, és nem is fog történni. De a kézzelfogható eredmény hiánya sem Bausán kedvét és szenvedélyét nem csökkenti, sem a magam gyönyörűségéből nem vesz el. A vadászatot önmagáért üzzük, nem pedig a zsákmányért, a haszonért, és amint mondom, Bausán a cselekvő fél. Tőlem inkább csak erkölcsi támogatást kíván, mivel az együttműködés más formáját, az elintézés határozottabb és tárgyilagosabb módját személyes és közvetlen tapasztalatból nem ismeri. Hangsúlyozom ezeket a szavakat: „személyes” és „közvetlen”; merthogy ősei, legalábbis a vizslaágon, ismerték a valóságos vadászatot, az több, mint valószínű, és már gondoltam rá, vajon fölmerülhet-e benne az ősi emlékezés, és életre hívhatja-e valamilyen véletlen élmény. Az ő létfokán az egyén élete bizonyára felületesebben különül el a fajétól, mint az embernél, születés és halál kevésbé mélyreható megingása a létezésnek, a vér hagyományai talán sértetlenebbül őrződnek meg, úgyhogy az ellentmondás csak látszólagos, ha magával hozott tapasztalatokról, tudattalan emlékekről beszélünk, amelyek földidéződve, az állatot megzavarhatják személyes tapasztalataiban, s többé nem elégszik meg velük. Ezen a gondolaton rágódtam egyszer némi nyugtalansággal; de éppoly hamar elúztam magamtól, mint ahogy Bausán is nyilván kiverte fejéből a brutális eseményt, amelynek tanúja volt, és ami tépelődéseimre alkalmat adott.

Többnyire délben, fél tizenkettőkor vagy tizenkettőkor indulok vele vadászatra, néha, kivált meleg nyári napokon, későbbi délutáni órák is, hat órákor vagy még később, vagy ebben az időben már másodszer; mindenesetre ilyenkor már egészen más erőben vagyok, mint első hanyag reggeli sétánknál. A korai órák érintetlen frissessége rég odavan, gondok és harcok adódtak közben, nehézségeket győztem le, hogy csak úgy csikorgott, miközben minden egyessel megküzdöttem; ugyanakkor mélyreható és bonyolult összefüggéseket kellett erősen eszemben tartanom, végső elágazásaikban is lélekkel megtöltenem - s a fejem már fáradt. A vadászat Bausánnal elszórakoztat s fölvidít ilyenkor, fölserkenti bennem az életerőt, s a nap hátralevő részére, amikor még mindig van egy s más tennivalóm, ismét helyrehoz. Hálából írom le a vadászatot.

Természetesen szó sincs róla, hogy a megnevezett vadfélék közül naphosszat csak egy bizonyos fajtát vennénk célba, és például nyúl- vagy vadkacsaesre mennénk. Inkább összevissza vadászunk mindenre, ami éppen - csaknem azt mondtam: puskánk elé kerül; és nem is kell messze mennünk, hogy vadra akadjunk, a vadászatot betű szerint véve, nyomban a kertajtó előtt kezdhethetjük, mert pocok és vakond tömegesen tanyázik a rét mélyén, a ház mögött. Ezek a kis bundások a szó szoros értelmében nem vadak; de titkosan áskáló lényük, s kivált a pocok ravasz fürgesége, amelyek nappal is látnak, nem úgy, mint lapátlábú rokonuk, s gyakran a föld felszínén futkosnak okos szemmel, de veszély közeledtére ismét becikáznak fekete bűvölyükükbe, anélkül, hogy lábuk mozgása látható volna, mindig roppant hatással van Bausán üldöző ösztönére, és amellet ez az egyetlen vad, amely néha zsákmányul esik; egy pocok, egy vakond mindenesetre *jó falat* - nem megvetendő oly szűkös időkben, mint a mostaniak, amikor a kutyaház mellé állított tányérban gyakran semmi más nincs, csak egy kevés ízetlen gerslilevel. Így, alighogy pár lépést botozgattam fölfelé a jegenyefasorban, és Bausán alig tombolta ki magát kissé bevezetésül, már látom, hogy a legfurcsább buk fenceket veti jobbomon: a vadászszenvedély már elragadta, nem hall és nem lát semmi mást, mint az állatkák izgatón rejtett motozását maga körül; feszülten, farkcsóválva, lábát óvatosan emelve lopózik a fűben, hirtelen megáll, egy-egy elülső és hátsó lábát a levegőben felejtve, ferde fejjel, hegyes orral mereszti szemét felülről le a földre, miközben fölágaskodó füleinek leffentyűi szeme mellett kétoldalt előrehullanak; két elülső lábára toppanva hirtelen előre-ugrik, s megint előre és hőkölő arccal les oda, ahol az előbb még volt valami, most pedig semmi sincs többé. Erre ásni kezd... Nagy kedvem volna csatlakozni hozzá, és megvárni az eredményt; de akkor tapodtat sem haladnánk, egész napra való vadászkedvét elpazarolná itt a mezőn. Így hát továbbmegyek, nem bánva, hogy utolér-e, akármeddig marad is el, s ha nem is látja, merre térek: nyomom éppoly világos számára, mint egy vadé; fejét két elülső lába közé dugva cserkel utánam, ha elvesztett szem elől, már hallok adóérmének csilingelését, erős vágatását hátam mögött, elrohan mellettem, és visszafordul, hogy farkcsóválva jelentse érkezését.

De kinn az erdőn vagy a pataköv tág mezőin néha mégis odaállok, és elnézem, miként ássa egy pocok lyukát, még akkor is, ha már késő van, és nézelődés közben eltelik a sétálásra szánt idő. Szenvedélyes munkája leköt, buzgalma rám ragad, nem tudom megállni, hogy szívből sikert ne kívánjak neki, és sokért nem adnám, ha az eredménynek tanúja lehetnék. A hely, ahol ás, kívülről talán nem is feltűnő - talán mohos, gyökerekkel inas emelkedés egy nyírfa lábánál. De a vadat meghallotta, megszagolta ott, talán látta is, amint elcikázott, biztos benne, hogy ott ül a föld alatt folyosóján és házában, csak el kell érni, és ezért teljes erőből ás, föltétlen és önfelelt odaadással, nem dühösen, hanem sportszerű, tárgyilagos szenvedéllyel - látni is öröm. Csikos kis teste, melynek sima bőre alatt látszanak a bordák s az izmok játéka, közepén homorúvá nyomódik, hátsó része a gyors iramban szüntelenül ide-oda mozgó csonka farokkal meredeken fölmagasodik, feje lenn van elülső lábánál a már kiásott, rézsútosan futó üregben, és arcát elfordítva, amilyen gyorsan csak tudja, tépi érc kemény karmaival egyre tovább és tovább a földet, hogy kalapom karimájáig repülnek a rögök, kavicsok, fűrongyok és fás gyökérdarabkák. Közben a csöndben horkantása hallatszik, amint némi előhaladás után orra a talajba túr, hogy az okos, óvatos, néma kis lényt odabenn szaglásával megostromolja. Tompa hang ez: gyorsan löki ki lélegzetét, csak épp hogy kiürítse tüdejét, és megint beszíhassa a finom, éles, jóllehet még távoli és rejtett egérszagot. Mit érezhet az állatka odalenn erre a tompa horkolásra? Hát ez már az Ő dolga vagy Isten dolga, aki Bausánt a mezeiegek ellenségének és üldözőjének teremtette, és azután a félelem nem más, mint fokozott életérzés, az egérke valószínűleg unatkozna, ha nem volna Bausán, és mire szolgálna akkor gyöngyszemű okossága és gyors ásóművészete, ami bőségesen kiegyenlíti a harci feltételeket, úgyhogy a támadó sikere mindig meglehetősen valószínűtlen. Egyszóval nem

érzek részvétet a pocok iránt, lelkileg Bausán pártján állok, és gyakran nem tudok megmaradni a néző szerepében: botommal közbelépek, ha egy keményen ülő kavics, egy szívós gyökérszalag útjában áll, és fúrva és emelve segítem elhárítani az akadályt. Ilyenkor munkája közben gyors, felhevült pillantást küld föl hozzám az egyetértés jeléül. Teli szájjal harap a szívós, gyökérhálós földbe, rögöket tép föl, oldalt löki őket, újból tompán a mélybe horpan, és szimatjától föltüzelve, ismét őrvongó tevékenységbe kezd karmaival.

Az esetek nagy többségében mindez hiábavaló fáradság. Földes orral, vállig összepiszkolva Bausán fölületesen még egyszer körülszaglássza a helyet, és aztán otthagyja, közönyösen kotródik odább. „Semmi sem volt, Bausán”, mondom én, ha rám néz. „Semmi sem volt”, ismétlem, miközben az érthetőség kedvéért fejemet rázom, s fölvonom szemöldökömet és vállamat. De egyáltalában nem szükséges vigasztalni őt, a balsiker egy pillanatra sem csüggeszti el. A vadászat vadászat, a konc nem fontos, fő a pompás erőpróba, gondolja, amennyire egyáltalában gondol még az oly nagy hévvel folytatott ügyre; mert már új vállalkozásokba fogott, amire igazán bőven van alkalom mind a három övben.

Ám az is előfordul, hogy elfogja az egeret, ami számomra némi megrendüléssel jár, mert könnyörtelenül föl is falja szegényt, elevenen, szőröstül-bőröstül, ha elkapta. Életöszöne talán nem adott elég bölcs tanácsot a boldogtalannak, s túlságosan puha, védtelen és könnyen föltúrható helyet választott háza építésére; talán a folyosó nem volt elég mély, s az állatka ijedtében nem tudta gyorsan tovább fúrni, elvesztette fejét, s csupán néhány ujjnyira a felszín alatt húzta meg magát, miközben a füléig hatoló szörnyűséges fújtatásra a réműlettől majd kiugrottak fényes gyöngyszemei. Elég az hozzá, a vaskarmok megtalálják, földobják - föl az iszonyú napvilágra a szerencsétlen kis pockot! Joggal féltél úgy, kicsi, s most még jó, hogy jogos nagy félelmed valószínűleg félig öntudatlanná tett, mert hamarosan kásává változol. Bausán megragadja farkánál fogva, kétszer-háromszor erre-arra veti a földön, egészen gyöngesipítás hallatszik, az elveszett egerke utolsó hangja, és Bausán bekapja fehér fogai közé. Terpeszkedve, elülső lábait szétvetve, lesunyt fejjel áll ott, és rágás közben előrelöki fejét, miközben a falatot mintha mindig újra elkapná, s szájában eligazítaná. A kis csontok roppannak, szája sarkában még egy bundadarabka lóg egy pillanatra, beszipantja, s vége - Bausán valami győzelmi és örömtáncba kezd körülöttem, én pedig ott állok botomra támaszkodva, ahogyan egész idő alatt álltam az eseményt szemlélve. „Szép alak vagy!” - mondom borzongó elismeréssel, és bólintok. „Kis gyilkos, kis kannibál!” E szavakra tánca viharosabb lesz, és kis híja, hogy hangosan nem nevet hozzá. Így indulok tovább utamra, s kissé borzongok attól, amit láttam, de legbelül kissé föl is villanyoz az élet nyers humora. A dolog rendben van - a természet rendje szerint -, egy ösztöneitől hiányosan irányított mezei pocok kásává változott. De ilyen esetben jobb szeretem, ha a természet rendjét nem segítettem botommal, hanem csupán szemlélődésre szorítkozom.

Ijesztő, ha hirtelen föltör egy fácán a sűrűből, ahol ülve aludt, vagy ébren reménykedett, hogy észrevétlen marad, de Bausán szimatoló orra némi keresés után fölverte. Csapkodva és verdesve, ijedten fölháborodott rikácsolással és burrogással fölrobajlik a nagy, rozsdavörös, hosszú tollú madár, és a magasból a lomb közé hullatva ürülékét, balga fejvesztettséggel egy fára menekül, ahol tovább jajveszékkel, miközben Bausán a fa törzsének vetve lábát, viharosan ugat fölfelé. Föl, föl! - kiáltja ez az ugatás. Repülj tovább, kedvemnek ostoba játékszere, hogy üldözhesselek! És a vadmadár nem tud ellenállni a hatalmas hangnak, zúgva hagyja el ismét az ágot, és nehézkes repüléssel áttör a lombkoronán, folytonosan burrogva és jajongva száll tovább, miközben Bausán odalenn figyelmesen és férfias némasággal követi.

Ennyiből áll öröme; többet nem akar, és másról nem tud. Mert mi történne, ha elkapná a madarat? Semmi sem történne - láttam, amint karmai közt volt már egy, mély álmában lepte meg, úgyhogy a nehézkes szárnyas nem bírt idejében fölcsapni a földről: a megzavarodott győztes ott állt fölötte, és nem tudta, mit kezdjen vele. Egyik szárnyát elterpesztve, elnyújtott nyakkal feküdt a fácán a fűben, és sívított, sívított szüntelen: úgy hangzott, mintha egy vén-asszonyt gyilkoltak volna a bozót közt, s odasiettem, hogy megakadályozzak valami borzalmat. De hamar meggyőződtem róla, hogy nem kell félnem: Bausán nyilvánvaló tanácstalansága, a félig kíváncsi, félig undorodó kifejezés, amelyet ferde fejfel foglyára pislogva öltött, megnyugtató. A vénasszonysipítás nyilván fölborzolta idegeit, az egész véletlen esemény inkább zavarba hozta, mint diadallal töltötte el. Hogy egy kicsit megkopasztotta a vadat tisztesség okából? Úgy hiszem, láttam, amint szájával, fogait azonban nem használva, néhány tollat kihúzott ruhájából, és bosszús fejvetéssel félrelökött. Azután ellépett tőle, és szabadon engedte - nem nagylelkűségből, hanem mert a dolog untatta, semmi köze nem volt többé vidám vadászathoz. Sohasem láttam ennél elképedtebb madarat! Nyilván leszámolt már életével, és egy pillanatra úgy látszott, nem tud többé mit kezdeni vele: egy darabig úgy feküdt a fűben, mint a hulla. Azután egy kicsit arrább vonszolódott a földön, fölimbolygott egy fára, mintha újból le akart volna fordulni, összeszedte magát, és nehezen vonszolva tollait, elmenekült. Nem sívított már, befogta a csőrét. Némán repült a parkon, a folyón, a túloldali erdőkön át, el, el, amilyen messze csak lehetett, és bizonyára sohasem tért vissza.

Pagonyunkban bőven akad hozzá hasonló, akiket Bausán becsülettel meghajszol. A poccokevés egyetlen véres tette, de ez csak úgy mellékesen és nélkülözhetően kíséri a büszke öncélt: a szimatolást, fölverést, rohanást, üldözést - mindenki így látná, aki e ragyogó játék közben megfigyelné őt. Milyen szép lesz közben, milyen eszményi, milyen tökéletes! A hegyek paraszta, esetlen fia is tökéletes és szoborszép lesz, ha zergevadászként áll a sziklán. Minden nemes, mély és jó kiütközik Bausánból, és pompásan megsokszorozódik ezekben az órákban; azért várja oly nagyon őket, és szenved, ha hiába múlnak el. Nem pincsikutya, hanem szabályszerű vadász és szaglász, s azokból a harcias, férfiasan ősi pózokból, amelyeket folytonosan változó mozgása közben vesz föl, sugárzik az önmagán érzett öröm. Alig tudok valamit, ami nagyobb üdülés volna szememnek, mint látni őt, amikor ruganyos ügetéssel vonul a csaliton át, s aztán feszülten megáll, egyik lábát kecsesen megemelve s befelé görbítve, okosan, figyelmesen, jelentékenyen, minden jó tulajdonságának megfeszítésével! Közben nyüszög, lába valami tüskés bozótba akadt, és hangosan fölvonít. De ez is természetes, ez is szép egyszerűségének derűs bevallása, méltóságát csak egy pillanatra árnyékolja be, a következő percben már ismét csorbítatlan tartásának pompája.

Nézem Bausánt, és eszembe jut az az idő, amikor minden büszkesége és nemessége veszendőbe ment, és szó szerint újból testi és lelki mélypontjára süllyedt, ahogy valamikor a leányasszony konyhájában találtuk, s amelyből elég küzdelmesen emelkedett föl, hogy hinni tudjon önmagában és a világban. Nem tudom, mi volt vele - a szája vérzett vagy az orra vagy a torka, mindmáig nem tudom -, amerre járt, kelt, vérfoltokat hagyott, a pagony fűvében, fekhelye szalmáján, a szoba padlóján, ahová belépett, és semmi külső sérülést nem lehetett fölfedezni rajta. Orrát gyakran mintha vörös olajfestékkel kenték volna be. Ha tüszentett, vért fröcskölt szét, amelybe beletalpalt, úgy, hogy ujjainak téglaszín lenyomata mindenütt ott maradt, ahová lépett. Gondos vizsgálatoknak sem lett eredménye, s nyugtalanságunk csak nőtt. Talán tüdővész? Vagy valami más, előttünk ismeretlen betegséget szerzett, amely kutyákat támad meg? Amikor néhány nap múlva sem szűnt meg a félelmetes és tisztátalan jelenség, elhatároztuk, hogy beszállítjuk az állatorvosi klinikára.

Következő napon, dél felé, gazdája barátságos határozottsággal rákényszerítette a szájkosarat, azt a bőrből való rácsos álarcot, amelyet Bausán mindennél jobban utál, s amelytől fejét rázva, lábát emelve szüntelenül szabadulni akar - ráakasztotta a fonatos pórázt, és így fölszer-számozva elvezette a fasorban bal felé, azután a városi parkon és még azután egy városi utcán át az állatorvosi főiskola épületeihez, melyeknek átléptük kapuját, és áthaladtunk udvarán. Egy váróteremben állapotunk meg, ahol a fal mentén több idegen ült, mindegyik kutyát tartva pórázon, akárcsak én - különböző nagyságú és fajtájú kutyákat, amelyek bánatosan nézték egymást bőrrostélyukon át. Egy anyóka ült ott gutaütött mopszlijával, egy livrés szolga magas, hófehér, orosz agárral, amely időről időre előkelően krakogó köhögést hallatott, valami falusi ember egy dakszlival, melyet nyilván az ortopédiai tudomány számára hozott, mert mind a négy lába hibásan, görbén és csámpásan illeszkedett testéhez, és még mások. A jövő-menő intézeti szolga egyenként beengedte őket a szomszédos rendelőszobába, melynek ajtaja végre számomra s Bausán számára is föltárult.

A legszebb férfikorban levő professzor, ki fehér orvosi köpenyben, aranykeretes szemüveggel, fürtös fővel és oly értő, barátságos nyájassággal fogadott, hogy magamat és enyéimet is gondolkodás nélkül rábízta volna minden nyavalyában, előadásom alatt atyai mosolygott le az előtte ülő és a maga részéről nagy bizalommal föltekintő páciensre. „Szép szeme van”, mondta, nem törődve az oldalszakállal, és aztán kijelentette, hogy nyomban megvizsgálja az állatot. A szolga segítségével a csodálkozástól ellenállásra képtelen Bausánt egy asztalra fektette, s megható látvány volt, amint az orvos rátette a fekete hallgatócsövet, s lelkiismeretesen kivizsgálta a kis pajtást, ahogy énvelem is történt már nemegyszer életemben. Meghallgatta gyorsan dolgozó kutyaszívét, meghallgatta különböző pontokon organikus belső életét. Azután a hallgatót hóna alá vette, két kézzel megvizsgálta Bausán szemét, orrát, valamint szájúregét, és végül ideiglenes véleményt nyilvánított. A kutya kissé ideges, vérszegény, mondotta, de különben jó állapotban van. A vérzések oka bizonytalan. Lehet szó episztaksziszról vagy esetleg hemateméziszról. De tracheális vagy pharyngeális vérzés sincs kizárva. Egyelőre talán leghelyesebb hemoptiziszról beszélni. Az állatot gondosan meg kell figyelni. Mindjárt ott is hagyhatom, és egy hét múlva érdeklődhetem.

Így kitanítva, köszönettel ajánlottam magam, és búcsúzóul megveregettem Bausán vállát. Még láttam, amint a szolga az újonnan fölvetett beteget az udvaron egy hátsó épület bejárata felé vezeti, és amint Bausán zavart és aggodalmas arckifejezéssel néz utánam. És mégis hízeleghetett neki, amint, mi tagadás, nekem is, hogy a professzor idegesnek és vérszegénynek nyilvánította. Kiskorában igazán nem sejtette, hogy egy szép napon majd így ítélnék róla, és egyáltalán ilyen tudományosan és érdeklődéssel bánnak vele.

De sétáim ezentúl sótalanok voltak; nem sok gyönyörűségem telt bennük. Induláskor nem dült körülöttem néma örömtánc, útközben nem kísért büszke vadászhancúrozás. A parkot sivárnak éreztem, unatkoztam. Nem mulasztottam el, hogy közben telefonon tudakozódjam többször is. Az alárendelt szervtől kapott válasz úgy hangzott, hogy a beteg a körülményeknek megfelelően érzi magát - de ezeknek a körülményeknek közelebbi megjelölése ilyen vagy amolyan okból elmaradt. Egy héttel azután, hogy Bausánt az intézetbe vittem, ismét útnak indultam.

A bőségesen alkalmazott és fölirattal vagy mutató kézzel ellátott táblák segítségével egyenesen és tévelygés nélkül eljutottam a klinikai osztály ajtaja elé, ahol Bausán lakott, az ajtóra szögezett parancs szerint a kopogást mellőztem, és beléptem. A mérsékelten nagy terem, amely elterült előttem, állatkerti vadház hatását keltette, és a légkör teljesen ilyen jellegű volt; annyi különbséggel, hogy a vad állatsereglet-szag édeskésen vegyült mindenféle orvosszerek párájával - nyomasztó és izgató vegyülék. Körül rácsos ketrecek sorakoztak, csaknem mindben laktak. Mély ugatás hangja csapott felém az egyikből, melynek nyitott ajtajában egy

ember, nyilván az őr, éppen gereblyével és lapáttal dolgozott. Munkáját nem hagyva abba, megelégedett annyival, hogy viszonzta köszönésemet, egyébként pedig egyelőre benyomásaimnak engedett át.

Az első körültekintésnél, a még nyitott ajtónál, megismertem Bausánt, és hozzáléptem. Ott feküdt börtönének rácsai mögött az almon, amely cserfaporból vagy efféléből állhatott, és különös illatát hozzáadta az állati test meg a karbol vagy lizoform szagához - ott feküdt, mint egy párdúc, de mint egy fáradt, elfásult és rosszkedvű párdúc: megrémültem a morcos közönytől, amellyel be- és hozzálépésemet fogadta. Bágyadtan legyintett egyet-kettőt farkával a földön, és csak amikor megszólítottam, emelte föl fejét lábáról, de csupán azért, hogy ismét leejtse, és borúsan pislogjon félre. A ketrec háttérében vízzel telt agyagtányér állt rendelkezésére. Kinn a rácsrudakra rámába feszített, részben nyomtatott, részben kéziratos tabella volt kiakasztva, amely Bausán nevének, fajtájának, nemének és korának adatai alatt egy lázgörbét mutatott. „Korcs vadászkutya”, ez állt rajta. Neve: „Bausán. Kan. Kétéves. Behozták az év ilyen és ilyen hónapjának ilyen és ilyen napján - rejtett vérzések megfigyelése céljából.” És lenn következett a tollal megvont és egyébként csekély ingadozásokkal futó hőgörbe, s számszerű adatok Bausán érverésének gyorsaságáról. Tehát mérték, és amint láttam, pulzusát is számlálták orvosilag - ebből a szempontból nem volt semmi hiba. Kedélyállapota ellenben komoly aggodalomra adott okot.

- Ez a magáé? - kérdezte az őr, aki eközben szerszámával kezében közeledett. Holmi kertészkeletény volt a zömök, körszakállas, vörös arcú férfiú elé kötve; kissé vérekes barna szemének hű és nedves pillantása maga is föltűnően kutyaszerű volt.

- Igen - mondtam, s a kapott utasításra hivatkoztam, hogy ma kell ismét jelentkeznem, továbbá a telefonbeszélgetésekre -, azért jöttem, hogy halljam, mint állunk. - Az ember egy pillantást vetett a táblázatra. Igen, a kutya rejtett vérzésekben szenved, mondta, ami mindig igen hosszadalmas ügy, kivált ha nem lehet biztosan tudni, mi az oka.

- És még most sem tudják?

- Nem, biztosat még nem lehet tudni. De a kutya megfigyelés végett van itt, tehát megfigyelik.

- Hát a vérzések tartanak-e még?

- Igen, olykor ismétlődnek.

- S aztán megfigyelik őket?

- Úgy bizony.

- Láza van-e a kutyának? - kérdeztem, miközben a rácson látható görbén próbáltam kiokoskodni.

- Nem, láza nincs. A kutya testhőmérséklete normális, és az érverése is jó, körülbelül percenként kilencven, kevesebbnek nem szabad lennie, mert ha sokkal kevesebb volna, még alaposabban meg kellene figyelni. Egyáltalában a kutya egészen jól van, kivéve a rejtett vérzéseket. Kezdetben sokat vonított, kerek huszonnégy órát, aztán beleélte magát helyzetébe. Enni persze nem sokat tud; de hát semmit sem mozog.

- Mit kap?

- Levest - mondta az ember. - De amint mondtam, nem sokat eszik belőle.

- A hangulata nyomottnak látszik - jegyeztem meg színlelt tárgyilagossággal.

- Igen, nyomott, de az nem jelent semmit. Végtére is nem valami vidám dolog egy kutya számára, hogy csak fekszik, fekszik, és közben megfigyelik. Többé-kevésbé mindegyiknek a hangulata nyomott, azaz: a jóindulatúaké; némelyik azonban cseles és harap is. De erről a kutyáról nem lehet ezt mondani. Jóindulatú állat, sohasem lesz harapós, akár élete fogytáig figyelhetik. - Ebben igazat adtam az embernek, de szívemben fájdalommal és fölindulással.

- Mit gondol - kérdeztem -, mégis meddig szándékoznak Bausánt itt tartani?

Az ember megint a táblára nézett. - Még egy hét kell a megfigyelésére - felelte -, így mondta a professzor úr. - Egy további hét múltán eljöhetek és érdeklődhetem; az összesen két hét lesz, és akkor biztosat mondhatnak a kutyáról a rejtett vérzések gyógyítása tekintetében.

Miután még egyszer megpróbáltam Bausán életkedvét friss szólítgatással ébresztgetni, távoztam. Elmenetelem éppen olyan kevésbé hatotta meg, mint érkezésem. Megvetés és keserű reménytelenség tükröződött arcán. Mintha viselkedése ezt fejezte volna ki: „Ha te képes voltál ebbe a ketreche vettetni engem, mit sem várhatok többé tőled.” És nem volt-e oka megzavarodni, és kételkedni a tiszta észben és igazságosságban? Mit vétett, hogy ez történt vele, hogy nemcsak eltűrtém, hanem magam irányítottam az egészet? Nekem a legjobb szándékom volt vele. Vérzése volt, s ha Bausánt ez nem is érdekelte túlságosan, én magam mégis helyénvalónak tartottam, hogy az illetékes tudomány vegye gondjába, mint jómódúak kutyáját, és így érte meg azt, hogy kissé idegesnek és vérszegénynek nevezzék, akár egy grófi csemetét. És íme, mi lett a vége! Hogyan értessem meg vele, hogy számára megbecsülés és figyelem, ha ketrecreácsok közé zárják, mint egy jaguárt, ha megfosztják a levegőtől, a naptól és a szabad mozgástól, s helyette reggeltől estig a hőmérővel kellemetlenkednek.

Így elmélkedtem hazafelé menet, s míg idáig csak nélkülöztem Bausánt, most ehhez az érzéshez új gond járult miatta, lelki üdve miatt, és bizonytalan önvádat éreztem. Nem volt-e csupán hiúság és önző nagyzolás, ami arra készítetett, hogy a főiskolára vigyem? Nem rejlett-e ebben talán az a titkos vágy, hogy egy időre megszabaduljak tőle, bizonyos kíváncsiság és sóvárgás, hogy állandó örökösét lerázzam magamról, és lássam, milyen lenne, ha nyugodt lélekkel fordulhatnék jobbra vagy balra, anélkül, hogy a külső világ valamely élőlényében bármilyen érzést, akár örömet, akár keserű csalódást keltenék. Bausán internálása óta csakugyan bizonyos, már rég nem próbált belső függetlenséget élveztem. Senki sem terhelt mártíri várakozásának látványával az üvegajtón át. Senki sem jött, hogy bátortalanul emelgetett lábával irgalmas nevetésre ingerelje keblemet, és hamarosan fölkerelkedésre késztessem. Senkire sem tartozott, hogy a parkot járom-e, vagy a szobát őrzöm. Ez kényelmes volt és megnyugtató, s az újság ingerével hatott. De mivel hiányzott a szokott biztatás, jóformán sohasem mentem sétálni. Ezt egészségem szenvedte meg; és miközben állapotom szinte már föltűnően hasonló lett a ketreche zárt Bausánéhoz, azt az erkölcsi szentenciát állítottam föl, hogy a magam egészségének jobbat tett az együttérzés bilincse, mint az önző szabadság öröme, amire vágyakoztam.

A második hét is eltelt, és a meghatározott napon ismét ott álltam a körszakállas őrrrel Bausán ketrechéza előtt. A beteg ott feküdt oldalán, elnyúlva kalitkájának almán, amely összefoltozta szőrét, és fektében fölvetette fejét, bőrtönének meszes hátsó falát nézte üveges, tompa szemével. Nem mozdult. Alig lehetett látni, hogy lélegzik. Csak néha emelte meg mellkasának megolvasható bordáit egy sóhajtás, amelyet hangszalagainak halk és szívtépő rezzentésével lehelt ki. Lába, mintha megnyúlt volna, lábfeje formátlanul nagy lett, amit ijesztő lesóványodása okozott. Szőre föltűnően kócos, összeborzolódott, és amint említettem, a cserfapor bepiszkolta. Ügyet sem vetett rám, úgy látszott, hogy egyáltalában nem is akar többé ügyet vetni semmire.

A vérzés még nem szűnt meg teljesen, mondta az őr, még mindig előfordul egyszer-egyszer. Hogy mi az oka, még nincs egészen eldöntve, mindenesetre ártatlan dolog. A kutyát akár itt hagyhatom további megfigyelésre, hogy egészen biztosat lehessen tudni, akár ismét hazavihetem, ahol a baj idővel majd magától megszűnik. Erre kihúztam a fonatos pórászt a zsebemből - ahová otthon bedugtam -, és azt mondtam, magammal viszem Bausánt. Az őr helyeselt. Kinyitotta a rácsajtót, és mindketten, váltakozva és egyszerre nevén szólítottuk Bausánt, ő azonban nem jött, hanem egyre csak a meszes falra meredt maga fölött. De nem is állt ellent, amikor karommal benyúltam a ketrecbe, és nyakörvénel fogva kihúztam. Egy ugrással a földre huppant, és behúzott farokkal, hátravetett füllel állt ott, mint maga a megtestesült nyomorúság. Magam után húztam, borraalót adtam az őrnek, és elhagytam az osztályt, hogy az elülső irodahelyiségekben kiegyenlítsem adósságomat, amely napi hetvenöt pfennig alapdíjat tett ki, és az első orvosi vizsgálat tiszteletdíját is felszámítva, összesen tizenkét márka ötven pfennigre rúgott. Ezek után hazavezettem Bausánt, a klinika édeskés-vad párájába burkolva, amelyet kísérom magával hozott bundájában.

Testben és lélekben meg volt törve. Az állatok lelkiállapotuk testi kifejezésében gátlástalanabban és őszintébbek, bizonyos mértékben tehát emberibbek, mint mi; olyan szólásmondások, amelyek köztünk már csak erkölcsi értelmezésben, metaforaként élnek tovább, rájuk még találunk - és ebben mindenesetre van valami vidító - a szó friss értelmében és nem hasonlat-szerűen. Bausán, amint mondják, „lógatta fejét”, azaz: valósággal és láthatóan úgy tett, mint egy agyonhajszolt konflisló, amely pókos lábbal, időnként megránduló bőrrel állt a standon, míg legyektől lepett, szegény orrát mázsányi súly húzná a kövezet felé. Úgy volt, amint mondtam: a főiskolán töltött két hét visszavetette abba az állapotába, amelyben egykor a hegyen találkoztam vele; önmagának árnyéka volt csupán, mondhatnám, ha nem volna ez sértő a vidám és büszke Bausán árnyékára. A kórházzag, amelyet magával hozott, a mosóteknőben végzett ismételt szappanos lemosások után elenyészett, csupán néha lebegtek föl maradványai; ám ha az emberek lelkére a fürdő úgy hat is, mint valami szimbolikus cselekmény, szegény Bausán számára a testi megtisztulás még sokáig nem jelentette kedélyének fölépülését. Már az első napon magammal vittem ki a pagonyba, de ő mulyán csüngő nyelvvel lopakodott lábam mellett, és a fácánok örülhettek a hosszú kíméleti időnek. Otthon még napokig feküdt, éppúgy, mint fogházában, és üvegesen pillantott maga fölé, elernyedve belsővel, egészséges türelmetlenség nélkül, engem sem sarkallva sétára, úgyhogy inkább nekem kellett őt elvonszolni és fölverni fekvőhelyéről, házának bejáratánál. Még a vad és válogatás nélküli sietség is, amellyel az enivalóját felhabzsolta, még ez is a méltatlan első korszakára emlékeztetett. De azután öröm volt látni, hogyan talált ismét magára; hogyan nyerték vissza köszöntései régi szíves-tréfás zabolátlanságukat; hogyan jött mogorva sántikálás helyett első ízben rohanva reggeli füttyentésemre, hogy elülső lábát mellemre rakja, és arcom felé kapjon: hogyan támadt föl ismét a szabadban testiségének büszke öröme, hogyan láthattam újra merész és kedves vadászpózait, fölfont lábú meredek ugrásait valamely élőlényre a magas fűben... Lassacskán felejtett. A csúf és Bausán fogalmi köre számára oly értelmetlen közjáték a múltba merült, tulajdonképpen megfejtetlenül, mert lehetetlen volt világos magyarázattal tisztázni, de az idő fátylat borított rá, mint ahogy emberek közt is történik néha, és mi tovább éltünk föléje emelkedve, míg a kimondatlan egyre mélyebbre és mélyebbre süllyedt a feledésbe... Néhány hétig, egyre nagyobb időközökben, még előfordult, hogy Bausán vörös orral mutatkozott; azután a jelenség eltűnt, a múlté lett, és így most már mindegy, hogy episztakszis volt-e vagy hematemezis...

Így hát, szándékom ellenére, most a klinikáról is meséltem! Bocsássa meg az olvasó a hosszadalmas elkalandozást, és térjen vissza velem a parkba vadászörömeinkhez, ahol abbahagytuk. Ki ismeri a síró üvöltést, amellyel végső erejét összeszedve üldözi a kutya a menekülő nyulat,

és amelyben düh és gyönyör, vágy és eksztatikus kétségbeesés keveredik? Milyen gyakran hallottam Bausántól ezt a hangot! Maga a szenvedély ez, a szándékolt, keresett és mámorosan élvezett szenvedély, amely ilyenkor a tájon át rikolt, és mindannyiszor, amikor vad kiáltása távolból vagy közelből fülembe csap, vidám ijedség fog el; megborzongatja hátamat: s örvendve, hogy Bausán ma is meglelte a magát, sietek előre vagy oldalt, hogy lehetőleg szemem előtt folyjon le a játék, és ha elzúg előttem, megbűvölve és feszülten állok ott, noha előre tudom a kaland eredménytelenségét, s nézem a hajsztát, miközben felindult mosoly rajzolódik az arcomra.

Parlagi, gyáva nyúl! Füle a levegőben úszik, fejét hátravetve rohan, hogy életét mentse, és hosszú szökkenésekkel ugrik meg a szívvel-lélekkel vonító Bausán elől, hátulsó lábait, fehéressárga ülepét a levegőbe hajigálva. Pedig aggodalmas és menekvéshez szokott lelke mélyén tudnia kellene, hogy a veszély nem komoly, és hogy megmenekül, mint ahogy minden testvére és egyszer-kétszer maga is megmenekült hasonló helyzetben. Bausán soha életében nem kapta el egyiküket sem, és nem is kapja el, ez lehetetlen. Sok kutya együtt, mondják, halála a nyulaknak: egy önmagában tehetetlen, ha mégúgy fölül is múlna Bausánt kitartó gyorsaságban. Mert a nyúl tud „vargabetűt” csinálni - Bausán pedig nem tud, és ezzel a dolog el van döntve. A menekülésre születettnek győzhetetlen fegyvere és képessége ez, mindenkor alkalmazható módszere, amelyet a döntő és Bausán számára legreményteljesebb pillanatban föl tud használni - és Bausán fölül és hoppon marad.

Rézsút átfutnak a fák között, átszelik előttem az ösvényt, és elrohannak a folyó felé, a nyúl némán és öröklött cselével szívében, Bausán pedig magas, jajongó fejhargon üvöltve. „Ne üvöls! - gondolom. - Kimeríted erődöt, tüdőd erejét, lélegzeted erejét, amellyel takarékoskodnod kellene, és mind készenlétben tartanod, hogy elfoghasd őt!” És azért gondolkodom így, mert belülről én is részt veszek a hajsztában, mert Bausán pártján állok, mert szenvedélye engem is elragad, s buzgón kívánom győzelmét, kockáztatva, hogy a nyulat szemem előtt szaggatja darabokra. Hogyan fut! Szép és élvezetes látni valakit, amint minden erejét végsőkéig feszíti. Jobban fut, mint a nyúl, izomzata erősebb, a távolság láthatólag kisebbedett közöttük, mielőtt eltűntek szemem elől. Magam is az utat elhagyva sietek balra a parkon át a part felé, és éppen idejében érkezem a kavicsos útra, hogy lássam a jobbról előszáguldó vadászatot - a reményteljes, izgalmas vadászatot, mert Bausán sarkában van már a nyúlak, elnémult, összeszorított foggal rohan, az orrában érzett szag végsőkéig ingerli. „Egy ugrás még, Bausán! - gondolom, és kiáltani szeretnék. - Célozz jól és megfontoltan, vigyázz a vargabetűre!” De a vargabetű már itt is van, a szerencsétlenség bekövetkezett. A döntő ugrás megtörtént, és ugyanabban a pillanatban megtörtént a nyúl szökkenése is, rövid, könnyű és csalafinta elcikázás derékszögben az eddigi irányra, és Bausán a nyúl fara mögött repül el, üvöltve, tehetetlenül s fékezve, hogy por és kavics csap föl, s mire mozgását leállította, mire megfordult és új irányba iramodott ismét el, mondom, mire mindezt nagy lelki kínnal és siralmas üvöltéssel véghezvitte, a nyúl tekintélyes előnyt nyert az erdő felé, sőt már el is tűnt üldözője szeme elől; mert ez kétségbeesett fékezése közben nem láthatta, merre fordul a másik.

„Hiába, szép játék, de hasztalan - gondolom, miközben a vad hajsza a parkon át ellenkező irányban távolodik. - Több kutya kellene ide, öt vagy hat, egész farka. Egyiknek oldalról kellene megrohanni, a másoknak előlről útját szegni, megállítani s lerántani...” És izgatott szemem egész csapat vérebet lát, amelyek lógó nyelvvel a körülfogott nyúlra zúdulnak.

Így gondolkodom s álmodozom vadászszenvedélyemben, mert mit is vétett nekem ez a nyúl, hogy oly szörnyű véget kívánok neki? Igaz, Bausán közelebb áll hozzám, és rendjén való, hogy vele érzek, és mellette szólnak a kívánságaim; de a nyúl is eleven élet, és az én kis vadászomat nem gonoszságból játszotta ki, hanem attól a vágytól sarkallva, hogy egy kis ideig

még rácsálhassa a fák zsenge hajtásait, és magához hasonlókat szülhessen. „Másképp állna a dolog - folytatom mégis gondolataimat -, másképp állna, ha ez itt - és a kezemben tartott sétabotra nézek -, ha ez nem haszontalan, ártatlan bot volna, hanem komolyabb szerkezet, villámot lövellő és messze ható, amivel a derék Bausánnak segítségére lehetnék, és úgy föltartóztathatnám a nyulat, hogy egyetlen szaltó mortáléval a helyszínen maradna. Akkor nem lenne szükség több kutyára, s Bausán részéről elég volna, hogy fölhajtotta a nyulat.” De a dolgok jelenlegi állása mellett, ellenkezőleg, Bausán az, aki, miközben parírozni akarja az átkozott „vargabetűt”, bukfcencet vet, amit különben néha a nyúl is megtesz; de számára ez kicsiség, könnyű és nem méltatlan, bizonyosan nem kelti benne nyomorúságának érzését, míg Bausán számára súlyos megrázkódtatás, s közben még nyakát törheti.

Az efféle vadászat gyakran néhány perc alatt véget ér, tudniillik amikor a nyúlnak sikerül rövid menekvés után a cserjésben meglapulnia és elrejtőznie, vagy vargabetűivel és ravaszágaival elterelni a vadászt nyomáról, úgyhogy ez bizonytalan torpanással ugrik erre-arra, míg én hiába kiáltozok mögötte vérszomjasan, s próbálom botommal az irányt mutatni, amerre a nyulat megugorni láttam. Gyakran azonban a csaholás hosszan és messze húzódik a tájon át, s Bausán szívből vonító hangja vadászkiáltás gúnyos zeng a messzeségben, hol közelebb, hol ismét távolabb, míg jómagam csöndesen megyek utamon, visszatérésére várva. És jóságos isten, milyen állapotban tér meg végre hozzám! Szájából dől a hab, ágyéka behorpadt, bordái lüktetnek, nyelve hosszan kilóg mértéktelenül föltátott torkából, amitől részegen könnyes szemei ferdére, mongolosra húzódtak, és úgy zihál, mint egy gőzmasina. „Feküdj le, Bausán, és pihend ki magad, mert megszakadsz!” - szólok hozzá, és megállok, hogy időt adjak, míg magához tér. Télen, fagyos időben sokszor aggódom érte, amikor fölhevült belsejébe lihegve pumpálja a jeges levegőt, s fehér gőzként lövelli ki ismét magából, vagy tele szájjal nyeli a havat, hogy szomját oltsa. De miközben ott fekszik, s zavaros szemmel néz rám, fölszürcsölve időnként a száját belepő tajtékot, nem tudom megállani, hogy erőfeszítéseinek végzettszerű eredménytelenségét egy kissé ki ne gúnyoljam. „Hol a nyúl, Bausán? - kérdezem. - Hát nem hoztad el a nyulacska?” Ő pedig a földre legyint farkával, egy pillanatra, amíg szólok hozzá, megállítja horpaszának heves szivattyúját, és zavartan szürcsöl, nem tudja, hogy gúnyolódásom csak a szégyenkezésnek és rossz lelkiismeret megmozdulásának leplezésére szolgál előtte s magam előtt, amiért vállalkozása közben megint nem tudtam segítségére lenni s a nyulat „föltartóztatni”, ami egy igazi úr feladata volna. Nem tudja ezt, és ezért nyugodtan gúnyolódhatom, és úgy tehetek, mintha az egészben ő lenne a hibás...

Különös esetek adódnak az ilyen vadászatok közben. Sohasem felejttem el, hogyan szaladt egyszer egy nyúl a karjaim közé... A folyónál történt, a keskeny és agyagos felső sétaúton. Bausán felvert egy nyulat; én pedig az erdőből lejuttem a parti zónába, átvergődtem a kavicsgát bogáncsbozótjai között, és a füves oldalon abban a pillanatban ugrottam le az útra, amikor a nyúl tizenöt méter távolságban Bausán előtt, hosszú, szökellő ugrásokkal jött a révház felől, amerre tartottam, az út közepén és egyenesen nekem. Első, ellenséges vadászösztönöm az volt, hogy fölhasználjam az alkalmat, és elálljam a nyúl útját, lehetőleg visszaűzve fájdalmasan ujjongó üldözőjének torkába. Földbe gyökerezve, mozdulatlanul álltam egy helyben, és a szenvedélytől elkapva titokban a botomat markoláztam, miközben a nyúl egyre közelebb ért. A látása nagyon rossz, azt tudtam; csupán hallása és szaglása óvja a veszedelemtől. Fának is nézhetett, amint ott álltam - ebben bíztam, és erősen kívántam, hogy így történjen, és a szörnyű tévedés áldozata legyen, melynek következményeiről még nem volt pontos képem, de mindenesetre ki akartam használni. Hogy valamely időpontban csakugyan ebbe a tévedésbe esett-e, nem lehet tudni. Azt hiszem, egyáltalában csak a végső pillanatban vett észre, és amit tett, oly váratlan volt, hogy minden tervemet és szándékomat nyomban halomra döntötte, és lelkiállapotomban megrázóan gyors változást idézett elő. Talán eszét

vesztette halálfélelmében? Elég az hozzá, hogy fölugrott rám, mint egy kutya, elülső lábai fölfutottak felöltömön, és feje ölembe furakodott, a vadász szörnyű ölébe! Fölemelt karral, felsőtestemet hátrahajtva álltam ott, és lenéztem a nyúlra, az pedig föltekintett rám. Az egész csak egy pillanatig tartott vagy csak egy pillanat töredékéig, de így történt. Csodálatos pontossággal láttam hosszú tapsifüleit, melyek közül az egyik fölállt, a másik lecsüngött, nagy és csillogó, rövidlátón düledt szemét, csorba száját és hosszú bajuszszálait, mellének és kis lábainak fehérségét, éreztem vagy érezni véltem meghajszolt szívecskéjének rándulását - és különös volt ilyen tisztán látni őt és ilyen közel lenni hozzá, a hely kicsi démonához, a táj rejtetten verő szívéhez, ehhez az örökkön menekvő kis lényhez, akit mindig csak rövid pillanatokra vettem észre, komikus menekülés közben árkon-bokron át, és aki végső szorultságában és tanácstalanságában most hozzám simult, szinte átfogta térdemet, az ember térdét - nem azét, éreztem, aki Bausán ura volt, hanem annak a térdét, aki a nyulaknak is ura, és az ő ura is, éppúgy, mint Bausáné. Mondom, alig egy pillanatig tartott az egész; s a nyúl már le is csúszott rólam, ismét nekiiramodott felemás lábaival, és a bal felőli töltésen felugrott, helyette pedig Bausán érkezett meg hozzám, a szenvedély tombolásával és magas fejhangjaival, ám érkezésekor váratlan meglepetés érte. Mert a nyúl urának jól célzott és előre megfontolt botütése következtében szűkülve és egy időre bénult hátsó combbal botladozott le egy darabon a jobb oldali lejtőn, amelyen azután sántikálva kellett újból fölkapaszkodnia, mielőtt jól elkésve megint úzóbe vehette volna a láthatatlanná lett nyulat.

Aztán itt van végül a vadászat a vízimadarakra, amelynek szintén szeretnék néhány sort szentelni. Ezt csak télen és hidegebb tavaszidőn lehet űzni, mielőtt a madarak a város közeléből, ahol csak szükségből s a gyomor parancsára tartózkodnak, átvándorolnak a tavakhoz; ez nem olyan izgalmas, mint a nyúlkergetés, de azért megvan a maga varázsa vadász és kutya számára, vagy inkább a vadász és a gazdája számára: s ennek számára kivált tájképi tekintetben, mivel az eleven víz meghitt közelsége kapcsolatos vele; no meg azért is, mert nagyon szórakoztató és lenyűgöző megfigyelni ezeknek az úszó és repkedő madaraknak a létformáját, s közben mintegy kilépni a magunkéből, hogy megpróbáljunk részt venni az övékében.

A kacsák életének hangulata szelídebb, polgáribb, kényelmesebb, mint a sirályoké. Mindig jóllakottnak látszanak, és a táplálkozás gondjai nemigen kínozzák őket, valószínűleg azért nem, mert amire szükségük van, azt többnyire megtalálják, s az asztal számukra mindig terítve van. Mert amint látom, csaknem mindent fölfalnak: gilisztát, csigát, bogarat vagy egyszerűen némi iszapot, és azután bőven van idejük a part kövein sütkérezni, csőrüket kedélyesen szárnyuk alá dugva szundítani egy keveset, tollaikat zsírozni, annyira, hogy jóformán nem is kerülnek érintkezésbe a vízzel, amely kerek csöppekben gyöngyözik le testük felületéről - vagy pusztán szórakozásból sétaútra indulni az áradó hullámokon, miközben hegyes farukat a levegőbe emelve forgolódnak, keringenek, és tetszelegve riszálják vállukat.

A sirályok lényében azonban van valami vad, érdes, sivár és borúsán egyhangú; a rabolni induló éhség kemény hangulata lebegi őket körül, amint csaknem egész napon át csapatostul és egymást ferdén keresztező röpüléssel vijjognak a vízesés és ama helyek fölött, ahol széles szájú csövekből barnás csatornavíz ömlik a folyóba. Mert a lecsapás a halakra, amivel némelyikük kísérletezik, távolról sem elegendő örvénylő tömegéhségük csillapítására, és gyakran undorító hulladékokkal kell beérniük, amiket a kanálisokból ragadtak föl röptükben és loptak félre görbe csőrükben. A partot nem szeretik. De alacsony vízálláskor összezsúfolva állnak és kuporognak a szirteken, amelyek ilyenkor fölmerednek a folyóból, és amelyeket fehér tömegben lepnek el, mint ahogy északi tengerek szirtjein s szigetein nyüzsögnek fehéren a fészkelő dunnaludak seregei; és pompás látvány, amint nagy vijjogással egyszerre mind fölkerelkednek, és a levegőbe emelkednek, ha Bausán a partról, a közben elterülő víz felett, ugatásával rájuk ijeszt. Biztonságban érezhetik magukat; nincs komoly veszély. Mert nem is

beszélve Bausán vele született víziszonyáról, bölcsen és teljes joggal óvakodik a folyó árjától, amellyel sohasem tudna megküzdeni, s amely óhatatlanul elragadná, isten tudja, hová, messzire, nyilván a Dunába, addig azonban nagyon is eltorzult állapotba jutna, amire szemünk előtt van a példa fölfúvódott macskahullák alakjában, melyeket útban láthatunk ama messzeségek felé. Bausán sohasem megy beljebb a folyóba, mint a legelső, már elöttött parti kövekig, és ha tagjaiban mégoly kéjes vadászhev feszül is, ha úgy tesz is, mintha éppen a hullámokba készülné rohanni, és most mindjárt a következő pillanatban meg is tenné: bízhatunk józanságában, amelyet szenvedélye sem altatott el, s megmarad a megjátszott nekifutásnál, utolsó nekikészülődéseivel a tetre - mindez merő fenyegetés, amelyet talán egyáltalában nem is a szenvedélye diktál, hanem a legnagyobb hidegvérrel kitervezett szándéka, hogy megfélemlítse a szárnyasokat.

A sirályok feje és szíve pedig gyengének bizonyul ahhoz, hogy fittyet hányjanak hetvenkedéseinek. Bausán nem tudja elérni őket, de elküldi hozzájuk ugatását, a vízen átdörgő hangját, ez pedig elér hozzájuk, és ez is valami anyagszerű, ez is ostrom, amely megreszketteti őket, s amelynek nem tudnak sokáig ellenállni. Megpróbálják ugyan, hogy ülve maradjanak, de sűrű tömegük nyugtalanul kezd fészkelődni, fejüket forgatják, egyik-másik mindenestre kibontja szárnyát, és hirtelen az egész csapat fölrobajlik a levegőbe fehér felhőként, amelyből keserű és fatalista káromgás hangzik, Bausán pedig ide-oda ugrál a köveken, hogy szétriassa és mozgásban tartsa őket; mert a mozgás az, ami fontos neki, nem szabad ülniük, repülniük kell, föl és le a folyó mentén, hogy üldözhesse őket.

Végigviharzik a víz mellett, messzire benyargalja a partot, mert mindenütt vadkacsák gubbasztanak, csőrüket begyes kényelmességgel szárnyuk alá dugva, és mindenütt, ahol megjelenik, fölzurrannak előle, úgyhogy valóban szinte tisztára söpri és vidáman fölkarvarja az egész partcsíkot - a kacsák pedig leereszkednek és alácsobbannak a vízre, amely biztonságban ringatja s forgatja őket, vagy előrenyújtott nyakkal repülnek el fölötte, míg Bausán a parton nyargalászik, és lábának erejét becsülettel próbára teszi, szárnyalásukkal versenyezve.

Boldog és hálás már azért is, hogy repülnek, hogy alkalmat adnak a pompás versenyfutásra föl és alá a folyó partján, azok pedig nyilván ismerik vágyait, és alkalomadtán hasznat húznak belőle. Láttam egy anyakacsát fiaival - tavasz volt, a folyón már nem voltak madarak, csak ez az egy maradt nálunk kicsinyeivel, amelyek még nem tudtak elvonulni, s egy iszapos pocsolyában őrizte őket, amely az utolsó áradás maradványaként a kiszáradt folyóágy egyik mélyedését töltötte meg. Ott talált rájuk Bausán - a felső útról megfigyelhettem a jelenetet. Beugrott a tocsogóba, ugatva és vad mozdulatokkal körülugrált benne, és a kacsacsaládot szörnyű kavargásba hozta. Természetesen egyetlen tagjában sem tett komoly kárt, de olyanmódon megijesztette őket, hogy a kiskacsák csonkszárnyaikkal csapkodva minden irányban szétfutottak, a tojót azonban elragadta az az anyaheroizmus, amely vakon és vakmerőn a legerősebb ellenséggel is szembeszáll fiai védelmében, és ezt szédült, a természetes határokon szinte túllépő bátorságával gyakran megzavarja és alaposan megkergeti. Fölborzolt tollal, szörnyen eltátott csőrrel, sziszegve csapott újra és újra Bausán arcába, hősiesen többször is megismételte támadásait, és dúlt tántoríthatatlanságának látványával csakugyan elérte, hogy az ellenség elképedten meghátrált, ha komolyan és véglegesen nem is tudta elvonulásra kényszeríteni, mert Bausán csaholva mindig újra előnyomult. Ekkor a ruca módszert változtatott, és az okosságot választotta, mivel a hősiesség nem bizonyult célravezetőnek. Valószínűleg ismerte Bausánt, ismerte régebről gyengéit és gyermekes kívánságait. Cserbenhagyta kicsinyeit - legalábbis *látszólag* -, csellel keresett menedéket, fölrepült, át a folyón, Bausán pedig „üldözte”, vagyis azt hitte, üldözi, holott ellenkezőleg a kacska vezette őt, és pedig szenvedélye pórázán, repült ár mentében, aztán ellenében, tovább és tovább, miközben Bausán versenyezve vágatott mellette, olyan messzire és a kicsik tócsájától olyan távolra,

hogy kacsát és kutyát, amint továbbmentem, egészen elvesztettem szemem elől. Később visszatalált hozzám a tökfilkó, agyonhajszolva és zihálva. A megostromolt pocsolya pedig, amikor ismét elhaladtunk mellette, már üres volt...

Így cselekedett az anya, és Bausán még hálás is volt érte. De különben gyűlöli a kacsákat, amelyek polgárius léleknyugalmukban vonakodnak a szárnyasvad szerepét betölteni, s amikor Bausán közéjük robog, a part köveiről egyszerűen a vízre ereszkednek, és peckes biztonságban himbálóznak orra előtt, teljes közönnyel hatalmas hangja iránt, s nem tévesztve meg, mint az ideges sirályok, megjátszott vízberohanásától. Ott állunk a köveken egymás mellett, Bausán meg én, és két lépéssel előttünk szemtelen nyugalommal, csőrét kényeskedő méltósággal mellére nyomva imbolyog a hullámokon a kacska, s Bausán dühödt ugatása hiába ostromolja, bölcsességében és józanságában teljesen támadhatatlan. Ár ellen evez, úgyhogy körülbelül ugyanazon a helyen marad, de egy kevéssé mégis lefelé húzódik, s egy méterre oldalvást tőle zúgó van, egyike a szép, habzó vízeséseknek, amely felé hívságosan fölmeredő farát fordítja. Bausán elülső lábait a köveknek feszítve ugat, s lélekben én is vele ugatok; mert magam sem tudom egészen elnyomni részvételemet gyűlöletében a kacska ellen és szemtelen okossága ellen, s rosszat kívánok neki. „Legalább az ugatásunkra figyelj - gondolom -, s ne a vízesésre, hogy ekképpen észrevétlenül az örvénybe kerülj, s a szemünk láttára juss szégyenletes és veszedelmes helyzetbe.” De ez a haragos remény sem teljesül, mert a kacska épp az utolsó pillanatban, amikor odaér a vízesés szélére, fölrebber, repül néhány métert fölfelé, és ismét lebecsátkozik a szemtelen.

Nem tudok anélkül gondolni a bosszúságra, mellyel mindketten nézzük ilyenkor a kacsát, hogy emlékezetembe ne idéződne egy kaland, amiről végezetül szeretnék még beszámolni. Bizonyos elégtételt szerzett ez nekem is, kísérőmnek is, de volt benne valami kínos, kusza és megzavaró is, sőt egy időre elhidegítette a viszonyt köztem s Bausán között, és ha előre láthattam volna, inkább elkerülöm a helyet, ahol a kalandban részünk volt.

Messze kint történt, a víz mellett, a révházon túl, ott, ahol a parti vadon egészen közel nyomul a felső úthoz, melyen haladtunk, én lépésben, Bausán pedig valamivel előttem, rézsútos és hanyag poroszkálással. Egy nyulat hajszolt, vagy ha úgy tetszik, hajszoltatta magát általa, fölvert három-négy fácánt, s kis időre most hozzám szegődött, hogy a gazdáját se hanyagolja el teljesen. Nyakát előrenyújtva, ék alakú rendben kis rucacsapat repült a folyó fölött, meglehetősen magasan és a túlsó parthoz közelebb, úgyhogy számunkra vadászat szempontjából nemigen jöttek számításba. Velünk repültek, hasonló irányban, de ügyet sem vetettek ránk, vagy talán észre sem vettek, és mi is csak néha-néha vetettünk, hol egyikünk, hol másikunk, egy-egy szándékosan közönyös pillantást feléjük.

Ekkor történt, hogy a miénkhez hasonlóan meglehetősen meredek túlsó parton egy ember bukkant ki a bozótból, és amint a színtérre lépett, olyan pózba állt, ami mindkettőnk, Bausánt éppúgy, mint engem, megtorpanásra és kíváncsi szembefordulásra készítetett. Eléggé daliás ember volt, külsőleg kissé durva, lógó bajuszával és lábszárvédőjével, ferdén homlokába húzott lódenkalapjával, bolyhos nadrágjával, amely kemény bársonyféléből, úgynevezett manchesterből készült; a hozzáillő zubbonyon pedig mindenféle öveket és szíjakat lehetett látni, mert hátára csatolva hátizsákot vitt, vállán meg borszíjas puskát. Jobban mondva: csak idáig vitte; mert alig tűnt föl a helyszínen, fölemelte a puskát, arcát oldalt hajtotta a puskaagyhöz, s csövét ferdén fölfelé, égnek irányította. Egyik lábszárvédős lábával kilépett, kifelé fordított bal keze tenyerében nyugodott a cső, míg könyökét ezalatt befelé hajlította, a másikat pedig, a jobb könyökét, miközben keze a kakason pihent, jól oldalra feszítette, és célzó arcát ferdén és bátran emelte az égnek. Volt valami határozottan operaszerű az ember megjelenésében, amint fölmeredt a parti kötörmeléken, a bozót, folyó és ég szabadtéri

színpadán. Tiszteletteljes és alapos nézelődésünk azonban csupán egy pillanatig tarthatott - aztán elpukkant a tompa durranás, amelyre bizonyos belső feszültséggel vártam, és amelytől mégis összereztem; egyidejűleg a napvilágtól sápadt kis lobbanás villámlott föl, apró felhő füstölt utána, és miközben az ember operába illő lépéssel dobbant előre, mellét s arcát égnek fordítva, a puskát szíjánál fogva jobb kezébe eresztve, ott fönn, ahová nézett, és ahová mi is néztünk, rövid, kavargón zavart jelenet játszódott le: a récecsapat szétrebbent, vad csapkodás keletkezett, mint amikor szélroham csattogtatja a laza vitorlákat, s a lövéstől talált test, mely előbb siklórepülést kísérelt meg, hirtelen holt tömeggé válva, gyorsan, mint egy kődarab, a tulsó part közelében a víz színére zuhant.

A cselekménynek még csak első fele történt meg. De leírását itt félbe kell szakítanom, hogy emlékezésem eleven tekintetét Bausánra irányítsam. Kialakult szólamok kínálkoznak, hogy viselkedését jellemezzék, jelentékenyebb esetekre használatos formulák, azt mondhatnám, hogy mintegy villámcsapás érte. De ez nem tetszik nekem, nem is mondom. Az ilyen elkoptatott nagy szavak nemigen alkalmasak rá, hogy kifejezzék a rendkívülit; sokkal jobban elérhető ez, ha a kis szavakat fokozzuk föl, jelentésüket a végsőkig csigázva. Csak annyit mondok, hogy Bausán a puskadurranásra s kísérő jelenségeinek és következményeinek láttára *meghökken*, s ez a meghökkenés ugyanaz volt, amelyet föltűnő eseteknél különben is tanúsítani szokott, s amelyet jól ismertem, csupán határtalanul felfokozva. Olyan meghökkenés volt ez, amely testét hátra, jobbra és balra lódította, olyan meghökkenés, amely visszapattanása közben fejét mellére lökte, előrelendülésénél pedig csaknem kitepte válla közül, olyan meghökkenés, amely szinte kiáltott belőle: „Mi? Mi? Mi volt ez? Álljunk csak meg, a rézangyalát! *Hogyan is volt ez?*” A dolgokat azzal a fölháborodással nézte és itta magába, amit a túlságos csodálkozás vált ki, s akármilyen szörnyű újdonságként is tűnt föl mindez, valahogy mintha mindig ott lett volna már bensejében. Igen, amikor ez a meghökkenés belerándult, úgyszólván jobbra, majd balra félig megfordult maga körül, e rándulásba mintha önmagát keresve nézett volna vissza, ezt kérdezve: „Mi vagyok én? Ki vagyok én? Én vagyok-e én?” Abban a pillanatban, amikor a vadkacsa a vízbe esett, Bausán előreugrott a lejtő széle felé, mintha le akarna ugrani a folyóágyba, s berohanni a hullámok közé. De eszébe jutott az ár, megfékezte indulatát, elszégyellte magát, és ismét megelégedett a szemléléssel.

Nyugtalanul figyeltem őt. Amikor a vadkacsa lezuhant, úgy gondoltam, eleget láttunk, és azt javasoltam, hogy menjünk tovább. Ő azonban leült hátsó lábaira, képét magasra feszülő füllel a tulsó part felé irányította, és amikor azt mondtam: „Menjünk, Bausán”, csupán fejét fordította egy egészen kurta mozdulattal felém, mint amikor valaki némileg nyersen feleli: „Kérem, ne zavarjanak!”, és tovább szemlélődött. Beletörődtem, keresztbe raktam lábamat, botomra támaszkodtam, és magam is tovább néztem, ami ezután történt.

A vadkacsa tehát, egyike azoknak a vadkacsáknak, melyek gyakran oly szentelen biztonnággal himbálóztak orrunk előtt, ott hánykódott roncsként az árral, nem lehetett tudni többé, hol az eleje, hol a hátulja. Itt kinn nyugodtabb a folyó, folyása nem oly sebes, mint följebb. Mindenesetre az ár azonnal magával ragadta a kacsatetemet, megforgatta maga körül, és ha az ember nemcsak találni és ölni akart, hanem cselekvésével gyakorlati célt is követett, sietnie kellett. Ezt is tette, egy pillanatot se veszítve, az egész a legnagyobb gyorsasággal játszódott le. Alig zuhant alá a kacsa, amikor már ugrándozva, botladozva és csaknem elbukva rohant a parton. A puskát kinyújtott karral eltartotta magától, és megint nagyon operaszerű és romantikus látvány volt, amint melodrámabeli rablóként vagy bátor csempészként, a díszletnek ható kőgörgeléken leugrott. Okos számítással kissé ferdén balra tartott, mivel a vízsodorta kacsa előtte úszott el, és az volt a célja, hogy kifogja. És csakugyan sikerült is a puskaaggal, amelyet előrehajolva s a vízbe lábolva kinyújtott utána, útját szegnie és kifognia; óvatosan és

némi nehézségek közepette lökdöste a vadkacsát a puskaaggal a kövek felé, és végül a partra húzta.

Ezzel az ember befejezte művét, és föllélegzett. A fegyvert maga mellé fektette a partra, tarisznyáját leeresztette válláról, a zsákmányt belegyömöszölte, a zsákot ismét fölcsatolta, és a kellemes teherrel, botként használt puskájára támaszkodva, nyugodalmasan fölmászott a görgeléken át a bozótba.

„No, ennek már megvan a holnapi pecsenyéje” - gondoltam elismerően és irigykedve. „Gyere, Bausán, menjünk, más már nem történik.” De Bausán, miután föllállt, és megfordult egyszer maga körül, ismét leült, és az ember után nézett, akkor is, amikor ez már távozott a színtérről, és eltűnt a bokrok között. Eszembe se volt, hogy kétszer hívjam. Tudta, hol lakunk, és ha úgy tetszett neki, akármeddig itt ülhetett és bámészkodhatott, holott az esemény már lejátszódott, és többé nem volt semmi néznivaló. A hazafelé vivő út hosszú volt, és a magam részéről igyekeztem mielőbb megjárni. Így hát ő is követett.

Ezen az egész kínos úton hazafelé mellettem maradt, nem vadászott. Nem futott rézsútosan előttem, amint szokása volt, ha nem érzett kedvet a bakarázásra és szimatolásra, hanem lépésben ment valamivel mögöttem, és pofákat vágott, amiket észre is kellett vennem, ha egyszer-egyszer hátranéztem. Ez még csak hagyján, és nem volt elég ahhoz, hogy fölbőszítsen; sőt inkább csak nevettem rajta, és a vállamat vonogattam. De minden harminc-negyven lépésnél *ásított*, és ez volt az, ami elkésértett. Szentelen, kapu nagyságú, gorombán unatkozó és sipító torokhanggal kísért ásítás volt ez, amely világosan azt fejezte ki: „Szép kis úr! Nem igazi úr! Hitvány úr!”, és mivel a sértő hang amúgy is mindig érzékenyen hatott rám, most elég volt ahhoz, hogy barátságunkat alapján ingassa meg.

„Eridj! - mondtam. - Eridj innen! Eridj villámló mordályos uradhoz, és tarts vele, úgy látszik, nincs kutyája, talán hasznodat veszti. Igaz, hogy csak manchesteres ember, és nem úr, de a te szemedben az lehet, neked urad lehet, és ezért őszintén ajánlom, pártolj át hozzá, ha már bogarat ültetett a füledbe a többi bolhád mellé. - (Ennyire elragadtattam magam.) - Ne is kérdezzük, hogy föl tudja-e mutatni vadászigazolványát, mert még zavarba jöhetnétek, ha egy szép napon rajtacsípnék benneteket finom kis munkátok közben, de hát ez a ti dolgotok, és az én tanácsom, amint mondtam, egészen őszinte. Te híres vadász! Hoztál-e valaha a konyhámra egyetlen nyulat is azok közül, amelyekre ráuszítottalak? Nem az én hibám, ha nem tudsz vargabetűt csinálni, és orroddal a kavicsba túrsz, mint egy bolond, abban a pillanatban, amikor ügyességedet kellene megmutatnod! Vagy fogtál-e már fécánt, amely a mai szűkös időkben ugyanilyen jól jött volna? És most még ásítasz? Eridj, mondom. Eridj a lábszárvédős uradhoz, és majd meglátod, hogy olyan ember-e, aki a nyakadat vakargatja, vagy éppen megnevetet - az én véleményem szerint még ő maga sem tud nevetni, vagy ha igen, ugyancsak durván! Ha azt hiszed, hogy ő majd tudományos megfigyelés alá helyez, ha netán megint rejtett vérzéseid lennének, vagy hogy az ő kutyájaként idegesnek és vérszegénynek fognak nyilvánítani, akkor csak eredj hozzá, de könnyen lehet, hogy tévedésben ringatózol a tisztelet mértékét illetőleg, amelyet az ilyenféle úr fog irántad tanúsítani. Vannak dolgok és árnyalatok, amelyeket az ilyen fegyveres emberek nagyon is szemügyre vesznek, természetes előnyök és hátrányok, hogy végre érthetőbbé tegyem célzásomat, a törzskönyv és családfa kényes kérdései, hogy egészen félreérthetetlenül fejezzem ki magam, amelyek fölött nem siklik el mindenki gyengéd emberséggel, és ha a te nagyszerű urad az első véleményeltérésnél majd szakálladat veti a szemedre, és csúf nevekkal illet, akkor gondoldj rám és mostani szavaimra...”

Ilyen marón beszéltem hazafelé menet a mögöttem kullogó Bausánhoz, és noha csak magamban beszéltem, és szavaim némák voltak, hogy hóbortosnak ne higgyenek, mégis meg vagyok győződve róla, hogy Bausán pontosan megértette véleményemet, és gondolatmenetem főbb vonalát mindenesetre követni tudta. Röviden, a vizsály nagyon elmérgesedett, és hazatérve, a kertajtót szándékosan becsaptam magam mögött, úgyhogy nem tudott bebújni velem együtt, hanem fölugorva át kellett kapaszkodnia. Rá se néztem, bementem a házba, és még hallottam, amint megnyikkant, mert kapaszkodás közben megnyomta a hasát, de én csak gúnyosan vállat vontam.

De hát ez már régen történt, több mint fél esztendeje, és ugyanaz lett a vége, ami a klinikai esetnek: az idő és a feledés befedte, és mi tovább élünk a hordaléktalajon, amely minden élet talaja. Noha néhány napig még mélázónak látszott, Bausán már rég teljes elfogulatlansággal hajszolja ismét a pockokat, fécánokat, nyulakat és vízimadarakat, és hazatértünkkor nyomban megkezdődik várakozása a legközelebbi alkalomra. Fönn a ház ajtaja előtt ilyenkor még egyszer feléje fordulok, és ez jeladás számára, hogy két nagy ugrással fölszökjön hozzám a lépcsőkön, és elülső lábával az ajtónak támaszkodjék, fölágaskodjék rajta, s ekképpen búcsúzásul megveregethessem a vállát. „Viszontlátásra holnap, Bausán - mondom -, hacsak nem kell a nagyvilágba mennem.” És azután igyekszem be a házba, hogy megszabaduljak szöges cipőmtől, mert a leves már az asztalon vár.

MARIO ÉS A VARÁZSLÓ TRAGIKUS ÚTIÉLMÉNY

MARIO UND DER ZAUBERER
EIN TRAGISCHES REISEERLEBNIS
1930

FORDÍTOTTA
SÁRKÖZI GYÖRGY

A Torre di Venerére való emlékezésnek kellemetlen a levegője.

Az atmoszférát bosszúság, izgalom, feszültség remegtette kezdettől fogva, s végül megtörtént a kirobbanás ezzel a borzalmas Cipollával, kinek személyében végzetszerűen s egyébként emberileg nagyon megrázóan testesült meg és sűrűsödött össze az, ami a hangulatban tulajdonképpen kínos volt. Hogy a rettentő végkifejlésnél (amely, utólagosan úgy érezzük, eleve elrendeltetett, s a dolgok lényegében rejlett) még a gyerekeknek is jelen kellett lennie, magában is szomorú és csak félreértésen alapuló kisiklás, s csupán e különös ember család ámítása a ludas benne. Hál' istennek, a gyerekek nem értették meg, hol végződött a komédia, és hol kezdődött a szerencsétlenség, és abban a boldog hitben maradtak, hogy minden csak játék volt.

Torre mintegy tizenöt kilométernyire van Portoclementétől, amely egyike a legkedveltebb nyaralóhelyeknek a Tirrén-tenger mellett. Városiasan elegáns, hónapokon át túlszűfolt, tarka hotel- és bazárutcája vonul a tengerparton, a széles strandokon kabanák, föllobogózott homokvárak, barna emberek és egy lármás szórakozóhely. Minthogy a strand, amelyet píniaerdő s nem nagyon messziről alátekintő hegylánc kísér, az egész part hosszában megőrzi marasztalóan finom homokú lakályosságát, nem csoda, hogy valamivel odább csakhamar fölbukkant a csöndesebb konkurrencia: Torre di Venere, ahol különben már rég hiába keresnéd a tornyot, amelynek a község nevét köszöni. Mint nyaralóhely a szomszédos nagy fürdő oldalhajtása és néhány évig kevesek idillje, a csöndes fészkek barátainak menedéke volt. De mint ahogy ilyen helyekkel történni szokott, a békés nyugalom rég odább szorult jó darabbal a parton, Marina Petrieráig vagy azon is túl; a világ, tudjuk, keresi a nyugalmat és aztán elúzi, nevetséges vággyal rohanja meg abban a hitben, hogy egyé lehet vele, s ahol ő van, ott lehet a béke is; igen, képes azt hinni, hogy ahol felütötte lármás vásárterét, a béke még mindig ott van. Így Torre is, jóllehet még mindig elmerültebb és szerényebb, mint Portoclemente, olaszok és idegenek közt egyaránt nagyon divatba jött. Most már nem mennek világhírű fürdőhelyre, persze csak annyira nem, hogy ez azért mégiscsak lármás és zsúfolásig telt világhírű fürdőhely marad; kicsit arrább mennek, Torréra, ami finomabb is, azonkívül olcsóbb is, és ezeknek a sajátságoknak vonzóereje továbbra is hatékony, noha maguknak e sajátságoknak már nyomuk sincs. Torreren Grand Hotel épült; számos igényesebb és igénytelenebb penzió keletkezett; a tenger melléki nyaralók és fenyveskertek tulajdonosai és bérlői már nem élvezhetik zavartalanul a strandot; júliusban, augusztusban semmivel sem más Torre képe, mint Portoclementéé; z sivajgó, civódó, lármás fürdőzők nyüzsögnek, akiknek az eszeveszetten tűző nap lehántja nyakáról a bőrt; lapos fenekű, rikítóra mázolt csónakok himbálóznak a tenger villogó kékjén: legénységük csupa gyerkőc, akiknek zengzetes neve, amint a szemlét tartó anyák rekedt aggodalommal kikiáltják, betölti a levegőt; a heverészők teste fölött átlépve osztriga-, ital-,

virág-, korall- és cornetti al burró¹⁸-árusok kínálják áruikat, ugyancsak a déliek rekedtes és nyílt hangján.

Ilyen volt a torrei strand képe, amikor megérkeztünk - elég csinos, de úgy éreztük, mégis egy kicsit korán jöttünk. Augusztus közepe volt, az olaszok szezona még javában zajlott; idegenek számára nem a legalkalmasabb pillanat, hogy a hely varázsát méltányolni tudják. Micsoda nyüzsgés délutánonként a strandsétány kerti kávéházaiban, például az Esquisitóban, ahol néha elüldögéltünk, s ahol Mario szolgált ki bennünket, ugyanaz a Mario, akiről éppen mesélni akarok! Alig lehet asztalt találni, s a zenekarok, mit sem akarván tudni egymásról, zavarosan vágnak egymás szavába. Különben éppen délutánonként van a mindennapos özőnlés Portoclementéből; mert Torre természetesen kedvelt kirándulóhelye a világfürdőhely nyugtalan vendégeinek, és az ide-oda száguldó Fiat kocsiknak köszönhető, hogy az összekötő országutat szegélyező babér- és oleandercserjéken ujnyi vastag fehér por ül - különös, de nem éppen vonzó látvány.

Igen, Torre di Venerébe szeptemberben kell menni, mikor a közönség zöme már hazatért, vagy májusban, mikor a tenger melege még nem érte el azt a fokot, hogy a déliek bedugják lábukat. A fürdő az elő- és utószezonban sem néptelen, de csöndesebb az élet, és kevésbé nemzeti jellegű. A kabanák ponyvái alatt és a penziók éttermeiben angol, német, francia szó az uralkodó, míg augusztusban a firenzei és a római társaság annyira megszállja a hoteleket - legalábbis a Grand Hotel, ahol más ajánlott cím híján szobát vettünk -, hogy az idegen egészen elszigeteltnek és szinte másodrendű vendégnek érzi magát.

Ezt a tapasztalatot némi bosszúsággal már érkezésünk estéjén megszereztük, mikor az étkezéshez lementünk az ebédlőterembe, és az illetékes pincértől asztalt kértünk. A kapott asztal ellen nem lehetett kifogásunk, de minket a szomszédos, tengerre néző üvegveranda képe bilincsel le, amely éppúgy tele volt, mint a terem, bár azért akadt ott még hely, s amelynek asztalkáin piros ernyős lámpák égtek. A gyerekek el voltak ragadtatva az ünnepélyes látványtól, s mi egyszerűen közöltük azt az elhatározásunkat, hogy inkább a verandán étkezünk - ám, amint kitűnt, csak járatlanságunknak adtuk jelét, mert némileg zavart udvariassággal tudtukra adták, hogy ama csábító terület „vendégeinknek”, „ai nostri clienti” van fönntartva. Vendégeinknek? De hisz mi is azok vagyunk. Nem holmi átutazók, futó vendégek, hanem három vagy négy hétre idetartozók, állandó megszállók. Különben nem bocsátkoztunk bele, hogy tisztázzuk a különbséget a magunkfajta és egyéb vendégek között, akiknek joguk van piros világú lámpáknál vacsorázni, elfogyasztottuk a pranzót¹⁹ közönségesen és tárgyilagosan megvilágított asztalunknál - elég közepes volt, unalmas és nem nagyon ízletes szállodai átlagkoszt; a tíz lépésre odább levő Pensione Eleonora konyháját már sokkal jobbnak találtuk.

Ugyanis még mielőtt a Grand Hotelban megmelegedtünk volna, három vagy négy nap múlva, átköltöztünk a penzióba - nem a veranda és a lámpák miatt -, a gyerekek, akik nyomban megbarátkoztak a pincérekkel és italosfiúkkal, s valósággal beleszerettek a tengerbe, azt a tarkabarka ábrándot hamar kiverték a fejükből. De bizonyos verandai vendégekkel, jobban mondva csak a szálló vezetőségével, amely túlságosan hajbókolt előttük, csakhamar olyasfajta konfliktusba keveredtünk, amely a tartózkodást kezdettől fogva meg tudja rontani. A római magas arisztokrácia is köztük volt, egy princepe²⁰ családostul, és mivel a magas uraságok szobái szomszédosak voltak a mieinkkel, a hercegnő, nagyvilági hölgy és egyben szenvedélyes

¹⁸ Vajaskifli.

¹⁹ Az estebédet.

²⁰ Herceg.

anya, valósággal kétségbeesett a számarköhögés némi maradványai hallatára, amin gyermekeink nemrég estek át, s melynek gyöngé utóhangjai éjszakánként nagy néha még megzavarták a kisebbeknek különben rendíthetetlen álmát. Ezt a betegséget még nem ismerik eléggé, a babonának itt még nyílik némi tér, és így elegáns szomszédnőnkől egyáltalán nem vettük zokon, amikor ő is ahhoz az elterjedt véleményhez csatlakozott, hogy a számrhurut hallás után fertőz, és egyszerűen féltette gyermekeit a rossz példától. Nőiessége és tekintélye teljes tudatában panaszt tett az igazgatóságnál, és ez, az ismert gérokkos menedzser személyében, sietve, bár mély sajnálattal tudunkra adta, hogy ilyen körülmények között multhatatlanul szükséges a szálló melléképületébe átköltözködnünk. Hiába bizonygattuk, hogy a gyermekbetegség utolsó szimptomái zajlanak már csak le, a baj megszűntnek tekinthető, s hogy a környezetet semmiféle veszély nem fenyegeti. Csupán annyihoz járultak hozzá, hogy az eset orvosi fórum elé kerüljön, és a szálló orvosa - csakis ez, és nem az, akit esetleg mi hívatunk - határozata döntsön. Beleegyeztünk, mert meg voltunk győződve róla, hogy ily módon a hercegnőt meg lehet nyugtatni, és magunkat is megkíméljük a költözködés kényelmetlenségeitől. Jön a doktor, és a tudomány igaz és egyenes szolgálójának bizonyul. Megvizsgálja a kicsit, kijelenti, hogy a betegség lezajlott, és hogy aggodalomra nincs semmi ok. Már azt hisszük, végre túl vagyunk a kis epizódon: erre közli a menedzser, hogy az orvos megállapítása ellenére is kívánatos, hogy szobáinkat elhagyjuk, és a dépendance-be költözzünk.

Ez a bizantinizmus felháborított bennünket. Valószínűtlen volt, hogy ez a szószegő makacosság, amellyel szembeszálltunk, a hercegnőtől ered. A szolgálalkú szállodás nyilván nem is merészelte közölni vele a doktor nyilatkozatát. Mindenesetre tudára adtuk a szállodásnak, hogy egyáltalán jobbnak látjuk a szállót mindenestül és azonnal elhagyni - és összeecsomagtunk. Annál könnyebb szívvel tettük ezt, mert időközben egy sétánk alkalmával a Pensione Eleonorával, melynek barátságosan diszkrét külseje nyomban szemünkbe tűnt, szorosabb kapcsolatba kerültünk, és tulajdonosnője, signora Angiolieri személyében igen kellemes ismeretségre tettünk szert. Angiolieri asszony, egy kecses, fekete szemű, toscanai típusú hölgy, a déliek tompa elefántcsontszínével, s a látszat után ítélve a harmincas évek kezdetén, valamint férje, egy gondosan öltözött, csendes és kopasz úr, Firenzében nagyobb penziót vezettek, s csak nyáron és kora ősszel álltak a Torre di Venere-i fiókintézmény élén. Régebben pedig, férjhezmenetele előtt, új háziasszonyunk Duse társalkodónője, kísérenője, öltöztetőnője, sőt barátnője volt, s ezeket az időket nyilván élete nagy, boldog korszakának tekintette, mert már első látogatásunk alkalmával visszaemlékezéseibe bocsátkozott, és rögtön élénken mesélni kezdett róla. A nagy színésznő számos, szíves ajánlással ellátott fényképe, s a hajdani együttélés más emlékei díszítették Angiolieri asszony szalonjának asztalkáit és polcait, és jóllehet kézenfekvő volt, hogy érdekes múltjának kultusza egy kicsit jelenlegi vállalkozásának vonzóerejét is növelni hivatott, miközben a házat megtekintettük, érdeklődéssel hallgattuk szaggatott s csengő toscanai nyelvén előadott történeteit boldogult úrnőjének zsenialitásáról és jószívűségéről, érzelmi világának mélységéről.

Ide hozattuk hát holminkat a Grand Hotel olasz módra nagyon gyermekszerető személyzetének bánatára; lakásunk különálló és kellemes volt, a tengerrel való összeköttetés kényelmes, fiatal platánsor vitt a strandig, az ebédlő, ahol Angiolieri asszony minden délben saját kezűleg merte a tányérokba a levest, hűvös és takaros, a kiszolgálás figyelmes és szíves, a konyha kitűnő, még bécsi ismerősökre is akadtunk, akikkel ebéd után a ház előtt fecsegni lehetett, és akik révén további ismeretségeket kötöttünk, egyszóval minden pompás volt - a cserével teljesen meg lehettünk elégedve -, s tulajdonképpen semmi sem hiányzott a jó nyaraláshoz.

Mégsem éreztük igazán jól magunkat. Talán szállásváltoztatásunk ostoba indítóoka furkált bennünket - én a magam részéről bevallom, nehezen felejttem el az ilyen útszéli gyarlóságokat, naiv hatalmi túltengés, igazságtalanság, szolgálalkúság okozta összezőrdüléseket. Sokáig

foglalkoztatnak, izgatott tépelődésre ingerelnek, ami annál inkább hiábavaló, mert a hasonló jelenségek rendkívül magától értetődőek és természetszerűek. Amellett nem is érezhattuk, hogy a Grand Hotellal végképp szakítottunk. A gyerekek továbbra is folytatták a barátkozást, a háziszolga javítgatta meg a játékszereiket, s egyszer-másszor magunk is az intézmény kertjében teáztunk, s módunkban volt látni a hercegnőt, aki csigavonalúan korallpirosra festett ajakkal, kecsesen szilárd léptekkel jelent meg, hogy az angol nevelőnő gondjaira bízott kedvenceinek utánanézzon, a mi aggasztó közelségünket nem is gyanítva, mert gyermekünknek szigorúan megtiltottuk, hogy a hercegnő jelenlétében akár csak krákogjon is.

A hőség iszonyú, szinte azt mondhatnám, afrikai volt; a nap rémuralma, amely, alighogy az ember elhagyta az indigókék hűvösség peremét, oly irgalmatlanná fokozódott, hogy a strandról az ebédlőasztalig vivő néhány lépéstől is, még pizsamában is, már előre félt az ember. Ki szereti ezt? Ki szereti heteken át? No persze, ez a délszak, a klasszikus éghajlat, a virágzó kultúra klímája, Homérosz napja és a többi. De egy idő múlva, nem tehetek róla, könnyen hajlandó lennék az egészet bárgyúnak érezni. Az ég mindennapos izzó üressége csakhamar terhemre van, a rikító színek, a fény roppant primitívsége és töretlensége mindenestre ünnepi érzéseket kelt, gondatlanságot s az idő szeszélyeitől s változásaitól való függetlenséget biztosít; de anélkül, hogy ezzel már eleve számot vetnénk, az északi lélek mélyebb, bonyolultabb szükségleteit sivár módon kielégítetlenül hagyja, s idővel szinte megvetéssel tölt el. Igazuk van, ha nincs az az ostoba história a számarköhögéssel, mindezt nem így éreztem volna; izgatott voltam, talán akartam így érezni, és félig öntudatlanul üstökön ragadtam a kínálkozó szellemi motiválást, hogy ha már az érzést nem is ez hozta létre, legalább igazolja és erősítse meg. Írjuk hát ezt az érzést a rosszakarat számlájára - de ami a tengert illeti, a finom homokban, az óceán örök pompájával szemtől szemben töltött délelőttöt, lehetetlen ilyesfélét föltételezni és mégis úgy volt, hogy minden tapasztalatunk ellenére a strandon sem éreztük magunkat jól, nem éreztük magunkat boldognak.

Hiába, korán jöttünk, a fürdőt, mint mondtam, még a hazai középosztály lepte el - szembeötölően kellemes emberfajta, ebben is igazuk van, ifjúságában sok a szép forma, az üde báj, de elkerülhetetlenül megmételtyezi az emberi közepszerűség és polgári hígvelejűség is, ami, ismerjék el, ezen az égtájon se elragadóbb, mint a mi egünk alatt. Micsoda *hangjuk* van ezeknek a nőknek! Néha el sem hinné az ember, hogy a nyugati énekművészet hazájában van. „Fuggièro!” Még ma is fülemben van a kiáltás, amelyet húsz délelőttön százszor hallottam, közvetlen közelemben fölarsanni, rekedt leplezetlenséggel, förtelmes hangsúlyozással, durván magas è-vel, valami gépiessé vált kétségbeeséssel kitaszítva. „Fuggièro! Rispondi almèno!”²¹ S az „sp” emellett ordináre kiejtéssel német „schp”-nek hangzott, magában véve is bosszúság, ha a hangulat különben is rossz. A rikoltás egy utálatos tacsónak szólt, akinek undorító égési sebek éktelenkedtek a vállán, s aki akaratosság, neveltlenség és komizság tekintetében fölülmúlt mindent, amit eddig láttam, azonkívül még gyáva is volt, aki fölháborító kényeskedésével képes az egész strandot lázba hozni. Egy szép napon ugyanis - a vízben egy apró kis rák a lábujjába csípett, s az ókori hősköz méltó jajveszékélés, amelyet e parányi kellemetlenség miatt csapott, velőkbe hasított, s valami rettenetes szerencsétlenség hatását keltette. Nyilván azt hitte, hogy halálos mérgező sebet kapott. A partra kúszva, látszólag elviselhetetlen kínok közt fetrengett, ohi!-t és oimè!-t bömbölt, és kézzel-lábbal csapkodva maga körül háritotta el anyja drámai kitöréseit s a távolabb állók vigaszait. A jelenet mindenfelől sok embert csődített oda. Orvost hívtak, ugyanazt, aki a mi számarköhögősünket olyan józanul ítélte meg, s most ismét tanújelét adta tudós egyenességének. Jólelkű vigasz-

²¹ Fuggièro! Felelj legalább!

talással kijelentette, hogy az eset szót sem érdemel, s a páciensnek egyszerűen azt ajánlotta, hogy térjen vissza a vízbe, s hűtse le a csípés parányi sebét. Ehelyett azonban Fuggièrót, mint egy mélységbe zuhantat vagy vízbefűltat, rögtönzött hordágyon nagy kísérettel elcipelték a strandról, hogy a következő reggelen már, mintha csak véletlenül tenné, idegen gyerekek homokvárait rúgja szét. Egyszóval: szörnyeteg.

Ez a tizenkét éves fiú különben egyik megtettesítője volt annak a közhangulatnak, amely nehezen megfogható módon ott érződött a levegőben, s amely szép nyaralásunkat bizonytalanná tette s megrontotta. Valahogy hiányzott körülöttünk az ártatlanság, a természetesség légköre; ez a publikum „tartott magára” - először nem is tudta az ember, mi értelme van ennek: adta a méltóságot egymás és az idegenek előtt, komoly rátartiságot, éberrel vigyázott tiszteletszomját mutatott - mi ez? Azután az ember rájött, hogy politikáról van szó, a nemzeti eszme forog szőnyegen. A strandon csakugyan csupa hazafias gyermek nyüzsgött - természetellenes és lesújtó jelenség. A gyermekek tulajdonképpen egészen sajátos népfajt és társadalmat alkotnak, úgyszólván külön nemzetet; még ha kis szókincsük különböző nyelvekhez tartozik is, közös életformáik alapján könnyen és szükségszerűen verődnek össze a világban. A mieink is csakhamar együtt játszottak az idevalókkal, amint ezek viszont más nemzeti-ségűekkel. Ám, úgy látszik, rejtélyes csalódásokban volt részük. Érzékenykedések fordultak elő, egy olyan önérzet megnyilvánulásai, amely túlságosan is kényes és fölényes volt ahhoz, semhogy nevét egészen megérdemelje, zászlóviszály, tekintélykérdések, rangsorviták... Felnőttek avatkoztak a dologba, nem annyira elsimítva, mint inkább elvi alapon eldöntve, szólamok hangzottak Itália nagyságáról és méltóságáról, mogorva, játékrontó szólamok; láttuk, hogy kicsinyeink megütődve és tanácstalanul húzódnak vissza, és volt dolgunk, míg a tényállást némiképpen megértettük: ezek az emberek, mondtuk, most mentek át valamin, valami olyasféle állapoton, mint a betegség, ami, ha úgy vesszük, nem éppen kellemes, de mindenesetre szükséges.

A mi hibánk, a mi hanyagságunk rovására írandó, hogy ezzel a hangulattal, jóllehet felismertük és méltányolni is tudtuk, mégis összeütközésre került a sor - újabb összeütközésre; úgy látszott, hogy az előzők sem egészen a pusztán véletlen szüleményei voltak. Egyszóval, megsértettük a közérkölcsiséget. Nyolcesztendő kislányunk, aki testi fejlettségére nézve egy jó évvel még fiatalabbnak is látszott, és sovány volt, mint egy veréb, hosszabb fürdőzés után, jó meleg lévén, nedves fürdőruhában ismét játszani kezdett a parton, s engedélyt kapott, hogy a rátapadt homoktól merev ruhácskáját még egyszer megmerítse a tengerben, aztán újból vegye föl, s vigyázzon, megint be ne piszkítsa. Meztelenül odafut a néhány méternyire levő vízhez, megforgatja trikóját, és visszajön. Hogyan is láthattuk volna előre a gúny, megütközés és méltatlankodás ama hullámvágását, amelyet kislányunk viselkedése, tehát a mi viselkedésünk keltett? Nem akarok önöknek előadást tartani, de az utolsó évtizedek alatt a testet és meztelenséget illető felfogás az egész világon alapvetően és érzéseinket is irányítóan megváltozott. Vannak dolgok, amelyeknél az ember „nem gondol semmire”, és ezek közé tartozik az a kis szabadság is, amit mi ennek az igazán nem kihívó gyermektestnek meg akartunk adni. Itt azonban mégis kihívásnak érezték. A hazafias gyerkőcök kurjongattak. Fuggiero ujjai közt fűtyült. Közeliünkben a felnőttek izgatottan, baljóslatú szavakkal zajdultak föl. Egy városi parádéba öltözött úr, tarkóján kevésbé strandszerű keménykalappal, megnyugtatja a fölháborodott hölgyeket, hogy elégtételt szerző lépésekre szánta el magát; elénk lép, és hatalmas filippikát zúdít nyakunkba, amelyben az érzéki délszak tobzódó pátosza szolgálja a nyársat nyelt fegyelmet és erkölcsöt. A szemérmertlenség, amelyben bűnösök vagyunk, mondá, annál elítélendőbb, minthogy Olaszország vendégszeretetével való háládatlan és sértő visszaélés-számba megy. Nemcsak a kiadott fürdőszabályzat betűinek és szellemének, hanem egyben

hazája becsületének is galád megsértése, és e becsület védelmében ő, a frakkos úr, gondoskodni fog róla, hogy a nemzet méltósága ellen elkövetett kihágásunk megtorlatlanul ne maradjon.

Tőlünk telhetőleg igyekeztünk a szóáradatot elgondolkodó fejbólogatással végighallgatni. A felhevült férfiúnak ellentmondani nyilvánvalóan annyi lett volna, mint egy hibát a másikkal tetézni. Egy és más ugyan nyelvünkön volt, például hogy kétség fér hozzá, vajon a vendégszeretet szó tulajdonképpen értelmében egészen helyénvaló-e itt, és hogy mi, szóvirágok nélkül szólva, nem annyira Olaszország, mint inkább signora Angiolieri vendégei vagyunk, aki néhány esztendő óta a Duse bizalmasának hivatását a vendégfogadás hivatásával cserélte föl. Kedvünk lett volna azt is mondani, hogy nem volt róla tudomásunk, hogy e szép országban az erkölcsi elvadultság valaha is olyan méreteket öltött volna, amely álszemérem és túlérzékenység terén ilyen visszahatást tenne érhetővé és szükségessé. Mi azonban csupán annak kinyilatkoztatására szorítkoztunk, hogy minden kihívás és tiszteletlenség távol volt tőlünk, és mentő körülményként rámutattunk a kis bűnös zsenge korára és testi jelentéktelenségére. Ám hiába. Bizonygatásainkat, mint hitelt nem érdemlőket, védekezésünket, mint gyöngye lábön állót, visszautasították, és példa statuálását látták szükségesnek. Azt hiszem, telefonon értesítették a hatóságot, melynek képviselője meg is jelent a strandon, az esetet nagyon súlyosnak ítélte, „molto grave”, s el kellett kísérenünk a „térre, municipióra”, ahol egy felettes tisztviselő is megerősítette az előzetes „molto grave” ítéletet, egyugyanazon, itt nyilván mindennapos oktató szólammal ecsetelve tettünket, mint a keménykalapos úr, s egyúttal ötven líra büntetés- és váltságdíjat rótt ránk. Úgy éreztük, a kaland megéri e csekély hozzájárulásunkat az olasz államháztartás költségeihez, fizettünk és távoztunk. Nem lett volna-e jobb mindjárt el is utaznunk?

Bár azt tettük volna! Akkor megmenekülünk ettől az iszonyú Cipollától; de több körülmény játszott közre, hogy az odábbállást illető elhatározásunktól visszatartson. Egy költő azt mondta, a lustaság az, amely kínos helyzetekből nem enged szabadulni - ezt a szellemességet lehetne kitartásunk magyarázatára felhozni. Azután ilyen előzmények után az ember nem is szívesen hagyja el rögtön a csatateret; nincs ínyére elismerni, hogy lehetlenné tette magát, különösképp ha külső rokonszenvennyilvánítások tüzelik föl dacát. Az Eleonora-villában egyhangúlag meg nem érdemeltnek ítélték sorsunkat. Olasz, ebéd utáni ismerősök úgy vélték, az ország hírnevének az eset egyáltalán nem válik javára, s szándékukat nyilvánították a frakkos urat honfitársilag kérdőre vonni. De ez másnapra már pártjával együtt eltűnt a strandról - természetesen nem miattunk, hanem az lehet, hogy küszöbönálló elutazásának tudata megacélozta tetterejét, és távozása után mindenestre megkönnyebbültünk. Őszintén szólva: azért is maradtunk, mert tartózkodásunk érdekessé vált, s az érdekesség már magában is értéket jelent, amely jó érzéstől és rossz érzéstől független. Miért is bevonni a vitorlákat és megfutni az élmény elől, mihelyt az nem teljesen olyan természetű, amiből derű és békesség fakad? Minek elutazni, ha az élet kissé nyugós, ha kissé ingatag is, vagy némileg kínosnak, bántónak mutatkozik? Nem, nem, maradni kell, hozzátapadni, beállni sodrába, s ezenközben talán tanulhatunk is valamit. Maradtunk hát, s állhatatosságunk borzalmas jutalmául éltük át Cipolla mély hatása s gyászos megjelenését.

Nem említettem, hogy éppen hivatalos megrendszabályozásunk pillanatában állt be az utószézon. Az a keménykalapos erkölcsös, feljelentőnk, nem egymagában hagyta el a fürdőt; nagy kivonulás volt, számos poggyással rakott targoncát lehetett látni, amint az állomás felé dőcög. A strand nemzeti jellege megszűnt, az élet Torróban, a kávéházakban, a piniás utakon intimebb és egyben európaibb lett; a Grand Hotelban valószínűleg étkezhettünk volna most már az üvegverandán is, de nem éltünk a lehetőséggel, signora Angiolieri asztalánál tökéletesen jól éreztük magunkat - a jó érzést a szónak abban az árnyalatában véve, amely fokig a hely szelleme engedte. A jótékony hatásának érzett változással egyidejűen

azonban az idő is megfordult, mintha járása csaknem órára egybevágna a nagyközönség szünidei naptárával. Az ég beborult, de nemhogy hűvösebb lett volna, hanem a szabadon áradó hőséget, amely megérkezésünk tizennyolc napja óta (s nyilván már jóval előbb is) uralkodott, fojtó sirokkói fülledtség váltotta fel, és időről időre gyengécske eső áztatta délelőttjeink bársonyos színterét. Ez is; Torrera szánt időnk kétharmada különben is letelt; a lankadt, színehagyott tenger, melynek lapályán lomha medúzák hányódtak, mégiscsak újdonság volt; ostobaság lett volna ama nap után vágyódni, amely zsarnoki uralma alatt nem egy sóhajt csalt ajkunkra.

Ebben az időpontban tűnt fel tehát Cipolla. Cavaliere Cipolla, amint a plakátok nevezték, amelyeket egy szép napon mindenütt, az Eleonora-penzió ebédlőjében is kifüggesztettek - utazó virtuóz, mulattató művész, forzatore, illusionista és prestidigitatore²² (így jelölte meg magát), aki a tekintetes Torre di Venere-i publikumnak néhány rendkívüli, titokzatos és elképesztő tüneményt szándékozik bemutatni. Tehát bűvész! A hirdetés maga elegendő volt, hogy gyermekeink fejét elcsavarja. Még sohasem voltak ilyen előadáson, a vakáció ajándékozta meg őket ezzel az ismeretlen izgalommal. Az első perctől kezdve nyaggattak, hogy a kókler estjére váltsunk belépőjegyet, s jóllehet az est késői kezdete, kilenc óra, már eleve gondot okozott, abban a feltevésben engedtünk, hogy Cipolla néhány valószínűen szerény mutatványának tudomásulvétele után úgyis rögtön hazamegyünk, s hogy a gyerekek másnap úgyis kialudhatják magukat, és Angiolieri asszonytól, akinél néhány jó jegy volt bizományban vendégei számára, megvettük a négy jegyet. A signora nem kezeskedett ugyan kielégítő előadásért, s mi nem is igen számítottunk ilyesmire; de mi is vágytunk már valami szórakozásra, s a gyerekek sürgető kíváncsisága ragályosnak bizonyult.

A helyiség, ahol a lovag tudományát bemutatni óhajtotta, egy terem volt, amelyben a főszezon alatt hetenként változó mozielőadásokat tartottak. Mi egyszer sem voltunk ott. Aki oda akart jutni, annak végig kellett mennie a „palazzo”, egy ősi, kastélyszerű - egyébként eladó - építmény előtt a község főútján, amelyen a gyógyszertár, a fodrász s a legfontosabb üzletek is találhatóak voltak, és amely mintegy a feudális világból a polgárin át a népi rétegekbe vitt; mert nyomorúságos halászkunyhók közt ért véget, amelyeknek ajtajában vénasszonyok hálót foltoztak, s itt, már a nép közt, volt a „sala”, tulajdonképpen nem egyéb, mint egy kétségkívül tágas deszkabodé, melynek kapuszerű bejáratát kétoldalt tarka, egymás fölibe ragasztott plakátok ékesítették. A kitűzött napon tehát, kevéssel estebéd után, elzarándokoltunk oda a sötétben, s a gyerekek, ünnepi ruhácskába bújtatva, valósággal boldogok voltak ennyi kivételezéstől. Mint már napok óta, fülledt volt az este, száraz villám rebtent néha, s vékony eső szemerkélt. Esernyővel mentünk. Az út mintegy negyedóráig tartott.

Az átjáróban ellenőrizték a jegyeket, a helyünket magunknak kellett megkeresnünk. A harmadik padban balra volt, s miközben letelepedtünk, észrevettük, hogy az amúgy is aggasztó kezdési időt nem veszik éppen szigorúan; a közönség, amely, úgy látszik, a későnjövést előkelőnek tartotta, csak lassacskán kezdte a földszintet megtölteni, ami, minthogy páholyok nem voltak, a teljes nézőteret jelentette. Ez a késedelmeskedés kissé nyugtalanított bennünket. A gyermekek arcán most már a várakozás fáradtsággal elegy hektikás színe égett. Csupán az oldalsó és a háttérben levő állóhelyek voltak érkezésünkkel már teli. Félmeztelen, karjukat csíkos trikóval fedett mellükön keresztbe fonva, mindenféle Torre di Venere-i bennszülött férfiak álltak ott, halászok, merész tekintetű suhancok; s az odaválási népi rétegek jelenléte, ami az ilyen előadások igazi színét és derűjét adja, nekünk sem volt éppenséggel ellenünk, a gyerekeket meg egyenesen elragadta. Hiszen közöttük barátai, ismerőseik voltak, akiket

²² Artista, szemfényvesztő és bűvész.

délutáni sétákon a távolabbi partokon szereztek. Azon az órán, mikor a nap, kimerülve hatalmas munkájában, a tengerbe roskad, és a zajgó hullámok fölcsapó habját vörösaranyra festi, hazatérőben gyakran akadtunk csupasz lábú halászok csoportjaira, akik sorjában nekifeszülve, nekihazakodva, elnyújtott kiáltások közt vonták be hálóikat, s többnyire sovány frutti di mare²³ fogásukat csöpörgő kosarakba szedegették; s a kicsinyek elnézték őket, kitálalták olasztudásuk morzsáit, segítettek a kötelet húzni, s barátságot kötöttek velük. Most köszöntéseket váltottak az állóhelyek népével, ott volt Giuscardo, ott Antonio, ismerték a neveket, félhangon odakiáltottak, s a felelet egy-egy fejbólintás, egy-egy szép fogú mosoly volt. S lám, az Esquisito Mariója is ott van. Mario, aki a csokoládénkat hozza! Ő is látni akarja a varázslót, s nyilván jó korán jött, majdnem lefelől áll, de minket nem vesz észre, ügyet sem vet ránk, ő már így szokta, noha csak pincér. Ahelyett hát annak az embernek intünk, aki a strandon a csónakokat adja bérbe, s aki szintén itt van, egészen hátul.

Negyed tíz elmúlt már, majdnem fél tíz is lett. Gondolhatják idegességünket. Mikor kerülnek a gyerekek ágyba? Hiba volt idehozni őket, viszont azt se tehetjük velük, hogy félbeszakítjuk élvezetüket, amely tulajdonképp még csak most kezdődik. Idővel a földszint alaposan megtelt; egész Torre ott volt, mondhatni, a Grand Hotel vendégei, a Villa Eleonora és más penziók vendégei, a strandról ismerős arcok. Angol és német szó hallatszott. Franciát is hallottunk, amit holmi románok beszéltek olaszokkal. Maga Angiolieri asszony ott ült két sorral mögöttünk, csendes, tar fejű férje oldalán, ki jobb keze két ujjával bajuszát sodorgatta. Mindenki későn jött, de senki sem késett el; Cipolla váratott magára.

Váratott magára, igen, ez a helyes kifejezés. Fokozta a feszültséget fellépése halogatásával. A közönség nem vette rossz néven a számítást, de mindennek van határa. Fél tíz felé tapsolni kezdett - a jogos türelmetlenség nyilvánításának barátságos formája, mert egyben a kifejeződni vágyó tetszést is jelenti. A kicsinyek számára már az is szórakozás volt, hogy részt vehettek a tapsban. Minden gyerek szeret tapsolni. A népi rétegekből erélyesen kiáltoztak: „Pronti!”²⁴ és „Cominciamo!”²⁵ És íme, amint ez történni szokott: az előadás megkezdése, bármi akadály állt is oly sokáig útjában, most egykönnyen lehetségessé vált. Gongütés hangzott föl, amelyre az állóhelyek felől hangos „Ó!” felelt, és a függöny szétnyílt. Emelvény tűnt elő, amely fölszerelésével inkább hasonlított valami iskolateremhez, mint egy szemfényvesztő pódiumához; kivált a fekete falitábla tette ezt, amely az előtérben balra egy állványon sötétlett. Különben egy közönséges sárga állófogas, egypár errefelé dívó szalmaülékes szék és távolabb, a háttérben, egy kerek asztalka volt még látható, amelyen vizeskancsó és pohár állt, és külön tálcán valami világossárga folyadékkal telt palack és likőröspohárkák. Még két másodpercnyi időnk volt, hogy ezeket a kellékeket szemügyre vehessük, aztán anélkül, hogy a nézőtér elsötétült volna, Cipolla lovag a deszkára lépett.

Azokkal a gyors léptekkel robogott be, melyek egyrészt a közönség iránt való szolgálatkészséget fejezik ki, másrészt azt a látszatot keltik, mintha az érkező már nagy utat tett volna meg ebben az iramban, hogy a publikum színe elé juthasson, holott az előbb még a kulisszák mögött álldogált. Cipolla öltözéke még inkább megerősítette a kívülről érkezés fikcióját. Nehezen meghatározható korú, de már semmi esetre sem ifjú férfiú volt, éles, kusza vonalú ábrázattal, szúrós szemmel, redősen zárt szájjal, kicsiny, feketére viaszozott bajuszkával, és alsó ajka és álla között úgynevezett légyszakállal, s bonyolult utcai-estélyi eleganciával

²³ (Szó szerint: tengeri gyümölcs.) Csiga, kagyló osztriga stb.

²⁴ Gyerünk!

²⁵ Kezdjük!

öltözve. Bő fekete ujjatlan köpenyt viselt, bársonyhajtókával és atlaszbélésű vállgallérral, amelyet elől összefogott, és fehér kesztyűs kezét kényelmetlen mozdulattal tartotta hozzá, nyaka körül fehér sál volt, fején erősen homlokába nyomott, karcsú cilinder. Talán sehol sem oly eleven még ma is a tizennyolcadik század, mint Itáliában, s vele a ciarlatano típusa, a széltoló tréfacsinálóé, aki oly jellegzetes alakja volt a kornak, és akivel már csak Olaszországban lehet meglehetősen korhű példányokban találkozni. Cipolla megjelenésében érezte ezt a történelmi veretét, s a figurához tartozó fantasztikus, feltűnést hajhászó hóbortosság hatását azzal is föl tudta kelteni, hogy igényes ruházatát különcködve, itt rosszul feszesre húzva, ott rosszul ráncba ejtve viselte testén, mintha úgy volna minden ráhányva: valami nem volt rendben az alakjával se elől, se hátul - később mindez érthetőbb lett számunkra. De hangsúlyoznom kell, hogy személyes mókásságról vagy éppen bohócszerűségről tartásában, arckifejezésében, viselkedésében szó sem volt, inkább szigorú komolyság, minden komikumtól való tartózkodás, időnként rosszkedvű gög, a nyomoréknak az a bizonyos méltósága és önteltsége áradt belőle - ami persze nem akadályozhatta meg, hogy viselkedése kezdetben a terem több pontján kacajt ne fakasszon.

Magatartásában most már nem volt semmi szolgálatkészség; a föllépés gyors irama pusztán energianyilvánításnak bizonyult, amiben semmi része sincs az alázatnak.

A rivaldán állt, s hanyag ráncigálással húzta le kesztyűjét, miközben hosszú, sárgás keze csupaszon előtűnt, egyik ujján domború, lazúrköves pecsétgyűrűvel, apró, szigorú szemét, mely alatt petyhüdt zacskó fityegett, fürkészt járatta végig a termen, nem gyorsan, hanem itt-ott egy-egy arcon kutató fölénnyel elidőzve, csukott szájjal, szótlanul. Az összegöngyölgetett kesztyűt éppoly csodálatos, mint könnyed ügyességgel meglehetősen távolra, pontosan a kerek asztalkán álló vizespohárba hajította, s azután, még mindig némán jártatva körül tekintetét, valamelyik belső zsebéből egy doboz cigarettát vett elő, a kincstár legolcsóbb készítményét, amint a doboz színéről fölismerhető volt, hegyes ujjjaival kihúzott egyet, és oda se nézve, egy könnyen működő öngyújtó segítségével rágyújtott. A mélyen belélegzett füstöt gomolyogva pöfékelte ki pökhendi fintorral, beszívott ajakkal, csorba s hegyes fogai közt, egyik lábával közben csöndesen kocogtatva.

A közönség éppoly élesen figyelte őt, mint ahogy ő fürkészte át a közönséget. Az állóhely ifjúságának arcán összehúzott szemöldököket lehetett látni s vesébe fűrő, sebezhető pontot kereső tekinteteket - kell, hogy ennek a túlságosan biztonságos úrnak legyen gyenge oldala. De nincs. A cigarettadoboz és a tűzszerszám elővevése és visszahelyezése a ruházat következtében körülményes volt; a bűvész közben hátravetette köpenyét, s látni lehetett, hogy bal karján, bőrhurkon, karomszerű, ezüstkampójú lovaglóostor függ, eléggé oda nem illőn. Látni lehetett továbbá, hogy nem frakkot, hanem gérokkot visel, és mikor ezt is szétvonta, több színű, félig a mellény mögé rejtett vállszalag tűnt elő, amely Cipolla testére volt csavarva, s amelyről a mögöttünk ülők halk szóváltással állapították meg, hogy a cavaliere rangjának jele. Hagyjuk rá: de én még sohasem hallottam, hogy a lovagi címmel ilyesfajta rangjelzés jár. Talán az egész vállszalag csak szemfényvesztés volt, éppúgy, mint a bűvész szótlan ottállása, ahogy még mindig nem csinált egyebet, mint a közönségnek lomhán és fontoskodva szemébe fújta cigarettája füstjét.

Amint mondtam, nevettek, és a derűtség csaknem általános lett, midőn az állóhelyen valaki hangos és száraz „Buona sera!”-val²⁶ köszönt.

²⁶ Jó estét-tel.

Cipolla fölfigyelt. - Ki volt az? - kérdezte, mintegy utánakapva. - Ki beszélt? No? Inába szállt a bátorsága? „Paura, eh?”²⁷ - Meglehetősen magas, kissé asztmatikus, de azért érces hangon beszélt. Várt.

- Én voltam - szólt bele a csöndbe az a fiatalember, akinek ily kihívóan becsületébe gázoltak: egy szép fiú, egészen közel hozzánk, gyapjúingben, félvállra vetett kabáttal. Fekete, merev és göndör haját magasra s vadra növesztve viselte, az ébredő haza divatviseletével, ami kissé eltorzította és afrikaiassá változtatta. - Bé... Én voltam. A maga dolga lett volna, de én udvariasabb vagyok.

A derűtség megújult. Az ifjú embernek jól fel volt vágva a nyelve. - Ha sciolto lo scilinguagnolo - nyilvánították mellettünk. A népi feddés végül is helyén volt.

- Ah, bravó! - felelte Cipolla. - Tetszel nekem, giovanotto.²⁸ Hiszed-e, hogy már régen észrevettelek? A magadfajta fickókat különösképp kedvelem, ezek az én embereim. Nyilván kemény legény vagy. Azt teszed, amit akarsz. Vagy előfordult már, hogy nem tetted azt, amit akartál? Vagy éppen azt tetted, amit nem akartál? Amit nem te akartál? Halljad csak, barátom, kényelmesebb is, mulatságosabb is lenne nem játszani mindig a kemény legényt, s lemondani egyszer valamelyikről: vagy az akarásról, vagy a cselekvésről. Jó lenne egy kis munkamegosztás - sistema americano, sa.²⁹ Meg akarnád-e például ennek a válogatott és díszes társaságnak a nyelvedet mutatni, éspedig az egész nyelvedet, tövig?

- Nem - mondta a legény ellenségesen. - Nem akarom, azt hinnék, hogy nevetlen vagyok.

- Semmit se hinnének - felelte Cipolla -, hiszen te csupán *tennéd*. Tisztelet-becsület nevelésednek, de véleményem szerint, mielőtt háromig számolnék, jobbra át-ot csinálsz, és a társaság előtt kiöltöd a nyelved hosszabbra, mint valaha gondoltad volna, hogy ki tudod ölteni.

A fickóra nézett, s szúrós szeme mintha mélyebben esett volna be üregébe. - Uno³⁰ - mondta, és lovaglóstóráját, melynek hurkát lecsúsztatva karjáról, egy ízben kurtán megsuhintotta a levegőben. A legény szembefordult a publikummal, s nyelvét oly erőltetetten-túlságos hosszúra öltötte ki, hogy látszott, ez volt a legvégső határ, ameddig nyelv hossz dolgában el tudott érni. Azután semmitmondó arccal ismét előbbi helyzetébe zökkent vissza.

- Ez én voltam - csúfolkodott Cipolla, miközben hunyorítva az ifjú ember felé mutatott fejével. - Bé... Én voltam. - Azután a közönséget friss benyomásai között hagyva, a kerek asztalka felé fordult, öntött egy pohárkával a palackból, amely nyilván konyakot tartalmazott, és gyakorlottan felhőrpintette az italt.

A gyerekek szívből kacagtak. A röpködő szavakból szinte semmit sem értettek; de hogy az a fura ember ott fenn és valaki a közönségből az imént bolondosat követett el, rendkívül mulattatta őket, és minthogy hasonló eset lefolyásáról semmiféle határozott elképzelésük nem volt, a kezdetet habozás nélkül pompásnak ítélték.

Ami minket illet, összenéztünk, s emlékszem, hogy ajkammal önkéntelenül halkán utánoztam Cipolla lovaglóstórájának nesztét, amint a levegőbe suhintott. Egyébként világos volt, hogy az emberek nem tudták, hogyan fogják föl a bűvésztnek ezt a visszás megnyitását, és nem

²⁷ Fél, he?

²⁸ Fiatalember.

²⁹ Amerikai rendszer, ugye.

³⁰ Egy.

értették tisztán, mi kényszeríthette hirtelen a giovanottót, aki mégiscsak úgyszólván az ő ügyüket képviselte, hogy jól fölragasztott nyelvét ellenük fordítsa. Viselkedését ízetlennek bélyegezték, nem törődtek vele többé, s figyelmüket a művészre irányították, aki az erősítőszerektől visszatérve, következőképp beszélt tovább:

- Hölgyeim és uraim - mondta asztmatikus-érces hangon -, amint láthatták, kissé érzékeny vagyok olyasfajta kioktatással szemben, mint amiben ez a szépreményű ifjú nyelvész („questo linguista di bellesperanze” - nevettek a szójátékon) részesíteni óhajtott. Önérzetes ember vagyok, vegyék ezt is számba! Nincs ízlésem szerint, ha másként, mint komoly és udvarias módon kívánnak nekem jó estét - kevés ok van rá, hogy ellenkezőképp tegyenek. Ha nekem valaki jó estét kíván, önmagának is kívánja, mert a közönségnek csak az esetben lesz jó estéje, ha nekem is van, s ezért a Torre di Venere-i lányok szeme fénye (nem szűnt meg a fickóval kötekedni) nagyon jól tette, amikor nyomban bizonyítékot szolgáltatott rá, hogy ma jó estém van, s ily módon az ő jókívánságairól lemondhatok. Büszkén mondhatom, hogy csaknem mindig jó estém van. Néha-néha, igaz, rosszabb is akad, de ez ritkaság. Az én hivatásom nehéz, és egészségem nem a legtökéletesebb, sajnos, csekély testi hibám van, ami képtelenné tett, hogy a haza nagyságáért vívott háborúban részt vegyek. Csupán lelkem és szellemem erővel győzöm le az életet, ami mindig annyit jelent: legyőzni önmagamot, és büszkén vallhatom, hogy a művelt közönség tiszteletét és érdeklődését munkámmal sikerült fölkeltenem. A vezető sajtó is méltányolta ezt a munkát, a *Corriere della Sera* oly elismerést tanúsított, hogy tüneménynek nevezett, és Rómában szerencsém volt a Duce fivérének egyik ott rendezett estém látogatói között láthatni. Nem tartottam szükségesnek, hogy lemondjak olyan apró kis szokásaimról, amelyeket a fényes és előkelő helyeken is elnézéssel fogadott a közönségem, nem tartottam szükségesnek, hogy lemondjak róluk egy viszonylag mégiscsak kevésbé jelentős faluban, mint Torre di Venere (nevettek szegény kis Torre rovására), és nem óhajtom eltűnni, hogy egyesek, akiket a női nem kegyei, úgy látszik, kissé elkapattak, ezért rendreutasítanak. - Ez megint a fiú bőrre ment, akit Cipolla fáradhatatlanul iparkodott a donnaiuolo³¹ falusi kakas szerepében kifigurázni, noha ez a szívós érzékenykedés és sértettség, amellyel vadászott rá, feltűnő aránytalanságban állt önérzetes nyilatkozataival és a nagyvilági sikerekkel, amelyekre oly büszkén hivatkozott. Az ifjú kétségtelenül csak vicctéma volt, mint ahogy Cipolla nyilván minden este ki szokott valakit szemelni, hogy elméssége céltáblája legyen. De hegyes fogai közül valódi gyűlölség is szólt, amelynek emberi értelmét megvilágította volna egy pillantás kettőjük testi alkatára, ha a nyomorék nem is hánytorgatja fel folytonosan a csinos ifjú eleve feltételezett sikereit a nőknél.

- Mielőtt tehát előadásunk tárgyára térnénk - mondotta -, engedjék meg, hogy kényelembe helyezkedjem!

S az állófogashoz ment, hogy levetkőzzék.

- Parla benissimo³² - állapították meg közelünkben. Az az ember még semmit sem tett, de már szavait is mint cselekedetet méltányolták, tudott hatni velük. A déliek közt a szó elengedhetetlen tartozéka az életörömmek, és sokkal elevenebb társadalmi megbecsülésben részesül, mint északon. Az anyanyelv, a nemzet kötőanyaga ezeknél a népeknél példás tiszteletben áll, s van valami derűs példázatoság abban a gyönyörködő áhítatban, amellyel fordulatait, törvényeit ápolják. Élvezettel beszélnek, élvezettel hallgatnak - és bírálva hallgatnak. Mert a személyes kiválóság mértéke az, miként beszél valaki; lomposság, kontárkodás megvetést

³¹ Szoknyavadász.

³² Nagyon jól beszél.

kelt, elegancia és remeklés emberi tekintélyt szerez, amiért is a kis ember, amint hatást kellett elérnie, választékos fordulatokkal próbálkozott, s azokat műgonddal dolgozta ki. Cipolla tehát, legalább ebben a tekintetben, láthatólag nyertes maradt, noha egyáltalában nem tartozott ahhoz a fajtához, amelyet az olasz az erkölcsi és esztétikai ítélet sajátos vegyítésével „simpaticó”-nak nevez.

Miután cilinderét, sálját, köpenyét letette, kabátjába beleigazodva, kezelőit nagy gondosan kiráncigálva és megtévesztő vállszalagját megbirizgálva, megint előrelépett. Nagyon csúf haja volt: azaz koponyájának felső része csaknem kopasz volt, s csak keskeny, feketére subickolt frizura szaladt a feje búbjáról előre, mintegy kobakjához ragasztva, míg halántékán szintén feketére festett haját oldalt, a szemzug felé kefélt - holmi régimódi cirkuszigazgató hajviselete volt ez, nevetséges, de mindamellett teljesen illő bogaras egyéni stílusához, s oly magabiztosan hordta, hogy a közönség megcsiklandott komikumérzéke visszafojtott és néma maradt. A „csekély testi hiba”, amelyről már akkor beszélt, amikor még észre sem vették, most nagyon is jól látható volt, noha minemúsége még mindig nem egészen világos: a mellkas túlságosan magas volt, mint ilyen esetben szokott lenni, de a hát hibája mintha nem a szokásos helyeken, a vállak közt lett volna, hanem mélyebben, mint valami csípő- és farpúp, amely a járást nem akadályozta éppenséggel, de groteszkké és minden lépésnél furcsán kaszálóvá torzította. Egyébként visszataszító voltának éppen a megemlézése mintegy elvette élet, és a teremben érezhetően civilizált tapintat lett úrrá hibájával szemben.

- Szolgáltatukra! - mondta Cipolla. - Feltéve, hogy beleegyeznek, egynéhány számtani feladvánnyal kezdjük programunkat.

Számtan? Mi köze ennek a bűvészmutatványokhoz? Már-már fölébredt a gyanú, hogy a jeles férfiú hamis cégérrel csalta be a vendégeket; de hogy mi az igazi mestersége, felderítetlen maradt. Kezdem sajnálni a gyerekeket; de egyelőre ők már amiatt is boldogok voltak, hogy jelen lehetnek.

Cipolla számtani mesterkedései amily egyszerűek, éppoly elképesztőek voltak. Azzal kezdte, hogy egy lap papirost rajzszöggel a tábla jobb felső sarkára erősített, és a papirost magasra emelve, valamit írt a fára. Ezalatt szakadatlanul beszélt, vigyázva, hogy a folytonos szónoki kíséret és alátámasztás segítségével mutatványait megóvja a szárazságtól, s nagyon ügyes beszédű konferansziénak bizonyult, aki fecsegnivalóért nem megy a szomszédba. Hogy nyomban ott folytatta, hogy a dobogó és a nézőtér közt tátongó szakadékot, melyet a halászlegénnyel való furcsa csetepaté már amúgy is megszükitett, teljesen áthidalja; hogy a közönség képviselőjét a színpadra kényszerítette, maga pedig a pódiumra vivő falépcsőkön, személyes érintkezést keresve hallgatóival, aláereszkedett, mindez a munkastílusához tartozott, és a gyerekeknek rendkívül tetszett. Nem tudom, mennyire következett szándékaiból és módszeréből az a körülmény, hogy eközben megint csak azonnal összekapott egyesekkel, noha különben nagyon komoly, sőt mogorva maradt - a közönségnek azonban, legalábbis a népi elemnek, úgy látszott, az a véleménye, hogy ilyesmi már a dologhoz tartozik.

Miután ugyanis felírta a számokat, s az ív papír alá rejtette, amit írt, azt a kívánságát fejezte ki, hogy két néző fáradjon a pódiumra, s az elvégzendő feladvány kiszámításánál legyen segítségére. A számítás nem lesz nehéz, kevésbé tehetséges számolók is alkalmasak rá. Mint ilyen esetekben történni szokott, senki sem jelentkezett, és Cipolla óvakodott közönsége előkelőbb részét terhelni. Ragaszkodott a népi rétegekhez, s a terem végében álldogáló két tenyeres-talpas kamaszhoz fordult, nógatta, bátorította, majd megróttá őket, amiért tétlenül tátják a szájukat, s nem iparkodnak a társaság szolgálatára állani, és sikerült is megmozgatnia a síhedereket. Esetlen lépésekkel előrejöttek a középső átjárón, fölcammogtak a lépcsőkön, és barátaik bravó-kiáltásai közben suta vigyorgással megálltak a tábla előtt. Cipolla néhány

pillanatig évődött velük, megdicsérte tagjaik heroikus erejét, kezük nagyságát, amely mintha csak arra lett volna teremtve, hogy az összegyűltek számára teljesítse a kívánt szolgálatot, azután egyiküknek markába nyomta a krétát azzal az utasítással, hogy egyszerűen írja le a számokat, amelyeket kiáltani fog. De a jóember kijelentette, hogy nem tud írni. - Non so scriver³³ - mondta durva hangon, s társa hozzátette: - Meg én se.

Isten tudja, igazat mondtak-e, vagy csak Cipolla rovására akartak tréfát üzni. Mindenesetre a művész távolról sem osztozott a derűtségben, amelyet vallomásuk keltett. Meg volt sértve, és utálkozott. E percben keresztbe vetett lábbal ült egy szalmaszéken az emelvény közepén, s megint olcsó cigarettái közül szívott egyet, amely láthatólag még jobban ízlett neki, amikor, míg a bárgyú fickók a pódiumon ögyelegtek, egy második pohárka konyakot is felhajtott. A mélyen leszívott füstöt ismét elővicsorgó fogai közt árasztotta ki, s közben lábát hintáztatva, szigorú visszavonulással, mint aki egy végképp megvetendő jelenségtől önmagához és tulajdon méltóságához menekszik, nézett el a két vigyorgó gazfickó s a közönség feje fölött a semmibe.

- Botrányos - mondta hidegen és kesernyésen. - Menjetek a helyetekre! Olaszországban, amelynek nagysága összeegyeztethetetlen a tudatlansággal és sötétséggel, mindenki tud írni. Rossz tréfa ilyen nemzetközi társaság füle hallatára hangoztatni afféle vádat, amely nemcsak tulajdon magatokat alacsonyít le, hanem a kormányt s az országot is kiteszi a mendemondáknak. Ha Torre di Venere csakugyan sötét zuga e hazának, amelyben a legegység ismeretek is ismeretlenek, akkor sajnálom, hogy erre a helyre jöttem, amelyről tudnom kellett ugyan, hogy jelentősége egy és más tekintetben mögötte áll a Rómáénak...

Itt a núbiai hajviseletű, panyókára vetett kabátos ifjú szakította félbe, akinek támadó kedve, amint most kitűnt, csak ideiglenesen lohadt le, és aki emelt fővel lépett a porondra, mint szülőfalujának lovagja.

- Elég! - mondta haragosan. - Elég tréfát faragott Torréra. Mi mindnyájan idevalósiak vagyunk, és nem tűrjük, hogy a várost idegenek előtt kigúnyolják. Ez a két férfiú is barátunk, ha nem is tudósok, azért éppolyan jóra való legények, mint esetleg némely más ebben a teremben, aki Rómát hánytorgatja, noha nem ő volt, aki alapította.

Ez már azután remek. Az ifjú embernek csakugyan jó beszélőkéje van. Ennél a színjátéknál lehet szórakozni, ámbátor a tulajdonképpeni program megkezdését mindinkább késlelteti. De szóváltást hallgatni mindig lebilincselő. Némelyeket egyszerűen mulattat, s mintegy kárörömmel élvezik, hogy nincsenek érdekelve benne; mások elfogódást és izgalmat éreznek, s én nagyon jól megértem ezt, ha akkor az volt is az érzésem, hogy bizonyos mértékben az egész komédia összejátszáson alapszik, s hogy a két írástudatlan medvebocs éppúgy, mint a kabátos giovanotto, félig-meddig kezére jár a művésznak a színházcsinálásban. A gyerekek gyönyörtől ittasan figyeltek. Semmit sem értettek, de a hangszínek váltakozása magával ragadta őket. Ilyen hát egy bűvésze, legalábbis Itáliában. Ők határozottan nagyon szépnek ítélték.

Cipolla fölállt, és csípőből kirúgó léptekkel a rivaldára jött.

- No nézd csak! - mondta vicsorgó szívességgel. - A régi ismerős! A legényke, aki nyelvén hordja a szívét! (Így mondta: „sulla linguaccia”, ami lepedékes nyelvet jelent, és nagy derűtséget keltett.) Eredjetek, barátaim! - fordult a két tökfilkóhoz. - Belőletek elég volt, most ezzel

³³ Nem tudok írni.

a dicső férfúval van dolgom, „con questo torregiano di Venere”, ezzel a Vénusz toronyőrével, aki kétségkívül édes köszönetre vár örökösödéséért...

- Ah, non scherziamo!³⁴ Beszéljünk csak komolyan! - kiáltotta a fickó. Szeme villámokat szórt, és csakugyan olyan mozdulatot tett, mintha le akarná dobni kabátját, hogy a legkézzelfoghatóbb leszámolásra térjen át.

Cipolla nem vette a dolgot tragikusan. Ellentétben velünk, akik aggodalmasan néztünk egymásra, a cavaliere honfitársával akaszzkodott össze, hazája földjét érezte talpa alatt. Megőrizte hidegvérét, tökéletes fölényt mutatott. Mosolygós fejbillentéssel oldalt, a kakaskodó ifjú felé, s tekintetét a publikumra szegezve, arra buzdította a nézőket, hogy legyenek tanúi, hogy milyen kötekedő hajlamú ez a fiatalember - ámbár ezzel ellenfele csak az életstílusa alantasságát árulja el. És ekkor ismét valami különös történt, ami ezt a fölényt ijesztő fénybe vonta, és a jelenetből áradó harcias izgalmat megszegyenítő s megmagyarázhatatlan módon a neveltségesség felé terelte.

Cipolla még közelebb lépett a fiúhoz, miközben furcsán nézett a szeme közé. Félig le is ereszkedett a lépcsőkön, melyek balra tőlünk a nézőtérre vittek, úgyhogy alig magasabban nála, a harcias ifjúval szemtől szemben állt. A lovaglóstör karján függött.

- Nincs kedved a tréfához, fiam - mondta. - Ezt meg tudom érteni, hiszen látni való, hogy nem jól érzed magad. Már a nyelved is, amelynek tisztasága cseppet sem kielégítő, gyomor-bélrendszered akut zavarára mutat. Nem kellene este szórakozni menned ilyen állapotban, amilyenben vagy, s tudom, magad is haboztál, hogy nem tennéd-e jobban, ha ágyba feküdnél, és jól bebugyolálnád magad. Könnyelműség volt ma délután olyan sokat innod abból a fehér borból, hiszen rettenetesen savanyú volt. Most aztán itt van a hascsikarás, hogy szeretnél meggörbülni fájdalomban. Tedd csak meg, ne röstelkedj! Némi megkönnyebbülést szerez, ha a test enged a belek görcsös csavarodásának.

Miközben nyugodt nyomatékossággal s valami atyai szigorú részvétellel szót szóba fűzött, a fiatalember szemébe merült szemei mintha egyszerre kilobbantak s fölgyúltak volna a könnyzacskók felett - nagyon-nagyon különös szemei voltak, s megértettük, hogy a másik nem csupán férfiúi büszkeségből nem fordítja el előlük a magáét. Sőt bronz arcán csakhamar nyomát se lehetett látni gögnek. Tátott szájjal meredt a lovagra, s szája megnyíltában zavartan és siralmasan mosolygott.

- Görbülj meg! - ismételte Cipolla. - Mit tehetnél egyebet? Efféle kólíka esetén muszáj meggörbülni. Ne is berzenkedj hát e természetes reflexmozgás ellen, csak azért, mert más ajánlja.

Az ifjú lassan fölemelte alsókarját, s míg keresztben rászorította hasára, teste meggörbedt, oldalt előrehajolt, mind mélyebbre és mélyebbre, s széttorzult lábbal s befelé forduló térdel kókadozott, úgyhogy végre, hétrét görnyedő kínban, már csaknem a földön guggolt. Cipolla néhány másodpercig így tartotta, azután a lovaglóstört megsuhintotta a levegőben, s kaszával visszatért a kerek asztalhoz, ahol egy pohárka konyakot hörpintett.

- Il boit beaucoup³⁵ - állapította meg egy hölgy mögöttünk. Ez volt minden, amit észrevett? Nem tudtunk tisztába jönni vele, hogy a közönség mennyire értette át a helyzetet. Az ifjú ismét fölegyenesedett, némileg zavart mosollyal, mintha nem is igen tudná, mi történt vele. A publikum feszült figyelemmel kísért a jelenetet, s a végén megtapsolta, hol „Bravó,

³⁴ Ah, nem tréfálunk!

³⁵ Sokat iszik.

Cipolla!”, hol „Bravó, giovanotto!” kiáltással. A harc kimenetelét nyilván nem a fiatalember személyes vereségének fogták fel, inkább serkentgették, mint egy színészt, aki kínos szerepét dicséretreméltóan játszotta el. Valóban, ahogy a legény fájdmájában meggörbült, az rendkívül kifejező, szemléletességében szinte a karzatra számító, mondhatni színművészi teljesítmény volt. De nem vagyok benne biztos, hogy a terem viselkedése mennyiben írható az emberi tapintatosság javára, amiben a déliek fölöttünk állnak, és mennyiben alapult a dolgok lényegének tulajdonképpeni meglátásán.

A cavaliere, megerősítve magát, új cigarettára gyújtott. A számtani kísérletet újból folytatni lehetett. A hátsó padosorokban egykettőre akadt egy fiatalember, aki vállalkozott rá, hogy a diktált számokat a táblára írja. Ezt a fiatalembert is ismertük; az egész multság valami családias jelleget öltött azáltal, hogy olyan sok arcot ismertünk. A főutcai gyarmatáru- és gyümölcskereskedés segédje volt, s több ízben szolgált ki bennünket kifogástalanul. A krétát kereskedői ügyességgel kezelte, miközben Cipolla lelépett az emelvényről, és nyomorék járásával fel-alá sétálva a közönség között, számokat gyűjtött, két-, három-, négyjegyűeket, tetszés szerint, amelyeket leolvasott a kérdeztettek ajkáról, továbbkiáltott az ifjú boltoslegénynek, aki a számokat egymás alá írta. Mindez kölcsönös egyetértéssel, tréfálkozások, csipkelődések, szónoki kilengések közt folyt. Előfordult, hogy a bűvész idegenekre akadt, akik az olasz számnevekkel nem voltak tisztában, s akikkel fitogtatott lovagiassággal sokáig veszelődött, a belföldiek udvarias derűsége közepette, majd ezeket hozva zavarba, kényszerítve őket, hogy angolul és franciául közölt számokat tolmácsoljanak. Némelyek olyan számokat neveztek meg, amelyek az olasz történelem nagy éveit jelölték. Cipolla nyomban kapott rajtuk, és sebtében hazafias elmélkedéseket fűzött hozzájuk. Valaki azt mondta: „Nulla!”, és a cavaliere vérig sértve, mint mindig, ha bolonddá próbálták tartani, félvállról felelte, hogy az nem kétjegyű szám, mire egy másik kópé azt kiáltotta: „Két nulla!”, és ezzel nagy derűtséget keltett, amire déliek között mindig számíthat minden természeti szükségletre irányuló célzás. Csupán a cavaliere viselkedett méltóságos visszautasítással, jóllehet a csintalanságot csaknem kiprovokálta; de vállat vonva, ezt a tételt is lediktálta írnokának.

Mikor már vagy tizenöt különböző nagyságú szám állt a táblán, Cipolla összeadásukat kérte. Gyakorlott számolók fejben is összeadhatták a tábláról, de mindenkinek jogában állt ceruzát és papírt használni. Amíg a számolók dolgoztak, Cipolla a tábla mellett ült székén, és fintorogva fújta a füstöt, a nyomorékok öntelten igényes viselkedésével. Az ötjegyű végösszeg hamar meglelt. Valaki közölte, másvalaki megerősítette, a harmadik eredménye kissé eltért, a negyediké ismét egyezett. Cipolla fölállt, leverte egy csöpp hamut a kabátjáról, a tábla jobb felső sarkára erősített papirost fölemelte, és megmutatta azt, amit odaírt. A helyes végösszeg, közel egymillió. Előre följegyezte.

Álmélkodás és nagy taps. A gyerekek odavannak. Szeretnék tudni, hogy csinálta. Magyarázzuk, hogy a trükköt nem lehet csak úgy megérteni, éppen ezért bűvész ez az ember. Most hát tudják, milyen egy bűvészet. Ahogy előbb a halász hascsikarást kapott, és most kész az eredmény a táblán - pompás volt, s mi aggodalmasan láttuk, hogy a gyerekeket izzó szemük s a fél tizenegyre járó idő ellenére nagyon nehéz volna hazacipelni. Sírás lenne belőle. S mégis világos volt, hogy a púpos nem bűvészkedett, legalábbis nem a kézügyesség értelmében, és hogy az egész egyáltalán nem gyerekeknek való. Megint csak nem tudom, a közönség voltaképpen mit gondolt magában; de az összeadandó számok meghatározásánál az a „tetszés szerint” alighanem nagyon kétes ügy volt; a megkérdeztettek egyike-másika talán a maga esze után felelt, de egészben nyilvánvaló volt, hogy Cipolla kiválogatta az embereit, s hogy a hókuszpókusz, amely az előre felírt eredményért volt, akaratától függött - számolótehetségét persze még így is meg kellett csodálni, ha a többi különösképpen nem is tartozott a csodálnivalók körébe. S hozzá a hazafias név s az ingerült méltóság - a cavaliere honfitársai

elemükben érezhették magukat, s megőrizhették tréfás kedvüket; a kívülről jövőt azonban elfogódottá tette ez az egyveleg.

Különben Cipolla maga gondoskodott róla, hogy mutatványainak jellege minden valamennyire értelmes néző előtt világos legyen, persze anélkül, hogy egy név, egy műszó esett volna. Beszért róluk, mert hiszen szakadatlanul beszért, de csak határozatlan, fennhéjázó, reklámszerű szólásokban. Egy darabig még a megkezdett kísérleti úton haladt, a számadásokat előbb bonyolultabbá tette azzal, hogy az összeadást a többi alaplámpa terén mozgó gyakorlatokkal toldotta meg, azután a végletekig leegyszerűsítette, hogy megmutassa, hogy megy a dolog. Egyszerűen olyan számokat „ajánlat”, amelyeket előbb a papír alá írt. Ez majdnem mindig sikerül. Valaki bevallotta, hogy tulajdonképpen más összeget akart mondani, de mivel a cavaliere lovaglóstora abban a pillanatban suhintott át előtte a levegőn, azt a számot szalasztotta ki a száján, ami a táblán állt. Cipolla vállával nevetett. Úgy tett, mintha megbámulná a kérdezettek tehetségét; de bókjaiban volt valami gúnyos és lealázó, nem is hiszem, hogy a kísérletben részt vevőket kellemesen érinthették volna e bókok, noha mind mosolyogva fogadták, s a sikert részben a maguk javára könyvelték el. Még azt sem éreztem, hogy a közönségnek tetszett volna a bűvész. Valami idegenkedés és ellenségeskedés érződött; de nem szólva az udvariasságról, amely ilyesfajta indulatokat kordában tart, Cipolla tudása, szigorú biztonsága is megtette a magáét, s úgy gondolom, maga a lovaglóstor is hozzájárult valamennyire, hogy a lázadás nem került fölszínre.

A puszta számmutatványokról aztán áttért a kártyabűvészetre. Két csomag kártyát húzott elő a zsebéből, s még emlékszem annyira, hogy a bemutatott kísérletek alap- és mintapéldája az volt, hogy az egyik csomagból, megnézetlenül, három kártyát választott ki, amelyeket kabátja felső zsebébe rejtett, és hogy azután a kísérletben részt vevő az eléje tartott másik csomóból ugyanazt a három kártyát húzta ki - nem mindig teljesen ugyanazt, előfordult, hogy csak kettő volt azonos, de a legtöbb esetben Cipolla diadalmaskodott, mikor a maga három lapját bemutatta, s könnyedén megköszönte a tapsot, amellyel jól-rosszul elismerték, hogy megállta a próbát. Jobbra tőlünk, a legelső sorban jelentkezett egy büszke arcú olasz fiatalember, és kijelentette, hogy török-szakad, ő saját akarata szerint fog választani, mindennemű befolyásolásnak tudatosan ellenszegül. Vajon így mire tud majd menni Cipolla?

- Ezzel - felelte a lovag - némileg megnehezíti a feladatomat. Az eredményen azonban az ön ellenszegülése mit sem változtat. A szabadság is valami, ami van, az akarat is valami, ami van; akaratszabadság azonban nincs, mert az akarat, amely tulajdon szabadságára irányul, a semmibe nyúl. Önnek szabadságában áll húzni vagy nem húzni. De ha húz, helyesen fog húzni, annál biztosabban, minél önállóbban szeretne cselekedni.

Meg kell adni, nem választhatta volna jobban meg szavait, hogy ködöt kavarjon, s lelki zűrzavart teremtsen. A tamáskodó ideges habozással nyúlt a kártyához. Kihúzott egyet, s azonnal látni kívánta, hogy szerepel-e az elrejtettek között.

- Hogyhogy? - csodálkozott Cipolla. - Mért végezzünk fél munkát? - De minthogy a makacs úr ragaszkodik a próbához, a bűvész szokatlanul lakájszerű arckifejezéssel így szólt. - E servito³⁶ - s oda se nézve, legyező alakban előmutatta kártyáit. A bal oldali lap azonos volt a kihúzottal.

A szabadságharcos dühösen leült, a közönség tapsolt. Ördög tudja, milyen mértékben támogatta Cipolla vele született képességeit mechanikus fogásokkal és kézügyességi eszközökkel. E párosítást föltételezve a közönség féktelen kíváncsisága mindenestre kielégült a pompás szórakozás élvezetében s a tagadhatatlan mesterségbeli ügyesség megbámulásában.

³⁶ Szolgálatára.

Lavora bene!³⁷ Ezt a megállapítást itt is, ott is hallottuk közelünkben, ami a tárgyilagos igazságosság győzelmét jelentette az ellenszenv s titkos lázongás fölött.

Utolsó, töredékes, de éppen ezért annál hatásosabb sikere után Cipolla mindenekelőtt ismét egy pohárka konyakkal erősítette meg magát. Valóban, „sokat ivott”, s kicsit rossz volt ezt nézni. De nyilván szüksége volt az italra s cigarettára a belső feszültség fönntartásához s megújításához, amely, mint maga is célzott rá, többféle vonatkozásban erősen igénybe volt véve. Csakugyan, munka közben nem volt jó színben, szeme beesett, összeroppant. A pohárka ital időnként rendbe hozta, s mialatt a leszívott füst szürkén áradt ki tüdejéből, szava is elevenen s fölényesen folyt. Határozottan tudom, hogy a kártyamutatványokról azokra a társasjátékfélékre tért át, amelyek az emberi természet tudat feletti és tudat alatti képességein, intuícióin és „magnetikus” átvitelen, röviden, egy alacsony formájú megnyilvánuláson alapulnak. Kísérletei pontosabb sorrendjére azonban már nem emlékszem. Nem is untatom önöket ezeknek leírásával; mindenki ismeri őket, mindenki látott már valaha hasonlót, elrejtett tárgyak megtalálását, bonyolult cselekmények vak véghezvitelét, amelyre kiderítetlen módon emberi organizmusból emberi organizmusba megy az utasítás. S mindenki megtette a maga kíváncsian megvető és fejcsóváló kis bepillantásait az okkultizmus kétértelműen tisztátlan és kibogozhatatlan rejtelmeibe, amely közvetítői ember voltánál fogva mindig hajlamos humbuggal és kisegítő csalapintasággal bosszantóan elvegyülni, de ez a hozzáátétel nem bizonyít a gyanús amalgám egyéb alkatrészeinek valódisága ellen. Csak annyit mondok, hogy minden részlet természetszerűen fölfokozódik, a hatás minden irányban elmélyül, ha egy Cipolla a vezetője és főszereplője a ködös játéknak. Ott ült az emelvény végében, háttal a publikumnak, és cigarettázott, míg valahol a teremben titkos megbeszélések folytak, melyek alapján a kézről kézre vándorló tárgyat rejtekében meg kellett lelnie, és vele az előre meghatározott cselekvést véghezvinnie. A szokásos, hol üzötte nekilendülő, hol leskelődve elakadó előretapogatódzást, félrecsuszamlást és hirtelen sugalmazott fordulattal helyes irányba való terelődést volt alkalmunk szemlélni, miközben Cipolla a beavatott vezető kezén, akinek utasítása az volt, hogy testileg csupán kísérjen, gondolatait viszont erősen a megbeszélte cselekvésre irányítsa, hátravetett fejjel és előrenyújtott kézzel bolyongott ide-oda a teremben. A szerepek most mintha megcserélődtek volna, a folyó visszafelé folyt, s a bűvész szüntelenül patakozó szavakkal nyomatékosan utalt erre. A szenvedő, befogadó, engedelmeskedő rész, akinek akarata kikapcsolódott, s aki csak a néma, levegőben remegő közakaratot teljesítette, most ő volt, ő, aki oly sokáig akart és parancsolt; de hangsúlyozta, hogy ez mindegy. Az a képesség, mondotta, hogy túllépjünk önmagunkon, eszközzé legyünk, a legfeltétlenebbül és legteljesebben engedelmeskedjünk, csak fonákja a másiknak, hogy akarjunk és parancsoljunk; mindkettő egy és ugyanazon képesség; parancsolás és engedelmesség egy lényegűek, föloldhatatlan egységet alkotnak; aki engedelmeskedni tud, az tud parancsolni, és megfordítva: az egyiknek gondolata bennfoglaltatik a másikban, amint tömeg és vezér bennfoglaltatnak egymásban; de a teljesítmény, a rendkívülien nehéz és idegfeszítő teljesítmény az övé, a vezéré és rendezője, akiben az akarat engedelmeskedéssé s az engedelmesség akarattá lesz, akinek személye mindkettőnek szülőhelye, akinek tehát éppen elég nehéz a dolga. Erősen s gyakran hangsúlyozta, hogy milyen rendkívülien nehéz a dolga, nyilván azért, hogy megindokolja, miért van szüksége erősítésre, s miért nyúl oly gyakorta a pohárkához.

Mintegy révületben tapogatózott jobbra-balra a közös, titkos akarat vonzása, sodrása alatt. Kihúzott egy ékköves tüt egy angol nő cipőjéből, ahová rejtették, elakadva s nekilendülve egy másik hölgyhöz vitte - Angiolieri asszonyhoz -, s térdre borulva átnyújtotta neki az előre

³⁷ Jól dolgozik!

meghatározott s bár eléggé kézenfekvő, de mégsem egykönnyen meglelhető szavakkal; ugyanis francia szövegben állapodtak meg. „Fogadja ajándékomat hódolatom jeléül!” - ezt kellett mondania, s mintha szándékosság lett volna a feladat keménységében; mintegy ellentmondás fejeződött ki benne a cél között, hogy a csoda sikerüljön, s a vágy között, hogy a fennhéjázó férfiút megalázza. S nagyon különös volt, amint Cipolla, térdre hullva Angiolieri asszony előtt, keresgélő szavakkal küszködött, hogy rájöjjön feladatára.

- Valamit kell mondanom - nyilvánította ki -, s tisztán érzem, mit kellene mondani. De egyben érzem azt is, hogy helytelen lenne, ha kimondanám. Vigyázzon, nehogy valami akaratlan jeladással segítsen nekem! - kiáltott föl, noha, vagy mert kétségkívül éppen ez volt az, amiben reménykedett. - Pensez très fort!³⁸ - kiáltott még egyszer rossz franciasággal, azután a parancsolt mondat fölbugyborékkolt ajkán olaszul ugyan, de úgy, hogy az utolsó főnevet hirtelen számára nyilván egészen szokatlan testvényelven ejtette ki, és „venerazione” helyett „vénération”-t³⁹ mondott, lehetetlen orrhanggal a végén; az eredmény töredékes volt, ám a már véghezvitt produkciók, a tú megtalálása, Angiolieri asszony fölismerése és a térdre borulás után csaknem nagyobb hatást keltett, mintha a győzelem maradéktalan lett volna, s ámuló tapsot aratott.

Cipolla fölállt, s megtörölte izzadt homlokát. Természetesen csak kiragadott példa, amit itt a tőről elmondtam - mutatóványai közül ez különösen emlékezetemben maradt. De az alapformát többször is átídomította, s kísérleteit - noha sok időbe került - rokonmű rögtönzésekkel szőtte át, amelyre a közönséggel való érintkezés adott lépten-nyomon alkalmat. Kivált háziasszonyunk ihlette meg; elképesztő megsejtéseket csalt ki belőle signora Angiolieri.

- Jól látom, signora - szólt hozzá -, hogy önnél valami különös és jelentékeny dologról van szó. Aki tud látni, az megpillanthatja az ön bájos homloka körül a fénykört, amely, ha nem csalódom, egykor erősebb volt, mint ma, valami lassan elhalványodó fény... Szót se! Ne segítsen! Aki ön mellett ül, az férjeura, ugyebár - fordult a csöndes Angiolieri úrhoz -, ön férje ennek a hölgynek, és boldogsága tökéletes. De ebbe a boldogságba emlékek nyúlnak bele... Fejedelmi emlékek... A múlt, signora, az ön jelen életében, úgy látom, jelentékeny szerepet játszik. Egy királlyal áll összeköttetésben... nem keresztezte egy király valaha az ön életútját?

- Az éppen nem - lehelte mindennapi levesünk kiosztója, és aranybarna szeme csillogott arca nemes halványságában.

- Nem? Nem, nem király, hiszen csak durván és pontatlanul beszélek. Nem király, nem fejedelem - de mégis: fejedelem, magasabb szférák királya. Egy nagy művész, akinek oldalán ön egykor... ellent akar mondani, pedig nem teheti egész határozottsággal, csak félig-meddig teheti. Nos hát! Egy nagy, világhírű *művésznő* volt az, akinek barátságát ön zsenge ifjúságában élvezte, s akinek szent emlékezete az ön egész életét beárnyékolja és megvilágosítja... A neve? Szükséges néven neveznem őt, kinek dicsősége régóta a hazáéval egy, és vele együtt halhatatlan? Eleonora Duse - fejezte be halkán és ünnepélyesen.

A kis asszonyka elkábulva biccentett, mintegy csak befelé. A tapsvihar hazafias tüntetéshez volt hasonló. A teremben csaknem mindenki ismerte Angiolieri asszony nevezetes múltját - s így tudták méltányolni a cavaliere megsejtő képességét, elsősorban a Casa Eleonora jelenlevő vendégei. Csak az volt a kérdés, mennyit tudott Cipolla maga is róla, mennyit nyomozott ki

³⁸ Gondolkozzék igen erősen!

³⁹ Hódolatot.

Torréba való érkezés után az első hivatásszerű körülszaglászásnál... De nincs semmi okom szemünk előtt végzetévé növvő képességeit ésszerű alapon gyanúsítani...

Mindenekelőtt most szünet következett, s parancsolónk visszavonult. Bevallom, csaknem azóta, hogy mesélem ezt a történetet, ettől a ponttól félek. Az emberek gondolatai közt olvasni legtöbbször nem nehéz, itt különösen könnyű, joggal kérdezhetik, miért nem hagytuk ott végre az előadást - s a felelettel adósnak kell maradnom. Magam sem értem, és a legkomolyabban képtelen vagyok számot adni róla. Ekkor már bizonyosan elmúlt tizenegy óra, lehet, hogy még több volt. A gyerekek elszundítottak. Az utolsó kísérletsorozatot meglehetősen unták, s így a természet parancsának könnyen engedtek. Ölünkben aludtak, a kislány az enyémben, a fiúcska az anyjában. Ez egyrészt megnyugtató volt ugyan, másrészt azonban eggyel több ok, hogy megszánjuk őket, s intelem, hogy vigyük már őket lefektetni. Mondhatom, hogy akartunk is engedelmeskedni ennek a megható intésnek, komolyan akartunk. Fölbresztettük szegény apróságokat, mondván, hogy most már igazán legfőbb ideje hazamenni. De eszméltre térésük pillanatában könyörgő ellenkezésük is megkezdődött, s önök jól tudják, hogy a gyermekek iszonyát bármi szórakozás idő előtt való elhagyása ellen meg lehet törni, de lebírni nem. A bűvészt pompás, panaszták, nem tudhatjuk, mi következik még. Legalább várjuk meg, mi lesz szünet után, inkább közben alusznak egy picit, csak haza ne menjünk, csak az ágyba ne, miközben itt a szép előadás tovább folyik.

Engedtünk, jóllehet - így hittük - csak pillanatnyilag, még egy darabkára, egyelőre. Semmi sem menti könnyelműségünket, hogy maradtunk, s megmagyarázni szintoly nehéz lenne. Azt hittük talán, hogy b-t is kell mondanunk, ha már á-t mondtunk, és meggondolatlanul egyáltalában elhoztuk ide a gyerekeket? Ez a magyarázat nem kielégítő. Vagy magunk is jól szórakoztunk? Igen is, nem is. Cipolla lovag iránt táplált érzelmeink rendkívül vegyesek voltak, de ha nem tévedek, az egész terem érzései hasonlóak voltak, és mégse ment el senki. Vagy az alá az igézet alá kerültünk, mely ebből a kenyerét oly különös mód kereső emberből a programon túl is, a mutatványok közt is kiáradt, s amely megbénította akaratunkat? Éppúgy lehet, hogy a puszta kíváncsiság játszott közre. Az ember szeretné tudni, hogyan folytatódik egy ilyen este, amely oly furcsán kezdődött, s Cipolla távozása előtt mondott egyet-mást, amiből arra lehetett következtetni, hogy még rejteget valamit a tarsolyában, s a hatás további fokozódása várható.

De mindez még nem az, amiről szó van, vagyis amiről szó van, az még nem minden. Leghelyesebb volna a kérdésre, hogy miért nem távoztunk, másik kérdéssel felelni, hogy miért nem hagytuk el Torrét már régebben. Véleményem szerint a kettő ugyanaz a kérdés, és ha ki akarnék bújni alóla, egyszerűen azt mondhatnám, hogy már megfeleltem rá. Itt most épp annyira különös és izgató, épp annyira feszélyező, bántó és nyomasztó volt minden, mint Torróban általában, sőt nem csupán épp annyira ez a terem volt kisülő pontja minden különösségnek, feszélyezettségnek és izgalomnak, amivel az üdülőhely levegőjét telítve éreztük; ez az ember, akinek visszatérését vártuk, tűnt fel mindennek megszemélyesítőjeként; és ha már általában nem „utaztunk el”, logikátlan lett volna, hogy úgy mondjam, egy részletkérdésben ezt tenni. Akár elfogadják ezt maradásunk magyarázatául, akár nem, jobbat egyszerűen nem tudok adni.

Tehát tíz perc szünet következett, amelyből húsz perc lett. A gyermekek, éberem és elragadtatva engedékenységünktől, találtak közben szórakozást. Főlelevenítették kapcsolataikat a népi rétegekkel, Antonióval, Guiscardóval, a csónakos emberrel. Tenyerüket szájukhoz emelve jókívánásokokat kiáltottak oda a halászoknak, tőlük tudakolva a szöveget: „Sok halacska holnap!”, „Tele legyen a háló!” Mariónak, az Esquisito pincérének is átkiáltottak:

„Mario, una cioccolata e biscotti!”⁴⁰ És a fiú ezúttal fölfigyelt, és mosolyogva válaszolt: „Subito!”⁴¹ Elég okunk volt ezt a barátságos és kissé szórakozottan melankolikus mosolyt emlékezetünkbe vésni.

Így telt el a szünet, a gongütés fölhangzott, a csevegésen feloldódott közönség elcsöndesedett, a gyerekek sóváran egyenesedtek ki székükön, kezüket ölbe téve. A színpad nem volt elfüggönyözve. Cipolla kaszáló járással lépett a deszkára, és nyomban nekilátott, hogy mutatványai második sorozatát bekonferálja.

Hogy összefoglaljam: ez az önérzetes nyomorék a leghatalmasabb hipnotizőr volt, akit valaha láttam. Ha a nyilvánosságnak port hintett szemébe előadásai természetével kapcsolatban, és bűvészmesternek hirdette magát, ezzel kétségkívül csak a rendőri intézkedéseket akarta elkerülni, amelyek efféle mutatványok iparszerű üzését szigorúan tiltják. Talán a külső álcázás ilyen esetekben szokásos, és hivatalosan is eltűrik, vagy félig eltűrik. Mindenesetre a bűvész a gyakorlatban kezdettől fogva kevéssé rejtette véka alá tevékenysége valódi jellegét, és műsorának második felét most már egészen nyíltan és kizárólag a speciális kísérletezés, az akarathozzás és átvitel demonstrálása töltötte ki, noha a kísérő szónoklatokban még mindig a körülírás uralkodott. Nevetséges, izgalmas, csodálatos kísérletek hosszúra nyúló sorozatában, mely éjfél tájt még javában folyt, az érdektelentől az iszonyúig mindent láttunk, ami megnyilvánulása e természetes-titokzatos területnek csak lehet, s a groteszk részleteket feszülten követte a kacagó, fejrázó, térdére csapó, tapsoló publikum, amely szemmel láthatóan egy erős öntudatú egyéniség varázsa alatt állt, noha, legalább az én érzésem szerint, nem minden háborgatás nélkül Cipolla diadalainak az egyesekre és az egész közönségre nézve sajátosan megszegyenítő jellege iránt.

E diadalok előidézésében két dolog játszott főszerepet: a pálinkáspohárka és a karmos fogójú lovaglóostor. Az egyik újra és újra arra kényszerült, hogy a mester daimonionját fűtse, amely enélkül, úgy látszott, kimerüléssel fenyeget; és ez emberi részvétet keltett volna iránta, ha a másik, uralmának ez a sértő szimbóluma, ez a sivítő vessző nem lett volna, amelynek fennhéjázóan mindnyájunkat alávetett, és amelynek közreműködése az elkábult s tört dacú meghódolásnál lágyabb érzelmeket nem kelthetett. Ki tudja, bánta-e? Igényt tartott-e részvételünkre is? Egészen akart-e bennünket? Egy nyilatkozatát emlékezetembe véstem, amely ilyesfélére vallott. Akkor tette ezt, amikor kísérletei tetőpontján egy fiatal embert, aki rendelkezésére bocsátotta magát, s jó ideje a szuggesztív behatások különösen fogékony médiumának mutatkozott, kézhúzások és rálehelés útján teljesen megmerevített, oly módon, hogy a mély álomba igézett ifjút tarkójánál és lábánál két szék támlájára fektethette, sőt még rá is ülhetett, anélkül, hogy a deszkaszerűen merev test meghajlott volna. Valószínűtlen és förtelmes látvány volt, amint a szalonkabátos szörny ott gubbasztott a fává halt testen, és a közönség, abban a hitben, hogy a tudományos tréfa áldozata szenved, sajnálkozó kiáltásokat hallatott. „Poveretto! Szegény fiú!”- hangzottak a jószívű közbeszólások. „Poveretto! - csúfolkodott Cipolla keserűen. - Rossz helyre címezték részvételüket az uraságok! Sono io, il poveretto!”⁴² Én vagyok az, aki mindezt elszenvedti!” A kitanítást zsebre vágtuk. Jó, legyen hát ő az, akinek rovására szórakozunk, és aki képzeletben a hasfájást is magára vette, amelyhez a giovanotto szolgáltatva a siralmas grimaszokat. De a látszat ellene szólott ennek, s az embernek nincs kedve poverettót mondani valakinek, aki a másik lealázását szenvedti.

⁴⁰ Mario, egy csokoládét és kétszersültet!

⁴¹ Rögtön!

⁴² Én vagyok a szegény fiú!

Elébe vágok az eseményeknek, s mellözöm a sorrendet. Fejem még ma is tele van a cavaliere szenvedéseinek emlékeivel, csak nem tudok rendet tartani közöttük, s nem is ezen fordul meg a dolog. De annyit tudok, hogy a nagy és hosszadalmas mutatványok, amelyeknek legnagyobb sikerük volt, rám kisebb hatást tettek, mint némely futó apróságok. A padnak használt ifjú is éppen csak a vele kapcsolatos rendreutasítás miatt jut rögtön az eszembe... De az, hogy egy idősebb hölgyet, aki egy szalmaszéken aludt, Cipolla abba a csalódásba ringatott, hogy úton van Indiába, a hölgy pedig önkívületben szaporán közölte szárazon és vízen esett kalandjait, sokkal kevésbé foglalkoztatott, s kevésbé furának is éreztem, mint azt, hogy nyomban a szünet után egy katonás külsejű, széles vállú úr nem tudta a karját fölemelni, mivel a púpos kijelentette, hogy többé nem emelheti föl, s hozzá suhintott egyet a levegőben ostorával. Még most is látom a daliás-bajszos colonello⁴³ arcát, mosolygós fogvicsorgatását az elveszett mozgásszabadságért való küzdelemben. Micsoda fonák eset! Látszott, hogy akar, és hogy nem tud; de bizonyára csak akarni nem tudott, és az akaratnak az a szabadságát bénító önmagába fonódása játszódtott most le, amelyet parancsolónk már a római ifjúnak gúnyosan megjósolt.

Még kevésbé felejttem el a megindító és kísértetiesen komikus jelenetet Angiolieri asszonnyal, akinek légies ellenálláskeptelenségét hatalmával szemben a cavaliere nyilván megsejdtette már első szemtelen körülfürkészásánál a teremben. Pusztá boszorkányerővel a szó szoros értelmében fölrántotta székéről, magával ragadta a sorból, s hogy varázserejét még tündöklőbb fényben mutassa be, Angiolieri urat kényszerítette, hogy nejt keresztnevéen szólítsa, mintegy létezése és előjogai súlyát vesse mérlegre, és a férj hangján mindazt fölverje hitvese lelkében, ami erényét a gonosz varázslat ellen megóvhatja. De milyen hiába! Cipolla némi távolságban a házaspártól megsuhintotta ostorát, mire háziasszonyunk hevesen megvonaglott, s feléje fordította arcát. - Sofronia! - kiáltott Angiolieri úr már most (nem is tudtuk, hogy Angiolieri asszony keresztneve Sofronia), és joggal kezdett kiáltani, mert látni való volt, hogy minden perc késés veszedelem: nejtének arca merőn szegeződött továbbra is az átkozott cavaliere felé. Ez pedig csuklójára akasztva az ostort, mind a tíz hosszú és sárgás ujját hívó és vonzó mozgásra indította áldozatával szemben, és lépésről lépésre hátrálni kezdett. Ekkor Angiolieri asszony sápadtan fölemelkedett helyéről, egészen a bűbajos felé fordult, és imbolyogva megindult utána. Kísérteties és kínos látvány! Holdkóros arccal, merev karral, szép kezét csuklóban kissé megemelve, szinte zárt lábbal, lassan osont padjából hátráló csábítója után... - Kiáltson, uram, nohát kiáltson rá! - intette a férjet a rettenetes ember. És Angiolieri úr gyöngye hangon kiáltotta: - Sofronia! - Ó, még többször is kiáltott, sőt, minthogy felesége egyre jobban és jobban távolodott tőle, tenyerét szájához emelte, s másik kezével intett kiáltás közben. Ám a szerelem és hűség árva hangja tehetetlenül halt el elvesztett hitvese mögött, s Angiolieri asszony holdkóros módján, megigézve és süketen odalebegett a középjárathoz, s a hívogató ujjú púpossal szembefordulva, a középfolyosón a kijárat felé. A hatás oly ellenállhatatlan és tökéletes volt, hogy a nő akár a világ végére követte volna a mestert, ha Cipolla úgy akarja.

- Accidente!⁴⁴ - kiáltott Angiolieri úr valóságos rémülettel, s amikor a terem ajtajához érték, fölugrott. De a cavaliere ebben a pillanatban, mintegy meglegelve a dicsőséget, abbahagyta a kísérletet. - Elég, signora, köszönöm - mondta, s ripacskodóan lovagi mozdulattal nyújtotta karját a felhőkből megtérő nőnek, hogy Angiolieri úrhoz visszavezesse. - Uram - üdvözölte a férjet -, íme hitvese. Sértetlenül visszaszolgáltatom kezébe, hálás köszönetem kíséretében. Óvja férfiassága minden erejével e kincset, mely egészen az öné, s éberségét hevítse a meg-

⁴³ Ezredes.

⁴⁴ Az ördögbe!

ismerés, hogy vannak hatalmak, amelyek erősebbek az értelemnél és erénynél, s csak kivételképp párosulnak a lemondás nagylelkűségével!

Szegény Angiolieri úr, csöndes és kopasz emberke! Nem olyan fából van faragva, mintha boldogságát akár kevésbé démoni hatalmak ellen is meg tudná védelmezni, mint azok, amelyek ijedelmét még gúnnyal is tetézik itt. A cavaliere méltósággal és felfuvalkodottan tért vissza a pódiumra, hatalmas tetszésnyilvánítás kíséretében, melyet ékesszólása még megkettőztetett. Ha nem csalódom, különösen ez a győzelem emelte tekintélyét olyan fokra, hogy közönségét akár táncra perdíthette volna - igen, táncra. Ezt szó szerint értsék, s ennek következménye volt a hangulatnak bizonyos elfajulása, a kedélyeknek bizonyos késő éji fölzavartsága, valami ittas föloldódása a bíráló ellenállásnak, amely oly sokáig szegült szembe a kellemetlen ember hatásával. Természetesen győzelme teljességéért kemény harcot kellett vívnia, kivált a római ifjú acsarkodásával szemben, akinek nyakassága e győzelmet a nyilvános példaadás veszélyével fenyegette. Ám éppen a példaadás fontosságát a cavaliere is jól ismerte, és bölcsen a legkisebb ellenállás helyét választván támadási pontul, a táncorgiát azzal a vékonydongájú s önmehtagadásra hajló ifjúval kezdte, akit az elébb már megmerevített. Ez meg, amint a mesternek csak tekintete is érte, mintha villám csapta volna meg, felsőtestét hátravetette, és - keze nadrágja varrásán - valami katonás álomkórságba esett, hogy szinte kiáltott róla a készség minden badarságra, amit ráparancsolnak. Az is látszott rajta, hogy egészen kedvére van ez az alávetettség, és örömet feladja gyöngye lábbon álló önrendelkezési képességét; mert újra és újra ajánlkozott a kísérletekhez, és láthatóan büszke volt rá, hogy a rögtönös magaelengedésnek és akarathétküliségnek példaképe. Most is fölment a pódiumra, s az ostor egyetlen suhintása elég volt, hogy a cavaliere utasítására odafönn sztepptáncot járjon, azaz kéjes önkívületben, csukott szemmel és fejét himbálva dobálja ösztövért tagjait. A tánc nyilván élvezetes volt, s nem tartott soká, míg az ifjú követőkre talált; két másik fiatalember, egyikük egyszerű, másikuk úrias öltözetben csatlakozott hozzá a szteppet járni. Ekkor jelentkezett a római úr, és dacosan fölvetette a kérdést, vajon a cavaliere vállalkozik-e rá, hogy megtanítsa táncolni akkor is, ha ő nem akarja.

- Akkor is, ha nem akarja! - felelte Cipolla olyan hangon, amelyet nem tudok elfelejteni. Még most is a fülemben van az a félelmetes „Anche se non vuole!”, és akkor megkezdődött a harc. Cipolla, miután ivott egy pohárával és friss cigarettára gyújtott, a római urat fölállította valahol a középjáratban, arccal a kijáratnak, maga is odaállt mögé bizonyos távolságra, és megfüttyentette ostorát, ezt parancsolva: - Balla!⁴⁵ - Ellenfele meg se moccant. - Balla! - ismételte a lovag nyomatékosan, és csattantott. Láttuk, amint a fiatalember gallérjába húzza nyakát, és amint ugyanakkor egyik kezét csuklóban megemeli, és egyik sarkát kifordítja. De a kísértés e vonagló jeleinél, amelyek hol erősödtek, hol ismét alábbhagytak, sokáig nem történt egyéb. Mindenki tisztában volt vele, hogy itt előre eltökélt kemény ellenállást, hősies konok-ságot kell legyőzni; ez a legény az emberi nem becsületéért állt ki a gátra, rángatózott, de nem táncolt, és a kísérletezés oly sokáig elhúzódott, hogy a cavaliere kénytelen volt figyelmét megosztani; egyszer-egyszer a színpadon bokázók felé fordult, s feléjük suhintotta ostorát, hogy igájában tartsa őket, s közben félreszónokolva nem mulasztotta el a közönségnek megmagyarázni, hogy a hejehujázók egyáltalán nem fognak utólag kimerültséget érezni, akármeddig is táncolnak, mert tulajdonképpen nem azok ropják odafönn, hanem ő. Azután tekintetét ismét a római tarkójába fúrta, hogy legyűrje az akaraterőt, mely uralma ellen szegült.

⁴⁵ Táncolj

S láttuk az egyre ismételt suhintások és rendületlen biztatgatások hatása alatt meginogni ezt az erőt - tárgyilagos érdeklődéssel láttuk, amelybe némely indulati elem, sajnálkozás és kegyetlen elégtételérzés is vegyült. Ha jól értettem meg az eseményt, ez az úr harckészségének tisztán negatív voltán bukott el. Nem-akarásból, úgy látszik, lelkileg élni nem lehet; valamit nem akarni megtenni, tartósan nem jelenthet élettartalmat: valamit nem akarni, és egyáltalán semmit sem akarni, tehát a parancsoltat mégis megtenni, talán túl közel van egymáshoz, semhogy a szabadság eszméje ne kerülne közöttük kutyaszorítóba, és a cavaliere ostorsuhintásai és parancsszavai közé szótt biztatások csakugyan ebben az irányban mozogtak, amidőn a maga titokzatos hatóerejét még megzavarható lelki buzdítással is elegyítette. - Balla! - mondotta. - Minek ez a gyötrődés? Szabadságnak mondod ezt az erőszakot önmagad fölött? Una ballatina!⁴⁶ Fáj már minden tagod. Milyen jó lesz végre engedelmeskedniük! No lám, hiszen táncolsz már! Nem is harc ez többé, hanem élvezet! - Ekképpen a makrancos ifjú testén lassan elhatalmasodott a rángás és vonaglás, emelgette karját-térdét, egyszerre fölszabadult minden ízülete, dobálta tagjait, táncolt, s a cavaliere a közönség tapsa közepette vezette őt az emelvényre, hogy a többi paprikajancsi sorába állítsa. Láttuk most a legyőzött arcát is, fönn a dobogón szembefordult velünk. Szélesen mosolygott, félig lehunytt szemmel, élvezett. Szinte vigasztaló volt látni, hogy nyilvánvalóan jobban érzi most magát, mint dacoskodása idején.

Azt lehetne mondani, hogy ez az „ eset ” fordulópontot jelentett. Ezzel megtört a jég. Cipolla diadala elérte tetőpontját; a varázsló pálcája, a karmos fogójú, süvítő bőrostor korlátlanul uralkodott. Abban az időpontban, amely előttem van, s jócskán éjfél után lehetett, a kis színpadon nyolc vagy tíz személy táncolt, de magában a teremben is mindenféle mozgolódás támadt, egy cvikkeres, hosszú fogú angol nő, jóllehet a mester ügyet sem vetett rá, kikecmergett a sorból, s a középén tarantellát kezdett járni. Cipolla eközben hányavetien terpeszkedett szalmaszékén, a pódium bal oldalán, elnyelte cigarettája füstjét, s csúf fogai közt pökhendien ismét visszaárasztotta. Lábujjai hegyét billegetve s időnként vállával nevetve nézett a földült terembe, s egyszer-egyszer félig hátrafordulva pattintott az ostorával valamelyik fickádozó felé, aki kezdett elernyedni az élvezetben. A gyerekek ébren voltak. Szégyenkezve említem őket. Nem volt jó ott lenni, számukra különösen nem, és hogy még mindig nem hurcoltuk haza őket, azt csak az általános felelőtlenség ragályos voltával tudom magyarázni, amely e késő éjjeli órán minket is elkapott. Most már minden mindegy volt. Egyébként s hál’ istennek nem fogták fel az est kétes színezetét. Ártatlanságukban újra meg újra elragadta őket a boldogság, hogy kivételesen jelen lehetnek egy ilyen látványosságnál, egy bűvészesztélyen. Negyedóránként mindegyre elbóbiskoltak ölünkben, s most kipirult arccal és álomittas szemmel kacagtak az ugrabugráláson, amelyet az est hőse és parancsolója az emberekkel véghezvitetett. Nem is képzelték, hogy ilyen vidám lesz az est, s ügyetlen kezeckéjükkel boldogan vettek részt minden tapsviharban. Gyermekes elragadtatásukban fel-felugráltak helyükről, mikor Cipolla Mario barátjuknak, az Esquisito Mariójának intett - intett neki, hívogató mozdulattal, ahogy szokás, kezét az orra elé tartva, s mutatóujját váltakozva, hol hosszan fölmeresztve, hol horgosra görbítve.

Mario engedelmeskedett. Most is látom, amint fölmege a lépcsőn a lovaghoz, aki a maga bohókásan szabályszerű mozdulataival folytatja mutatóujjával a hívogatást. Egy pillanatig habozott a fiatalember, arra is emlékszem pontosan. Az est folyamán kabátja zsebébe dugott kézzel támaszkodott az oldalfolyosó egy faoszlopának, balra tőlünk, ott, ahol a harcias hajzatú giovanotto is állott, és amint láttuk, figyelt ugyan a mutatványokra, de nem túlságosan jókedvvel, és isten tudja, mennyit értett belőlük. Szemmel láthatóan nem volt kellemes számára,

⁴⁶ Egy kis táncocskát!

hogy végezetül még közreműködésre is kényszerül. S mégis, mi sem természetesebb, mint hogy engedelmeskedett a hívásnak. Ezt már a mestersége is megkövetelte: és azonkívül lelkiileg tisztára lehetetlenség lett volna, hogy egy magafajta egyszerű fickó egy ilyen dicsőségben trónoló férfúnak, mint amilyen Cipolla e percben volt, vonakodjék jeladását követni. Akarva, nem akarva, megvált tehát oszlopától, köszönetet mondott azoknak, akik előtte állván s hátrapillantván utat adtak neki a pódiumig, s fellépett, duzzadt ajka körül kétkedő mosollyal.

Tessék elképzelni egy zömök testalkatú húszéves fiatalembert; haja rövidre nyírt, homloka alacsony, és szemhéja nehéz a zölddel és sárgával kevert határozatlanul szürke szem fölött. Ezt pontosan tudom, mert gyakran beszélgettünk vele. Arcának felső része, a szeplős nyergű, benyomott orral, erősen hátrafelé hajlott az alsó archoz képest, melyen a vastag ajkak uralkodtak, ha beszélt - közöttük beszédnél láthatóvá váltak a nedves fogak -, és ez a duzzadt száj a fátyolos szemmel egyetemben valami primitív mélabúval árasztotta el arcát, s éppen ez volt az oka, hogy kezdettől fogva vonzódtunk Marióhoz. Szó sem volt brutális arckifejezésről; ennek már szokatlanul keskeny és finom keze is ellentmondott volna, amely még a déliek között is föltűnt nemes formájával, s amelyből mindenki szívesen fogadta a kiszolgálást.

Emberileg ismertük őt, anélkül, hogy személyesen ismertük volna - ha megengedik ezt a megkülönböztetést. Csaknem naponta láttuk, s bizonyos megértéssel néztük álmatag, könnyű szórakozottságba hajló modorát, melyet hirtelen átmenettel különös szolgálatkészség ütött helyre; komoly volt, legföljebb a gyerekek bírták mosolyra fakasztani, s ha nem is mogorva, de hozzáférhetetlen, a szándékolt szeretetreméltóság távol állt tőle, vagy inkább: lemondott a szeretetreméltóságról, hogy tetszést keltsen, nyilván nem táplált semmi reményt az iránt, hogy tessék.

Alakja mindenesetre emléünkben maradt volna, mint egyike azoknak a szerény útiemlékeknek, melyeket jobban megőrzünk, mint sok jelentékenyebbet. Életkörülményeiről azonban csak annyit tudtunk, hogy apja kis írnok a municipión, anyja pedig mosónő.

A fehér kabát, amiben kiszolgált, jobban illett neki, mint a vékony, csíkos szövetből való kopott öltöny, amelyben most a lépcsőkön haladt, nyaka körül gallér helyett habos selyemkendővel, amelynek két végére rágombolta kabátját. Odalépett a lovaghoz, de ez mutatóját továbbra is orra előtt billegtetette, úgyhogy Mariónak még közelebb kellett lépnie, egészen a nagyúr lába mellé, a székéig, mire Cipolla szétterpesztett könyökkel megfogta őt, s úgy állította, hogy láthattuk az arcát. Hanyagul, királyian és derűsen vizsgálgatta tetőtől talpig.

- Nohát, ragazzo mio⁴⁷ - mondotta -, ilyen későre ismerkedünk meg? Hidd el nekem, hogy én már ismerlek téged... Igen, igen, régóta figyelek, és meggyőződést szereztem kiváló tulajdonságaidról. Hogy is feledkezhettem meg rólad? Tudod, a sok munka... De mondd csak, hogy is hívnak? Csak a keresztnevedet akarom tudni.

- Mario a nevem - felelte a fiatalember halkán.

- Ó, Mario, nagyon jó. Hiszen ismerem a neved. Elterjedt név. Klasszikus név, egyike azoknak, amelyeket a haza megszentelt hagyományai őriznek. Bravó. Salve! - Karját és tenyerét átlósan fölmeresztette görbe vállából római üdvözlésre. Ha kissé ittas volt, azon nem lehet csodálkozni; de mindvégig nagyon tiszta hangsúlyozással és folyékonyan beszélt, bárha ebben a percben egész lényébe, még hanghordozásába is valami öntelt és basáskodó, valami pimasz és dölyfös szín keveredett.

⁴⁷ Fiaskám.

- Nos hát, kedves Mario - folytatta -, nagyon szép, hogy eljöttél ma este, és hozzá még ilyen csinos sált csavartál a nyakad köré, remekül áll az arcodhoz, és bizonytalán sikered lesz vele a lányoknál, a szép Torre di Venere-i lányoknál...

Az állóhelyről, arról a tájról, ahol Mario is állott, kacagás hallatszott - a harcias üstökű giovanotto volt, akiből a kacagás kitört, s aki vállra vetett kabátjában meglehetősen durván és gúnyosan hahotázott.

Mariónak megrándult, úgy hiszem, a válla. Mindenesetre megrándult. Talán rándulása önkéntelen volt, s a vállmozdulattal csak utólagosan leplezte azt, egyben jelezve, hogy a sál, akárcsak a torrei gyengébb nem, közömbös előtte.

A cavaliere futólag ránézett a pódiumról.

- Azzal az úrfival ott nem sokat törődünk - mondta -, féltékeny, nyilván, a kendőd sikerére a lányoknál, vagy talán arra, hogy idefönn olyan barátságosan elbeszélgetünk, te meg én... Ha nagyon akarja, majd eszébe juttatom a hascsikarását. Mi az nekem? Hát mondd csak, Mario: ma este szórakozol... És nappal egy rövidárkereskedésben szolgálsz ki, ugye?

- Egy kávéházban - javította ki a legény.

- Mi több, egy kávéházban! Cipolla ez egyszer mellétalált! Tehát cameriere vagy, pohárnok, Ganümedész, ezt már szeretem, ismét egy klasszikus emlék, salvieta! - És a lovag a közönség gaudiumára újból üdvözlésre nyújtotta föl a karját.

Mario is mosolygott. - De azelőtt - szötte közbe igazságosan - egy ideig egy portoclementei üzletben szolgáltam ki. - Megjegyzésében volt valami az emberi vágyból, hogy a jóslást segítse célba találni.

- No lám, no lám! Egy rövidáruüzletben!

- Fésűket és keféket árultunk - felelte Mario kitérően.

- Hát nem megmondtam, hogy nem voltál mindig Ganümedész, nem mindig serviettával szolgáltál ki? Cipolla, még ha mellé is talál, bizalomkeltő módon teszi. Mondd, bízol te bennem?

Bizonytalan mozdulat.

- Fél válasz - állapította meg a cavaliere. - Kétségkívül nehezen lehet megnyerni a bizalmadat. Magamnak is, úgy látom, nem egykönnyen sikerül. Arcodban a zárkózottság, a szomorúság vonását látom, un tratto di malinconia... Mondd hát - s biztatóan megragadta Mario kezét -, bánatod van?

- Nossignore! - felelte a fiú gyorsan és határozottan.

- Bánatod van - nyakaskodott a bűvész, tekintélye szavával túlszárnyalva a határozottságot. - Azt hiszed, nem látom? Cipollát akarod lóvá tenni? Persze, a lányok, holmi fehércseléd. Szerelmi bánatod van.

Mario élénken rázta a fejét. Ugyanekkor fülünk mellett újra megcsendült a giovanotto durva kacaja. A cavaliere fölfigyelt. Szeme valahol a levegőben kalandozott, de füle a kacagás felé fordult, s aztán, mint ahogy a Marióval való társalgás alatt egyszer-kétszer már megtette, lovaglóstórával hátrasuhintott topogó gárdája felé, hogy buzgalmuk ne lankadjon. A partnerét azonban közben csaknem elszalasztotta, mert Mario hirtelen megrándulva elfordult tőle, és megindult a lépcső felé. Szeme tája vörös volt. Cipolla az utolsó percben csípte el.

- Hoppla! - mondotta. - Jó is volna. Meg akarsz szökni, Ganümedész, a legjobb pillanatban vagy közvetlen előtte? Ha maradsz, szép dolgokat ígérek neked. Megígérem neked, hogy meggyőzlek bánatod alaptalanságáról. Az a lány, akit ismersz, és akit mások is ismernek, ez a - no, hogy is hívják? Várj csak! Szemedből olvasom ki a nevét, nyelvemen is van már, s magad is, úgy látom, egy perc és kimondod...

- Silvestra! - kiáltott letről a giovanotto.

A lovagnak egy arcizma se rándult.

- Mennyi a kotnyeles ember! - szólt, alá se nézve, inkább mintegy zavartalan beszélgetésbe mélyedve Marióval. - Mennyi a kotnyeles kakas, aki folyton kukorékol, akár kell, akár nem. Az ajkunkról kapja el a nevet, az enyémről és a tiédről, és még azt hiszi a jámbor, hogy valami különös joga van rá. Oda se neki! De ez a Silvestra, a te Silvestrád, no, szólj már, ez azután a lány, mi? Valódi kincs! Elszorul az ember, ha járni, nevetni vagy csak lélegzeni is látja, olyan elragadó. És a kerek karja, amikor mos, és a fejét hátraveti, s a haját kirázza homlokából! Földre szállott angyal!

Mario előreszegezett nyakkal mered a varázslóra. Mintha elfelejtette volna, hol van, s hogy közönség is van jelen. Szeme körül megnagyobbodtak a vörös foltok, mintha festve lettek volna arcára. Ritkán láttam ilyesmit. Vastag ajka megnyílt.

- És ez az angyal okoz neked gondot - folytatta Cipolla -, vagy jobban mondva, emiatt csinálsz gondot magadnak... Ez különbség, kedvesem, igen nagy különbség, hidd el nekem! A szerelemben adódnak félreértések, mondhatni, sehol sem olyan gyakoriak a félreértések, mint ezen a téren. Azt gondolod talán: mit ért ez a Cipolla a szerelemhez, a maga csekély testi hibájával? Tévedés, nagyon is jól ért hozzá, átfogó és alapos módon ért hozzá, ajánlatos szerelmi ügyekben meghallgatni tanácsát! No de hagyjuk Cipollát, hagyjuk őt ki egészen a játékból, s gondoljunk csupán Silvestrára, a te elragadó Silvestrádra! Micsoda? Talán holmi kukorékoló kakast helyez fölébed, és az vidáman kacag, amíg te sírsz? Fölébed, egy ilyen jóérezésű és megnyerő ifjú fölé? Ez igazán nem valószínű, ez lehetetlen, ezt mi jobban tudjuk, mármint Cipolla és a kislány. Ha én a helyére képzelem magam, látod, és választanom kell egy olyan szutykos fajankó, egy olyan ostoba kecsege, egy olyan tengerimalac és egy Mario, egy servietta-lovag között, aki finom uraságok közt mozog, aki fürgén frissítőket szolgál fel az idegeneknek, s igaz, forró érzéssel szeret engem - esküszöm, szívemnek nem nehéz a választás, s nincs kétségem, hogy kinek kell adnom, hogy pirulva kinek adtam már régen egyes-egyedül. Ideje, hogy lásd és megértsd ezt, szívem választottja! Ideje, hogy láss és megismerj, Mario, kedvesem... Mondd, ki vagyok én?

Borzalmas volt, amint a képmutató ott édeskedett, kacéran vonogatta ferde vállát, epekedve meresztette táskás szemét, és édeskés mosollyal mutogatta szálkás fogait. Ah, és mi lett a mi Mariónkból szédítő szavai közben? Nehezemre esik elmondani, mint ahogy nehezemre esett látni is, mert az a legbensőbb érzések kiszolgáltatása, az elcsüggedt és örületben fölizzó szenvedély világ elé tárása volt. Kezét összekulcsolta ajka előtt, válla mély zihálással süllyedt és emelkedett. Boldogságában nyilván nem hitt szemének és fülének, s éppen csak azt az egyet felejtette el, hogy valóban nem volna szabad nekik hinnie. - Silvestra! - lihegte leigázottan, keble legmélyéből.

- Csókolj meg! - mondta a púpos. - Hidd el, szabad. Szeretlek. Csókolj meg itt - s mutatóujja hegyével kezét, karját s kisujját szétterpesztve, arcára mutatott, szájához közel. S Mario hozzáhajolt, és megcsókolta.

A teremben mély csönd lett. A pillanat fura, iszonyú és izgalmas volt - Mario üdvözült boldogságának pillanata. E rövid s kínos percben, mialatt a boldogság és az illúzió minden lehető vonatkozása megragadta a lelkeket, nem mindjárt kezdetben, hanem nyomban Mario ajkának szomorú s groteszk egyesülése után a förtelmes hússal, mely alácsúszott csókjának, a giovanotto kacagása hangzott föl bal felől, egyedül szakadva ki a feszültségből, durván, kárörvendően és mégis, nagyon kellene csalódnom, ha nem a szájalom együtthangzásával ennyi álomködös balság iránt, ha nem a „poveretto!” kiáltás mellézkengésével, amelyet a varázsló az imént rossz helyre irányítottnak jelentett ki, s a maga számára igényelt.

Ugyanekkor azonban - a kacagás még tartott - a nyilvános csókkal illetett cavaliere titkon, a szék lába mellett megsuhintotta ostorát, és Mario fölriadva hátratántorodott. Állt és bámult, hátrahajló testtel, két kezét megcsúfolt ajkára szorította, egyiket a másik fölé, azután öklével többször halántékára csapott, megfordult, s miközben a teremben zúgott a taps, és Cipolla ölébe kulcsolt kézzel, vállrezegetve, hangtalanul nevetett, lerohant a lépcsőn. Lenn, még teljes lendületben, lábát szétvetve hirtelen megfordult, karját előrelelendítette, és két laposan lecsapó dördülés hasította át a tetszészajt és nevetést.

Hirtelen néma csend támadt. A bokázó táncosok is megálltak, és elképedve meresztették szemüket. Cipolla egy ugrással föl pattant székéről. Védekezően, oldalt nyújtott karral állt ott mintha azt akarná kiáltani: „Állj! Csönd! El előlem! Mi ez?”, s a következő pillanatban feje mellére bukott, s visszazötytyent székére, majd nyomban oldalvást lefordult a földre, ahol fekve maradt mozdulatlanul: egymásra hányt ruhák s görbe csontok halma.

A felfordulás szörnyű volt. Zokogó hölgyek rejtették arcukat kísérőjük mellére. Orvosért, rendőrért kiáltoztak. Fölrohantak a pódiumra. Csapatostul vetették magukat Marióra, hogy lefegyverezzék, kicsavarják kezéből az apró, sötét fémű, pisztolyhoz alig hasonló masinériát, amelyet szorongatott, s melynek szinte nem is létező csöve a sorsnak oly váratlan és ismeretlen irányt szabott.

Kézen fogtuk - végre hát - a gyerekeket, és a belépő csendőrpár mellett elhaladva, a kijárat felé vonszoltuk őket. - Ez már a vége volt? - tudakolták, hogy nyugodt lélekkel távozhassanak. - Igen, ez volt a vége - hagytuk rájuk. Rettenetes vég, szörnyű, végzetes befejezés. És fölszabadító vég mégis - nem tehetek róla, így kellett és így kell éreznem!

AZ ELCSERÉLT FEJEK INDUS LEGENDA

DIE VERTAUSCHTEN KÖPFE EINE INDISCHE LEGENDE

1940

FORDÍTOTTA
HORVÁTH HENRIK

1

A harcosok véréből származó, tehéntenyésztő Szumantra leányának, a szép csípőjű Szítának és - ha szabad így mondani - két férjének története véres és lelket felkavaró mivoltában a legnagyobb igényeket támasztja a hallgató lelkierejével és szellemi ellenállóképességével szemben, hogy szembeszegülhessen Májá kegyetlen szemfényvesztésével. Kívánatos volna, hogy a hallgatók példát vegyenek a mesemondó szilárdságáról, mert majdnem több bátorság kell egy ilyen történet elmondásához, mint meghallgatásához. A történet pedig elejétől végig a következőképpen folyt le:

Abban az időben, amikor az emlékezés felszállt az emberek lelkében, ahogy az áldozati edény a talpától kezdve lassan telítődött mámorító itallal vagy vérrel; ahogy a szigorú, úri kasztbli felsőbbségimádat öle feltárult az ősmúltak magvának, s a visszavágyás az Anyához megifjító borzongásokkal vette körül régi falképeiket, és felduzzasztotta a zarándokmeneteket, melyek tavasszal a nagy világdajka lakóházai felé tódultak: abban az időben két, korra és kasztra nézve alig, de megtestesülésük tekintetében nagyon különböző ifjú szoros barátságot kötött egymással. A fiatalabbat Nandának, a valamivel idősebbet Sridámannak hívták. Amaz tizennyolc éves volt, emez huszonegy, és mindkettőjüket a megfelelő napon, a szent zsinórral körülövezve, felvették a kétszerszülöttek közösségébe. Ugyanazon Tehenek Jóléte nevű templomfaluból származtak, melyet az istenek jeladására létesítettek a maga helyén, Kósala országában. A falut kaktusznövény és fakerítés vette körül, a négy égtáj felé nyíló kapuiról Beszéd istennőnek egyik vándorló beavatottja és lényegtudója, aki soha egyetlen helytelen szót nem mondott, és akit a faluban megvendégeltek, azt az áldásos nyilatkozatot tette, hogy e kapuk szárfáiról és keresztgerendáiról méz és vaj csorog.

A két ifjú barátsága egymás felé törekvő én- és enyémérzéseik különbségén alapult. A megtestesülés elkülönülést okoz. Az elkülönülés különbséget okoz, a különbség összehasonlítást okoz, az összehasonlítás nyugtalanságot okoz, a nyugtalanság csodálkozást okoz, a csodálkozás csodálatot okoz, a csodálat pedig kicserélődés és egyesülés után való vágyat. Etad vai tad. Emez azonos amazzal. És ez a tan főleg az ifjúkorra nézve érvényes, amikor az élet anyaga még puha, és az én- és enyémérzések még nem merevedtek meg az egynek széthullásában.

A Sridáman nevű ifjú kereskedő volt, és egy kereskedő fia, Nanda ellenben kovács és tehénpásztor volt, mivel atyja, Garga, a kalapácsot és a tűz szítására szolgáló madárszárnyat lendítgette, valamint szarvasmarhát is tartott karámban és legelőn. Ami Sridáman nemzőjét, a Bhavabhuti nevű férfiút illeti, ő származását egy védatudós bráhmána-nemzetség férfiágából vezette le, ami Gargának és fiának, Nandának, korántsem állt módjában. Mindazonáltal ők

sem voltak sudrák, hanem, bár némileg kecskeorrúak is voltak, mindenképpen az emberi társadalomhoz tartoztak. Különbösen Srídáman, sőt Bhavabhuti számára is a bráhmanaság már csak pusztán emlék volt, mert már az utóbbinak atyja is tudatosan megállapodott a családapa életfokán, mely a tanulóé után következik, és egész életében nem lépett a remete és aszkéta fokra. Elutasította, hogy csupán kegyes adományokból éljen, melyekkel védatudományának adóztak az emberek, vagy esetleg nem is lakott jól belőlük, hát tisztességes kereskedésbe kezdett mullal, kámforral, szantálfával, selyemmel és perkállal. Így fia, akit áldozati szolgálatra nemzett magának, szintén vanidzsa, vagyis kereskedő lett a Tehenek Jóléte nevű faluban, és ennek fia, a szóban forgó Srídáman az ő nyomdokába lépett, előzőleg azonban egész fiatalon egy gurunak, a grammatika papi mesterének vezetése alatt, a csillagászat és a lényegszemlélet alapelemei tanulmányozásának szentelt néhány évet.

Nem így Nanda, Garga fia. Az ő karmanja más volt, ő sohasem foglalkozott hagyománytól vagy vérségtől indítatva szellemi dolgokkal, hanem a nép egyszerű és vidám gyermeke volt, Krisna-szerű jelenség, sötét bőrű és sötét hajú, sőt még a Szerencseborjúnak nevezett szőrfürt is ott volt a mellén. A kovácmesterségnek köszönhető deli karjait, továbbá a pásztorkodás is javára vált, mert a teste, melyet mustármagolajjal szokott kenni, és vadvirágfüzérékkel s arany ékszerekkel díszíteni, szép formájú volt, akárcsak csinos, szőrtelen arca, mely, mint említettük, némiképp kecskeorrú, és hogy úgy mondjuk, dudorajkú volt, de megnyerő módon volt ilyen, és fekete szeme nevetni szokott.

Mindez tetszett Srídámának, ha barátját saját magával hasonlította össze, az ő feje és teste ugyanis néhány árnyalattal világosabb volt Nandánál, és arca is más alkatú. Orrának éle vékony volt, mint a kés pengéje, szeme bogara szelíd, szemhéja puha, arca körül pedig legyezőszerű szakállt viselt. Teste is puha volt, nem nyomta rá bélyegét a kovács- és pásztormesterség, részben bráhmana-, részben kereskedőszerű, keskeny, kissé párnás mellel és valamelyes hajjal a hasacska körül - egyébként kifogástalan, finom térdekkel és lábakkal. Olyan test volt ez, amilyen egy neves és tudással bíró főnek, mely az egészben a földolog, csak tartozékul és függelékekül szolgál, míg ezzel szemben Nandánál a test volt úgyszólván a földolog, és a fej csupán csinos mellékes tartozék. Mindent összevéve, olyan volt a kettő, mint Síva, mikor megkétszereződik, és egyszer szakállas aszkétaként, mintegy holtan hever az istennő lábánál, máskor pedig feléje fordított arccal, virágzó arccal, virágzó ifjú alakjában nyújtja ki tagjait.

Mivel azonban nem alkottak egységet, mint Síva, mint ahogy egyek az Anyában az élet és a halál, a világ és az öröklét, hanem két alakban mutatkoznak, olyanok voltak egymás számára, mint a látványos képek. Mindegyikük enyémérése unatkozott egymagában, és bárha tudták, hogy e földön végeredményben semmi sem tökéletes, mégis nézegették egymást különbségük miatt. A szakállas, finom ajkú Srídámának tetszett a vastag szájú Nanda őseredeti Krisna-természete, Nanda pedig, részben mert jólesett neki barátja érdeklődése, részben és még inkább, mert nagy hatással volt rá Srídáman világosabb színe, nemes feje és helyes beszéde, mely, mint tudjuk, a bölcsességgel és lényegismerettel karöltve jár, és kezdettől fogva egybeforrt velük: Nanda pedig nem ismert kedvesebb dolgot, mint a Srídámannel való érintkezést, úgyhogy elválaszthatatlan barátok lettek. Volt ugyan mindkettőjük szerető hajlamában némi ártatlan csúfolódás is, mivelhogy Nanda Srídáman fehér báján, vékony orrán és szabatos beszédén, Srídáman pedig Nanda kecskeorrúságán és kedves népiességén olykor-olykor tréfálkozni is szokott. De az ilyen ingerkedés többnyire az összehasonlításba és nyugtalan-ságba vág, és csak adózás az én- és enyémérésnek, mely a belőle kibontakozó Májá-vágyat a legcsekélyebb mértékben sem csorbítja.

Történt pedig, hogy a bűbajos, madárzajongástól hangos tavasz idején Nanda és Sridáman együtt gyalogutazást tettek, mindegyik más okból. Nandát megbízta atyja, Garga, hogy nyersvasat vásároljon bizonyos alacsonyrendű, csak sáskötényt viselő emberektől, akik ügyesen tudták a vasércet kiolvasztani, és akikkel Nanda jól tudott beszélni, králokban laktak, néhány napi járásnyira nyugatra a két barát szülőföldjétől, nem messze Kurukséta városától, mely valamivel északra fekszik a Dzsamma menti népes Indrapraszthától, ahol Sridámannak dolga volt. Neki az volt a teendője, hogy családjának egy ottani üzletbarátjával, aki szintén a családapa-fokon megállapodott bráhmana volt, egy tétel tarka szövetet, melyet az asszonyok otthon finom fonálból szöttek, cseréljen el a lehető legelőnyösebben rizszúzókért és bizonyos fajta, különböző célszerű csiholófákért, amelyek a Tehenek Jólétén most már fogyni kezdtek.

Miután már másfél napig utaztak emberek között az országutakon s magányosan erdőségeken és pusztaságokon át, amikor mindegyik a hátán hordta poggyászát: Nanda egy láda bételdiót, kaurikagylót és rostpapírra kent, talpfestésre szolgáló piros altafestéket, mellyel az alacsonyrendűek nyersércét akarta megfizetni, és Sridáman az őzbőrrre varratott szövetekeket, melyeket azonban Nanda időnként barátságából szintén a maga háttára vett, elérkeztek egy helyre, ahol Kálinak, a Mindent Átölelőnek, minden világok és minden lények Anyjának, Visnu Álomittasságának szent fürdője volt. A fürdő az Aranylegyecke nevű kis folyó mellett feküdt, mely mint egy szabadjára engedett kanca, vidáman szökik elő a hegy öléből, de aztán mérsékli iramát, és a szent helyen szelíden összefolyik a Dzsamma folyóval, amely viszont a fölöttébb szent helyen az örök Gangába ömlik - ez pedig sokszorosan torkoll a tengerbe. Ilyen nagy hírű és minden szennyet letörlő fürdők, amelyekben - merítvén az élet vizéből, és a víz ölébe alámerülve - újjászületnek az emberek, nagy számban szegélyezik a Gangá partját és torkolatvidékét. Ott is, ahol más folyók ömlenek a földi tejútba, valamint ahol mások ölelkeznek vele, mint ahogy az Aranylegyecke, Hóország leánykája teszi a Dzsammával - mindezeneken a helyeken biztosan találunk ilyen, mindenki számára kényelmesen berendezett tisztulási és egyesülési helyeket áldozat és egyesülés számára, ellátva a vízbe szállásra szolgáló szent lépcsőkkel, hogy ne kelljen a hívőnek lótuuszokon és parti sáson keresztülgázolva forma és emelkedettség nélkül a víz ölébe toccsanni, hanem méltóan mehessen le, hogy igyék és megöntözze magát.

A fürdőzőhely, ahová az ifjak most megérkeztek, nem a nagyok és dúsan megajándékozottak közül való volt, melyekről a tudósok csodahatásokat hirdetnek, és ahova előkelők és alacsonyrendűek, különböző időben ugyan, de nagy tömegben tódulnak. Kis, csendes, meghitt fürdő volt, nem feküdt semmilyen torkolat mellett, hanem csak szerényen az Aranylegyecke dombosan emelkedő partján, amelynek magaslatán a Minden Kívánságok és Örömeik Úrnőjének kicsiny, csupán fából épült és már dűledező, de faragványokkal elég dúsan díszített temploma állott, púposan kiugró toronnyal a cella fölött. A belsejébe vezető falépcsők már megrongálódtak, de méltó vízbeszállásra mégis alkalmasak voltak.

Az ifjak örvendeztek, hogy erre a helyre bukkantak, mely áhíthatosságra és egyben üdülésre és árnyékos pihenésre is oly alkalmas volt. Dél felé nagy forróság uralkodott, már korán tavasszal fenyegetett a nehéz nyár. Oldalt a templomocskától, a parti magaslaton bokrok, tölgy-, mangó- és kadambafák, magnóliák, tamariszkuszok és talapálmák húzódtak felfelé; árnyékukban majd jól fog esni a reggeli és a pihenés. A barátok előbb elvégezték vallási kötelességüket, amennyire a körülmények megengedték. Nem volt jelen pap, akitől olajat és derített vaját szerezhetek volna, hogy megöntözzék vele a kőből faragott lingamszobrokat, melyek a templom előtt levő kis teraszon álltak. Találtak ott egy merítőkanalet, ezzel merítették a folyóból, és a vízzel, a megfelelő igéket mormolva, végrehajtották a jó cselekedetet.

Aztán homorú kezüket egymásra téve, beszálltak a víz zöldes ölébe, ittak, megöntözték magukat, alámerültek, és köszönetet mondtak, majd csupán az élvezet kedvéért, kissé hosszabb ideig maradtak a fürdőben, mint az vallási szempontból szükséges volt, azután pedig, az egyesülés áldását minden tagjukban érezve, kiszemelt pihenőhelyükre a fák alá vonultak.

Itt testvériesen megosztották egymással úti ebédjüket; megosztották, noha mindegyik megehetette volna a sajátját, mert egyiknek sem volt más étele, mint a társának. Mikor Nanda kettétörte az árpalepényt, egyik felét átnyújtotta Sridámannak, és azt mondta: „Nesze, kedvesem”, és mikor Sridáman kettévágott egy gyümölcsöt, ugyanazon szavakkal adta oda Nandának az egyik felét. Sridáman oldalt ült az étkezésnél az itt még egészen friss zöld és perzseletlen fűben, térdét és lábát illedelmesen oldalt rakta; Nanda ellenben felhúzta térdét, és lábát maga elé rakta, kissé közönséges módon, amit az ember nem bír ki sokáig, hacsak származásánál fogva nincs hozzászokva. Öntudatlanul és megfontolás nélkül helyezkedtek el így, mert hogyha figyeltek volna ülésük módjára, akkor Sridáman az őseredetiség iránt való rokonszenvből felhúzta volna térdét, Nanda pedig ellenkező hajlamból féloldalt ült volna. Nandának kis sapka volt fekete, sima, még nedves haján, fehér gyapotszövetből készült ágyékkendőt viselt, felső karján karkötőket, és nyakát aranszalaggal összefogott, kögyöngyökből készült nyaklánc díszítette, melynek keretéből kilátszott mellén a Szerencseborjú nevű szörfürt. Sridámannak fehér kendő volt a fejére csavarva, és szintén fehér gyapjából készült, rövid ujjú ingkabátot viselt, ennek kivágásában pedig kis ereklyezacskó lógott vékony láncon. Mindkettőnek fehér ásványi festékkel hitük jele volt a homlokára festve.

Miután ettek, eltávolították az ételmaradékokat, és csevegni kezdtek. Olyan jó volt itt ülni, hogy fejedelmeknek és nagy királyoknak sem lehetett volna jobb dolga. A fák halkán mozduló virágrojtos lombja és a lejtő magas kalamusz- és bambusztörzsei közt a víz és a lejáró alsó lépcsőfokai látszottak. Kúszónövények zöld csőfüzerei csüngtek körös-körül a fákról, kecsesen összekötve őket egymással. Láthatatlan madarak zöngicsélésével és trilláival elvegyült az aranyméhek zümmögése, melyek ide-oda röpdöstek a virágok fölött, és hirtelen látogatásra betértek hozzájuk. Virághűvösség és virágmelegség szaga terjengett, igen erős jázminillat, a talagyümölcs sajátos parfümje, a szantálfa aromája érződött, a mustármagolaj szaga, mellyel Nanda az alámerülési egyesülés után azonnal újra bekente magát.

- Hiszen itt olyan minden, mintha az ember túl volna az éhség és a szomjúság, az öregség és a halál, a bánat és az elvakultság hat hullámán - mondotta Sridáman. - Nagy béke uralkodik itt. Az ember úgy érzi, mintha az élet szüntelen nyüzsgéséből az élet nyugvó közepébe került volna, és végre lélegzethez jutna. Figyelj csak a csendre, hallgatózz csak! Azért használom ezt a szót, mert a hallgatóság olyasvalami, amire csak a csend ösztönöz bennünket. A csendben fölneszelünk mindenre, ami nem egészen csendes benne, amiben a csend álmában beszél, mi pedig szintén úgy halljuk azt, mintha álomban hallanók.

- Igen, úgy van, ahogy mondtad - felelte Nanda. - A vásár zajában nem hallgatózunk, csak az olyan csend indít hallgatózásra, melyben egyet és mást mégis meghallhatunk. Egészen csendes és merőben hallgatás csak a nirvána, azért ott nem lehet szó hallgatózásról.

- Nem - felelte Sridáman, és nevetnie kellett. - Még senkinek sem jutott eszébe, hogy a nirvánával kapcsolatban hallgatózásról beszéljen. De te úgyszólván azt teszed, tagadó módon ugyan, de mégis, amikor azt mondod, hogy nem lehet tenni, és valamennyi tagadás közül, melyet itt nyilváníthatunk - mert hisz a nirvánáról csak tagadásokban lehet beszélni -, te a legmulatságosabbat választod. Te gyakran nagyon ravasz dolgokat mondasz - ha szabad a „ravasz” szót olyasvalamire alkalmazni, ami egyben helyes és nevetséges. Én egyébként nagyon kedvelem az ilyen mondásokat, mert némelykor hirtelen rezgésbe hozzák hasfalamat, mint a zokogás. Ebből látjuk, hogy mennyire rokon a nevetés a sírással, és hogy csak csalódás,

ha öröm és bánat közt lényegbeli különbséget akarunk tenni, és az egyiket igenléssel, a másikat pedig tagadással fogadjuk, holott mindkettő csak közösen mondható jónak vagy rossznak. De van a sírásnak és a nevetésnek egy kapcsolata, amit az élet izgalmi közt még leginkább fogadhatunk igenléssel, és nevezhetünk jónak. Ezt fejezi ki a meghatottság szó, amely derült részvétet jelent, és hogy a hasfalamból vibrálása hasonlít a zokogáshoz, az éppen a meghatottságtól ered, és onnan, hogy ravaszágodban egyszersmind sajnállak is.

- De miért sajnálsz? - kérdezte Nanda.

- Mert te tulajdonképpen mégiscsak a szamszára és az élet önnönmagában való kötöttségének gyermeke vagy - felelte Sridáman -, és egyáltalán nem tartozol azon lelkek közé, melyek felmerülni vágnak a nevetés és sírás óceánjából, ahogy a lótuszvirág a víz fölé emelkedik, és kelyhét kitarja az égnek. Nagyon jól érzed magad a mélységben, mert hemzseg a kusza változásban élő alakoktól és álorcáktól, és mert jól érzed magad, mi is jól érezzük magunkat, ha látunk. De most a fejedbe veszed, és ragaszkodol hozzá, hogy a nirvánával foglalkozz, és megjegyzéseket tégy annak nemleges meghatározására vonatkozólag, mondván, hogy nem indít hallgatóságra, és épp e megjegyzésed az, ami sírnivalóan mulatságos, vagy az erre alkotott szóval élve: megható, mert az ember sajnál, hogy olyan jólesően jól érzed magad.

- Na hallod - felelte Nanda -, hát végeredményben hogy is vagy velem? Ha sajnálnál, mert a szamszára elvakultsága tart fogva, és nincs tehetségem a lótuszhoz, azt nem bánám. De hogy éppen azért sajnálsz, mert én is, amennyire értek hozzá, kissé foglalkozni akarok a nirvánával, az bántó volna rám nézve. Kimondom egyenesen: én is sajnállak.

- Hát most megfordítva, te miért sajnálsz engem? - kérdezte Sridáman.

- Azért, mert olvastad ugyan a védákat, és valamit el-elkaptál a lényegszemléletből - felelte Nanda -, de amellet az elvakultságnak még könnyebben és készségesebben ülsz fel, mint mások, akik nem tanultak. Ez idézi elő nálam a meghatottság érzését, olyasmit, mintha csiklandoznának, azaz: a derült meghatottságot. Mert ahol csak egy kicsit hallgatózni lehet, mint ezen a helyen, azonnal elvakít a látszólagos béke, azonnal túlálmodod magadat az éhség és szomjúság hat hullámán, és azt képzeld, hogy a nyüzsgés nyugvó középpontjában vagy. Amellet az, hogy ebben a csendben hallgatózni és mindenfélére hallgatni lehet, éppen azt bizonyítja, hogy rendkívül nagy nyüzsgés van itt, és hogy békeérzéseid csupán képzelődések. Ezek a madarak egymás felé búgnak, hogy szerelmeskedhessenek, ezek a méhek, szitakötők, szárnyas bogarak ide-oda cikáznak, mert hajtja őket az éhség, a fűben ezerszeres életharc dúl, és ezek a liánok, melyek oly kecsesen koronázzák meg a fákat, kifojtanak belőle a lélegzetet és a nedvet, hogy csak ők maguk legyenek kövérek és szívósak. Ez a valódi lényegszemlélet.

- Jól tudom - mondta Sridáman -, és nem is ámítom magamat e dolgok tekintetében, vagy legfeljebb csak egy percig és szabad akaratból. Mert nemcsak észbeli igazság és megismerés van, hanem van az emberi szív jelképes szemlélete is, mely a jelenségek írását nemcsak első jőzan értelmük szerint olvassa, hanem a második és magasabb szerint is, és eszközül használja arra, hogy segítségével szemlélni tudja azt, ami tiszta és szellemi. Hogyan akarsz eljutni a béke megértéséhez, hogyan akarod bensődben a nyugvás boldogságát érezni, anélkül, hogy egy Májá-kép (mely persze magában sem a boldogság, sem a béke) segítséget nyújtana hozzá? Meg van engedve és meg van adva az embernek, hogy felhasználja a valóságot az igazság meglátására, és poézis az a szó, melyet a nyelv erre az adottságra és erre az engedelemre alkotott.

- Ah, így érted - nevetett Nanda. - Szerinted tehát a poézis az a butaság, mely az okosság után jön, és ha valaki buta, azt a kérdést kellene feltenni, hogy még buta-e, vagy újra az. Mondhatom, ti okosak nem könnyítitek meg a magunkfajta emberek dolgát. Azt hinné az ember,

arról van szó, hogy okosak legyünk, de még mielőtt azok lettünk, megtudjuk, hogy arról van szó, hogy újra buták legyünk. Nem volna szabad, hogy megmutassátok nekünk az új és magasabb lépcsőfokot, nehogy elveszítsük a bátorságot, hogy felhágjunk az előzőre.

- Tőlem nem hallottad, hogy okossá kell válni - felelte Srídáman. - Gyere, nyújtózzunk el az enyhe fűben, miután ettünk, és nézzünk a fák lombján át az égbe. Nagyon különös látásmód, ha az eget olyan helyzetből nézzük, melyben szemünk már magától irányul fölfelé, ahogy a föld, az Anya, maga nézi az égboltot.

- Szijá - helyeselt Nanda.

- Sziját! - javította ki Srídáman a tiszta és helyes beszéd szerint; és Nanda nevetett saját magán és rajta.

- Sziját, sziját! - mondta utána. - Szórszálhasogató, hagyd meg nekem az én nyelvemet! Ha szanszkritul beszélek, úgy hangzik, mint mikor egy fiatal tehén szimatol, akinek kötelet húztak át az orrán.

Ezen az eredeti hasonlaton Srídáman szívből nevetett, aztán indítványára elnyújtóztak a fűben, és az ágak és ringó virágos bokrok közt felnéztek Visnu kékségébe, miközben lomblegyezővel elhessegették az „Indra védenicei”-nek nevezett piros-kék legyeket, melyeket bőrük odavonzott. Nanda nem azért járult hozzá, hogy hanyatt feküdjének, mintha nagy súlyt helyezett volna arra, hogy az eget Földanya módjára nézze, hanem csupán engedékenységből feküdt így. Nemsokára fel is ült, és egy virágot tartva ajka közt, újra elfoglalta a dravida guggoló helyzetét. - Indra védenice átkozottul kellemetlen - mondotta, a sok cikázó legyet egy és ugyanazon egyénnek nyilvánítva. - Valószínűleg az én jó mustármagolajamra éhes. De meglehet az is, hogy védnöke, az Elefánton Lovagló, s Villámcsapás Ura, a nagy Isten megbízta, hogy kínozzon minket büntetésül, tudod már, hogy miért.

- Ennek nem volna szabad téged érnie - felelte Srídáman -, mert hiszen te a tanácsfa alatt amellet voltál, hogy Indra hálaünnepét a múlt ősszel a régi, vagy mondjuk inkább: újabb mód szerint, az egyházi szokásoknak megfelelően, a bráhmána szabályokhoz híven üljék meg, és bátran moshatod kezedet, ha mi a tanácsban másképp határoztunk, és felmondtuk Indrának a szolgálatot, hogy egy új, vagyis inkább egy régibb hálaistentiszteletet válasszunk, mely nekünk, falusi embereknek jobban megfelel, és természetesebben illik a mi jámborságunkhoz, mint a bráhmána ceremóniának aprólékos sallangjai, melyekkel Indrát, a Mennydörgőt, az ősnép várainak megtörőjét tisztelik.

- Valóban úgy van, ahogy mondod - felelte Nanda -, és a lelkem még mindig borzong, ha erre visszagondolok, mert ha a fa alatt Indra mellett nyilatkoztam is, mégis félek, hogy ő ilyen részletekkel nem törődik, és az egész Tehenek Jólétét felelőssé teszi, mert megfosztották egyik ünnepétől. Eszükbe jut az embereknek, egyszerre fejükbe veszik, nem tudom, miért, hogy az Indra-hálaszolgálat nem az igazi, legalábbis pásztorok és szántóvető emberek számára nem jó, és hogy jámbor egyszerűsítésre kell gondolni. Mi közünk, kérdik, a nagy Indrához? Neki a védatudós bráhmanák áldoznak szent mondások végtelen sorával. De mi a teheneknek, hegyeknek és erdei legelőknél akarunk áldozni, mivel ezek a mi valódi és hozzánk illő istenségeink, mi teljességgel úgy érezzük, mintha már előbb is ezt cselekedtük volna, még mielőtt Indra megjelent, aki az eljövendőknek előtte járt, és megtörte az őslakók várait, és ha már nem is igen tudjuk, hogyan kellene a dolgot csinálni, majd csak megsűgja valami nekünk a bensőnkben, majd megtanít rá a szívünk. A Tarkacsúcs hegyi legelőjét fogjuk szolgálni, itt a közelben, jámbor szokásokkal, melyek annyiban újak, hogy előbb ismét fel kell hoznunk őket szívünk emlékezéséből. Neki áldozunk majd tiszta állatokat, és neki viszünk adományokat, aludttejet, virágot, gyümölcsöt és nyers rizst. Aztán hadd járja körül az őszi virágokkal

koszorúzott tehenek csoportja a hegyet, felé fordítva jobb tomporukat, és bögjenek felé a bikák esőterhes felhők mennydörgő hangján. Ez legyen a mi új-régi hegyi istentiszteletünk. De hogy a bráhmanák ne ellenezzék, táplálni fogjuk őket százával, összehordjuk valamennyi karámból a tejet, hadd tömjék magukat tele a tej fölével és tejben főtt rizszel, akkor majd meg lesznek elégedve. Így beszéltek néhányan a tanácsfa alatt, voltak, akik helyeselték, voltak, akik nem. Én elejétől fogva elleneztem a hegyi istentiszteletet, mert félelemmel és tisztelettel viseltetem Indra iránt, aki megtörte a feketék várait, és nem adok semmit sem az olyan dolgok kiásására, amikről már alig tudunk valamit. Te azonban tiszta és helyes szavakkal nyilatkoztál - a „helyes”-t a szavakra értem - az ünnep újjáalakítása és az Indrát mellőző hegyi istentisztelet felújítása mellett, és akkor én elhallgattam. Ha azok, akik iskolát jártak, s a gondolat- és lényegtudásból el-elkaptak valamit, Indra ellen és az egyszerűsítés mellett beszélnek, akkor nekünk nincs mit mondanunk, és csak azt reméljük, hogy a nagy Jövevény és Vártörő elnéző lesz, beéri majd számos bráhmanának etetésével, és nem fog bennünket szárazsággal vagy mérhetetlen esővel sújtani. Talán, gondoltam, máris megunta az ünnepét, és a szórakozás kedvéért azt kívánja, hogy a hegyi áldozással és a tehenek körmenetével helyettesítsék. Mi együgyűek igen nagyra becsüljük őt, de az utóbbi időben már ő maga sem becsüli magát. Így hát én is nagyon élveztem a felújított ünnepet, örömmel segédkeztem, mikor a megkoszorúzott teheneket a hegy körül hajtották. De épp az imént, mikor prákrit beszédemet kijavítottad, és azt kívántad, mondjam úgy, hogy „sziját”, eszembe jutott, milyen furcsa az, hogy helyes és tanult szavakkal beszélsz az együgyű dolgok érdekében.

- Nem tehetsz szemrehányást nekem - felelte Srídáman -, mert te a nép módján szóltál a bráhmanák igemondó szolgálata javára. Ez nyilván örömet szerzett neked és boldogított. De mondom neked: még sokkal boldogítóbb, ha helyesen képzett szavakkal beszélünk az egyszerű dolgok érdekében.

3

Aztán egy ideig hallgattak. Srídáman úgy feküdt, mint előbb, és felnézett az égre. Nanda erős karjaival körülfogta felhúzott térdeit, s a lejtő bokrain és fáin át lenézett Kálinak, az Anyának fürdője felé.

- Pszt. Mennykő, bunkó és égszakadás! - suttogta hirtelen Nanda, és ujját duzzadt ajkára tette.
- Srídáman testvér, kelj fel csöndesen, és nézz oda! Arra, ami ott kiszáll a fürdőből. Nyisd ki a szemedet, érdemes! A lány nem lát minket, de mi látjuk őt.

Egy fiatal leány állt az egyesülés elhagyott helyén, és fürdőájtatosságát végezte. Száriját és derékkötőjét a lépcsőre tette, és anyaszült meztelenen állott, csak holmi nyakláncdísszel, hintázó fülbevalókkal, fehér szalaggal dús varkocsba fogott haja körül. Teste kápráztatóan búbajos volt. Olyan, mintha Májából készült volna, a leggyönyörűbb színárnyalatú, sem igen sötét, sem igen fehéres, sőt inkább olyan, mint a színarany, Brahma elgondolása szerint remekül megformált, édes gyermekvállakkal, gyönyörűségeen ívelő, a has tágas síkját keretező csipővel, szűziesen meredő, bimbózó emlőkkel és pompázva szélesedő hátsórésszel, mely fenn a legkeskenyebb, legkecsesebb háttá vékonyult, a hát pedig hajlékonyan homorúnak látszott, mert a lány felemelte liánkarját, és kezét úgy tartotta nyakán összekulcsolva, hogy kisötletlett gyenge hónalja. De anélkül, hogy az emlőknek eleven tüneményként megejtő, vakító édességét sérelem érné, a leglenyűgözőbb hatású és Brahma gondolatának legjobban megfelelő mindebben mégiscsak a nagyszerű hátsórésznek a tündérhát keskenységével és nádszerű hajlékonyságával való összeköttetése volt, melyet ama másik ellentét, a dicsénekre méltóan ívelő csipők szélessége és a deréktáj bájos keskenyülése hozott létre. Ilyen lehetett

Pramlócsá, a mennyei leány, akit Indra Kanduhhoz, a nagy aszkétához küldött, hogy ne gyűjtessen roppant önsanyargatása által isteni erőket magába.

- Húzódjunk félre - mondta halkán Srídáman, miközben felemelkedett, szemét a leánytüneményre tapasztva. - Nem való, hogy ne lásson minket, és mi lássuk őt.

- Miért? - felelte Nanda suttogva. - Mi voltunk előbb ezen a helyen, ahol hallgatózni és leskelődni lehet, és ha most meglessük azt, amit megleshetünk, arról nem tehetünk. Nem mozdulunk, mert hiszen kegyetlen dolog volna, ha kopogva és zajosan elinalnánk, és ő észrevenné, hogy megláttuk, míg ő nem látott bennünket. Én szívesen nézem. Te talán nem? Hiszen a szemed már vörös, mint amikor a Rigvéda verseit idézed.

- Légy csendben! - intette most Srídáman. - És légy komoly! Komoly és szent jelenség ez, és hogy meglessük, az csak azzal menthető, hogy komoly és ájtatos lélekkel tesszük.

- Hát persze! - felelte Nanda. - Nem tréfadolog az efféle, de azért mégis kedvderítő. Te a sima földről fel akartál nézni az égbe. Most látod, hogy egyenesen állva és előrenézve, némelykor éppenséggel az égbe láthat az ember.

Aztán hallgattak egy darabig, csendben voltak, és nézték az aranyleányt, aki összetette homorított kezét, ahogy ők maguk is tették volt az előbb, és imádkozott az egyesülés előtt. Az ifjak kissé oldalról látták őt, úgyhogy semmi sem kerülte el figyelmüket, látták, hogy nemcsak a teste varázslatosan bájos, hanem a fülbevalók közt az arca is, az orrocskája is, az ajka, a szemöldöke és főképpen lótuszlevélszerű, hosszúkásan ívelt szeme. Különösen mikor kissé félrefordította a fejét, s a két barát már megijedt, hogy észrevette őket, akkor láthatták, hogy ezt a búbajos testi alkatot nem értékteleníti el és nem fosztja meg jelentőségétől csúnya arc, hanem egység uralkodik rajta, és a fej szépsége tökéletesen megerősíti a természet szépségét.

- De hiszen ismerem! - suttogta Nanda hirtelen, és ujjával csettintett. - Ebben a pillanatban ismerem meg, csak eddig nem tudtam, hogy kicsoda. Szítá ő, Szumantra leánya Púposbika-falváról, innen a közelből. Onnan jött ide, hogy tisztára fűrössze magát, világos. Hogyne ismerném! Én hintáztattam a nap felé.

- Hintáztattad? - kérdezte Srídáman halkán és nyomatékosan.

És Nanda így felelt:

- Meghiszem azt! Karom erejével tettem, mind az emberek előtt. Ruhában azonnal ráismertem volna. De hát hogy lehet valakit meztelenül mindjárt megismerni! Igen, ez a leány a púposbika-falvi Szítá. Múlt évben meglátogattam ott a nagynénémet, éppen a nap segélyünnepe volt, de Szítá...

- Meséld el később, kérlek! - vágott a szavába aggodalmas suttogással Srídáman. - A nagy előny, hogy közlőről látjuk, azzal a nagy hátránnyal jár, hogy könnyen meghallhat bennünket. Egy szót se többet, hogy meg ne ijesszük.

- Igen, mert akkor elmenekülhetne, és te nem látnád többé azt, amivel még legkevésbé sem teltél be - kötődött vele Nanda.

De a másik már intett neki, hogy hallgasson el, így hát újra csendben ültek, és nézték, hogyan végzi a púposbika-falvi Szítá fürdőájtatosságát. Miután befejezte az imádságot, meghajolt, és arcát az ég felé fordította, óvatosan leszállt a víz ölére, merített és ivott, aztán leguggolt a vízbe, kezét fejére téve, homlokig elmerült benne, egy darabig még üdítette magát kecsesen kiemelkedve és oldalt belesimulva, és amikor eljött ennek is az ideje, kilépett a szárazra vízgyöngyhullató hűsült szépségben. De még ezzel sem ért véget a kegy, melyben a barátok e helyen részesültek, mert a fürdő után a megtisztult leereszkedett a lépcsőre, hogy a nap

megszárita, miközben testének természetes bája feloldódva az egyedüllét tévhitében, hol ilyen, hol amolyan tetszetős helyzetet foglaltatott el vele, és csak miután ennek is eljött az ideje, öltötte fel kényelmesen ruháját, és a vízbe szálló lépcsőjén felmenve, eltűnt a templom irányában.

- Vége, nincs tovább - mondotta Nanda. - Most legalább újra beszélhetünk és megmozdulhatunk. Elvégre unalmassá válik, ha úgy kell tenni az embernek, mintha nem volna jelen.

- Nem értem, hogyan beszélhetsz unalomról - felelte Srídáman. - Hát van-e üdvösebb állapot, mint elmerülni egy ilyen képben, és csak benne létezni? Szerettem volna az egész idő alatt visszatartani lélegzetemet, nem félelemből, hogy elveszíthetném a látványt, hanem mert attól tartottam, hogy megfosztanám őt az egyedüllét képzetétől, melyért reszkettem, s melynek szentül el vagyok kötelezve. Azt mondod, hogy Szítának hívják? Jólesik nekem, hogy tudom, megvigasztal vétkes elkötelezettségemért az, hogy nevén tisztelhetem. És te a hintázásból ismered?

- Persze, amint mondtam! - erősítette meg Nanda. - Megválasztották napszűznek múlt tavasszal, mikor a falujában voltam, és én hintáztattam őt, hogy segítsen a napnak, olyan magasra röpítettem fel az égbe, hogy alig hallatszott odafentről a sikongása. De egyébként bele is olvadt az általános rikoitozásba.

- Jó dolgod volt - mondotta Srídáman. - Neked különben mindig jó dolgod van. Nyilván erős karod miatt szemeltek ki hintáztatójának. Elképzelem, hogyan szállott és repült fel a kékségbe. A repülés képe elmerül képzeletemben az álló alak képével, amikor a fürdő előtt imádkozott, és ájtatosan meghajolt.

- Gondolom - felelte Nanda -, lehet oka az imádságra és töredelemre, nem a cselekedetei miatt, mert nagyon erényes leány, hanem a megjelenése miatt, amiről persze nem tehet, de szigorúan véve, valahogyan mégis hibás benne. Az ilyen szépség lebilincselő, mondják. De miért lebilincselő? Nos, épp azért, mert odabilincsel a vágyak és gyönyörök világához, és mindjobban belevisz minket a szamszára elvakultságába, és akkor a teremtményekben elfogy a tiszta öntudat, éppúgy, ahogy valakinek elfogy a lélegzete. Ilyen a hatása ennek a leánynak, ha nem is a szándéka szerint, de hogy szemét olyan lótuszlevélszerűen meghosszabbítja, abból mégiscsak szándékosságra lehet következtetni. Könnyű azt mondani: a szépség megadatott neki, nem önakaratából vette fel, tehát nincs mit imádkoznia és levezekelnie. De a dolog mégis úgy áll, hogy van egy pont, ahol nincs igazi különbség az *adott* és a *felvett* közt, és ezt ő maga is tudja, és valószínűleg bocsánatért imádkozik, amiért oly lebilincselően hat. De szó, ami szó, a külső szépséget felvette - nem úgy, ahogy felvesszük azt, ami adatik nekünk, hanem önszántából vette fel, és ezen nem változtathat semmiféle ájtatos fürdő: ugyanazzal a megbabonázó hátsórésszel jött ki a vízből.

- Ne beszélj ilyen durván - korholta Srídáman megindultan - egy ilyen finom és szent jelenségről. Elkaptál ugyan valamicskét a lényegszemléletből, de parasztosan jött ki belőled. Meg kell mondanom ezt, és ahogyan alkalmazod, abból világosan kiderül, hogy nem voltál méltó arra a jelenségre, holott a mi helyzetünkben csak az volt a fontos, és attól függött minden, hogy méltónak mutatkozhatunk-e rá, és hogy milyen szellemben lestük meg.

Nanda ezt a megrovást teljes szerénységgel fogadta.

- Taníts meg hát, dauji - kérte, idősebb testvérnek szólítva barátját -, hogy milyen szellemben leselkedtél te, és milyenben kellett volna nekem is leselkednem!

- Nézd - szólt Srídáman -, minden lénynek kétféle léte van: egyik a maga számára, és egyik a mások szeme számára. Az ember létezik, és egyszermind látható is, lélek és kép egyben, és mindig bűn, ha csak a képe benyomásának engedünk, és lelkével nem törődünk. Szükséges, hogy legyőzzük az undort, melyet egy rühös koldus képe bennünk kelt. Nem szabad megállanunk annál, hogy miképpen hat szemünkre és más érzékeinkre. Mert az, ami hat, még nem a valóság, hanem mintegy mögéje kell kerülnünk, hogy részünk legyen a megismerésben, amelyet minden jelenség igényel; mert több, mint jelenség, és lénye, lelke a külső kép mögött található. De nemcsak a nyomor képe által keltett undorban nem szabad megakadnunk, hanem éppoly kevésbé, sőt még kevésbé a gyönyörűségben, melyet a szép képe ébreszt bennünk, mert ez is több, mint kép, bár az értekek csábítása, hogy csak annak vegyük, még nagyobb, mint az undorodás esetében. A szépség ugyanis látszólag nem támaszt semminemű igényt lelkiismeretünkkel szemben, oly értelemben, hogy behatoljunk a lelkébe, amire a koldus képe, éppen a szomorúsága miatt, bizonyos mértékben mégiscsak ösztönöz bennünket. És mégis bűnössé válunk a szépség előtt is, hogyha gyönyörködve nézzük, anélkül, hogy lényével törődnénk, és - úgy gondolom - különösen bűnössé leszünk tőle, ha látjuk, és az minket nem lát. Tudd meg, Nanda, valóságos jótétemény volt számomra, hogy megmondhattad annak a nevé, akit meglestünk. Szítá, Szumantra leánya. Mert így mégiscsak volt valamim, tudtam valamit abból, ami több, mint a képe, mert a név a lénynek és a léleknek egy darabja. De még boldogabb voltam, amikor hallottam, hogy erényes leány, mert ez azt jelenti, nemde, hogy még jobban átláthatok a képén, és még közelebb férközhetem a lelkéhez. Továbbá azt is jelenti ez, hogy csak általános erkölcs az, ha szemét lótuszlevél módjára meghosszabbítja, és esetleg még a pilláját is festi, és nincs ennek semmi köze az erkölcsösséghez, teljesen ártatlanul teszi, csupán erkölcsének az általános erkölcsöktől való függésében. Hisz a szépségnek is vannak kötelességei önmagával szemben, és ezeknek teljesítésével talán csak fokozni akarja az ösztönzést, hogy a lelkét is keressék. Milyen jóleső elképzelés, hogy van egy tisztas atyja, tudniillik Szumantra, és egy gondos anyja, akik jó erkölcsben felnevelték, és magam előtt látom a jól nevelt házileányt, amint tesz-vesz, munkálkodik, őrli a búzát a kövön, gyümölcsöt főz a tűzhelyen, vagy finom szállá fonja a gyapjút. Mert minden vágya a szívemnek, mely bűnös a meglesésében, hogy a kép személlé váljék.

- Ezt értem - felelte Nanda. - De tekintetbe kell vened, hogy ez a kívánság nálam nem lehetett olyan erős, mivel Szítá, azáltal, hogy a Nap felé hintáztattam, számomra már nagyon is személlé vált.

- Nagyon is azzá vált - felelte Srídáman, és hangja némiképp remegett, mint különben is az egész beszélgetés alatt. - Nyilván nagyon is, mert a bizalom, melyre méltattak - hogy jogosan vagy jogtalanul, azt most nem akarom eldönteni, mert karod és egyáltalában délceg tested, nem pedig fejed és gondolatai miatt méltattak rá -, ez a bizalom, úgy látszik, teljesen anyagi egyeddé tette számodra Szítát, és eltompította tekintetedet, úgyhogy nem tudod felfogni az ilyen jelenség magasabb értelmét, különben nem beszélhettél volna ilyen megbocsáthatatlanul durván arról a szépségről, melyben jelentkezett. Hát nem tudod te, hogy minden nő alakjában, legyen az gyermek, szűz leány, anya vagy matróna, ő rejtőzik, a Mindenek Szülője, a Mindenek Fenntartója, Sakti, a nagy istennő, akinek öléből fakad minden, és akinek ölébe minden visszatér, nem tudod, hogy minden jelenségben, mely az ő jegyét viseli, őt magát kell tisztelnünk és csodálnunk? Legkegyesebb alakjában mutatkozott meg itt az Aranylegyecské folyó partján, és mi ne lennénk mélységesen megrendülve, hogy jelenésben nyilvánította magát, úgyhogy valóban, mint magam is észrevettem, hangom kissé reszket beszéd közben, ami azonban azért is van, mert haragszom durva beszédmodorod miatt?

- Arcod és homlokod is piros, mintha nap égette volna - mondta Nanda -, és hangod, ha remeg is, teltebben cseng, mint rendesen. Egyébként biztosíthatlak, hogy magam is, a magam módja szerint, meg voltam indulva.

- Akkor nem értem, hogyan beszélhettél olyan helytelenül, és hogy vethetted szemére szépségét, amellyel szerinted az embereket megzavarja, úgyhogy még öntudatuk is elfullad tőle. Bűnös elfogultsággal ítélsz, aki így tekint a dolgokat, és egyáltalán nincs eltelve valódi lényegével annak, aki a legédesebb képből mutatkozott meg ma előttünk. Mert ő minden, és nemcsak Egy: élet és halál, örület és bölcsesség, varázsló és felszabadító, hát nem tudod ezt? Csak azt tudod, hogy a teremtmények tömegét elszédíti és megbabonázza, és azt nem, hogy a szédület homályán túl elvezet az igazság megismeréséhez? Akkor te keveset tudsz, és egy - megengedem - nehezen felfogható titkot nem fogtál fel: hogy, tudniillik, a mámor, mellyel elborít, egyszersmind az a lelkesedés, mely az igazsághoz és a szabadsághoz visz bennünket. Mert ez az: hogy ami lebilincsel, egyben fel is szabadít, és hogy a lelkesedés az, ami az érzéki szépséget a szellemmel összekapcsolja.

Nanda fekete szemében könny csillogott, mert könnyen meghatózó természete volt; mikor metafizikai szavakat hallott, alig tudott ellenállni a sírásnak, különösen most nem, amikor Sridámannak különben meglehetősen vékony hangja hirtelen olyan telten és szívhezszólóan csengett. Így hát kissé zokogott kecskeorrán át, mikor így szólt:

- Milyen ünnepélyesen beszélsz ma, dauji! Azt hiszem, még sohasem hallottalak így beszélni, nagyon megindít a beszéded, azt kellene kívánnom, hogy ne folytasd, éppen mert annyira megindít. De folytasd mégis, kérlek, beszélj még a bilincsről és a szellemről és a Mindent Átölelőről.

- Látod tehát - felelte Sridáman nagy emelkedettséggel -, látod, hogy milyen ő, és hogy nemcsak ámit, hanem bölcsességet is teremt. Hogy szavaim annyira meghatnak, annak az az oka, hogy ő a Hullámgörgető Beszéd Úrnője, az pedig össze van forrva Brahmának a bölcsességével. Kettősségben kell felismernünk a nagy istennőt, mert ő a haragos, a fekete és a rémületet keltő, és a teremtmények vérét issza gőzölgő kelyhéből, de egyszersmind a szentséges és kegyelemosztó is, akiből minden lét fakad, és aki az életet minden alakjában szeretetteljesen szorítja tápláló emlőjéhez. Ő Visnunak nagy Májája, és átölelve tartja őt, aki benne álmodik; mi pedig őbenne, Visnuban álmodunk. Sok víz torkoll az örök Gangába, de a Gangá a tengerbe torkoll. Így torkollunk Visnu világot álmodó istenségébe, az pedig az Anya tengerébe torkoll. Tudd meg, hogy életünk álmának fürdős torkolatához érkezünk el, és ott jelent meg nekünk a Mindent Szülő, Mindent Elnyelő, akinek ölében megfürödtünk, megjelent legédesebb alakjában, hogy elszédítsen és fellelkesítsen, valószínűleg azért, hogy megjutalmazzon bennünket, mert hódoltunk nemző jelének, és vízzel megöntöztük. Lingam és Jóni: nincs ennél nagyobb jel, és nincs nagyobb órája az életnek, mint amikor az elhivatott saktijával körüljárja a menyegzői tüzet, mikor kezüket egyesítik a virágszalaggal, és a férfi kimondja a szót: „Elnyertem őt!” Mikor fogadja szülei kezéből, és kimondja a királyi szót: „Ez én vagyok, ez te vagy; én az ég, te a föld; én a dalnak dallama, te a dalnak szavai; így tesszük meg együtt az utat!” Mikor ünneplik a találkozást - mikor már nem emberek többé, nem ez a férfi, és nem ez a nő, hanem a nagy pár, a férfi Siva, a nő Durgá, a magasztos istennő: mikor a szavaik tétovák lesznek, és már nem az ő szavaik, hanem ittasult mélységek dadogása, és mikor belehalnak a legmagasabb életbe az ölelés mondhatatlan boldogságában. Ez az a szent óra, mely a tudásba merít minket, és az Anya ölében megvált az Én örületétől. Mert ahogy egybefolynak szépség és szellem a lelkesedésben, úgy folyik össze élet és halál a szerelemben!

Nandát teljességgel elragadták ezek a metafizikai szavak.

- Ó - mondta fejszóvalva, és szemébe könny szökött -, hogy mennyire kegyes hozzád Beszéd istennő, aki megajándékoz Brahmának a bölcsességével, az már szinte kibírhatatlan, és az ember mégis végtelen hosszú ideig szeretné hallgatni szavaidat. Hacsak ötödrészt tudnám elénekelni vagy elmondani annak, amit fejed létrehoz, akkor szeretném és tisztelném önmagam minden tagomban. Azért kellesz nekem annyira, én idősebb fivérem, mert ami hiányzik belőlem, az megvan tebenned, és a barátom vagy, úgyhogy szinte az az érzésem, mintha bennem is megvolna. Mert mint társadnak részem van benned is, némiképp Srídáman is vagyok, de nélküled csak Nanda volnék, és az nekem nem elég. Kimondom nyíltan: egy percig sem tudnám túlélni azt, hogy elváljak tőled; máglyát rakatnék, és elégetném magamat. Ezt meg akartam mondani neked. Fogadd, mielőtt indulunk!

És sötét, gyűrűs ujjaival mohón kutatott útiholmija közt, és egy bételtekeresztet vett ki belőle, amilyent étkezés után szívesen rág az ember, hogy illatossá tegye száját. Félrefordított, könnyektől nedves arccal adta át Srídámanak. Mert bétellel szerződés és barátság megpecsételéseképpen is szokás egymásnak kedveskedni.

4

Így aztán továbbmentek, a dolguk után, és időnként elvált az útjuk; mert mikor elértek a vitorláktól hemzsegó Dzsamma folyamhoz, és megpillantották a városias Kurukséta árnyképét a láthatáron, Srídámanak a széles, ökrös szekerekkel borított országúton kellett továbbhaladnia, hogy a város nyomasztóan szűk utcáin megtalálja annak az embernek a házat, akitől a rizszűzőkat és a csiholófákat akarta beszerezni; Nandának pedig az országúttól elágazó keskeny ösvényt kellett követnie, mely az alacsonyrendűek királyaihoz vezetett, akiknek eladó nyersércük volt atyja kovácműhelye számára. A barátok búcsúzásul megáldották egymást, és megállapodtak, hogy harmadnapra, meghatározott órában, újra találkoznak ennél az elágazásnál, hogy ügyeik elintézése után együtt térjenek majd vissza szülőfalujukba.

Miután a nap háromszor felkelt, Nandának, kis szürke csacsiján ülve, melyet az alacsonyrendűektől vásárolt, s amelyre az ércet felrakta, kissé várakoznia kellett az elválás és viszontlátás helyén, mert Srídáman késett, és mikor végre csomagjával megrakodva közeledett a széles úton, bágyadtabb léptekkel vonszolta magát, arca a finom, legyező formájú szakállban beesett volt, és szemében szomorúság ült. Nem látszott rajta öröm, mikor társát viszontlátta, és mikor Nanda sietve megszabadította terhétől, hogy azt is a kis csacsijára rakja, Srídáman magatartása nem változott, éppoly görnyedten és szomorúan ment barátja mellett, ahogy jött, és beszédje nem volt egyéb, mint „igen, igen”, akkor tudniillik, mikor „nem, nem”-nek kellett volna lennie; igaz, hogy ezt is mondta néha, csak sajnos éppen akkor, amikor az „igen, igen” lett volna helyénvaló, tudniillik a pihenőóráiban, amikor is Srídáman kijelentette, hogy nem tud és nem akar enni, és Nanda kérdésére hozzátette, hogy aludni sem tud.

Mindez betegségre vallott, és mikor a hazautazás második estéjén, a csillagok alatt sikerült az aggódó Nandának barátját némi beszédre bírnia, az nemcsak bevallotta, hogy beteg, hanem összeszorult torokkal hozzátette, hogy gyógyíthatatlan betegségről van szó, halálos betegségről, olyanformán, hogy nemcsak meg kell, hanem meg is akar halni, itt kényszer és akarás teljesen egybeforrtak, és nem különíthetők el egymástól, hanem együttesen egy kényszerítő kívánságot alkotnak, melyben az akarás elháríthatatlanul a kényszerből, a kényszer pedig az akarásból következik.

- Ha igazán barátom vagy - mondotta még mindig azon a fojtott és egyben szenvedélyesen megindult hangon -, tedd meg nekem a szeretet utolsó szolgálatát, s állítsd fel számomra a máglyakunyhót, hadd üljek belé, hadd égjek meg a tűzben. Mert a gyógyíthatatlan betegség

belülről emészt olyan kínok közt, hogy az emésztő tüzet enyhítő olajnak fogom érezni, mint a szent hullámokat a fürdőben.

„Nagy istenek, mi lesz a vége ennek!” - gondolta Nanda, mikor ezeket hallotta. De bár kecskeorrú volt, és alkatára nézve kellemes átmenet az ércet árusító alacsonyrendűek és Sridáman, a bráhmanák unokája közt, mégis dicséretesen megállotta helyét ebben a nehéz helyzetben, és nem vésztette el a fejét, amikor barátja elvesztette ítélőképességét, hanem kihasználva azt a fölényt, mely most neki, az egészségesnek, ily körülmények között jutott, hűségesen a beteg szolgálatába állította barátságát, és leküzdve ijedségét, engedékeny és okos szavakkal tudott beszélni társával.

- Biztosítlak róla - mondotta -, ha valóban kiderül, hogy betegséged gyógyíthatatlan, amiben szavaid alapján talán nem volna szabad kételkednem, akkor egy percig sem fogok habozni, végrehajtom utasításodat, és elkészítem számodra a máglyát. Sőt olyan nagyra rakom, hogy magam is elférjek melletted, mert eszem ágában sincs akár csak egy órával is túlélni elszakadásunkat, és veled együtt megyek majd a tűzbe. De éppen azért, mert a dolog engem is ennyire érint, meg kell mondanod mindenekelőtt, hogy mi a bajod, meg kell nevezned betegségedet, már csak azért is, hogy meggyőződjem gyógyíthatatlanságáról, és előkészítem közös elhamvasztásunkat. El kell ismerned, hogy amit mondok, jogos és méltányos, és ha már én, korlátolt eszemmel, belátom a helyességét, akkor te, az okosabb, még inkább elismerheted. Ha a te helyedbe képzelem magam, és megpróbálom, hogy egy percig a te fejeddel gondolkozzam, mintha az én nyakamon ülne, elkerülhetetlennek tartom, hogy az én, jobban mondva a te meggyőződésedet, gyógyíthatatlan betegségedet illetően, másokkal is felül kell vizsgáltatni és meg kell erősíteni, mielőtt ilyen végzetes elhatározásra jutsz, mint amilyeneket a fejedben forgatsz. Beszélj hát!

A beesett arcú Sridáman sokáig nem akart vallani, hanem kijelentette, hogy szenvedésének halálos reménytelensége nem szorul bizonyításra és megvitatásra. Végül azonban, sok sürgetés után, kezével eltakarva szemét, hogy beszéd közben ne kelljen barátjára néznie, a következő vallomásra határozta el magát.

- Amióta - mondta - azt a leányt, akit egyszer a nap felé hintáztattál, Szítát, Szumantra leányát, meztelenül, de erkölcsösen meglestük Dévi fürdőjénél, olyan szenvedés magja hullott a lelkembe miatta, amely egyaránt vonatkozik a meztelenségére és erkölcsösségére is, és mind a kettőből ered. Azóta óráról órára egyre növekedett szenvedésem, úgyhogy minden tagomat rostjainak legfinomabb elágazásáig áthatotta, elemésztette szellemi erőimet, elrabolta étvágyamat és álmomat, és lassan, de biztosan tönkretesz. Ez tehát halálos és reménytelen betegség, mert meggyógyítása, azaz a leány szépségén és erkölcsösségén alapuló vágyaknak teljesülése elgondolhatatlan és elképzelhetetlen, szóval messze túlhaladja azt, ami az embert megilleti. Ha valakit az a csapás érne, hogy a boldogság iránt oly vágyai támadnának, miknek teljesülésére, bármennyire is attól függjön életben maradása, csak egy isten gondolhatna: világos, hogy akkor annak az embernek el kell pusztulnia. Ha nem lehet enyém - fejezte be Sridáman - Szítá, az özszemű, a szép színű és gyönyörű csípőjű, akkor életem erői maguktól párolognak el. Azért hát készítsd a tűzkunyhót, mert csak a lángban van menekülés, ha az isteni az emberivel harcra kelt. Ha pedig te is bele akarsz ülni, akkor szánom ifjúságodat és vidám lényedet, mely a fűrt jelét hordja, de másfelől nem is bánom; mert az a gondolat, hogy hintáztattad őt, nagyon fokozza lelkem égését, és nem szívesen hagynék valakit hátra a földön, akinek az megadatott.

Nanda, miután ezeket hallotta, Sridáman komoly, értetlen csodálkozására végeérhetetlen hahotában tört ki, hol barátját ölelgette, hol pedig táncolt és ugrált a helyén.

- Szerelmes, szerelmes, szerelmes! - kiáltotta. - Ennyi az egész! Ez a halálos betegség! Jaj de jó! Ez aztán jó multság! - És énekelni kezdett:

*A bölcs, a bölcs, a drága bölcs -
Be nagy volt bölcsessége!
Most oda mind a híres ész,
Az ihletének vége.*

*Egy csillagszemű lányka, jaj,
A fejét elcsavarta,
Majom, ha fáról leesik -
Még az sincs nagyobb bajba.*

Aztán újra torkaszakadtából nevetni kezdett, kezét térdére nyomta, és azt mondta:

- Srídáman testvér, be boldog vagyok, hogy csak ennyi az egész, és hogy csak azért csacsogsz máglyáról, mert a szíved szalmakunyhója tüzet fogott! A kis boszorkány igen sokáig állt szemed útjában, és akkor Káma, az isten, eltalált virágnylával, mert amit méhzümmögésnek tartottunk, az lelkének zúgó röpte volt, és Rati, a tavasz nővére, a szerelmi gyönyör, rabul ejtett. Hisz mindez egészen közönséges dolog és multságos és mindennapi, és egyáltalán nem megy túl azon, ami az embert megilleti. Ha úgy tetszik neked, hogy csak egy istent illetve meg kívánságaid teljesülése, csak azért vélekedel így, mert a kívánságaid nagyon bensőségesek, és mert egy istentől, Kámától származnak ugyan, de nem illetik meg őt, hanem éppen ő juttatta őket neked. Nem szeretetlenségből mondom ezt, hanem csak azért, hogy kissé lehűtsem szerelmi lázadat, mely rendkívül túlbecsülteti veled célodat, mikor azt hiszed, hogy csak isteneknek van joguk hozzá, embereknek pedig nincs - holott nincs emberibb és természetesebb dolog, mint az, hogy ebbe a barázdába magot kívánsz vetni. (Így fejezte ki magát, mert Szítá barázdát jelent.) De read - folytatta - valóban illik a mondás: Nappal a bagoly vak, éjjel a varjú. De akit a szerelem vakít el, az nappal is vak meg éjjel is. Ezt a tanítást azért idézem neked, hogy ismerj magadra benne, és gondold meg, hogy a púposbika-falvi Szítá nem is istennő, ha meztelenségében Durgá fürdőjében annak láttad is, hanem egészen egyszerű, bár kivételesen csinos kis teremtés, aki úgy él, mint a többi leány, gabonát őröl, gyümölcsízt főz és gyapjút fon, és szülei is vannak, akik olyanok, mint a többi ember, ha Szumantrának van is némi kevéske harcosvér az ereiben, nem sokat jelent az egész. Szóval lehet velük beszélni, és minek van egy olyan barátod, mint Nanda, ha nem szedné tüstént a lábát, hogy ennek az egész közönséges és nagyon könnyen elintézhető dolognak az útját egyengesse? No, hát érted, csacsi? Ahelyett, hogy a tűzkunyhót készíteném elő, ahova melléd akartam csücsülni, segíteni fogok neked ágyasházadat megépíteni, ahol boldogan élhatsz majd a szépcsípőjével!

- Szavaidban - felelte Srídáman némi hallgatás után - sok bántó volt, egészen eltekintve attól, amit énekelte. Mert bántó, hogy vágyam kínját közönséges és köznapi dolognak mondd, holott meghaladja erőimet, és már-már szétrepeszti az életemet. Olyan vágyakozásról, mely erősebb nálunk, azaz túl erős a számunkra, teljes joggal lehet mondani, hogy nem való embernek, és csak egy istent illethet meg. De tudom, hogy javamat akarod, és szeretnél megvigasztalni, azért megbocsátom neked azt a népies és tudatlan modort, melyben halálos betegségemről beszéltél. Nemcsak megbocsátom, hanem utolsó szavaid és az, hogy - úgy látszik - lehetségesnek tartod, amit lehetségesnek akarsz feltüntetni előttem - szívemet, mely már megadta magát a halálnak, új, heves életütemre ajzotta, csupán annak a lehetőségnek elképzelésével, reménykedéssel abban, amire magam képtelen vagyok. Vannak ugyan percek, mikor sejdítem, hogy mások, akiket nem ért ez a csapás, akik nincsenek ilyen helyzetben, mint én, a tényállást világosabban és helyesebben tudják megítélni. A következő pillanatban

azonban bizalmatlanná válok minden más felfogással szemben, és csak a magamét látom, amely a halálra figyelmeztet. Milyen valószínű már az is, hogy a tündéri Szítá már gyermekkorában házasságot kötött, és hamarosan egybekel felserdült férjével - olyan szörnyű lánggal égető gondolat ez, hogy nincs más választásom, mint menekülni a hűsítő máglyakunyhóba.

De Nanda fogadkozott, hogy ez az aggodalom teljesen alaptalan, és hogy Szítát valóban nem köti ilyen gyermekházasság. Atyja, Szumantra, ellene volt, főképpen azért, mert nem akarta leányát az özvegység szégyenének kitenni abban az esetben, ha a házasságra kiszemelt fiú korábban hunyna el. Hiszen Szítát nem is választották volna meg hintázó szűznek, ha megesküdt lány lett volna. Nem, Szítá szabad és rendelkezésre áll, és tekintve Srídáman jó kasztját, családi körülményeit és védákban való jártasságát, nincs másra szükség, mint hogy forma szerint megbízást adjon barátjának, vegye a dolgot kezébe, és kezdje meg a tárgyalásokat a családokkal, a szerencsés megoldás felől akkor nem lehet kétség.

Mikor Nanda a hintaélményt említette, Srídáman arca fájdalmasan megrándult, de mégis hálás volt barátjának segítőkészségéért, és Nanda egészséges eszének sikerült őt a halálvágtyól arra a hitre téríteni, hogy kívánságának teljesítése nem tartozik az elképzelhetetlen és az embereket meg nem illető dolgok közé; mindamellettt abban maradtak, hogy Nandának, ha a leánykérés nem járna sikerrel, erős karjával okvetlenül el kell készítenie számára a tűzkunyhót. Ezt csillapító szavakkal meg is ígérte Garga fia, de mindenekelőtt megbeszélte barátjával lépésről lépésre a leánykérés hagyományos eljárását, melynél Srídámanak egészen háttérben kellett maradnia, és csak az eredményre kellett várakoznia. Tehát Nanda elsősorban Srídáman atyjának, Bhavabhútinak fogja feltárni fia gondolatait, és rábírja majd, hogy kezdje meg a tárgyalásokat a leány szüleivel, azután Nanda is mint vőfély elmegy Púposbika-falvára, és mint barát közvetíti a pár további közeledését.

Így is történt. Bhavabhúti, a bráhmána-vérből származó vanidzsa örült annak, amit fia bizalmas barátja közölt vele; Szumantra, a harcosvérből származó tehéntenyésztő nem fogadta kedvetlenül a tekintélyes ajándékokkal kísért ajánlatot, melyet eléje terjesztettek. Nanda a lányos házban népies, de meggyőző hangon barátja dicséretét zengte; így hát mikor Szítá szülei a látogatást a Tehenek Jólétén viszonzták, megvizsgálván ez alkalommal a vőfély megbízhatóságát, az eredmény kedvező volt. Mialatt ezekkel a látogatásokkal és tárgyalásokkal teltek a napok, megtanulta a leány, hogy Srídámanban, a kereskedő fiában, távolról a kiszemelt urát és hitvestársát lássa. Írásba foglalták a házassági szerződést, és aláírását vendéglátó lakomával és boldogságot ígérő ajándékok kicserélésével ünnepelték meg. Nanda tudta, Srídáman pedig kételkedett benne, hogy a csillagászok tanácsa alapján gondosan kiválasztott nap mindenképpen eljön, tekintet nélkül arra, hogy Srídáman és Szítá egyesülése éppen ekkorra van kitűzve. Ez a nap közeledett, és Nanda mint vőfély ide-oda szaladgált, hogy a rokonokat és barátokat meghívja. Mikor a menyasszonyi ház belső udvarában szent mondásokat olvasott fel a házi bráhmána, és eközben szárított tehénlepényeket halmoztak rakásba a menyegzői tűzhöz, akkor is Nanda volt az, aki a legbuzgóbban vette ki részét ebből a munkából. Így hát elérkezett az a nap, mikor Szítá, a szépídomú szantállal, kámforral és kókuszolajjal megkenve, ékszerekkel feldíszítve, csillámpikkelyes füzöderékban és a test köré csavarodó ruhában, fátýolfelhőbe burkolt fejjel, legelőször látta meg a neki szánt férfit (míg az tudvalevően már előbb látta őt), és legelőször nevezte nevén. Váratott ugyan magára, de végre mégis jelenné vált az az óra, mikor a férfi kimondta a szót: „Megadatott nekem”, mikor rizs- és vajáldozatok közben fogadta a leányt szülei kezéből, magát égnek nevezte és őt földnek, a dal dallamának önnönmagát és őt a dal szövegének; majd tapsoló asszonyok éneke közben választottjával háromszor körüljárta a lángoló máglyát, aztán fehérbika-fogaton ünnepélyes kísérettel elvitte a falujába és az anyja ölébe. Itt még több szerencsét hozó szertartást kellett elvégezni, itt is körüljárták a tüzet, a férfi cukornádat etetett a leánnyal, beleejtette a gyűrűt a

ruhájába, részt vettek ünnepi lakomán rokonokkal és barátokkal. De miután ettek és ittak, és mindkettőt meglocsolták a Gangá vizével és rózsaojjal, mindnyájan elkísérték őket abba a szobába, mely a boldog pár szobája elnevezést nyerte, és ahol meg volt vetve számukra a virágos nyoszolya. Ott csókkal, tréfákkal és könnyekkel mindenki elbúcsúzott tőlük - Nanda, aki mindig velük volt, legutoljára, a küszöbön.

5

Bár ne estek volna a hallgatók, elcsábítva az elbeszélésnek eddigelé oly derűs menetétől, a csalódás csapdájába, hogy milyen történet is ez valójában! Amíg hallgattunk, egy percre elfordította az arcát, és ahogy most újra felétek fordítja, már többé nem ugyanaz: irtózatossá alarccá torzult, elképesztő, lelket feldúló, megkövesítő rémábrázattá, amelyet Sridáman, Nanda és Szitá utazásukon láttak és... De mindent sorjában.

Hat hónap telt el, amióta Sridáman anyja leányként ölébe vette a szép Szitát, és ez keskeny orrú férjének a házassági gyönyörök teljes élvezetét nyújtotta. Elmúlt a nagy nyár, és már vége felé járt az esős évszak is, mely az eget felhőáradattal, a földet pedig frissen fakadt virágokkal borítja. Makulátlan volt az égbolt, és ősziessen nyílt a lótusz, mikor az ifjú pár, Nandával beszélgetve és Sridáman szüleinek beleegyezésével elhatározta, hogy meglátogatják Szitá szüleit, akik nem látták leányukat, mióta átölelte a férfit, és meg akartak győződni, jót tett-e neki a házasság boldogsága. Bár Szitá rövid idő óta anyai örömöknek nézett elébe, mégis megkockáztatták az utazást, mely nem volt hosszú, és most ősz elején nem is volt nagyon fáradalmas.

Egy zebuökör és egy egypúpú teve által vont, fedett és elfüggönyözött kordélyon utaztak, és Nanda, a barát, hajtotta a fogatot. A házaspár előtt ült, kis sapkáját félrecepva a fején, lóbálta a lábait, és úgy látszott, igen-nagyon figyelt az útra és az állatok lépésére, és azért nem fordulhatott sokszor hátra a kordélyban ülőkhöz, hogy velük csevegjen. Némelykor egy-egy szót szolt az állatokhoz, időnként hangos és csengő éneklésbe is fogott - de az első hangok után mindjárt összezsugorodott a hangja, zümmögéssé lett, és végül egy halk „gyí”-ben halt el. De volt valami ijesztő abban, ahogy szorongó kebléből hevesen kiénekelte érzéseit, és a hang visszakozásában szintén.

A házaspár hallgatagon ült mögötte. Mivel Nanda előttük ült, tekintetük, ha egyenesen előre irányítják, Nanda nyakát érte volna, és ezt tette némelykor a fiatalasszony szeme, mikor lassan felemelte, hogy rövid idő múlva újra lesüsse tekintetét. Sridáman teljességgel kerülte ezt a kilátást, és arcát oldalt, a lecsüngő zsákvászon felé fordította. Szívesen helyet cserélt volna Nandával, és maga hajtott volna, hogy ne lássa maga előtt, úgy, mint a felesége, azt a barnás hátat a hátgerinccel és mozgékony lapockákkal. Ezt azonban nem teheték meg, mert az az ülés mód, melyet megkönnyebbülésére kívánt, szintén nem lett volna helyes megoldás. Így hát csendben haladtak útjukon, de közben mindhármuk lélegzete a rendesnél gyorsabban járt, mintha futottak volna, szemük fehérjében piros erek tűntek elő, ami mindig súlyos jel. Egy látnok bizonyosan látta volna, hogy fogatukat fönn a levegőben fekete szárnyak kísérik.

Legszívesebben az éj leple alatt utaztak, jobban mondva hajnal előtt a derengés korai óráiban, ahogyan általában szokás, elkerülendő a nappali forró napsütést. De nekik még külön okuk is volt rá. Mivel tévelygés lakozott a lelkükben, és a sötétség kedvez a tévelygésnek, öntudatlanul felhasználták az alkalmat, hogy bensőjük tévelygését a térbe is kivetítsék, és eltévedtek a tájon. Nanda ugyanis nem fordította be az ökröt és a tevét oldalra az országútnak ama pontján, ahol kellett volna, hogy Szitá szülőfalujába jussanak, hanem a holdfénytelen és csak csillagoktól megvilágított égbolt miatt téves helyen hajtott be. Az út, amelyre jutott, csakhamar nem

volt többé út, hanem csak valami útféle tisztás a fák között, melyek kezdetben elszórtan állottak, de aztán megszorodtak; egy sűrű erdő küldte e fákat az utazók elé, hogy megfogja őket, és eltüntesse szemük elől a tisztást is, melyet követtek, és visszatérésre használhattak volna.

Lehetetlen volt már a körülálló törzsek közt, az erdő puha talaján a kocsin előbbre jutniuk, és bevallották egymásnak, hogy tévútra hajtottak, de azt nem vallották be, hogy olyan helyzetet teremtettek, mely megfelelt lelkük félrebillentésének; mert Srídáman és Szítá, a hajtó Nanda mögött ülve, éppenséggel nem aludtak, hanem nyitott szemmel engedték, hogy amaz tévútra forduljon. Nem maradt tehát más hátra, mint tüzet rakni ott, ahol voltak, hogy így jobban biztosítva a ragadozó állatok ellen, megvárhassák a napkeltét. Mikor aztán a nappal bevilágított az erdőbe, mindenféle megvizsgálták a környéket, kifogták az állatokat, és nagy kínnal ide-oda tologatták a kordélyt, amerre csak utat nyitottak a tölgyek és szantálfák a dzsungel széléig, és ott egy szekérral járható bozotos, sziklás hasadék tárult fel előttük, melyről Nanda biztonsággal kijelentette, hogy a célhoz vezető helyes útra viszi őket.

Amint imbolyogva, erős rázkódások közben a mélyúton végighajtottak, egy sziklába vájt templomhoz érkeztek, melyben Dévinek, Durgának, a megközelíthetetlennek és veszélyesnek, Kálinak, a Sötét Anyának szentélyét ismerték fel. Srídáman, belső sugallatot követve kifejezte óhaját, hogy szeretne kiszállni, hogy az istennőnek bemutatssa tiszteletét.

- Csak épp meg akarom nézni és imádni, néhány perc múlva visszajövök - mondotta kísérőinek. - Várjatok addig itt. - Elhagyta a kordélyt, és az út oldalán felment a templomhoz vezető durva lépcsőkön.

Valamint ama másik anyaház az Aranylegyecské furdője mellett, ez a templom sem tartozott a nagyok közé, de az ájtatosság pilléreit és falait dús faragványok ékesítették. A komor hegy súlyosult bejárata fölé, melyet oszlopok támasztottak, ezekre pedig tajtékzó párdúcok vigyáztak. Jobbról és balról s a belső bejárat két oldalán is színes képek voltak kifaragva a szikla síkjából; a húsból való élet látomásai, amint az, összelegyítve csontból, bőrből, inakból, és velőből, vérből, izzadságból, könnyből és csipából, bélsárból, vizeletből és epéből, megrakodva szenvedéllyel, dühvel, örülettel és mohósággal, irigységgel és csüggedéssel, elválással attól, amit szeretünk, kötődéssel ahhoz, amit nem szeretünk, éhséggel és szomjúsággal, bánattal és halállal, kiapadhatatlanul elárasztva a vérnek édes és forró folyamával, ezer alakban szenvedően élvezkedik, hemzsege elnyeli magát, és egymássá változik, amikor is az isteni, emberi, állati dolgok szüntelen, mindent betöltő kavargásában úgy látszik, mintha egy elefánt ormánya egy férfi karja volna, egy vadkanfej pedig egy nő fejének helyét foglalná el. Srídáman nem figyelt a képekre, és azt hitte, hogy nem látja őket, de amint köztük áthaladva, vörösen erezett szeme futólag érintette a képeket, azok melegséget, szédületet és szánalmat keltve mégis behatoltak lelkébe, hogy előkészítsék az Anya látására.

A sziklaházban félhomály uralkodott; csak fentről, a hegy felől vetődött nappali világosság a gyülekező csarnokba, melyen először haladt át Srídáman, és a szomszédos, mélyebbre süllyesztett előcsarnokba. Akkor egy mély ajtó mögött, melyhez újra lépcső vezetett le, feltárult előtte az Anya teste, a ház öle.

Remegés fogta el a lépcső lábánál, visszatámolygott, és kezét a bejárat két oldalán levő lingamköveknek feszítette. Káli képe irtózatossá volt. Vajon csak vérekes szemének tetszett úgy, vagy talán még soha és sehol sem látta a haragost ilyen diadalmasan szörnyűséges alakban? Koponyákból és levágott kezekből álló keretívben mindenféle színben, melyek minden fényt magukhoz ragadtak és ellöktek maguktól, csillogó koronadíszben, csontokkal és a lények tagjaival körülöltözötten és megkoszorúzva, tizenhét karjának iramló keretében lépett elő a

bálvány a sziklafalból. Kardokat és fáklyákat lengetett maga körül az Anya, vér gőzölgött a koponya üregében, melyet szájához emelt, vér sötétlett a lábánál - a Rettegést Keltő egy csónakban állt, mely vértengeren úszott. De igazi vérszag is terjengett, Sridáman vékony élű orrát izgatva, áporodott-édeskésen, a hegyi barlangnak pállott levegőjében, ebben a föld alatti mészárszékben, melynek földjét a lefejezett, gyorsan elvérző állatok életnedvének lefolyására szolgáló tapadós csatornák szántották végig. Állati fejek nyitott, üveges szemekkel, négy vagy öt; bivaly-, disznó- és kecskefejek gúla alakban voltak összeállítva az oltáron, az Elkerülhetetlenek képe előtt, és kardja, mely a lenyakazásokra szolgált, kifent éllel, meztelenül, bár szintén foltosan a rászáradt vértől, oldalt feküdt a köpadlón.

Sridáman egyre inkább lelkesedéssé fokozódó irtózással meredt az Áldozatot Parancsolónak, a Halálthozóan Életadónak vadul bámuló arcába és karjának forgatagára, mely az ő öntudatát is részeg körforgásba sodorta, összekulcsolt kezét erősen lihegő mellére szorította; roppant borzongások, hol hidegek, hol melegek futottak rajta végig, és a végső cselekedetre, a saját maga ellen és az Örökkévaló Ől javára valóra sürgetve, tarkóját, szívgyödrét és kintől izgatott férfiasságát ingerelték. Már vértelenné vált ajka így imádkozott:

- Kezdetnélküli, aki minden előtt voltál, ami keletkezett! Férfinélküli, akinek ruháját senki sem lebbenti fel! Gyönyör- és rémületteljesen Mindent átölelő, aki újra magadba szívsz minden világot és minden képet, mely belőled fakad! Sok élőlény feláldozásával tisztel a nép, mert téged illet minden életnek vére! És én ne érném el üdvösségemre a te kegyedet, ha magamat feláldoznám neked? Jól tudom, hogy nem menekülök az élettől, bár ez kívánatos volna. De engedd, hogy az Anya testének kapuján visszatérjek újra beléd, hogy megsza-
baduljak ettől az Éntől, és ne legyek többé Sridáman, akinek számára megáporodott minden gyönyör, mert nem ő az, aki ajándékozza.

Kimondta ezeket a komor szavakat, felkapta a kardot a földről, és saját kezével elválasztotta fejét a törzsétől!

Ez gyorsan mondatott el, és nem is volt másképp megtehető, mint gyorsan. És a mesemondónak itt mégiscsak egyetlen kívánsága van: ne fogadná a hallgató egykedvű-gondolatlanul, mint valami szokványos és természetes dolgot, azt, hogy valaki levágta a saját fejét, csak mert gyakran beszélnek el, és mert a tudósításokban közönséges dologként említik. Az egyes eset sohasem közönséges: elmondva, a legközönségesebb dolog a gondolat számára a születés és a halál; de legyetek csak jelen egy születésnél vagy egy halálzásnál, és kérdezzétek meg magatokat, kérdezzétek meg a vajúdó nőt és a haldoklót, vajon közönséges dolog-e az? Az önlefejezés, bármennyiszer beszéltek is el, majdnem teljesíthetetlen tett, végrehajtása roppant lelkesedést és minden élet- és akarati erőnek a véghezvitelre irányított rendkívüli összpontosítását kívánja; és hogy Sridáman szelíd, ábrándos szemével és kevésbé erős, bráhmanás kereskedő karjával ezt a tettet itt végrehajtotta - azt nem volna szabad szokásos dologként, hanem szinte hitetlen csodálkozással kellene fogadni.

Egy szó, mint száz, a szörnyű áldozatot egy pillanat alatt megcselekedte, úgy, hogy feje, a serkedő szakállal arca körül, imitt feküdt, és amott a teste, mely a nemes főnek kevésbé fontos függeléke volt, és keze még az áldozati kard markolatát szorította. A törzsből pedig hatalmas sugárban patakzott a vér, hogy aztán a padlózatán végigvonuló és csak csekély esésű, ferde falú csatornákon át az oltár alatt ásott gödörbe szivároogjon, igen hasonlóan az Aranylegyecské folyóhoz, mely először mint egy csikó rohan elő Himavat kapujából, de aztán egyre csendesebben járja útját a torkolatáig.

Ha most e sziklaház anyaöleéből visszatérünk a kívül várakozókhoz, nem szabad csodálkoznunk azon, hogy előbb némán, majd szóval kérdik egymástól, hol marad Sridáman, aki csak rövid hódolásra akart a templomba menni, de oly sokáig nem jön vissza. A szép Szítá, Nanda mögött ülve, hosszabb időn át hol Nanda nyakát, hol a saját ölét nézte, és éppoly csendes volt, mint Nanda, aki kecskeorrát, parasztosan duzzadt ajkát mindig előretartotta az állatok felé. Végül azonban mindketten mocoogni kezdtek ültükben, és egy idő múlva Sridáman barátja elszánta magát, a fiatalasszony felé fordult, és megkérdezte:

- Mit gondolsz, miért várat magára olyan soká, s vajon mit csinálhat odabenn?

- Sejtlemem sincs róla, Nanda - felelte Szítá azon az édesen csengő és zengő hangon, melytől Nanda félt, sőt már attól is tartott előre, hogy hozzá fogja tenni a nevét, noha az nem volt kevésbé szükségtelen, mintha ő azt mondta volna: „Hol marad oly sokáig Sridáman?“, ahelyett, hogy egyszerűen így tette volna fel a kérdést: „Hol marad olyan sokáig?”

- Már el sem tudom képzelni, hogy mi van vele, kedves Nanda - folytatta Szítá -, és ha most nem fordulsz felém, és nem kérdezel meg, akkor legfeljebb egy kicsit később magam is ezt a kérdést intéztem volna hozzád.

Nanda fejét csóválta, részben mert csodálkozott barátja késlekedésén, de részben azért is, hogy elhárítsa a felesleges dolgokat, amiket a nő állandóan mondott; mert teljesen elegendő lett volna, ha azt mondja: „nem fordulsz meg”, de a „felém” szó, bár természetesen helyes volt, mégis felesleges volt, a veszélyességig, ha Sridámanra várva mondták édesen csengő, nem egészen természetes hangon.

A férfi hallgatott, mert attól félt, hogy mesterkélt hangon találna megszólalni, és talán nevéen szólítaná a nőt, amire Szítá példája után bizonyos kísértést érzett: így hát a nő volt az, aki rövid szünet után ezt az indítványt tette:

- Hallod, Nanda, utána kellene menned, és meg kellene nézned, hol van, és erős karoddal fel kellene ráznod, ha az imádságba feledkezett volna... már nem várhatunk tovább, és föltűnően különös a viselkedése, hogy itt várat minket az erősödő napsütésben, s csak itt vesztegetjük az időt, mikor már úgyis eltévedtünk és elkéstünk, és szüleim talán már aggódnak, mert igen nagyon szeretnek engem. Menj hát érte, Nanda, és hozd el, kérlek. Még ha nem is akarna jönni, és egy kicsit ellenkezniek, akkor is hozd ide! Hiszen te erősebb vagy nála.

- Jó, elmegyek érte és elhozom - felelte Nanda -, természetesen szépszerével. Hiszen csak az időre kell figyelmeztetnem. Különben csakis az én hibámból tévesztettük el az utat. Már magam is gondoltam arra, hogy elmegyek érte, csak azt hittem, félsz majd itt egyedül. De hiszen csak egy-két pillanat az egész.

Azzal leszállt a kordélyról, és felment a szentélyhez.

Mi azonban már tudjuk, hogy milyen látvány vár rá! De el kell őt kísérenünk a gyülekezési csarnokon át, ahol még nem sejtette, mi történt, majd az előcsarnokon át, ahol szintén teljes tudatlanságban volt, és végül le az anyaölbé.

Bizony megtorpant és tántorgott, a rémület tompa kiáltása tört ki ajkán, és kinnal kapaszkodott a lingamkövekbe, éppúgy, mint Sridáman tette, de nem a kép miatt, amely amazt megijesztette és rettenetesen fellelkesítette, hanem az eléje táruló szörnyű látvány miatt. Ott feküdt a földön a barátja, viaszsárga feje a feloldott fejkendővel, elválasztva a törzstől, és a vére szerteágazó patakokban szivárgott a gödör felé.

Szegény Nanda remegett, mint az elefánt füle. Gyűrűs ujjait arcához szorította, és vastag ajkai közül félig fojtottan újra meg újra barátjának neve préselődött ki. Előrehajolva tehetetlen mozdulatokat tett a földön fekvő, szétvágott Srídáman felé, mert nem tudta, hogy melyik részhez forduljon, melyiket ölelje át, melyikhez szóljon, a testhez-e vagy a fejhez. Az utóbbira határozta el magát végre, mivel az volt mindig oly határozottan a földolog barátjánál, letérdelt a sápadt fej mellé, és a kecskeorrú, keserves sírástól eltorzult arccal beszélni kezdett hozzá, néha ugyan a testre is rátette a kezét, feléje is fordult.

- Srídáman - zokogott -, kedvesem, mit tettél, hogy tudtad így legyőzni önmagadat, hogy saját kezeddél és karoddal végrehajts ilyen súlyos tettet?... Hiszen nem is illett hozzád! De te megtetted, amire senki sem tartott volna képesnek. Mindig csodáltam szellemedet, most nyomorúságomban kell hogy csodáljalak testi erélyedért is, mert meg tudtad tenni a legnehezebbet! Milyen állapotban lehettél, hogy ezt végre tudtad hajtani! Milyen áldozati táncot lejtethetted a nagylelkűség és a kétségbeesés a kebledben, hogy így lemészároltad magadat! Ó, jaj, ó, jaj, el van választva a finom fej a finom testtől! Még ott van a gyenge háj a helyén, de már semmi értelme és semmi jelentősége, mert már nincs kapcsolata a nemes fővel! Mondd, én vagyok az oka? Talán bűnös vagyok halálodban, bár nem cselekvésem, de mégis létezésem által. Nézd, helyetted gondolkodom, mivel a fejem még gondolkozik - te a lényegtan értelmében talán a létezés okozta bünt lényegesebbnek ítélted volna, mint a cselekvésből eredőt. De mit tehet az ember többet, mint azt, hogy a lehető legkevesebbet teszi? Hallgattam, amennyire csak lehetett, nehogy én is turbékoló hangon beszéljek. Nem mondtam semmi feleslegest, és nem mondtam a nevét, mikor hozzá intéztem szavamat. Magam vagyok a tanúm, más tanúm erre persze nincs, hogy sosem mentem bele, mikor gúnyolódni akart rovásodra, hogy a kedvemben járjon. De mit használ mindez, ha bűnös vagyok tisztán testi létezésem által? A sivatagba kellett volna mennem, és a remeték szigorú kötelmeit teljesítenem. Meg kellett volna tennem anélkül, hogy mondod, igen, töredelmesen bevallom, de annyit felhozhatok mentségemre, hogy bizonyosan megteszem, ha szólsz! Miért nem mondtad, kedves fej, mikor még nem hevertél különváltan itt, hanem még a testeden voltál? Mindig beszéltek egymással a mi kettőnk feje, a tied bölcsen, az enyém együgyűen, de mikor komollyá és veszélyessé váltak a dolgok, akkor hallgattál! Most már késő, te nem beszéltél, hanem cselekedtél, nagylelkű és szörnyű tettet hajtottál végre, s ezzel előírtad nekem is, hogyan kell cselekednem. Mert csak nem hitted, hogy mögötted fogok maradni, és izmos karjaim húzódoznak majd olyan cselekedettől, amelyet te gyöngye karjaiddal véghezvittél?! Sokszor megmondtam neked, hogy a tőled való elválást nem szándékszom túlélni, és mikor szerelmi bajodban azt parancsoltad nekem, hogy készítsem el számodra a tűzkunyhót, kijelentettem, ha ezt egyáltalán megtenném, csak kettőnknek tenném, és akkor veled együtt guggolnék bele. Hogy most minek kell történnie, már rég tudom, bár csak most jutok hozzá, hogy gondolataim tusakodásából világosan kihámozzam. Mihelyt beléptem, és megláttalak itt feküdni, azaz a testedet és mellette a fejedet, Nanda ítélete azonnal kimondatott. Veled együtt akartam égni, így hát veled is akarok vérezni, mert más számomra egyáltalán nem marad hátra. Kimenjek talán, hogy jelentsem neki, mit tettél, és kihalljam rémüldöző sikolyaiból titkos örömet? Járjak-keljek beszennyezett névvel, és hagyjam, hogy beszéljenek az emberek, ahogyan bizonyosan beszélni fognak: „Nanda, a gonosztevő, bünt követett el barátja ellen, megölte, mert megkívánta a feleségét!” Hát nem! Azt már nem! Követlek, és az örök öl igya magába véremet a tieddel együtt!

Miután ezt kimondta, a fejtől a testhez fordult, kivette a kard markolatát a már megmerevedett kézből, és bátor karjaival a legalaposabban végrehajtotta a maga hozta ítéletet, úgy, hogy teste, hogy erről szóljunk előbb, keresztbe esett Srídáman testére, és csinos feje a barátjáé mellé

gurult, és kifordult szemmel ott maradt. Nanda vére is előbb vadul és sebesen buggyant ki, azután a csatornán át lassan a torkollás gödrébe folydogált.

7

Közben Szítá, a barázda, kint ült szekérsátrában, a várakozás már csak azért is nagyon hosszúnak tetszett, mert nem volt előtte az a nyak, melyet nézhetett volna. Hogy mi történt azzal a nyakkal, mialatt őt közönséges türelmetlenség fogta el, azt álmában sem képzelte volna - hacsak a lelke mélyén, élénk, de mégiscsak ártatlan lehetőségeket fontolgotó és lábacska-dobogtató bosszankodása alatt nem mozdult meg valami rettenetesnek a sejtelme, mely megmagyarázhatta volna, hogy miért kell várakoznia: ehhez persze nem illett a türelmetlenség és bosszankodás magatartása, mert a lehetőségek olyan rendjéhez tartozott, melynél egyáltalán nincs mit topogni és nincs mit dobogni. Számolni kell azzal, hogy a fiatalasszonynak volt valami titkos megérző- és befogadóképesége ilyen feltevések irányában, mert egy idő óta olyan állapotban és olyan tapasztalatok közt élt, melyek - hogy csak ennyit mondjunk - nem voltak híján bizonyos rokonságnak ama felsőbb renddel. De abban, amit saját magának mondott, ilyesmiről nem volt szó.

„Hallatlan és szinte tűrhetetlen! - gondolta. - Ezek a férfiak! Egyik olyan, mint a másik, és egyiket sem kell többre becsülni a másikkal, mert egyikben sem lehet megbízni. Az egyik itt hagyja ülni az embert a másikkal, úgyhogy nem is tudom, mit érdemelt volna érte, ha pedig érte küldjük a másikat, itt ülhetünk egyedül! Majd kiugrom a bőrömből, úgy mérgelem. Hiszen nem lehet ésszerű és elfogadható magyarázat és mentség arra, hogy előbb az egyik marad távol, és aztán az, akinek vissza kellene hozni őt. A legrosszabb, amire gondolhatok, hogy vitába és harcba keveredtek, Sridáman pedig annyira belemerült az imába, hogy nem akart elmozdulni, és Nanda kényszeríteni akarta, hogy jöjjön, de amellet kimélve uram finomságát, nem merte teljes erejét használni; mert hiszen ha akarná, karjaiban, melyek olyanok, mint a vas, ha véletlenül hozzáér az ember, kihozhatná őt hozzám, mint egy gyermeket. Ez megalázó lenne Sridámanra nézve, és mégis, úgy bánt ez a várakozás, hogy már majdnem azt kívánnám, bár Nanda így cselekedett volna. Tudjátok mit, férfiak: megérdemelnétek, hogy fogjam a gyeplőt és egyedül hajtsak el szüleimhez, és ha végre kijönnétek, hűlt helyemet találnátok. Ha nem volna olyan szegényletes dolog férj és barát nélkül odaérkezni, mert mind a ketten itthagytak, habozás nélkül megtenném. Így azonban nem tehetek mást (és most kétségkívül elérkezett az ideje), mint hogy magam is felkelek, utánuk megyek, és megnézem, mi a csudát művelnek. Igazán nem meglepő, ha szegény terhes asszony létemre kissé félek attól a szokatlan dologtól, aminek talányszerű viselkedésük mögött rejtőznie kell. De hiszen minden elképzelhető közt a legrosszabb elvégre csak az lehet, hogy összekaptak valamin - azokon törje a fejét más -, és a civakodás visszatartja őket. Akkor majd közbelépek, és észre térítem a két embert.”

Azzal a szép Szítá is leszállt a kordélyról, és - a teste köré csavart ruhában, ringó csípővel - elindult az Anya háza felé. Miután vagy ötvenszer vett lélegzetet, ott állt a legszörnyűbb meglepetés előtt.

Karjait felvetette, szemei kidülledtek üregükből, ájultan a földre rogyott. De mit használt ez neki! A szörnyű meglepetés várhatott, ahogy eddig várt, míg Szítá azt hitte, hogy ő vár; megmaradt annak, ami volt, és mikor a boldogtalan nő újra magához tért, minden úgy volt, mint azelőtt. Megkísérelte, hogy újra elájuljon, de az, hála jó természetének, nem sikerült neki. A köveken guggolt hát, ujjait a hajába ásva, az elválasztott fejekre és a keresztben fekvő törzsekre meredt és a sok hangtalanul folydogáló vérré.

- Istenek, szellemek és nagy aszkéták - suttogta elkékült ajka -, végem van! Mind a két férfi! Egyszerre mind a kettő! Jaj, nekem! Uram és férjem, aki körüljárta velem a tüzet, az én Srídámanom az ő fölötté tisztelt fejével és - mégiscsak - meleg testével, aki megtanított a gyönyörre, már amennyire ismerem, szent hitvesi éjszakákon, elválasztva a tisztelt fő a testétől, vége van, és a halál martaléka! Vége van, és halott a másik is, Nanda, aki hintáztatott és megkért a számára - véresen, különválasztva törzse a fejétől -, itt fekszik, a Szerencseborjú fürtje még ott van a vidám mellén - fej nélkül!... Mi ez? Megérinthetném karjának és combjának erejét és szépségét, ha kedvem volna rá. De nincs; a véres halál gátat emel közé és a pajkosság közé, miként azelőtt a tisztesség és a barátság emelt gátat. Levágták egymás fejét! Olyan okból, amit már nem titkolok magam előtt, lángolt fel haragjuk, mint a tűz, amelybe vaját öntenek, és olyan rettenetes viszályba kerültek egymással, hogy ehhez a borzasztó kölcsönös tettehez jutottak - látom a szememmel! De egyetlen kard van csak itt - és Nanda tartja? Hogyan tudtak hát a dühöngők egyetlen karddal küzdeni? Srídáman megfélekedezett minden bölcsességéről és szelídlelkűségéről, és leütötte Nanda fejét, mire ez - de nem! Nanda olyan okból, mely megremegtet nyomorúságomban, lefejezte Srídámant, amire ez... de nem... de nem! Ne gondolkozz már, nem jutsz semmire se vele, csak arra a véres sötétségre, mely már amúgy is megvan, és csak egy dolog világos, hogy úgy cselekedtek, mint vad férfiak, és egy percig sem gondoltak rám. Azazhogy gondoltak, hiszen értem, a szegény nőért viaskodott férfiasságuk, és ez bizonyos remegést okoz nekem; de csak magukért gondoltak rám, nem pedig értem; hogy mi lesz velem, azzal éppoly kevéssé törődtek őrzöngésükben, mint ahogy most sem törődnek velem, mikor mozdulatlanul fekszenek itt, fej nélkül, és rám bízzák, hogy mit kezdjek. Itt csak befejezni lehet, nem pedig kezdeni. Mint özvegy tévelyegjek át az életen, és hordjam bélyegét és gyalázatát a nőnek, aki olyan rosszul viselte gondját urának, hogy elpusztult? Az özvegy sorsa amúgy is szégyenletes, de milyen szégyennel fognak engem megbélyegezni, ha egyedül érkezem apám és apósom házába? Egyetlen kard van csak itt, nem ölheték meg velem egymást kölcsönösen, egy kard nem elég kettőnek. De megmaradt egy harmadik személy, és az én vagyok. Azt fogják mondani, hogy féktelen nő vagyok, és meggyilkoltam férjemet és lelke választott testvérét, a sógoromat - a bizonyítékok láncolata bezárult. Hamis, de mégis bezárult, és levonható a következtetés, rám sütik a bélyeget ártatlanul... Nem ártatlanul, nem; még volna értelme és megérné a fáradságot, hogy az ember hazudjon magának, ha nem volna mindennek vége, de így nincs értelme. Nem vagyok ártatlan, már rég nem vagyok az, és ami a féktelenséget illeti, hát van valami a dologban - sőt nagyon is, nagyon is, csak éppen nem úgy, ahogy az emberek hinni fogják. Van hát hamis igazság is? Azt meg kell előzőnöm, és magamnak kell igazságot tenni enmagamon. Követnem kell őket - nincs más választásom. Karddal nem tudnak bánni ezek a kis kezek, igen kicsinyek és félénkek ahhoz, hogy elpusztítsák a testet, amelyhez tartoznak, és amely csupa duzzadó csábítás körös-körül, de csupa gyöngeségből van alkotva. Ah, kár a bájosságáért, mégis éppoly merevvé és értelmetlenné kell válnia, mint ezeknek itt, és nem fog ezentúl gyönyörűséget gerjeszteni és sóvárgást elszenvedni. Ez az, aminek okvetlenül meg kell lenni, ha az áldozatok száma négyre is emelkedik. Mert mi haszna volna az életből az özvegy gyermekének? A boldogtalanságnak nyomorékja lenne bizonyosan, sápadt arcú és vak, mert a bánattól elhalványodtam a kéj közben, és becsuktam szemem az elől, aki megajándékozott velem. Hogy miképpen csináljam, azt rám bízták. Nézzétek hát, hogyan segíték magamon!

Felocsúdott, ide-oda támolygott, felbotorkált a lépcsőn, és tekintetét a megsemmisülésre irányítva, a templomon át kifutott a szabadba. Egy fügefafa állt a szentély előtt, melyről liánok csüngtek le. Megragadott egyet a zöld csövek közül, hurkot formált belőle, és nyaka köré csavarta, hogy megfojtja magát.

Ebben a pillanatban egy hang hallatszott a levegőből, mely bizonytalán Durgá Dévinek, a megközelíthetetlennek, Kálinak, a sötétnek, magának a Világanyának hangja lehetett csak. Kissé mély és érdes, anyai határozott hang volt.

- Hagyod abba mindjárt, te buta liba?! - ezt mondotta a hang. - Nem elég talán, hogy fiaim vérét a gödörbe juttattad, még a fát is el akartad csúfítani és azt, ami egészen csinos másolata volt a lényemnek, a testedet, azzal az édes, meleg, piciny életcsírával, mely növekszik benne, a varjakkal akarod megzabáltatni?

- Hát nem vetted észre, te kis lúd, hogy elmaradt a bajod, és hogy várandós vagy a fiamtól? Ha háromig sem tudsz számlálni a mi asszonyi dolgainkban, akkor nem bánom, felakaszthatod magad, de nem itt, az én portámon, hiszen szinte úgy látszik, mintha minden drága életnek egyszerre kellene elpusztulnia kizárólag a te ostobaságod miatt! Már úgyszólván zúg a fülem a filozófusok nagyképű locsogásától, hogy az emberi lét betegség, mely fertőzését a szerelem által átviszi az új nemzedékekre - és most még te is színházat rendezel nekem, te hóbortos? Húzd ki fejedet a hurokból, mert különben jönnek a pofonok!

- Szent istennő - felelte Szítá -, engedelmeskedem, hogyne engedelmeskednék. Hallom mennydörgő hangodat, és azonnal megszakítom, természetesen, kétségbeesett cselekedetemet, mert te így parancsolod. De az ellen tiltakoznom kell, hogy még az állapottal sem vagyok tisztában, és ne vettem volna észre, hogy elállítottad a bajomat, és megáldottál. De azt gondoltam, hogy amúgy is csak sápadt és vak és a boldogtalanság nyomorékja lenne.

- Kérlek, bízd ezt rám! Először is: bárgyú asszonybabona, amit mondasz, másodszor pedig sápadt és vak nyomorékokra is szükség van az én üzememben. Igazold magad inkább, és vadd be, miért folyt el hozzám, odabenn, fiaimnak vére, akik a maguk nemében mindketten kitűnő fiúk voltak! Nem mondom, hogy vérük nem lett volna kellemes nekem, de szívesen hagytam volna még egy ideig derék ereikben. Beszélj hát, de igazat beszélj! Gondolhatod, hogy amúgy sincs előttem semmi rejtett dolog.

- Megölték egymást, szent istennő, és engem cserbenhagytak. Hevesen összetűztek miattam, és egy és ugyanazon karddal levágták egymás fejét.

- Butaság. Igazán csak egy fehérnép fecseghet ekkora butaságokat! Egyik a másik után férfias áhítatban áldozatul hozta magát nekem, tudd meg. De hát miért tették?

A szép Szítá sírva fakadt, és zokogva felelte:

- Ó, szent istennő, tudom és bevallom, hogy bűnös vagyok. De mit tehetek róla? Nagy szerencsétlenség volt, bár elkerülhetetlen, szóval a sors csapása, ha ez a kifejezés megfelel neked (itt többször zokogott fel egymás után) - nagy szerencsétlenség és kígyóméreg volt számomra, hogy a fejletlen és még egészen tapasztalatlan lányból, aki békésen fűtötte apja kemencéjét, asszony lettem, mielőtt megismertem a férfit, és mielőtt a te műveidbe beavatást nyertem volna. Olyan hatással volt ez a vidám gyermekre, mintha nadragulyát evett volna - teljesen megváltozott azóta, és ellenállhatatlan édességével a bűn elhatalmasodott megnyitott lényén. Nem mintha visszavágnék vidám, hetyke elzártágombá, mely tudatlanság volt - nem, még ez sem lehetséges számomra. Csak azt tudom, hogy abban az előző időben nem ismertem a férfit, nem láttam meg, nem törődtem vele, lelkem szabad volt tőle és a titkait kutató forró kíváncsiságtól, úgyhogy csak tréfás szavakat vettem oda nekik, és hűvösen mentem tovább az utamon. Megzavart egy ifjú látása, vagy szemembe szökött-e a vérem, ha karjára vagy lábára néztem? Nem, mindez levegő volt nekem akkor, és nem zavarta hetykeségemet és hűvösségemet, mert nem voltam felnyitva. Jött egy fiú, lapos orrú és fekete szemű,

kitűnő vágású gyerek, Nanda, a Tehenek Jólétéről, a nap felé hintáztatott az ünnepen, és egyáltalán nem hevített fel. A simogató levegőtől forró lettem, de mástól nem; köszönetül egy fricskát adtam a legénynek. Aztán visszatért mint barátjának, Srídámannak leánykérője, miután annak szülei és az anyémek megegyeztek egymással. Akkor talán már kissé megváltoztak a dolgok, meglehet - a szerencsétlenség azokban a napokban gyökerezik, mikor megkérte kezemet annak számára, akinek mint a férjnek meg kellett ölelnie engem, és aki még nem volt jelen. Csak a másik volt jelen.

- Mindig jelen volt, a menyegző előtt és a menyegző alatt, mikor körüljártuk a tüzet, és azután is. Úgy értem, hogy nappal jelen volt, de éjjel természetesen nem, mikor barátjával, a férjemmel, Srídámannal háltam, és összetalálkoztunk mint isteni pár, ahogy először történt nászunk éjszakáján a virágos nyoszolyán, amikor magáévá tett férfihatalmával, és véget vetett tudatlanságomnak, és elvette tőlem lányságom hetyke hüvösségét. Erre képes volt, hogyne lett volna képes rá, hiszen a te fiad volt, és elég kedvessé is tudta tenni a szerelmi egyesülést. Hogy szerettem-e, tiszteltem vagy félttem volna tőle - erről nem mondok semmit sem, nem állítom és nem tagadom, ó, nem vagyok én olyan elfajult, drága istennő, hogy ne szeressem az én uramat, s főleg ne féljem, ne tiszteljem az ő igen finom, tudós fejét, melyen a szakáll oly szelíd volt, mint a szeme bogara meg a hozzá tartozó teste. Csakhogy mindig azt kellett kérdeznem magamtól, minden nagy tisztelem mellett is, melyet iránta éreztem, vajon tulajdonképpen az ő dolga volt-e, hogy asszonnyá tegyen, és hetyke hüvösségemet megtanítsa az érzékek édes és félelmetes komolyságára - mindig az volt az érzésem, hogy ez nem tartozott reá, hogy ez nem volt hozzá méltó, és nem illett a fejéhez, és mikor teste felém emelkedett a házasság éjszakáiban, mindig úgy éreztem, hogy megszegyenyítés számára és finomságának megalázása - és egyben szégyen és megalázás rám, a felébresztett nőre nézve is.

- Örök istennő, így volt! Szidj meg, büntess meg, én, a te teremtményed, bevallom ebben a rettenetes órában, bevallom tartózkodás nélkül, hogyan történt, tudva, hogy amúgy sincsen titok előtted. A szerelmi gyönyör nem illett Srídámannak, nemes férjemnek a fejéhez, még a testéhez sem, melynek ezúttal - meg fogod engedni - a főszerep jut, úgyhogy az a szerelmi egyesülést nem tudta olyanná tenni, ahogy egész szívem csüggött volna rajta, mert felkeltette ugyan a gyönyört, de nem elégítette ki. Irgalmazz, istennő! Felébresztett teremtményednek gyönyöre nagyobb volt, mint a boldogsága, és vágya nagyobb, mint a gyönyöre.

- Nappal, de még este, lefekvés előtt is, láttam Nandát, a kecskeorrút, a mi barátunkat. Nemcsak hogy láttam, hanem néztem is, úgy, ahogy a szent házasság megtanított a férfiak szemlélésére és vizsgálására, és gondolataimba és álmaimba befészkelődött a kérdés, vajon hogyan intézné ő a szerelmi egyesülést, s vajon vele, aki távolról sem beszél olyan helyesen, mint Srídáman, hogyan játszódna le az isteni találkozás. Vele se másképp: te nyomorult, te kicsapongó, ki tiszteletlen vagy férjed iránt! Így szóltam magamban. Ez a dolog mindig ugyanaz, és Nanda, aki termetre és beszédre nézve csak kellemes, míg uradat és férjedet egyenesen jelentékenynek lehet mondani, elvégre mit csinálhatna Nanda egyebet? De mindez semmit sem használt, mert az a gondolat, hogy a szerelmi gyönyör minden megszegyenyítés és megalázás nélkül jól illenék fejéhez és tagjaihoz, úgyhogy bizonyára ő az a férfi, aki boldogságomat felébresztett voltommal egyensúlyba tudná hozni: ez a gondolat húsomban és lelkembe fűródött, mint a horog a hal torkába, és nem lehetett arra gondolni, hogy kihúzzák, mert a horog duplán visszahajló volt.

- Hogy téphettem volna ki húsomból és lelkemből ezt a gondolatot, mikor Nanda mindig jelen volt, és ő és Srídáman nem tudtak egymás nélkül meglenni, éppen mert annyira különböztek egymástól? Mindig látnom kellett napközben, és magam elé kellett álmodnom Srídáman helyett éjszakára. Mikor mellét láttam a Szerencseborjú fürtjének jelével és karcsú csípőjét,

akkor elvesztettem önuralmam. Mikor karja az enyémhez ért, felborzolódtak porusaim szőröcskéi a gyönyörűségtől. Ha arra gondoltam, hogy a két remek lába, melyeken járnék láttam, és melyeknek alsó lábszárai fekete szőrrel voltak benőve, hogyan kulcsolhatna át a szerelem játékában, szédülés fogott el, és az ellágyulástól csepegni kezdtek emlőim. Egyre szebb lett szememben, napról napra, és már nem is értettem meg, hogyan lehettem oly hihetetlen mértékben tompa és fel nem ébresztett, hogy bőrének mustárillata hidegen hagyott, mikor a hintáztatóm volt.

- Most olyan földöntúlian varázslatosnak látszott előttem, mint Csitraratha, a gandharvák fejedelme, mint a szerelem legédesebb istene; csupa szépség és fiatalság, mennyei ékszerekkel és virágfüzérékkel feldíszítve, illatokkal és minden bűbájjal kábító - Visnut láttam benne, ki leszállt a földre Krisna alakjában.

- Azért, mikor Sridáman közelemben volt éjjel, elhalványodtam bánatomban, hogy ő az és nem a másik, és behunytam szememet, hogy azt gondolhassam, Nanda ölel meg.

- De aztán, ha néha nem tehettem másképp, és a gyönyörben annak a nevét dadogtam, kiről azt kívántam, bár ő ajándékozna meg velem, akkor Sridáman észrevette, hogy házasságtörést követek el szelíd karjaiban. Mert sajnos az a szokásom, hogy álmomban is beszélek, és Sridáman fájdalmasan érintett füle hallatára bizonyára olyan álombeli nyilatkozatokat tettem, melyek mindent elárultak neki. Ezt abból a mély szomorúságból következtem, mellyel járt-kelt, és abból, hogy elfordult tőlem, és többé nem nyúlt hozzám. És Nanda sem nyúlt hozzám - nem azért, mintha nem érzett volna kísértést - érzett ő, bizonyosan érzett -, nem hagyom magamon száradni, hogy ne érzett volna, igenis, erős kísértést! -, de azért dacolt a kísértéssel, mert törhetetlen hűséggel viseltetett barátja iránt, és én is, hidd el, örök Anya, legalább hinni akarom - én is, ha kísértése kísérletté fajult volna, a hitvesi fej iránt való nagy tiszteletből szigorúan elutasítottam volna. De így hát egyáltalán nem volt férjem, és mindnyájan nélkülöztünk.

- Ilyen körülmények közt indultunk útnak, mert tartozunk szüleinknek ezzel a látogatással, és így tévedtünk a te házadhoz. Csak egy kis időre akar nálad leszállni, mondta Sridáman, hogy bemutassa tiszteletét neked. De a te mézszárlási kamrádban, a körülmények nyomása alatt, elkövette a szörnyű tettet, és tagjait megrabolta tiszteletre méltó fejétől, azaz helyesebben mondva, tiszteletre méltó fejét megrabolta tagjaitól, és engem nyomorúságos özvegyiségre juttatott. Bánatos lemondásból tette és jóakarattal irántam, a gonosztevő iránt. Mert, nagy istennő, engedj meg egy igaz szót: nem neked áldozta fel magát, hanem nekem és barátjának, hogy aztán az érzéki örömök teljes élvezetében tölthessük napjainkat. Nanda azonban, aki elindult, hogy megkeresse, nem akarta túrni az áldozatot, és szintén leütötte a fejét Krisna-testéről, úgyhogy az most nem ér semmit. De értéktelenné vált, sőt mélyen minden érték alá süllyedt ezzel az én életem is, le vagyok fejezve úgyszólván én magam is, mert nincs se férjem, se barátom. Szerencsétlenségemet nyilván egy előbbi életemben elkövetett tettemnek kell tulajdonítanom. De hogyan is csodálkozhattál mégis, hogy e mostani életemnek véget akartam vetni?

- Kíváncsi liba vagy és semmi egyéb - felelte az istennő mennydörgő hangján. - Nevetséges, hogy kíváncsiságodban mit faragtál magadnak ebből a Nandából, aki mindenképpen normális lény, de semmivel sem több. Ilyen karokkal és ilyen lábakkal milliányi fiam szaladgál a földön, de te egy gandharvát csináltál belőle. A dolog alapján véve megható - tette hozzá az isteni hang, s szelídebb lett. - Én, az Anya, az érzéki gyönyört tulajdonképpen meghatónak találok, és azon a nézetem vagyok, hogy általában igen nagy ügyet csinálnak belőle. De persze, rendnek kell lenni! - És hangja egészen hirtelen újra érdes és dörgedelmes lett. - Én magam ugyan a Rendetlenség vagyok, de épp azért kérlelhetetlenül ügyelnem kell a rendre, és semmiképp sem túrhetem, hogy a házasság intézménye megsértessék, érted? Hiszen teljesen

összevissza kavarodnék minden, ha csak a jólelkűségemre hallgatnék. De teveled aztán igazán elégedetlen vagyok, sőt! Te okoztad ezt az egész galibát, és most ráadásul még illetlenségeket mondasz nekem! Mert értésemre adod, hogy fiaim nem nekem áldozták fel magukat, úgy, hogy lefolyt hozzám a vérük, hanem az első neked, a másik pedig az elsőnek. Micsoda hang ez? Szeretném látni, hogyan üti le egy ember a saját fejét - nemcsak torokátmetszésre gondolok, hanem szertartásszerű lefejezésre -, főként egy olvasott férfi, mint Srídáman, aki még nem is nagyon ügyes a szerelemben, szeretném látni, hogyan vinné véghez ezt a tettet, ha nem merítené a hozzá szükséges erőt és vadságot abból a lelkesedésből, melyet én öntöttem belé! Kikérem tehát magamnak ezt a hangot, teljesen eltekintve attól, hogy van-e valamelyes igazság szavaidban vagy nincs. Mert az igazság valószínűleg az, hogy itt olyan tetről van szó, melynek vegyes indítékai vannak, azaz: egy homályos tetről. Srídáman fiam nem kizárólag azért áldozta fel magát nekem, hogy kegyelmemben részesüljön, hanem valóban azért is, mert bánkódott miattad, akár tisztában volt ezzel, akár nem. És a kis Nanda áldozata csak elmaradhatatlan következménye volt ennek. Azért nem is igen érzek hajlandóságot, hogy elfogadjam a vérüket, és belenyugodjam az áldozatba. Ha a kettős áldozatot visszaadom, és mindent újra helyreállítok, úgy, ahogy volt, elvárhatom akkor, hogy a jövőben tisztességesen viselkedsz majd?

- Ah, szent istennő és drága Anya! - kiáltotta Szítá könnyek közt. - Ha tudnád és akarnád visszafordítani a rémes tetteket, és visszaadnád férjemet és barátomat, és minden úgy lenne, mint régen... Ó, hogy áldanálak érte, és még álmomban mondott szavaimon is uralkodnék, hogy a nemes Srídámanak ne legyen több bánata! Kimondhatatlanul hálás lennék, ha sikerülne neked, és mindent helyreállítanál, úgy, amint volt! Mert ha nagyon szomorúakká váltak is a dolgok ezelőtt, úgyhogy mikor öledben álltam a szörnyű meglepetés előtt, tisztán és világosan láttam, hogy nem is végződhetett volna másképp, mégis gyönyörű volna, ha mód lenne a végét megmásítani, hogy legközelebb jobban oldódna meg minden!

- Mi az, hogy: „tudnád”, mi az, hogy: „sikerülne neked”? - felelte az isteni hang. - Remélem, nem kételkedel benne, hogy hatalmam számára csekélység az egész! Nemegyszer bebizonyítottam ezt a világ folyásában. Mit tagadjam, sajnállak, bár nem érdemled meg, azzal a halvány és vak csírácskával az öledben, és azt a két fiút odabent szintén sajnálom. Nyisd ki jól a füledet, és figyelj a szavaimra! Te most békében hagyod azt a kis csöves liánt, és visszamész azonnal a szentélybe, a képem elé, a galibához, aminek oka vagy. És nem adod a kényes asszonykát, és nem ájulsz el, hanem megfogod a fejeket üstöküknél fogva, és újra hozzáilleszted őket szegény törzseikhez. Ha a metszés helyét az áldozó karddal megáldod, az élet lefelé tartva, és közben kétszer kiáltod a nevemet - Durgát mondatsz vagy Kálít, vagy egyszerűen Dévít, mindegy -, akkor az ifjak ismét helyre lesznek állítva. Megértettél? Ne közelítsd a fejeket gyorsan a testekhez, ha nagy vonzást fogsz is tapasztalni a fej és a törzs között, hogy a kiömlött vérnek ideje legyen visszatérni, és ne igya be újra a föld. Mindez villámgyorsan megy, de pár percnyi idő mégis kell hozzá. Remélem, jól figyeltél. Szaladj hát! De rendesen végezd a dolgodat, nehogy szelességedben fordítva tedd rájuk a fejüket, hogy arcukkal hátrafelé fordulva szaladgáljanak és az emberek kicsúfolják őket! Indulj! Ha holnapig vársz, késő.

9

A szép Szítá nem szólt semmit se, még azt sem mondta, hogy köszönöm, hanem nekiiramodott, és amilyen gyorsan szorosan magára tekert ruhája csak engedte, visszaroht az Anya házába. Átnyargalt a gyülekezési csarnokon, át az előcsarnokon, be a szent ölbe, és az istennő rémítő ábrázata előtt lázas, ziháló sietséggel hozzálátott az előírt munkához. A vonzóerő a

fejek és a törzsek között nem volt olyan erős, ahogy Dévi szavai értelmében várni lehetett volna. Érezhető volt ugyan, de nem volt oly hatalmas, hogy veszélyeztette volna a vérnek idejében való visszatérését a csatornákon felfelé. Ez a visszafolyás varázsos gyorsasággal, élénk, cuppogó zajjal ment végbe. A három kardáldás és az istennő neve, melyet Szítá visszafojtott ujjongással háromszor is idézett, mindegyik esetben tökéletesen megtette hatását: odaerősített fejjel, sebhely és heg nélkül ott termettek Szítá előtt az ifjak, ránéztek és végignéztek saját magukon; vagyis jobban mondva, amikor ezt tették, egymáson néztek végig, mert hogy saját magukon nézzenek végig, ahhoz át kellett volna nézniök egymásra - így sikerült a helyreállításuk.

Mit tettél, Szítá? Vagy: mi történt? Vagy: mit műveltél szelességedben? Szóval (és hogy kérdésünknel a történés és tevés elmosódó határára kellőképpen tekintettel legyünk): mit tettél, hogy ez megtörténhetett? Érthető, hogy izgalomban cselekedtél, de mégis nem kellett volna kissé jobban kinyitnod a szemedet munkád közben? Nem, te nem tetted ifjaid fejét fordítva rájuk, hogy arcuk hátrafelé nézett volna nyakukon - nem, egyáltalán nem ez történt. De mondjuk hát ki, hogy mi esett meg veled - nevezük hát nevén a zavart keltő tény, a szerencsétlenséget, a baklövést, a galibát, vagy ahogyan nevezni óhajtják. Az egyiknek a fejét a másik nyakára illesztetted és áldottad rá! Nanda fejét Sridámanra - ha a törzset a földolog nélkül ugyan még Sridámanként jelölhetjük - és Sridáman fejét Nandára - ha ugyan a fejetlen Nanda még Nanda volt -, szóval férjed és barátod nem mint a régi férj és barát támadtak életre, hanem felcserélt elrendezésben: Nandát látod - ha ugyan Nanda az, aki az ő népies fejét viseli - ingkabátban, nadrágműanyagban, s e ruhák Sridáman finom és hájas testét fedik - és előtted áll Sridáman -, ha szabad úgy nevezni az alakot, mely az ő finom fejét hordja, Nanda derék lábain és a Szerencseborjú fűrtjével a kögyöngylánc keretében az ő széles és barnás mellén!

Milyen galiba a szelesség következtében! A feláldozottak élnek, de elcserélve élnek: a férj teste a barát fejével, a barát teste a férj fejével. Lehet-e csodálkozni azon, hogy percekig visszhangzott a sziklabarlang a három ember megdöbben felkiáltásától? A Nanda-fejű, a hozzátartozó tagokat vizsgálva, testét tapogatta, mely egykor Sridáman nemes fejének mellékes tartozéka volt; ez viszont, tudniillik Sridáman, elképedve vizsgálta azt a testet, mely Nanda csinos fejével kapcsolatban valamikor annak az egész embernek legfontosabb része volt. Ami pedig az új rend okozóját illeti, ujjongás és jajgatás, bocsánatkérések és önvádak közt szaladt egyiktől a másikhoz, lábuk elé borult, hogy zokogva és nevetve meggyónja nekik élményeit és a megesett tévedést.

- Bocsássatok meg, ha tudtok! - kiáltotta. - Bocsáss meg, drága Sridáman - és hangsúlyozottan a fejéhez fordult, szándékosan elnézve a vele kapcsolatos Nanda-test fölött -, bocsáss meg te is, Nanda! - És újra az illető fejéhez beszélt, mivel azt, jelentéktelensége ellenére, a földolognak tekintette, és a vele összekapcsolt Sridáman-testet csupán közömbös függeléknek nézte. - Ah, meg kellene hogy bocsássatok nekem, mert ha a szörnyű tette gondolok, melyet előbbi megtestesülésekben magatokon végrehajtottatok, s ha meggondoljátok, hogy már épp azon voltam, hogy megfojtom magam, és aztán egy ámulatba ejtő beszélgetésem volt magának a Láthatatlannak mennydörgésszerű hangjával, akkor meg kell értenetek, hogy parancsai végrehajtásánál nem voltam teljes ítélőképességem és lélekjelenlétem birtokában - káprázott a szemem, nem láttam tisztán, kinek a feje és a szempillája volt a kezem közt, és a jó szerencsére kellett bíznom, hogy egymáshoz kerüljön, ami egymáshoz való. A fele valószínűleg amellet szolt, hogy eltalálom a dolgot, de éppannyi ellene is szolt - aztán hát ez lett belőle, és ilyenek lettetek ti, mert honnét tudhattam volna, hogy a fejek és a tagok közti vonzóerő kellő mértékű-e, hiszen világosan és erősen jelen volt, bárha más összeillesztésnél tán még erősebb lett volna. A Megközelíthetlent is terheli némi hiba, mert csak attól óvott, hogy ne hátrafelé

tegyem fel fejeteket, és én erre vigyáztam is; de hogy úgy is történhetett, ahogy történt, arra a Fenséges nem gondolt! Mondjátok, kétségbeesettek vagytok-e, mert ilyen módon támadtatok életre, és elátkoztok engem örökre? Akkor kimegyek és befejezem a tettet, melynek végrehajtását a Kezdetnélküli megszakította. Vagy pedig hajlandók vagytok-e megbocsátani, és elképzelhetőnek tartjátok-e, hogy a vakvéletlen előidézte körülmények közt új és jobb élet kezdődhetik hármunk számára - jobb, úgy értem, mint ha csak az előbbi állapot állt volna helyre, mely olyan szomorú végű volt, és amelynek emberi belátás szerint újból úgy kellett volna végződnie? Erre felelj, erős Sridáman! Erről világosíts fel, nemes alkatú Nanda!

Versenyezve a megbocsátásban, odahajoltak hozzá a kicserélt ifjak, felemelték, az egyik a másik karjával, és mindhárman sírva-nevetve karolták át egymást, meghitt csoportban álldógtak, és ezúttal két dolog lett teljesen nyilvánvaló. Először is bebizonyult, hogy Szítá egész helyesen járt el, mikor a feltámadottakat fejük szerint szólította; mert ez volt irányadó, a fejek szerint határozták meg kétségkívül én- és enyémérzéseiket, és Nandának érezte s tudta magát az, aki Garga fiának népies fejét hordozta keskeny és világos vállán; Sridámanként viselkedett magától értetődő természetességgel az, akinek pompás, barna vállán a bráhmána-unoka feje foglalt helyet. Másodszor pedig kiderült, hogy valóban egyikük sem haragudott Szítára tévedése miatt, hanem nagyon örültek új állapotuknak.

- Feltéve - mondotta Sridáman -, hogy Nanda nem szégyelli a testet, amelyet kapott, és Krisna mellfűrtjét nem nélkülözi túlságosan, amit fájlnék, ami engem illet, csak azt mondhatom, hogy az emberek legboldogabbjának érzem magamat. Mindig ilyen testiségre vágytam, és ha karom izmait vizsgálom, ha a vállamra tekintek, és lenézek pompás lábszáraimra fékezhetetlen öröm fog el, és azt mondom magamnak, hogy egészen másképp, mint eddig, büszkén, emelt fővel fogok jární ezentúl, először is, mert tudatában leszek erőmnek és szépségemnek, másodszor, mert szellememnek hajlamai most összhangban lesznek testi alkatommal, úgyhogy semmiképpen sem lesz helytelen és visszás, ha a jövőben az egyszerűség javára beszélek, és a tanácsfa alatt a szent igék istentisztelete helyett amellelt nyilatkozom, hogy jártassák körül a tehennel a Tarkacsúcs-hegyet, mivelhogy mindez illik most hozzám, és ami idegen volt számomra, most az enyém lett. Kedves barátaim, van abban tagadhatatlanul valami szomorúság is, hogy az idegen az enyém lett, és már nem vagyok a vágyakozás és csodálat tárgya, hacsaknem annyiban, hogy enmagamat csodálom és nem másokat, hanem önmagamot szolgálom, mikor a hegyi istentiszteletet ajánlom az Indra-ünnep helyébe. Igen, nem tagadom, az a bizonyos szomorúság, hogy most az vagyok, aki lenni vágytam, valóban megvan bennem. De teljesen háttérbe szorul, ha rád gondolok, édes Szítám, azokra az előnyökre tudniillik, melyek új alkatomból következnek, és már előre is mondhatatlanul büszkévé és boldoggá tesznek, úgyhogy, ami engem illet, ezt az egész csodát csak ezzel a szóval áldhatom meg: Szijá, ám legyen!

- Igazán „sziját”-ot mondhatnál a helyes beszéd szerint - szólalt meg most Nanda, aki barátja utolsó szavainál lesütötte a szemét -, és nem kellene, hogy szájadat ezektől a paraszti tagoktól befolyásoltasd, melyekért igazán nem irigyellek, mert nagyon is soká voltak az enyéme. Én sem haragszom a legkevésbé sem rád, Szítá, hanem „sziját”-ot mondok a csodára, mert mindig ilyen finom testet kívántam magamnak, amilyen most az enyém, és ha a jövőben Indra igemondó tiszteletét fogom védeni az egyszerűsítéssel szemben, akkor az illeni fog hozzám, legalábbis a testemhez, mely számodra, Sridáman, mellékes dolog lehetett, de számomra a fődolog. Egy percig sem csodálkozom azon, hogy kettőnk feje és teste, ahogy te, Szítá, összeillesztetted őket, olyan erősen vonzották egymást, mert ebben a vonzásban az a barátság nyilvánult meg, mely engem és Sridámant összekapcsolt, és csak azt kívánhatom, hogy a történetek miatt ne essék csorba ezen a barátságon. De egyet meg kell mondanom: szegény fejem nem teheti, hogy ne gondolkozzék a testért, mely részül jutott, és ne örködjék jogai

fölött, és épp ezért csodálkozom és elszomorodom, Srídáman, néhány szavadon, mellyel, mintha magától értetődnék, az imént Szítá hitvesi jövőjére céloztál. Nem fér a fejembe, mert úgy látom, hogy nem magától értetődő ez a dolog, hanem ellenkezőleg, nagy kérdés, és az én fejem másképp válaszol rá, mint ahogy a tiéd válaszolni látszik.

- Hogyan?! - kiáltották Szítá és Srídáman egyszerre.

- Hogyan? - ismételte a finom tagú barát. - Hogy is kérdezhetitek? Nálam a test a fődolog, és ebben a házasság értelme szerint gondolkodom, ahol szintén a fő a test, mert vele nemzik a gyermekeket és nem a fejjel. Szeretném látni, ki vitathatná, hogy én vagyok az apja annak a magzatocskának, melyet Szítá ölében hord!

- De kérlek, szedd össze a fejedet - kiáltott Srídáman, miközben haragosan mozgatta erős tagjait -, és eszmélj magadra! Nanda vagy, mondd, vagy ki vagy?

- Nanda vagyok - felelte amaz -, de hitemre mondom, ahogy igaz, hogy ezt a hitvesi testet, melyről azt mondom: „én”, enyémmnek nevezem, olyan igaz, hogy a körös-körül szépséges Szítá a feleségem, és hogy magzatocskájának én vagyok a nemzője.

- Igazán? - felelte Srídáman kissé remegő hangon. - Az vagy valóban? Én ezt nem mertem volna állítani, mikor a te jelenlegi tested még az enyém volt, és Szítá mellett pihent. Mert amint suttogásából és gügyögéséből végtelen fájdalomra kiderült, nem azt a testet ölelte meg valóban, hanem ezt, amelyet most az enyémmnek nevezek. Nem szép tőled, barátom, hogy ezeket a fájdalmas dolgokat érinted, és arra kényszerítesz, hogy megemlítsen őket. Hogy is ragaszkodhatsz így a fejedhez, vagyis jobban mondva a testedhez, és hogy tehetsz úgy, mintha te Srídámanná lettél volna, én pedig Nandává? Hiszen világos, ha itt valóban ilyen csere történt volna, és belőled Srídáman vált volna, Szítá férje, belőlem pedig Nanda, akkor nem is lehetne szó elcserélésről, hanem minden a régiben maradt volna. A boldogító csoda éppen abban áll, hogy csak a fejek és tagok cserélődtek el Szítá keze alatt, aminek a mi kettőnk irányadó feje örül, és aminek célja mindenekelőtt az, hogy a szép csípőjű Szítának öröme teljék benne. Amidőn te, konok hivatkozással hitvesi testedre, férjének tolod fel magad, és nekem csak a házasság barátjának szerepét juttatod, önzésről teszel tanúságot, mert csak magadra és képzelte jogaidra gondolsz, nem pedig Szítá boldogságára és az előnyökre, melyeket e csere folytán élveznie kellene.

- Olyan előnyök ezek - válaszolta Nanda nem minden keserűség nélkül -, melyekkel büszkélkedni akarsz, úgyhogy éppannyira a te előnyeid is, és önzésed nyilvánvaló. Ez az önzésed az oka annak is, hogy ilyen nehezen értesz meg. Mert valóban nem is hivatkozom a hitvesi testre, amely részemül jutott, hanem megszokott és saját fejemre, ennek döntő szerepét pedig magad is elismered, hisz kapcsolatban az új és finomabb-testtel, ez tesz engem Nandává. Nagyon helytelenül úgy állítod be a dolgot, mintha én nem törődnék Szítá boldogságával és előnyével épp annyira, mint te. Mikor az utóbbi időben rám tekintett és beszélt hozzám, édesen csengő és zengő hangon, melytől féltem, mert nagy volt a veszély, hogy rokon hangon felelek neki, akkor az arcomba nézett, a szemembe nézett, és olvasni akart benne, és Nandának nevezett és édes Nandának, amit én feleslegesnek tartottam, de nem volt felesleges, ahogy most világosan látom, hanem a legnagyobb jelentőséggel bírt. Mert annak a kifejezése volt, hogy nem a testemre értette, mely magában nem érdemli meg azt a nevet, és erre te magad vagy a legjobb bizonyíték, mert íme, még a test birtokában is Srídámannak nevezed magad. Nem feleltem neki, csak a legszükségesebbet mondtam, nehogy az én hangom is csengésbe és zengésbe tévedjen, sosem szólítottam nevén, és szememet elrejtettem előle, nehogy olvasni tudjon belőle - és mindezt irántad való barátságból tettem, és mert tiszteltem benned a férjet. De most, mikor a fej, melynek oly mélyen és kérdően nézett a

szemébe, melyet „Nandá”-nak és „kedves Nandá”-nak szólított, mikor ez a fej megkapta a hitvesi testet is és a hitvesi test a Nanda-fejet: a helyzet teljesen megváltozott a javamra és Szítá javára. Az ő javára mindenekelőtt! Mert éppen, ha az ő boldogságát és megelégedettségét fontosabbnak tartjuk mindennél, nem lehet tisztább és tökéletesebb helyzetet elképzelni, mint amit én most ismertettem.

- Nem - mondta Srídáman -, ezt nem vártam volna tőled. Attól féltem, hogy szégyellni fogod a testemet, de hiszen előbbi testem a fejedet szégyellhetne; lám, ilyen ellentmondásokba keveredél, ha hol a fejnek, hol a testnek akarod a legnagyobb fontosságot tulajdonítani a házasságban, aszerint, hogy mi alkalmasabb neked. Mindig szerény fiú voltál, és most egyszerre felhágsz az elbizakodottság és önhietség csúcsára, mikor kijelented, hogy helyzeted a leg tisztább, holott világos, mint az egyszerű, hogy én vagyok az, aki a legjobb, azaz a legboldogítóbb és legmegnyugtatóbb feltételeket nyújthatom neki! De teljesen kilátástalan, és nincs semmi célja, hogy még sok szót váltsunk. Itt áll Szítá. Mondja meg ő, hogy kié, és ítélkezzék ő a mi boldogságunkról és saját boldogságáról.

Szítá zavartan járatta ide-oda a tekintetét köztük. Aztán arcát a kezébe rejtette, és sírni kezdett.

- Nem tudok ítélkezni - zokogta. - Kérlek, ne kényszerítsetek, hogy döntsek, én csak egy szegény asszony vagyok, és ez meghaladja az erőmet. Eleinte persze könnyűnek tetszett, és bármennyire is szégyelltem tévedésemet, mégis örültem neki. Különösen azért, mert benneteket boldognak láttalak. De beszédetek megzavarta a fejemet, és széthasítottátok szívemet, s most egyik fele harcol a másikkal, ahogy ti harcoltatok egymással. A te szavaidban, drága Srídáman, sok igazság van, és amellet még nem is említetted meg azt, hogy hiszen csak egy olyan férjjel érkezhetek haza, aki a te vonásaidat viseli. De Nanda nézetei is hatnak reám részben, és ha visszaemlékszem, milyen szomorú és jelentéktelen volt számomra a teste, amikor már nem volt feje, igazat kell neki adnom abban, hogy én is a fejére értettem és talán elsősorban a fejére, mikor egyszer kedves Nandának szólítottam. De hogyha megnyugtatósról beszélsz, kedves Srídáman, a boldogságban való megnyugvásról, mégiscsak roppant nehezen lehetne válaszolni arra a nagy kérdésre, hogy mi nyugtatja meg inkább boldogságomat: a hitves teste vagy a hitves feje. Nem, ne kínozzatok, teljesen képtelen vagyok rá, hogy vitákat békésen elintézzem, és nem tudom eldönteni, hogy kettőtök közül melyik a férjem.

- Ha így vagyunk - mondta Nanda, miután egy darabig tanácstalanul hallgattak -, és Szítá nem tudja elhatározni magát, és nem tud ítélni kettőnk közt, akkor az ítéletnek egy harmadik oldalról, vagy helyesebben mondva, egy negyedik oldalról kell jönnie. Mikor Szítá az imént említette, hogy csak olyan férjjel érkezhetik haza, aki Srídáman vonásait viseli, azt gondoltam magamban, hogy hát én és ő nem fogunk hazatérni, hanem a magányban élünk majd, ha megnyugtató boldogságát bennem, testi hitvesében megtalálná. Én már régen megbarátkoztam a magány és a vadon gondolatával, mert már gyakran foglalkoztam azzal a tervvel, hogy erdei remete leszek, mikor Szítá hangjától féltettem baráti hűségemet. Azért egy Kámadamana nevű aszkétának, az önmegtagadás mesterének ismeretségét kerestem, hogy tanítson meg, hogyan kell élni ott, ahol nincsenek emberek; meglátogattam Dankaka erdejében, ahol sok szent lakik. Születési neve egyszerűen Guha, de felvette a Kámadamana aszkétanevet, és azt kívánja, hogy így hívják, amennyiben egyáltalán megengedi, hogy megszólítsák. Sok év óta lakik a Dankaka erdőben, szigorúan betartva a fürdés és a hallgatás fogadalmát, és azt hiszem, már nincs távol a felmagasztosulástól. El fogunk menni ahhoz a bölcshez, aki ismeri az életet, elmondjuk neki a történetünket, és megteesszük bírónak Szítá boldogsága fölött. Határozza el ő, ha ti is hozzájárultok, hogy kettőnk közül melyik a Szítá férje, és az ítélete legyen végérvényes.

- Igen, igen - mondta Szítá megkönnyebbülten -, Nandának igaza van, induljunk el a szent emberhez!

- Mivel belátom - szölt Srídáman -, hogy itt egy tárgyi problémával állunk szemben, mely magunkban egyikünk által sem oldható meg, hanem csak külső ítélet által, helyeslem az indítványt, és kész vagyok alávetni magamat a bölcs ítéletének.

Mint hogy ebben a kérdésben megegyeztek, elhagyták együttesen az anyaházat, visszamentek kordélyukhoz, mely még mindig várt rájuk a mélyúton. Itt mindjárt felvetődött a kérdés, hogy a férfiak közül melyik hajtson, mert ez testi dolog és egyben a fej dolga is. Nanda ismerte az utat a kétnapi járásnyira levő Dankaka erdőhöz, a fejében volt az út; de testre nézve Srídáman alkalmasabb volt a gyeplő tartására, mert hisz eddig is Nanda látta el azt a munkát. Most azonban átengedte Srídámannak, Szítával mögéje ült, és hátulról mondogatta neki, hogy milyen utakon kell hajtania.

10

Az esőtől friss, zöld Dankaka erdőt, melyet barátaink harmadnapra elértek, sok szent lakta, de mégis elég nagy volt ahhoz, hogy valamennyinek lehetővé tegye a kellő egyedüllétet, és jókora félelmetes elhagyatottságot nyújtson minden egyes remetének. Nem volt könnyű dolog a zárandokok számára magányról magányra eltudakozódni a hiú vágyak legyőzőjéhez. Mert a körös-körül lakó aszkéták tudni sem akartak egymásról, és mindegyik makacsul ragaszkodott ahhoz a képzethez, hogy egyedül van a rengetegben, és tökéletes magány veszi körül. Különböző fokú szentek voltak a magány lakói: részben olyanok, akik túljutottak a családapa életfokán, és most, némely esetben még feleségük társaságában is, életüket a csendes szemlélődésnek szentelték; de részben igen vad és a végső átszellemülésre elszánt jóginok is voltak itt, kik érzékeik csődöreit szinte teljesen megfékeztek, hússal megtartóztatás és tettlegesség által késhegyig menő harcot vívtak, és kegyetlen fogadalmak megtartásában a legbőszebb teljesítményeket érték el. Rettenetesen böjtöltek, esőben meztelenül feküdtek a földön, és a hideg évszakban csak vizes ruhát hordtak. A nyár forróságában ellenben négy tűz között foglaltak helyet, hogy megemésztődjék földi materiájuk, mely részben lecsurgott róluk, részben elpárolgott az aszaló hőségben, és amelyet még pótfenyítésekkel is sújtottak, úgy hogy naphosszat ide-oda gurultak a földön, órákon át lábujjhegyen álltak, vagy szüntelen mozgásban voltak, azáltal, hogy állandóan hol felkeltek, hol leültek. Ha ilyen szokások következtében hamarosan felmagasztosulással kecsegtető betegség támadta meg őket, a remeték elindultak az utolsó zárandokútra, egyenesen északkeleti irányban, és akkor többé már nem táplálkoztak füvekkel és gumókkal, hanem csak vízzel és levegővel, míg meg nem tört a testük, és a lélek Brahmannel nem egyesült.

A tanácsot keresők ilyen szentekkel is találkoztak meg amolyanokkal is, miközben az elhagyatottság téerein át vándoroltak, és fogatjukat előzőleg a vezeklők erdejének szélén egy remetecsaládnál hagyták, mely nem zárkózott el teljesen az emberek külső világától, és viszonylag laza életet folytatott. Amint mondtuk, három emberünk csak nehezen tudta felkutatni azt a pusztaságot, ahol Kámadamana lakott; mert ha Nanda előbb egyszer már meg is találta az úttalanságon át a hozzá vezető utat, mégiscsak más testben volt akkor, és ez most helymemóriáját és találékonyosságát tetemesen korlátozta. Az odú- és barlanglakók pedig benn az erdőben tudatlanságot mímelték, vagy valóban tudatlanok is voltak, de néhány egykori családapa feleségének segítségével, kik férjük háta mögött jószívüségéből megmutatták az irányt, a vándorok, miután egész nap barangoltak, és a vadonban töltötték az éjszakát, mégis elértek szerencsésen a szent ember kerületébe, és végre megpillantották fehérre pingált

fejét a feltűzött hajtekerccsel és égnek nyújtott, kiszáradt ágakhoz hasonló karjait, amint egy mocsaras tócsából kimeredtek, melyben nyakig süppedve és szellemét egyetlen pontba sűrítve, ki tudja, már mióta ott állt mozdulatlanul.

Olyan tiszteletet éreztek aszkézisének izzó hatalma iránt, hogy nem merték megszólítani: türelmesen vártak, hogy ájtatos gyakorlatát félbeszakítsa, ami azonban, talán mert nem vette észre őket, vagy éppen azért, mert észrevette őket, még sokáig nem történt meg. Csaknem egy óráig kellett még várakozniuk, félénk távolságban a vízgödör szélétől, míg az aszkéta egész meztelenül, iszapos szakállal és iszapos testi szőrzettel, kijött a mocsárból. Mivel teste jóformán már mentesült a hústól, és csak bőrből és csontból állott, meztelensége úgyszólván nem számított semmit.

Miközben a várakozók felé közeledett, egy seprűvel, melyet a partról emelt fel, folyton sepregette a talajt, amint ezt a jövevények mindjárt megértették, nehogy léptével elpusztítson valami élőlényt, mely esetleg ott tartózkodhatott.

De nem mutatkozott ily szelídnék eleinte a hivatlan vendégekkel szemben, hanem közeledtében fenyegetően fölemelte ellenük seprűjét, úgy, hogy az ő hibájukból könnyen történhetett volna valami jóvátehetetlen a talpa alatt. Ezt kiáltotta feléjük:

- Takarodjatok, báméskodók és naplopók! Mit kerestek az én nagy magányomban?!

- Kámadamana, vágyak legyőzője - felelte Nanda a legnagyobb szerénységgel -, bocsásd meg nekünk, ínségeseknek, közeledésünk vakmerőségét! Idecsábított enmagad diadalmas legyőzésének híre, de idehajtottak a húsban való életnek bajai, ezek miatt kérünk tőled, bikája a bölcseknek, tanácsot és érvényes ítéletet, ha kegyesen leereszkednél hozzánk. Kérlek, légy oly jó és emlékezz reám. Egyszer már elmerészkedtem hozzád, hogy tanításodban részesüljek az elhagyatottságban való életre vonatkozólag.

- Meglehet, hogy ismerősnek tetszel nekem - mondta a remete, szemöldöke bozótja alól mély gödrű szemével vizsgálva őt. - Legalábbis arcvonásaid tekintetében lehetséges ez, de természet, úgy látszik, azóta bizonyos tisztuláson ment át, amit, gondolom, akkori látogatásodnak szabad tulajdonítanom.

- Nagyon jót tett nekem az a látogatás - felelte Nanda kitérően. - De ez elváltozásom más dolgokkal is összefügg, és egy szenvedéssel és csodákkal teljes történethez kapcsolódik, mely éppen hármunknak a története. Olyan kérdés elé állított, mit magunk nem tudunk megoldani, úgyhogy nem nélkülözhetjük döntésedet és ítéletedet. Csodáljuk nagy önuralmat, hogy erőt tudsz venni magadon, és meghallgatsz minket.

- Ám legyen - felelte Kámadamana. - Ne mondassák rám, hogy nem volt elég nagy az önuralmam. Az első pillanat ugyan arra ösztönzött, hogy elkergesselek benneteket roppant magányomból, de ezt az ösztönt is megtagadom, és ennek a kísértésnek is ellen akarok állni. Mert ha aszkézis az, hogy kerüljük az embereket, még nagyobb aszkézis, hogy befogadjuk magunkhoz őket. Elhihetitek nekem: közelségtek és az az életpára, melyet magatokkal hoztok, nagyon nyomja a mellemet, és kelleetlenül hevíti az arcomat, amit láthatnátok is, ha nem fedtem volna be illőképpen hamuréteggel. De hajlandó vagyok eltérni párás látogatástokat, különösen azért is, mert már rég észrevettem, hogy hármatok közt egy fehérszemély is van, olyan természetű, amelyet az érzékek gyönyörűnek mondanak, liánkarcsúságú, lágy combokkal és telt emlőkkel, ó, igen, ó, pfuj! Dereka szép, arca bájos és fogolyamadár-szemű, és emlői, hogy még egyszer mondjam, teltek és meredekek. Jó napot, te asszony! Ugyebár, ha látnak a férfiak, kéjtől felborzad testükön a szőr, és hármatok baja kétségkívül a te műved, te csapda és csalétek. Üdvözöllek! Ezeket a fiúkat bizony az ördögbe küldtem volna, de mivel te velük vagy, drágaságom, azt mondom, maradjatok csak itt, maradjatok, ameddig akartok - igazi

előzékenységgel meghívlak az odvas fám elé, és meg foglak vendégelni benneteket jujubabogyóval, melyet leveleken gyűjtöttem, nem azért, hogy megegyem őket, hanem hogy lemondjak róluk, és miközben szemlélem, földes gumókat fogyasszak el, mert a csontvázamnak időről időre szüksége van rá, hogy táplálják. Meg is foglak hallgatni, meghallgatom azt a történetet, melyből bizonyosan fullasztó életgőz árad majd felém, meghallgatom minden szavát, meg én, mert gyávasággal nem vádolhatja senki Kámadamanát. Nehéz dolog ugyan a bátorság és a kíváncsiság közt különbséget tenni, és visszautasítandó az a sugallat, hogy csak azért akarlak meghallgatni, mert roppant magányomban mohó éhséggel kívánom az élet párás történeteit; visszautasítandó az a további sugallat is, hogy az ellenvetés visszautasítása és elfojtása éppenséggel a kíváncsiság kedvéért történt, úgyhogy tulajdonképpen azt kellene elfojtani - de hol maradna akkor a bátorság? Éppen úgy van az ember ezzel, mint a jujubabogyókkal. Miattuk is kísért a gondolat, hogy odategyem őket magam elé, nem annyira a lemondás tárgyaként, hanem hogy szememet legeltessem rajtuk - de erre bátran azt felelem, hogy épp a szemlegeltetésben van a kísértés, hogy megegyem a bogyókat, s hogy tehát túlságosan könnyítenék az életemen, ha a gyümölcsöt nem tenném magam elé. Itt persze megint elfojtandó az a gyanú, mintha ezt a választ csak azért eszeltem volna ki, hogy mégiscsak részem legyen az ingerlő látványban, aminthogy ha a bogyókat nem magam eszem is meg, hanem odaadom, hogy egyétek meg ti, mégis megtalálom élvezetemet, látva, hogy majszoljátok őket, ami, tekintettel a világ sokrétűségének és az Én és Te közötti különbségnek csalóka jellegére, majdnem ugyanaz, mintha magam enném meg a bogyókat. Szóval az aszkézis feneketlen hordó, végejárhatatlan valami, mert benne a szellem kísértései az érzéki kísértésekkel vegyülnek, és olyan nagy munka van vele, mint a kígyóval, amelynek két feje nő ki, ha egyet levágnak. Azért csak gyertek velem, ti mindkétnemű életgőzös emberek, gyertek csak a fabarlangomhoz, és meséljetez nekem, amennyi életszennyet csak akartok, önsanyargatásomra meg foglak hallgatni benneteket, és el fogom fojtani azt a sugallatot, mintha szórakozásom végett tenném - nem is lehet elég elfojtani való ezen a rossz világon.

E szavak után a szent, folyton gondosan söprögetve maga előtt a földet, a bozóton át lakóhelyéhez vezette őket, egy hatalmas és nagyon öreg kadambafához, mely még zöldellt, bár tátongóan odvas volt. Földes-mohás belsejét választotta magának Kámadamana otthonul, nem azért, hogy védelmet találjon benne az időjárás ellen, mert a remete testiségét állandóan feláldozta, a forróságot tűzzel, a hidegséget pedig nedvességgel tetézve, hanem csak azért, hogy tudja, hová tartozik, és hogy a gyökereket, gumókat, gyümölcsöt, melyek táplálékul kellettnek, valamint az áldozásra szükséges tüzelőfát, virágot és fűvet az üregben őrizhesse.

Leültette vendégeit, akik tudták magukról, hogy csupán az aszkézis céljaira szolgálnak, s ennél fogva a legnagyobb szerénységet tanúsították. A bölcs, amint ígérte, jujubabogyóval vendégelte meg őket, melyek igen felüdítették mindhármukat. Ő eközben azt az aszketikus helyzetet foglalta el, melyet kajotszarga helyzetnek neveznek: mozdulatlan tagokkal, feszesen felfelé tartott karokkal és előrenyomott térdekkal állt, és nemcsak ujjait, hanem lábujjait is különös módon választotta el egymástól. Szellemét egyetlen pontba sűrítve, így maradt meztelenségében, amely nem számított, míg a pompás termetű Sridáman, akinek feje miatt jutott ez a feladat, elmondta a történetet, idejövetelük okát, mivel az olyan vitás kérdésben csúcsosodott ki, melyet csak egy kívülálló, király vagy szent tudott eldönteni.

Az igazsághoz híven mondotta el, úgy, ahogy mi is elmondtuk, részben ugyanazokkal a szavakkal. A vitás ügy megvilágítására egyébként elegendő lett volna, ha csak a végső fejleményeket ismerteti; de hogy mégis nyújtson valamit a szent embernek az ő roppant magárahagyatottságában, hát elmondta az egész történetet, az elejétől kezdve, éppúgy, ahogy mi is itt elmondtuk. Saját életformájának megvilágításával kezdte, aztán beszélt a Nandával való barátságáról, közös utazásukról és pihenésükről az Aranylegyecske folyó partján,

folytatta szerelmes kórságával, a leánykéréssel és a házassággal. A régebben történeteket, mint például Nanda hintáztatási ismeretségét a bűbajos Szítával, kellő helyen szötte be vagy pótolta utólag, egyebeket pedig, mint például házasságának keserű tapasztalatait, csak szomorúan sejtette, és gyengéd tapintatossággal éppen csak érintette - nem annyira, hogy önmagát kímélje, hisz most már övéi voltak a deli karok, amelyek Szítát hintáztatták, és az Övé az élettest, amelyről a nő az ő hajdani karjaiban álmódott, hanem inkább Szítára való tekintettel járt el így, mert annak mindez nem lehetett kellemes, miért is az elbeszélés tartama alatt fejecskéjét hímzett kendőjébe rejtette.

Az erős Srídáman, hála fejének, tehetséges, művészi elbeszélőnek bizonyult. Még Szítá és Nanda is, akik pedig már mindent pontosan ismertek, saját történetüket, bármily szörnyű is volt, szívesen hallották még egyszer az ő szájából, és feltehető, hogy Kámadamanát, bár nem árult el semmit érzéseiből, szintén lekötötte az elbeszélés. Miután a tudósító elmondta a saját és Nanda szörnyű tettét s azt is, hogyan kegyelmezett meg az istennő Szítának, továbbá Szítá megbocsátható balfogását a helyreállítás műveleténél, előadása végére ért, és feltette a kérdést:

- Hát így történt - mondotta -, a férj feje a barát testét, a férj teste pedig a barát fejét kapta. Légy oly jó, szent Kámadamana, s ítélkezz a mi zürzavaros állapotunkról bölcsességed jogán! Döntésedet kötelezőnek fogadjuk el, és aszerint fogunk berendezkedni, mert mi magunk nem találunk megoldást. Kié tehát ez a körös-körül szépséges nő, és ki légyen jogszerűen a férje?

- Igen, ezt mondd meg nekünk, kívánságok legyőzője! - kiáltotta Nanda is, hangsúlyozott bizakodással, míg Szítá csak gyorsan lehúzta a kendőt a fejről, hogy lótuszszemét feszült várakozással Kámadamanára szögezze.

Az aszkéta most szétválasztott ujjait és lábujjait összetette, és mélyen felsóhajtott. Aztán fogta seprűjét, egy kis helyecskéről a földön elseperte a sérülékeny teremtményeket, majd leült oda vendégei mellé.

- Nna - lélegzett fel a szent. - Jó alakok vagytok, mondhatom. El voltam készülve ugyan egy életpárás történetre, de a tieteknek minden tapintható pórusából csak úgy dől a gőz, és nyáron négy tüzem közt bizony elviselhetőbb a tartózkodás, mint ennek a történetnek a kigőzölgésében. Ha nem volnék hamuval kendőzve, észrevehetnétek a vörös forróságot, melyet ez az elbeszélés illendően aszott arcomon, vagyis jobban mondva a csontjaimon kigyullasztott, miközben aszketikusan hallgattam. Ah, gyermekeim, gyermekeim! Mint az ökör, mely bekötött szemmel forgatja az olajmalmot, úgy keringtek ti a folyvást születő lét kereke körül, és amellet még nyögtök is a buzgalomtól, mert a szenvedélyek hat molnárlegénye tüzei vonagló hústokat. Hát kell ez a szemezés, ez a nyelvezés, ez a nyálazás, mikor a kéjvágytól rogyanó térdekkel bámuljátok a szemfényvesztő jelenséget? Hát igen, hát igen, tudom én, miről van szó! A szerelmes test, mit keserű gyönyör harmatosít, ingó tagok, miket olajos bőrnek selyme borít, a vállak ívelt kupolája, mi csupa kellem és báj, szaglászó orr és vonagló, tévelygő száj, nyugtalan, remegő kezek, forrók és lágyak, ruganyos hát, lélegző has, szép csípő és ágyék - s mindettől dühödten, lázongva égve, a szerelmi szerszám a tikkasztó szennyes éjbe, mit mutatnak egymásnak remegő borzadásba, s őrijtik vele egymást hetedik mennyországba - és ez és az, s még mi minden... ó!... tudom én, tudom én, miről van szó...

- De hisz mindezt már magunk is tudjuk és magunktól, nagy Kámadamana - mondta Nanda, némi elfojtott türelmetlenséggel. - Nem lennél szíves rátérni az ítéletre, és felvilágosítani minket arról, hogy ki a Szítá férje, hadd tudjuk meg végre, mihez tartasuk magunkat.

- Az ítélet - felelt a szent - úgyszólván már meg is hozatott. Kézenfekvő dolog, és csodálkozom, hogy olyan járatlanok vagytok a rendben és a jogban, hogy döntőbíróra van szükségetek egy ilyen világos és saját magát eldöntő ügyben. A csalétek természetesen annak a felesége,

aki a barát fejét hordja a vállán. Mert az esküvőnél a jobb kezét nyújtják a menyasszonynak, az pedig a törzshöz tartozik, és az a baráté.

Örömkialtással pattant Nanda finom lábára, miközben Szítá és Sridáman lehajtott fejjel, csendesen ülve maradtak.

- De ez csak előljáró tétel - folytatta Kámadamana emelt hangon -, aztán jön a zárótétel, amely felhág rája, túlharsonázza és az igazsággal megkoronázza. Kérlek szépen, várjatok egy kicsit.

Azzal felkelt, és a fabarlangjához ment, valami durva ruhadarabot, vékony fakéregből készült kötényt hozott ki, és befedte vele meztelenségét.

Majd így szólt:

*Az a nő ura, ki a férjnek fejét hordja,
Hibát követ el, ki ezt kétségbe vonja,
Mert miként a nő az öröm és a dal forrása,
Úgy a fej a tagok büszke koronája.*

Most Szítá és Sridáman emelheték fel fejüket, és nézhetek boldogan egymásra. Nanda, aki már annyira örült, félhangon megjegyezte:

- De hisz az imént egész másképp mondtad!

- Az marad érvényben, amit utoljára mondtam - felelte Kámadamana.

Így hát megkapták a kívánt ítéletet, és a megfinomult Nanda zúgolódhatott ellene legkevésbé, mert hisz ő maga vetette fel a gondolatot, hogy kérjék fel a szentet döntőbírónak - teljesen eltekintve a kifogástalanul gáláns megokolástól, mellyel a nagy bölcs ítéletét indokolta.

Mindhárman meghajtották magukat Kámadamana előtt, és távoztak otthonából. De mikor hallgatagon újra megtettek egy darab utat az esőtől friss, zöld Dankaka erdőben, Nanda megállott, és elbúcsúzott társaitól.

- Minden jót - mondta. - Én most megyek az utamra. Keresek egy teljesen elhagyott, magányos helyet, és az erdő remetéje leszek, ahogy már régebben terveztem. Különben is úgy érzem, ha jelenlegi megtestesülésemben világi életet élnék, kissé kár volna értem.

A másik kettő nem rosszhallhatta elhatározását; könnyed sajnálkozással egyetértettek vele, és barátságosak voltak a távozó iránt, ahogy olyasvalakivel bánunk, aki a rövidebbet húzta. Sridáman bátorítóan megveregette jól ismert vállát, és a régi ragaszkodásból és olyan gondoskodásból kifolyólag, melyet ritkán tanúsítunk másvalaki irányában, azt tanácsolta neki, ne tegye ki testét túlságos sanyargatásnak, ne egyék túl sok gumót, mert hiszen tudja, hogy ilyen egyoldalú táplálkozás nem tesz jót neki.

- Bízd csak rám - felelte Nanda elutasítóan, és amikor Szítá is vigasztaló szavakkal akarta megajándékozni, csak rázta keserűen és szomorúan kecskeorrú fejét.

- Ne vedd nagyon a szívedre - mondta Szítá -, és gondold meg, hogy alapjában nem sok híja, és te magad lettél volna az, aki most a házassági örömek ágyát meg fogja osztani velem törvényes éjszakákban! Légy meggyőződve, hogy a legédesebb gyöngédséggel fogom elborítani tetőtől talpig azt, ami a tied volt, és meg fogom hálálni neki azt az örömet kézzel és szájjal olyan válogatott módon, ahogy csak az örök Anya megtanít rá!

- Mit érek vele? - felelte konokul Nanda. Sőt, amikor azt súgta neki: „Némelykor a fejedet is hozzá fogom álmodni”, még akkor sem engedett fel, és újra csak azt mondta szomorúan és makacsul: - Azzal sem érek semmit.

Így vált el Nanda a másik kettőtől. De Szítá még egyszer megfordult utána, visszaszaladt hozzá és megölelte.

- Isten veled - mondta. - Mégis az első férjem voltál, aki felébresztett és megtanított a gyönyörre, már amennyire ismerem a gyönyört, és bárhogya is beszéljen és bármit is mondjon asszonyról és férjről az az aszott szent, a magzatocská szíve alatt mégis tőled való.

11

Aztán visszafutott a derék testű Sridámanhoz.

Szítá és Sridáman az érzéki gyönyör teljes élvezetében töltötték most idejüket lakóhelyükön, a Tehenek Jólétén, és semmiféle árnyék sem homályosította el egyelőre boldogságuk felhőtlen egét. Azt az „egyelőre” szócskát, mely ugyan könnyű, sejtelmes homályként surran csak el a fény fölött, mi tettük hozzá, akik a történeten kívül állunk, és csak elmondjuk; azok számára, akik benne éltek, és akiknek valóban története volt, nem létezett az „egyelőre”, hanem csak a boldogságuk, mely rendkívülinek volt mondható.

Valóban olyan boldogság volt ez, amilyen alig fordul elő a földön, hanem csak a paradicsomhoz illik. Az átlagos földi boldogság, a kívánságok teljesülése, mely az emberi lények nagy tömegének a rend és a törvény, a vallás és az erkölcsi kényszer keretei közt osztályrészül jut, korlátolt és mérsékelt, minden oldalról tilalmak és az elkerülhetetlen lemondás határolják körül. Megalkuvás, visszavonulás és nélkülözés az emberek sorsa. Vágyaink határtalanok, teljesülésük szűken korlátozott, és a lelkenedző „hátha mégis” reményével úton-útfélen szemben áll az élet tilalma, a bronzkemény „nem lehet” és a száraz „érd be ennyivel”. Valami megadatik nekünk, de a legtöbbitől el vagyunk tiltva, és általában pusztá álm marad, hogy ami tiltott, egyszer majd a teljesülés jegyét fogja magán viselni. Igen, paradicsomi álm - mert éppen abban leledzik a paradicsom boldogsága, hogy a tilalmas és a megengedett, melyek itt a földön olyannyira kettéválnak, ott majd egyé olvadnak, és a szép tilalmas a megengedettnak szellemi koronáját fogja viselni, a megengedett pedig még azonfelül a tilalmak varázsát is. Hogyan is képzelhetné el másképp az ínséget szenvedő ember a paradicsomot?

Épp ezzel a földöntúlinak nevezhető boldogsággal ajándékozta meg a sors szeszélye a hitese szerelmespárt, amely visszatért a Tehenek Jólétére, és ott együtt élvezte a boldogságot mámorosan - egyelőre. Férj és barát kettő volt a felébresztett Szítá számára; most egyé lettek, és ez szerencsére úgy ment végbe - és másképp nem is történhetett volna -, hogy az, ami a legjobb volt annál a kettőnél, és ami mindegyik egységében a földolog volt, most összetalálkozott, és minden kívánságot teljesítő új egységet alkotott. Éjjel a törvényes nyoszolyán Szítá a barát deli karjaiba simult, és fogadta a gyönyör adományát, amiről ezelőtt a finom férj mellén csukott szemmel csak álmodni tudott, de hálából megcsókolta a bráhmaának unokájának fejét: így a világ legkegyesebben megajándékozott asszonya volt, mert olyan hitvessel bírt, aki, ha szabad így mondanunk, csupa földologból állott.

De milyen boldog és büszke volt az átváltozott Sridáman is! Senki sem aggódhatik, hogy átváltozása, akár atyja, Bhavabhúti, vagy anyja (akinek neve itt elő sem fordul, mert egyáltalán szerény szerepet játszott), akár a bráhmaana kereskedőház valamely más tagja vagy a templomfalú többi lakója netán másnak látta volna, mint felette örvendetesnek. Az a gondolat, hogy testiségének kedvező megváltozásánál esetleg valami rendkívüli, azaz: nem természetes dolog működött volna közre (mintha csak a természetes dolgok volnának rendesek!) - ez a gondolat még inkább felmerülhetett volna, ha a megfelelően átváltozott Nanda még mellette van. De Nanda nem volt látható, erdei remete lett, miként ezt a szándékát már korábban is

kinyilvánította; az ő megváltozását, mely a barátjáéval együtt talán valóban feltűnően hatott volna, senki sem vehette észre, és csak Sridáman volt látható tagjainak barnult megerősödésében és megszépülésében, melyet az emberek nyugodt helyesléssel a házaselet okozta férfias megérésnek tulajdoníthattak, amennyiben ugyan a változás egyáltalában szembeötlő volt. Mert magától értetődik, hogy Szitá ura tovább is feje törvényei szerint öltözködött, nem járt Nanda ölkendőjével, kargyűrűivel és kögyöngy ékszerével, hanem úgy, mint ezelőtt, bő redőjű nadrágkötényben és gyapotszövetből készült ingkabátban jelent meg, ahogy mindig is öltözködni szokott. De a legnagyobb hatása mégiscsak a fej döntő és minden kétséget kizáró jelentőségének volt, mely az ember egyéniségét mindenki számára meghatározza. Próbáljátok csak meg, és léptessetek be az ajtón egy fivért, fiút vagy polgártársat közismert fejével a vállán. Vajon még ha megjelenése más tekintetben el is térne a megszokottól, felmerülhetne-e a legcsekélyebb kétely is aziránt, hogy ez az egyén valóban az illető testvér, fiú vagy polgártárs!

Mi mindenekelőtt Szitá hitvestársi boldogságát magasztaltuk, aminthogy Sridáman is átváltozása után mindjárt azt a gondolatot helyezte mindenek fölébe, hogy milyen előnyök származhatnak hitese kedvesére nézve az új állapotból. De az ő boldogsága, magától értetődik, teljesen megfelelt a Szitáénak, és éppúgy paradicsomi jellegű volt, mint amaz.

Nem kérhetjük a hallgatót eléggé arra, hogy képzelje magát egy olyan szerető összehasonlíthatatlan helyzetébe, aki mélységes csüggedésben elfordult kedvesétől, mert látnia kellett, hogy az más ölelésére vágyik, és most saját maga azt nyújthatja neki, amit oly halálosan kívánt. Ha figyelmünket Sridáman boldogsága felé fordítjuk, szinte hajlandók volnánk ezt a boldogságot még a Szitáé fölé helyezni. A szerelem, melyet Sridáman Szumantra aranyszínű leánya iránt érzett, miután ájtatos fürdőjében megleste, ez az annyira tüzesen komoly szerelem, hogy nála - és Nanda népies vidulására - halálos betegség alakját öltötte, és arra a meggyőződésre bírta, hogy bele kell pusztulnia - ez a heves, szenvedő és alapjában gyengéd megrendültség, melyet egy elbájoló, de azért mindig a személyi méltóságot megillető tisztelettel szemlélt kép idézett elő, szóval ez az érzéki szépség és szellem egyesüléséből született lelkesedés, magától értetődik, Sridáman egész egyéniségének ügye volt, de főleg mégiscsak az ő brámana fejének, a Beszéd istennőtől képzelőtehetséggel és a gondolat buzgóságával megáldott fejének ügye, melyhez ennek függeléke, a szelíd test, amint a házasságban nyilván kitűnt, nem társult teljesen méltó módon. De most nyomatékosan arra kéretik fel a hallgató, hogy érezze át az egyén boldogságát és elégtételét, akinek a tüzesen finom és mélyen komoly főhöz vidám, népies és együgyű erővel felruházott test adatott, úgy megalkotott test, hogy az a fej szellemi szenvedélyéért teljesen és tökéletesen helyt tudjon állni! Hiú kísérlet volna, ha valaki a paradicsom gyönyörét, teszem az istenek „Öröm” nevű ligetében folyó életet másképp akarná elgondolni, mint a tökéletesség képében.

Még a zavaró „egyelőre”, mely odafenn persze nem fordult elő, még az sem jelent különbséget az itt és ott között, mert hiszen nem az élvező, hanem csak az elbeszélő öntudatához tartozik, és így csak tárgyi, nem pedig személyi tekintetben homályosítja el a boldogságot. És mégis meg kell mondani, hogy nemsokára, nagyon korán, belopózott személyes térre is, sőt már kezdettől fogva itt is játszani kezdte földi korlátozó és megszorító, a paradicsomi feltétlenségtől eltérő szerepét. Meg kell mondani azt, hogy a szép csípőjű Szitá eltévesztette a dolgát, mikor az istennő kegyes parancsát oly módon hajtotta végre, amint vele megesett - tévedett, nemcsak annyiban, hogy ama parancsot vak sietségből, hanem annyiban is, hogy talán nem is kizárólag csak sietségből hajtotta végre, úgy, ahogy tette. Ez a mondat jól megfontolt és jól értendő meg.

Májá világfenntartó varázsa, az elvakultság, a csalás, a képzelődés alapélettörvénye, amely minden lényt hatalmában tart, sehol sem jelentkezik erősebben és csalafintább módon, mint a szerelmi vágyban, az egyének benső egymást-kívánásában, amely valóságban teljes foglalata és példázó mintája minden függésnek, elfogultságnak és kötöttségnek, minden, az életet folyvást megújító és folytatására csábító önámító tévedésnek. Nemhiába nevezik a Gyönyört a Szerelem isten ravasz házastársának, nemhiába hívják ezt az istennőt a „Májával Felruházott”-nak; mert ő az, aki a tüneményeket ingerlökké és kívánatosakká teszi, vagy jobban mondva, ilyeneknek láttatja: aminthogy magában a „tünemény” szóban a pusztá látszat értelmi eleme már bennfoglaltatik, és ez viszont szorosán összefügg a csillogás és szépség fogalmával. Gyönyör, az isteni szemfényvesztő volt az, aki Durgá fürdőjében az ifjakkal s kiváltképpen a lelkesedni kész Sridámannel oly csillogóan szépnek, oly tiszteletet parancsolóan imádandónak láttatta Szítá testét. De csak szem előtt kell tartani, hogy milyen boldog és hálás volt a két barát, amikor a fürdőző leány oldalra fordította fejcskáját, és ők észrevették, hogy az orrocška, a száj, a szemöldök és a szem is bájos, és hogy az édes alakot nem fosztja meg értékétől és jelentőségétől egy netán csúnya arc - csak erre kell visszagondolni, hogy megértsük, mennyire örültje az ember elsősorban nem is annak, amire vágyódik, hanem magának a vágnak; hogy nem józanodásra, hanem mámorra és vágyra törekszik, és semmitől sem fél jobban, mint attól, hogy várakozásában, azaz áhított megcsalásában csalódhatnék.

De most figyeljete, hogy a fiatal emberek aggódó kívánsága: „jaj, bárcsak csinos volna a meglepett leány pofácskája is!” - mennyire bizonyítja a testnek Májá-értelemben és Májá-érték szerint való függését a fejtől, melyhez tartozik! Joggal nyilvánította Kámadamana, a vágyak legyőzője, a fejet a testrészek legkülönbjének, és joggal alapította erre döntését. Mert a fej valóban döntő fontossággal bír a test jelenségére és szerelmi értékére nézve is, és keveset mondunk, ha azt mondjuk, hogy más a test, ha egy más fejjel van összekapcsolva; változzék meg az arcnak csak egyetlen kifejező ráncocskája, és az egész már nem az, ami volt. Itt volt a tévedés, a tévedés Szítá tévedésében. Boldog volt, hogy elkövette: mert paradicsomi boldogságnak tűnt fel neki, és talán már előre is, hogy a barát testét a hitvesi fej jegyében fogja bírni, de nem gondolt előre arra, és boldogságában egyelőre nem is akarta magának bevallani, hogy a Nanda-test, ha egységet alkot a keskeny orrú Sridáman-fejjel, szelíd tekintetű szemével és enyhe, legyező alakú szakállával, már nem ugyanaz többé, már nem Nanda vidám teste, hanem más test.

Más volt azonnal és az első perctől kezdve a hozzá tartozó Májá szerint. De nemcsak az istennőről van itt szó. Mert idővel - azt az időt értjük itt, melyet Szítá és Sridáman az érzéki boldogság teljes élvezetében, hasonlíthatatlan szerelmi örömeikben töltött el - a kívánt és megkapott test (ha ugyan Nanda testét Sridáman fejével még a barát testeként jelölhetjük, mivel most tulajdonképpen a távoli hitvesi test lett a barát testévé), idővel tehát, és nem is olyan hosszú idő alatt, a nagyra becsült hitvesi fejjel koronázott Nanda-test magában véve és minden Májától eltekintve is mássá lett azáltal, hogy a fej befolyása alatt és annak törvényei szerint hitvesszerűvé vált.

Ez általában a házasságok sorsa és műve: Szítá bánatos tapasztalata ebben a tekintetben nem különbözött más asszonyokétól, akik hasonlóképpen rövid idő múlva a kényelmes férjben nem ismerik fel az acélos, tüzes ifjút, aki megkérte a kezüket. De ez a szokványosan emberi dolog itt még különös hangsúlyt és indoklást nyert.

A Sridáman-fej lényeges befolyása, mely már abban is mutatkozott, hogy Szítá ura új testét úgy öltöztette, mint az előbbit, nem pedig Nanda-stílusban - ez a befolyás megnyilvánult abban is, hogy Sridáman nem akarta pórúsait mustármagolajjal átítatni, ahogy azt Nanda mindig tette, mert a feje semmiképpen sem tűrte ezt a szagot saját magán; kerülte tehát ezt a

kozmetikumot, ami mindjárt bizonyos csalódást jelentett Szítának. Sőt, némi csalódás volt számára talán még az is, hogy Sridáman testtartását, mikor a földön ült, szinte felesleges említeni, nem a teste, hanem a feje határozta meg, és így elutasította a népies guggolást, melyet Nanda megszokott, és oldalt fordulva ült. De mindezek csak a kezdet apróságai voltak.

Sridáman, a bráhmaának unokája a Nanda-testben is megmaradt annak, aki volt, és tovább is úgy élt, miként eddig. Nem volt sem kovács, sem pásztor, hanem vanidzsa és egy vanidzsa fia, aki segített atyjának tisztos kereskedésében, melynek önálló vezetését, nemzójének fokozódó ellankadása folytán csakhamar maga vette át. Nem forgatta a súlyos kalapácsot, és nem legeltette a nyáját a Tarkacsúcs-hegyen, hanem vásárolt mullt, kámfort, selymet, gyapjúszövetet és építőfát, rizszúzókat és csiholófákat is, ellátta velük a Tehenek Jóléte lakosait, és közben-közben a védákat olvasta. Nincs tehát abban semmi csodálnivaló, bármily csodálatos is egyébként az egész történet, hogy Nanda karjai Sridámanon csakhamar elgyengültek, és vékonyabbak lettek, melle megkeskenyedett, elpetyhüdt, és a hasacsára újra némi háj rakódott, szóval hogy az új Sridáman egyre hitveszerűbb lett. Még a Szerencseborjú fürtje is kihullott, nem egészen, de meggyérült, úgyhogy alig volt már Krisna-jelnek felismerhető: felesége, Szítá, bánatosan állapította meg ezt. De nem tagadhatjuk, hogy a valóságos és nem csupán Májászérű átalakulással, melyhez még a bőrnek világosabbá vált színárnyalatára is kiterjedő finomodás, és ha úgy tetszik, nemesedés is társult, a szónak részben bráhmaai, részben kereskedői értelmében - mert kisebb lett a keze és a lába, finomabb a térde és bokája, és mindent egybevéve: a vidám baráti test, mely az előbbi összefüggésben a földolog volt, most szelíd tartozéka és függeléke lett egy olyan fejnek, melynek nemes impulzusaiért csakhamar nem tudott és nem akart már paradicsomi tökéletességgel helytállni, és csak bizonyos tunyasággal vett részt bennük.

Ezek voltak hát Szítá és Sridáman házasesletének tapasztalatai a mézesheteknek kétségkívül páratlan örömei után. E tapasztalatok nem voltak olyan messzemenőek, hogy teszem, a Nanda-test most igazán és teljesen Sridáman testévé változott volna, azt már nem. Ez a történet nem túloz, sőt inkább hangsúlyozza a testi átváltozás feltételes voltát, és hogy arra korlátozódik, ami valóban félreismerhetetlen. A történet így meg akarja értetni, hogy a fej és a tagok kölcsönhatásáról van szó, és az én- és enyémérzésről határozó Sridáman-fej is alá volt vetve a hasonulásnak, melyet a természetes észjárás a fej és a test nedveinek összefüggéséből, a lényegszemlélet azonban magasabb összefüggésből magyarázhat meg.

Van szellemi szépség, és van olyan, mely az érzékekhez szól. Egyes emberek azonban a szépséget teljesen az érzéki világ területére utalják, és elvileg különválasztják a szellemtől, úgyhogy eszerint a világ ellentétesen szellemre és szépségre hasadna. Ezen alapszik a védák őstanítása: „Csak kétféle üdvösség van minden világokban: az, melyet a test örömei nyújtanak, és az, melyet a szellem megváltó nyugalma nyújt.” Ebből az üdvtanból már kitűnik, hogy a szellem a szépségnek távolról sem olyan ellentéte, mint a rútság, és hogy csak feltételesen vág egybe ezzel. A szellem nem egyértelmű a rútsággal, vagy legalábbis nem szükségképpen az, mert megszépülhet a szépség felismerése és szeretete által, mely mint szellemi szépség nyilvánul meg, és azért nem reménytelen szerelem, mivel a különböző dolgok vonzódási törvénye alapján a szépség is törekszik a szellem felé, csodálja, és hódolatát örömmel fogadja. Nincs az úgy elrendelve ezen a világon, hogy a szellem csak a szellemet, a szépség csak a szépséget szerethesse. Hanem a kettő közötti ellentét oly világossággal, mely épp annyira szellemi, mint szép, azt mutatja, hogy a világ célja a szellem és a szépség egyesülése, azaz a tökéletes és többé már nem kettéhasadt üdvösség. Jelen történetünk csak azt példázza, hogy milyen bajok és kudarcok közt törekszenek az emberek a végcél felé.

Srídáman, Bhavabhúti fia, tévedésből egy nemes fejhez, azaz olyan fejhez, melyben a szépség szeretete lakozott, szép, deli testet kapott; mivel pedig szellemmel rendelkezett, mindjárt úgy érezte, mintha valami szomorúság is volna abban, hogy ami idegen volt számára, most az övé lett, és már nem tárgya a csodálatnak - más szóval, hogy most ő maga volt az, ami után vágyódott. Ez a szomorúság, sajnos, azokban a változásokban érvényesült, melyeknek az új testtel való összefüggésében a feje is alá volt vetve, hiszen e változások olyan fejen mennek végbe, mely a szépség birtoklása által a szépség iránt való szeretetet és ezzel a szellemi szépséget többé-kevésbé elveszítette.

Nyílt kérdés marad, vajon nem így történt volna-e minden esetben, még a testi csere nélkül is, csupán a szép Szítá hitvesi bírálata alapján: hiszen már rámutattunk arra, hogy mennyiben tekinthető általánosnak ez a sors, melyet ebben az esetben a különös körülmények csak még jobban kiéleztek. Mindenesetre érdekes lesz a természet tárgyilagos szemlélője számára megfigyelni azt, ami a szép Szítá számára csak fájdalmas és kijózanító volt: hogy férjének egykor oly finom és keskeny ajka hogyan lett egyre teltebb, sőt hogyan fordult kifelé, és közeledett mindinkább a duzzadsághoz; hogyan húsosodott egyre hajdan késpenge vékony-ságú orra, sőt árult el tagadhatatlan törekvést a kecskeszerű hajlásra, és hogyan vette fel szeme bizonyos együgyű vidámság kifejezését. Végeredményben egy kifinomodott Nanda-testtel és eldurvult Srídáman-fejjel bíró Srídáman volt; nem ért sokat az egész. Ezért is, és pedig főleg ezért fordul az előadó a hallgatók megértéséhez Szítá érzései tekintetében, mert öneki a férjénél megfigyelt változásokból szükségszerűen megfelelő változásokra kellett következtetnie, melyek közben a távoli barát személyén alighanem szintén végbementek.

Ha Szítá a hitvesi testre gondolt, melyet a nem is éppen túlradóan boldog, de azért mégis szent és érzékeket ébresztő nászéjszakán átölelt, és többé már nem, vagy ha úgy tetszik, még mindig nem bírt, mivel az most a baráti test volt, ha erre a testre gondolt, nem kételkedett abban, hogy a Nanda-testhez tartozó Májá most amarra alakult át, és nem volt kétes számára, hogy hol található meg most a Szerencseborjú nevű szőrfürt. Teljes határozottsággal tételezte fel azt is, hogy a hitvesi testet koronázó húséges baráti fejnek most olyan változás jutott részül, mely a hitvesi fejjel megkoronázott baráti testnek felelt meg; és éppen ez az elképzelés izgatta őt mélységesen, és lassacskán nem hagyott nyugtot neki sem nappal, sem éjjel, sőt még hites urának nem nagyon izmos karjai közt sem. Előtte lebegett a magányban megszépült hitvesi test, amint összefüggésben a szegény kifinomodott baráti fejjel, szellemi módon szenved, mert el van választva tőle, és nőttön-nőtt vágyódó szánalma a távoli férfi iránt, úgyhogy Srídáman hitvesi ölelése közben becsukta a szemét és a kézben elsápadt a bánattól.

12

Mikor elérkezett az ideje, Szítá megszülte Srídámannak kis magzatját, egy fiúcskát, akinek a Szamádhi, azaz Áhítat nevet adták. Egy tehénfarkot lóbáltak meg az újszülött felett, hogy elűzzék tőle a szerencsétlenséget, és tehéntrágyát tettek a fejére, hasonló célból - mindent úgy, ahogy kellett. A szülők (ha ugyan ez a szó teljesen helyénvaló) nagyon örültek, mert a fiú nem volt se sápadt, se vak. Az igaz, hogy bőre nagyon világos volt, ami alighanem anyai ksatrija-vagy harcosvérből való származásával függött össze, azonkívül pedig, amint idővel kitűnt, igen rövidlátó is volt. Ily módon teljesülnek régi jóslások és népi hiedelmek, hozzávetőlegesen és kissé elmosódottan; lehet mondani, hogy beváltak, de tagadni is lehet.

Rövidlátó lévén, Szamádhit később Andhakának, azaz vaksinak is nevezték, és ez a név idővel kiszorította az elsőt. De ez a tulajdonság gazellaszemének enyhe elbájoló fényt kölcsönzött, úgyhogy még szebb volt, mint Szítá szeme, melyhez egyébként hasonlított, aminthogy a

fiú a két apa egyikéhez sem volt hasonlatos, hanem határozottan az anyjára ütött; lévén az különben is származásának világos és egyértelmű része; a gyermek megtestesülésénél nyilván reá volt utalva. Ennek folytán rendkívül csinos volt, és mihelyt a bepiszkított pelenkák görbe lábú korszaka elmúlt, és ki tudott egyenesedni, kiderült, hogy tökéletesen arányos és erőteljes a testalkata. Sridáman úgy szerette, mint tulajdon húsát és vérét, és lelkében a lemondás hajlama jelentkezett, szerette volna életét a fiának átengedni, hogy csak benne éljen.

Miközben Szamádhi-Andhaka anyja mellén és függő bölcsőjében oly bájosan kifejlődött, Sridáman fejre és testre nézve a leírt módon átalakult, és egész személye oly hitvesszerűvé lett, hogy Szítá már nem tudta elviselni, és szánalma a távoli barát iránt, kiben fiacskája apját látta, teljesen eltöltötte szívét. A vágy, hogy viszontlássa átváltozásában, s hogy megmutassa neki bájos magzatocskáját, örüljön ő is neki, végleg elhatalmasodott rajta, de a hitvesi fejnek nem mert szólni erről. Úgyhogy midőn Szamádhi betöltötte negyedik életévét, és már többnyire Andhakának hívták, és ha csak tipegve is, mégis már járni tudott, Sridáman pedig éppen üzleti úton volt, Szítá elhatározta, hogy megszökik, török-szakad, felkutatja Nandát, a remetét, és megvigasztalja.

Egy tavaszi reggelen, hajnal előtt, mikor még csillagok fénylettek az égbolton, felvette úti cipőjét, egyik kezébe hosszú botot fogott, a másikkal pedig fiacskáját fogta kézen, kire feladta gyolcsingecskejét, és egy tarisznya elemózsiával a hátán, gyermekével észrevétlenül, a jó szerencsére bízva magát, elhagyta a házat és a falut.

A bátorság, mellyel ennek az utazásnak fáradalmaival és veszélyeivel állta, bizonyítja, hogy milyen sürgető volt a vágya. Harcosi vére, bármily híg volt is már ereiben, szintén segítségére lehetett vállalkozásában, de bizonyosan segítette a szépsége és a fiáé is, mert mindenki öröme támogatta tanáccsal és cselekedettel a szép zarándoknőt és csillogó szemű kísérőjét. Az embereknek azt mondta, hogy a gyermek apját keresi, a férjét, aki ellenállhatatlanul vágyván a lényegszemléletre, erdei remete lett, és akihez most el akarja vezetni a fiát, hogy tanítsa és áldja meg; az emberek ezért is jóindulatúak, tiszteletteljesek és előzékenyek voltak iránta. A fálvakban és a tanyákon tejet kapott a fiacskája számára, és majdnem mindig éjjeli szállást is kettőjüknek csűrökben vagy a mezei tűzhelyek földlócáin. A juta- vagy rizstermesztéssel foglalkozó parasztok gyakran felvették kordélyukra, és jó darabig magukkal vitték és ha nem adódott alkalom ilyen utazásra, Szítá, gyermekét kezén fogva, csüggedés nélkül haladt botjával az országút porában; Andhaka két lépést tett, míg anyja egyet, és fénylő szemével az útnak csak egészen kis darabját látta maga előtt, anyja azonban messze kilátott a távolba, ahová vándorolnia kellett, és szeme előtt biztosan ott lebegett résztvevő vágyának úticélja.

Így érte el a Dankaka erdőt, mert sejtette, hogy barátja ott találta meg a kívánt magányt. De mikor odajutott, megtudta a szentektől, kiknél kérdezősködött, hogy Nanda nincs ott. Sokan csak ezt tudták, vagy csak ezt akarták neki megmondani, de néhány remete felesége, akik csókolgatták és etették a kis Szamádhit, jó szívvel még egyebet is tudattak vele, azt ugyanis, hogy hol van, akit keres. Mert a visszavonultak világa is csak olyan világ, mint a másik; aki hozzá tartozik, az járatos benne, sokat pletykálnak itt is, megszólják egymást, féltékenykednek, kíváncsiskodnak, túl akarnak tenni egymáson, és az egyik remete igenis jól tudja, hol lakik a másik, és mit művel. Így hát azok a jó asszonyok Szítának el tudták árulni, hogy Nanda remete a Gómati vagy Tehénfolyó közelében telepedett meg, hétnapi járásnyira délnyugati irányban innen, igazi derűs helyen, mindenféle fával, virággal és kúszónövényekkel, állatokkal és madárdallal teli vidéken - a folyó partján pedig bőven teremnek gyökerek, gumók és gyümölcsök. Mindent összevéve Nanda, véleményük szerint, visszavonulására talán kissé túlságosan derűs helyet választott ahhoz, hogy a szigorú remeték aszkézisét egész komolyan vehesse, tekintettel arra is, hogy fürdésen és hallgatáson kívül lényeges rendszabályokat nem

követ, túrhetően táplálkozik erdei gyümölcszel, az esős évszakban vadon termő rizzsel, sőt néha sült madarakkal is - csakhogy éppen egy szomorú és csalódott ember szemlélődő életét éli. Ami pedig a hozzá vezető utat illeti, az nem is különösebben fáradságos vagy megközelíthetetlen, kivéve a Rablók Szorosát, a Tigrisbarlangot és a Kígyóvölgyet, ahol valóban vigyázni kell az embernek, és helyén legyen szíve, mikor ott elhalad.

Miután így kioktatták, Szítá elbúcsúzott a Dankaka erdő derék asszonyaitól, és eltelve újra-éledt reménnyel, szokott módján folytatta az utazását. Szerencsésen tette meg az utat napról napra, és talán Káma, a szerelem istene, és Sári-Laksmi, a boldogság istennője együtt őrizték lépéseit. Zaklatás nélkül haladt át a Rablósorozson, barátságos pásztorok útba igazították, hogyan kerülje ki a Tigrisbarlangot, és a viperák völgyében, mely kikerülhetetlen volt, a kis Szamádhi-Andhakát az egész időn át karon vitte.

De mikor a Tehénfolyóhoz érkezett, újra kezén vezette, és másik kezével vándorbotjára támaszkodott. Harmatosan csillogó reggel volt, amikor odaért. Egy darabig a virágos part mentén haladt, aztán, ahogy megtanították, befordult a rétre egy erdősáv felé, amely mögött épp most emelkedett fel a nap, és az erdő az asóka és a kimsukafa virágaitól úgy ragyogott, mint a tűz. Szítá szeme káprázott a reggeli fényben, de mikor ernyőként föléje emelte a tenyerét, az erdőszélen egy szalmával és fakéreggel fedett kunyhót pillantott meg, mögötte pedig egy ifjút faháncsból készült ruhában, fűvekkel övezve, aki baltával valamit javított a kunyhón. És amikor még jobban közeledett, látta, hogy karjai erősek, akárcsak azok, melyek egyszer a nap felé hintáztatták, de azt is látta, hogy amellet az orra egyáltalán nem nevezhető kecskeszerűnek, hanem igen nemes vonalban hajlik enyhén duzzadt ajka fölé.

- Nanda! - kiáltotta, és szíve csak úgy remegett örömeiben. Mert az ifjú olyannak tetszett neki, mint Krisna, akiben áradva buzognak az erős szeretet nedvei. - Nanda, ide nézz, Szítá jött el hozzá!

Ekkor az ifjú elejtette baltáját, elébe futott, és ott volt a mellén a Szerencseborjú-fürt. Száz üdvözlő és szerelmes szóval szólította, mert nagyon vágyott rá mindenestül szívvel és lélekkel.

- Eljöttél végre - mondta -, te holdfény szépségű, te őzszemű, te körös-körül szépséges, aranszínű Szítá, gyönyörű csipőjű feleségem! Hány éjjelen álmodtam rólad, hogy majd eljössz így a kitzasztóhoz, a magánoshoz, hegyen és völgyön át, és most igazán te vagy az, és átvészelted a Rablósorozost, a Tigrisdzsungelt és a Kígyóvölgyet, melyeket szándékosan raktam közénk haragomban, hogy így döntött a sors. Ó, milyen nagyszerű asszony vagy te! De mondd, miféle gyerek ez itt?

- Ó a magzatocska, mellyel megajándékoztál az első szent hitvesi éjszakán, mikor még nem voltál Nanda.

- Első éjszaka? Nem lehetett valami különös dolog - mondta Nanda. - És mi a neve?

- Szamádhinak hívják, de mindinkább az Andhaka nevet veszi fel.

- Miért? - kérdezte Nanda.

- Ne hidd, hogy vak! - felelte Szítá. - Oly kevés az, ahogy sápadtnak se lehetne mondani fehér bőre miatt. De valóban nagyon rövidlátó, három lépésre se lát el.

- Annak megvan az előnye - mondta Nanda. És leültették a kisfiút kissé távol a kunyhótól a friss fűbe, virágot és diót adtak neki, hogy játsszon vele. Így el volt foglalva, és amit ők maguk játszottak, a mangóvirágok illatában, mely tavasszal növeli a szerelmi kedvet, miközben a kókimadár trillázott a fák napfűrésztötte sudarában, az kívül esett a gyermek látókörén.

Elmondja továbbá a történet, hogy a szerelmesek hitvesi boldogsága csak egy nap és egy éjjel tartott, mert még nem emelkedett fel a nap a bíborvirágos erdősáv mögül, amelyre Nanda kunyhója támaszkodott, mikor odaérkezett Sridáman, aki elárvult házába visszatérve, mindjárt tudta, hogy hova ment a felesége. A falubeliek, kik félénken jelentették neki Szítá eltűnését, azt várták, hogy haragja fel fog lángolni, mint a tűz, melybe vaját öntenek. De nem úgy történt, csak bólintott lassan, mint aki mindent tud, és nem rohant felesége után dühös bosszúvággyal, hanem haladéktalanul ugyan, de izgatott sietség nélkül elindult Nanda remetesége felé. Mert hogy merre van az, már régen tudta, és csak titkolta Szítá előtt, hogy ne siettesse a végzetet.

Csendesen jött, lehajtott fejjel ült egy jakökrön, a hajnalcsillag világánál leszállt a kunyhó előtt, és nem is zavarta meg odabenn a pár ölelkezését, hanem csak ült és várt, míg a nappal majd szétválasztja őket. Mert féltékenysége nem volt közönséges természetű, amelyet tajtékozva szenvednek el az egyénekké különült lények; ez a féltékenység megtisztult abban a tudatban, hogy saját hajdani teste volt az, mellyel Szítá újra házastársi kapcsolatra lépett, amit éppúgy lehetett a hűség, mint az árulás megnyilvánulásának nevezni. A lényegszemlélet megtanította, hogy alapjában édes mindegy, kivel hált Szítá, a barátjával vagy vele - mivel, ha az egyiknek nem is volt semmi haszna belőle, mindig mindkettőjükkel tette.

Ebből fakadt Sridáman higgadtsága az út közben és nyugalma és türelme, mellyel a kunyhó előtt ülve a napkeltét bevárta. Hogy mindamellet nem volt hajlandó a dolgoknak szabad folyást engedni, megmutatják a történet további fejleményei. Szítá és Nanda az első napsugárnál, mikor a kis Andhaka még aludt, kiléptek a kunyhóból, nyakukban törülköző kendő függött, mert az volt a szándékuk, hogy megfürdenek a közeli folyóban. Megpillantották a barátot és férjet, aki háttal ült nekik, és közeledtükre sem fordult meg - eléje léptek, tiszteletteljesen köszöntötték, és a következők alatt akarataikat teljesen egyesítették az övével, mert szükségesnek ismerték el, amit Sridáman útközben mindhármukra vonatkozólag határozott, hogy zürzavaros helyzetük megoldódjék.

- Sridáman, uram és mélyen tisztelt hitvesi fő! - mondta Szítá, és meghajolt előtte. - Üdvözöllek, és ne hidd, hogy eljöveteled rémületes és nemkívánatos számunkra! Mert ahol kettő közülünk együtt van, ott mindig hiányozni fog a harmadik, így hát bocsássad meg nekem, hogy nem bírtam ki veled, és nagy szánalmam a magányos baráti fejhez vonzott!

- És a hitvesi testhez - jegyezte meg Sridáman. - Megbocsátok neked. És teneked is megbocsátok, Nanda, valamint viszont te is megbocsátasz nekem, hogy a szent döntéséhez ragaszkodtam, és Szítát magamnak tartottam, és csak a saját én- és ényémérzését követtem, a tieddel pedig nem törődtem. Te ugyan éppen úgy cselekedtéél volna, ha a szentnek végső határozata a te javadra szól. Mert ennek az életnek kábulatában és elkülönültségében az a teremtmények sorsa, hogy egymás útjában álljanak, és hiába vágyakoznak a jobbak olyan életre, amelyben az egyik nevetése ne legyen a másik sírása. Túlságosan ragaszkodtam a fejemhez, mely a te testednek örvendhetett. Mert ezekkel a most kissé lesóványodott karokkal hintáztattad Szítát a nap felé, és én újabb elkülönülésünkben azt képzeltem, hogy megadhatok neki mindent, amire vágyott. De a szerelemnek teljesség kell. Azért meg kellett élnem, hogy Szítánk a te fejedhez ragaszkodott, és megszökött a házamból. Ha azt hihetném most, hogy benned, barátom, meg fogja találni állandó boldogságát és a megelégedettséget, mennék utamra, és az apám házáat tenném meg vadonnak. De nem hiszem; mert ahogy Szítá a baráti test hitvesi fejétől elkíváncozott a hitvesi test baráti fejéhez, úgy minden bizonynyal a szánakozó vágy a baráti test hitvesi fejéhez fogja vonni, és nem lesz nyugta és kielégülése, mert a távoli férj mindig baráttá fog változni, akit szeret, hozzá fogja elvinni Andhaka fiacskánkat,

mert benne látja az apját. Kettőnkkel azonban nem élhet, mert többférjűségről magasabb lények között nem lehet szó. Mondd, Szítá, igazam van abban, amit mondok?

- Fájdalom, úgy van, ahogy szavaid szólnak, uram és barátom - felelte Szítá. - Sajnálkozásom azonban, melyet a „fájdalom” szóval fejezek ki, beszédednek csak egy bizonyos részére vonatkozik, de arra például nem, hogy a többférjűség förtelméről egy olyan asszonynál, amilyen én vagyok, nem lehet szó. Erre nem mondom, hogy fájdalom, hanem büszke vagyok rá, mert atyám, Szumantra részéről, még némi harcosvér folyik ereimben, és az olyan aljasság ellen, amilyen a többférjűség, lázad egész lényem. A test minden gyönyörűségében és zűrzavarában az ember mégis megőrzi a büszkeségét, mint magasabb rendű lény!

- Nem is vártam mást tőled - mondta Srídáman -, és biztosíthatlak, hogy ezzel az érületteddel, mely független női gyengeségedtől, már eleve számítottam megfontolásaimban. Tudniillik: minthogy nem élhetsz kettőnkkel, bizonyos vagyok benne, hogy ez az ifjú, Nanda barátom, kivel fejet cseréltem, vagy ha úgy tetszik, testet, megegyezik velem abban, hogy mi sem élhetünk tovább, és más nem marad hátra számunkra, mint hogy lemondunk csere által létrejött elkülönülésünkről, és lényünket újra egyesítjük a Minden lényével. Mert ott, ahol az egyén oly zűrzavarba került, mint a mi esetünkben, ott a legjobb, ha elolvad az élet lángjában, mint a vajáldozat az áldozati tűzben.

- Teljes joggal számíthatsz rá, Srídáman testvérem, hogy szavaidat helyeslem - mondta Nanda.
- Helyeslésem a legőszintébb. Nem is tudnám, hogy mit kereshetnének még a testben, hisz vágyainkat már mindketten levezekeltük, és pihentünk Szítá mellett: testem örülhetett neki fejed tudatában és a tied az enyém tudatában, amint ő is örült nekem a te fejed jegyében és neked az enyém jegyében. Becsületünk pedig megmentettnek tekinthető, mert én csak a fejedet csaltam meg a testeddel, ami úgyszólván kiegyenlítődik azáltal, hogy Szítá, a szép csipőjű, testemet a fejemmel csalta meg; attól pedig, hogy én, aki egykor a bételtekerceset ajánlottam fel neked barátságunk jeléül, megcsaltalak volna vele, mint test és fej szerint Nanda, attól szerencsére megóvott bennünket Brahma. Mindamellet a dolog becsületesen így nem mehet tovább, mert ahhoz, hogy többférjűségben és asszonyközösségben éljünk, elvégre mégiscsak igen magasrendű emberek vagyunk: Szítá bizonyosan az, és éppoly bizonyosan te is, még az én testemmel is. De még én is, különösen a te testeddel. Azért fenntartás nélkül helyeslem mindazt, amit a beolvadásról mondtál, és felajánlom, hogy ezekkel a vadonban megerősödött karokkal elkészítem a máglyakunyhót. Tudod, hogy egyszer már ajánlkoztam rá. És azt is tudod, hogy mindig el voltam szánva rá, hogy nem éllek túl, és habozás nélkül követtelek a halálba, mikor az istennőnek áldoztad fel magad. Megcsalni pedig csak akkor csaltalak meg, mikor hitvesi testem bizonyos jogot adott rá, és Szítá elhozta nekem a kis Szamádhit, akit test szerint fiamnak kell tekintenem, mikor egyben szívesen és teljes tisztelettel engedem át neked a fej szerint való apaságot.

- Hol van Andhaka? - kérdezte Srídáman.

- A kunyhóban fekszik - felelte Szítá -, és álmában erőt és szépséget gyűjt az életéhez. Ideje, hogy már róla is beszéljünk, mert az ő jövője fontosabb nekünk, mint az a kérdés, hogy miképpen fogunk becsülettel menekülni ebből a zűrzavarból. De mindkét dolog szorosan összefügg egymással, és az ő becsületéről gondoskodunk akkor, ha a mienkről gondoskodunk. Ha egyedül maradnék mellette, amint szeretném, amikor ti az egyetemes létbe visszatértek, akkor mint özvegy gyermeke, nyomorultan, becsületlőtől és barátoktól elhagyatva bolyongana az életen át. Csak hogyha a nemes szatik példáját követem, akik halott férjük testéhez csatlakoztak, és vele mentek a tűzbe, úgyhogy emlékezetükre kőlapokat festettek le, és obeliszkeket emeltek a máglya helyén: csak hogyha Szamádhit veletek együtt hagyom el, akkor fog becsületben élni, és az emberek jóindulatában részesülni. Azért követelem én, Szumantra leánya,

hogy Nanda három ember számára készítse el a tűzkunyhót. Ahogy az élet nyoszolyáját megosztottam veletek, úgy egyesítsen bennünket a halál véres ágya is. Mert voltaképpen már amazon is harmadmagunk voltunk.

- Sohasem vártam mást tőled - szölt Sridáman -, és már eleve számoltam a büszkeséggel és fennköltséggel, melyek a test gyöngesége mellett benned lakoznak. Fiunk nevében köszönöm a szándékokat. De hogy igazában helyreállítsuk a becsületet és büszkeséget a zavarból, melybe a test miatt keveredtünk, vigyáznunk kell nagyon a helyreállítás módjára, és az útközben megérlelődött gondolataim és terveim e tekintetben eltérnek a tieitektől. A halott férjjel a büszke özvegy hamvasztja el magát. Te azonban nem vagy özvegy, amíg egyikünk életben van, és igen kérdéses, hogy vajon özvegygé lennél-e, ha velünk, élőkkel, beülnél a lángkunyhóba, és velünk együtt égnél el. Azért, hogy özvegygé tegyünk, nekünk, Nandának és nekem, meg kell ölnünk magunkat, amit úgy értek: hogy meg kell ölnünk egymást; mert „magunkat” és „egymást” egyaránt megfelelnek a helyes beszédnek, és a mi esetünkben egy és ugyanazt jelentik. Mint szarvasok az ünőért, úgy kell küzdenünk egymással, két karddal, melyekről gondoskodtam, ott függenek a jakökröm hevederén. De nem szabad azért küzdenünk, hogy az egyik győzzön, és elnyerje a szép csípőjű Szítát; azzal semmi sem javulna, mert mindig a halott volna a barát, akiért vágyakozva epedne, és elsápadna a férj karjában. Nem, mindkettőnknek el kell esni, úgy, hogy az egyiket szíven találja a másik kardja - mert csak a kard a másé, de nem a szív. Így jobb lesz, mint hogyha ki-ki kardját saját jelenlegi elkülönülése ellen fordítaná, mert véleményem szerint fejeinknek nincs arra joguk, hogy a hozzájuk kapcsolt testet halálra ítéljék, valamint - gondolom - testeinknek sem volt joguk idegen fejvel élvezni a gyönyört és a hitvesi kéjt. Igaz, hogy nehéz harc lesz, amennyiben mindegyik fejnek és testnek majd vigyáznia kell, nehogy saját magáért és Szítá kizárólagos birtokáért küzdjön, hanem a kettősségre figyelve osszák és fogadják a halálos kardcsapást. De nehezebb, mint levágni saját fejünket, amire pedig mindketten képesek voltunk, ez a kétoldalú öngyilkosság sem lesz.

- Ide a kardokkal! - kiáltotta Nanda. - Kész vagyok erre a harcra, mert így intézhetjük el mi, vetélytársak, a leghelyesebben ezt az ügyet. Igazságos harc ez, mert mikor fejeink testeinket tulajdonukba vették, mindkettőnk karjai körülbelül egyforma erősek lettek, az enyémekek gyöngültek rajtad, a tiedet erősödtek énrajtam. Örömmel tárom eléd szívemet, mert Szítával megcsaltalak, a tiedet pedig keresztül fogom szűrni, nehogy Szítá karjaiban énmiattam sápadozzon, hanem mint kétszeres özvegy, csatlakozzék hozzánk a tűzben.

Mivel Szítá is hozzájárult a dolgoknak ehhez a rendjéhez, mely, mint megjegyezte, a harcos vérenek rokonszenves volt, úgy, hogy nem is akart elbújni a harc elől, hanem szemrebbenés nélkül tanúja akart lenni a kunyhó előtt, melyben Andhaka aludt, azonnal meg is történt a halálos összetűzés, ott, a virágos gyepen, a Tehénfolyó és a pirosan ragyogó erdősáv között - és mindkét ifjú a virágokba bukott, mindegyik a másik szíven találva. Temetésükből pedig nagy ünnep lett, mert az özvegy elégetésének szent eseménye kapcsolódott hozzá. Az emberek ezrével özönlöttek össze a hamvasztás helyén, hogy megfigyeljék, hogyan fogja a kis Szamádhi, más néven Andhaka, mint legközelebbi férfirokon, rövidlátó szemét közel tartva, a fáklyát odaértetni a mangófaból és illatos szantáltuskóból rakott máglyához, melynek hézagjaiba tömött száraz szalmát bőségesen megöntözték olvasztott vajjal, hogy gyorsan és hevesen tüzet fogjon a halálkunyhó, ahol a púposbika-falvi Szítá a férj és a barát között megtalálta a maga helyét. A máglyaház úgy lángolt fel az égre, ahogy még ritkán látták, és ha a szép Szítá egy ideig kiáltozott is volna, mert a tűz, ha még nem halott az ember, borzasztóan fáj, hangját túlharsogta a rikoltó kagylókürtök és a pergő dobok lármája - úgy volt tehát, mintha nem is kiáltott volna. A történet azonban azt meséli, és mi is hinni akarunk neki, hogy hűvösnek érezte a tüzet, mert örült, hogy a szeretett lényekkel egyesülhetett.

Áldozata emlékezetéül egy obeliszket kapott a helyszínen, és ami a hármuk csontjából nem égett el teljesen, azt összegyűjtötték, megöntözték tejjel és mézzel, és egy agyagkorsóba tették, melyet a szent Gangába süllyesztettek.

Magzatocskájuknak pedig, a kis Szamádhinak, kit most már csak Andhakának hívtak, nagyon jól ment a dolga a földön. Híressé tette a tűzünnepe, és mint egy obeliszkes özvegy fia mindenkinek jóindulatát élvezte, melyet fokozódó szépsége a gyengéd szeretetig növelt. Tizenkét éves korában megtestesülésre, bájra és sugárzó erőre nézve egy gandharvához hasonlított, és mellén a Szerencseborjú fürtje kezdett kirajzolódni. Vaksisága nemhogy kárára lett volna, hanem inkább megakadályozta, hogy túlságosan a testben éljen, és fejét a szellemiekre utalta. A hétéves fiút egy védatudós bráhmána vette oltalmába, akinél helyes beszédet, grammatikát, asztronómiát és gondolkodásművészetet tanult, és már húszéves korában Benáresz királyának felolvasója volt. Gyönyörű pálmateraszon ült, finom ruhában, fehér selyem napernyő alatt, és megnyerő hangján a szent és profán írásokból olvasott a fejedelemnek, miközben a könyvet egészen közel tartotta fénylő szeméhez.

-&-